

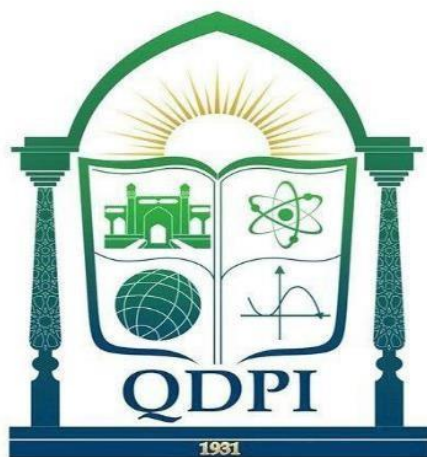

ZAMONAVIY TA'LIMNI
BOSHQARISHDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

**ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
УПРАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫМ
ОБРАЗОВАНИЕМ**

30 may 2024 yil
30 мая 2024 года
May 30 th, 2024

PROSPECTS FOR THE USE OF
DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE
MANAGEMENT OF MODERN
EDUCATION

**“ZAMONAVIY TA’LIMNI BOSHQARISHDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI”**
mavzusidagi respublika ilmiy konferensiyasi
MATERIALLARI TO‘PLAMI 30.05.2024
Qo‘qon 2024

Ushbu konferensiya O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 20 -martdagi 76-sonli buyrug‘iga asosan Qo‘qon davlat pedagogika instituti, Ta’lim menejmenti kafedrası tomonidan tashkil etildi .

Mas’ul muharrirlar

N.M.Bababeva

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası DSc. dots.*

M.Kurbonov

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi*

Tahrir kengashi:

N.S.Jo‘rayev

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, ps.f.n, dosent*

X.A.Ustadjalilova

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası mudiri p.f.n. dotsent*

T.Xaydarov

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası i.f.d. professor*

G.Radjabova

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası dosent*

Sh.Xonbabayev

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası o‘qituvchisi*

M.Raxmonova

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası o‘qituvchisi*

KIRISH SO‘ZI

Xodjayeva Dilnoza Shavkatovna
Qo‘qon davlat pedagogika instituti rektori

Assalomu alaykum hurmatli xalqaro ilmiy-amaliy anjuman ishtirokchilari!

“Zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumanni ochiq deb e’lon qilaman. Sizni zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari bag‘ishlangan ushbu muhim tadbirda ko‘rib turganimizdan bag‘oyat xursandmiz. Bugun biz bu yerda mamlakatlarimizda ta’lim sohasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydigan xalqaro va milliy tushunchalarni muhokama qilish uchun yig‘ildik. Ta’lim sohasida an‘analar va innovatsiyalar jamiyat rivojlanishining ajralmas sharti sifatida doimo bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Ta’lim - bu xalqlarimizning kelajagi quriladigan poydevor. U nafaqat bilim va ko‘nikmalarni yetkazadi, balki jamiyatlarimizning xarakteri, tafakkuri va madaniyatini shakllantiradi. Globallashuv va tez o‘zgarib borayotgan dunyoda ta’lim jarayonlarini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni amalga oshirish ayniqsa muhimdir.

2019-yilning oktyabr oyida Qo‘qon davlat pedagogika institutining Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan yangi tarkibiy tuzilmasiga ko‘ra Pedagogika fakulteti tarkibida Ta’lim menejmenti kafedrasini tashkil etildi. Hozirgi kunda kafedrada 3 nafar fan doktori, 1 ta fan nomzodi, 3 ta pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktorlari faoliyat olib bormoqda.

Kafedrada yosh tadqiqotchilarimiz tomonidan ta’lim menejmenti sohasida tadqiqotlar olib borilmoqda. Kafedra professor-o‘qituvchilari xalqaro tajribalarni o‘rganib bormoqda. Ular Turkiya, Rossiya va Qozog‘istonning top-1000 kirgan universitetlarida tajriba va malakalarini oshirdilar.

Ushbu sohadagi xalqaro tajriba bebaho tajriba va o‘rganish manbai hisoblanadi. Biz turli mamlakatlardan ilg‘or usullarni o‘rganishimiz, ularni o‘z sharoitimizga moslashtirishimiz va eng yaxshi amaliyotlarni topishda tajriba almashishimiz mumkin. Shu bilan birga, ta’limning milliy tushunchalari har bir mamlakatning o‘ziga xos ehtiyojlari va qadriyatlarini aks ettiradi va ularni ishlab chiqish va amalga oshirish mahalliy muhit va madaniyatni chuqur tushunishni talab qiladi.

Ushbu konferensiyada biz zamonaviy ta’lim sohasida raqamli texnologiyalar bo‘yicha o‘z g‘oyalarimiz, tadqiqotlarimiz va amaliy tajribalarimiz bilan o‘rtoqlashish uchun yig‘ildik.

Ishonchim komilki, ta’limni rivojlantirishga bo‘lgan umumiy intilishimiz va bir-birimizdan o‘rganish qobiliyatimiz zamonamizning qiyinchiliklariga samarali javob bera oladigan yanada muvaffaqiyatli, innovatsion va inklyuziv ta’lim tizimini yaratishga olib keladi.

Bugungi ilmiy-amaliy anjuman ham yuqoridagi vazifalarni amalga oshirilishida muhim qadam bo‘ladi deb hisoblaymiz va anjuman ishiga muvaffaqiyat tilayman!

1-SHO`BA .Ta’lim va boshqarish: Zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦИФРОВОЙ КАФЕДРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ ВУЗА**

*Устаджалилова Хуришда Алиевна к.п.н., доцент
Заведующая кафедры Менеджмент образования КГПИ*

xurshida.qa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4412-5708>

Аннотация

В статье показана необходимость формирования педагогических основ развития у будущих педагогов компетенций по использованию цифровых инструментов в образовании, использование интернет-сервисов, интерактивных инструментов для уроков на примере таксонометрии Блума.

Ключевые слова: образование, компетенции, цифровые инструменты, интерактивные задания, интернет сервисы.

Annotatsiya

Maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ta'limda raqamli texnologilardan foydalanish, Internet xizmatlaridan foydalanish, Blum taksonometriyasidan misol tariqasida darslarda interfaol usullardan foydalanish bo'yicha kompetentsiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini shakllantirish zarurligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, vakolatlar, raqamli vositalar, interaktiv vazifalar, Internet xizmatlari.

Современная экономика характерна технологическими прорывами и новыми способами обработки информации. Такой процесс цифровизации внёс значительные изменения и в систему образования, что повлекло формирование и развитие необходимых цифровых умений и навыков.

Цифровая трансформация в образовании является одной из ведущих характеристик в последние несколько лет. Мы прошли этап количественного состояния через увеличение цифровых платформ, дистанционное обучение, он-лайн лекции и вебинары, всеобщую компьютеризацию, мобильные приложения и оцифровка всевозможных процессов в различных сферах и т.д. Сегодня появление новых технологий привело к качественному и осязаемому изменению образовательного пространства по всему миру, это работа с большими базами данных, внедрение искусственного интеллекта и т. д. Из межличностного

коммуникативного процесса образование, по сути, превратилось в технологический процесс, зависимый от использования развивающихся стремительными темпами информационных технологий. За последние несколько лет возникли принципиально новые образовательные онлайн-проекты, сравнимые с «лавиной цифровых инноваций»¹.

Согласно с приведёнными выше изменениями увеличивается и число публикаций и исследовательских работ по данной тематике. По данным сборников Агенства Статистики при Президенте Республики Узбекистан² «Наука и инновационная деятельность в Узбекистане» и «Основные показатели развития информационного общества в Узбекистане» количество заявок по конкурсам инновационных проектов в области ИКТ, а также число публикаций, в изданиях, индексируемых в Scopus, за последние значительно растёт.

Кроме того, в ВУЗе цифровая трансформация направлена на:

- развитие цифрового пространства,
- развитие учебно-методического обеспечения, цифровые инструменты и сервисы, оценивание подготовки студентов
- разработка и внедрение новых направлений организации учебной работы.

Цифровые технологии необходимы и в управлении учебным процессом, оценка и сертификация результатов обучения, социальные сети для преподавателей и студентов, исследователей и работодателей и т. д.³

По результатам исследований РЭУ им Г. В. Плеханова оказалось, что специализированные цифровые образовательные стартапы способны более эффективно выполнять многие традиционные функции университетов – преподавание, оценку результатов, формирование сообществ и прочее: в РЭУ им Г. В. Плеханова разработана и запущена собственная система проведения вступительных испытаний, олимпиад и промежуточной аттестации с использованием системы прокторинга. Обеспечена информационная безопасность существующих систем.

Университеты для своего продвижения в современном мире используют различные платформы и социальные сети, в частности, популярные сети facebook, Instagram, YouTube, где собрана аудитория всех возрастов из всех регионов мира.

Современные модели организации учебной работы также меняются:

¹ Michael Barber, Katelyn Donnelly, Saad Rizvi An Avalanche is Coming: Higher Education and the Revolution Ahead. URL: https://vo.hse.ru/data/2014/08/04/1314334660/2013-3_Barber%20et%20al.pdf

² <https://www.stat.uz/ru/publikatsii/6431-osnovnye-pokazateli-razvitiya-informatsionnogo-obshchestva-v-uzbekistane>

³ Основные тренды цифровизации.pdf . Результаты мониторинга информации о тенденциях развития высшего образования в мире и в России Выпуск 1. Научно-исследовательский институт развития образования Российского экономического института имени Г. В. Плеханова/ <https://www.рэу.рф>

Использование личных мобильных устройств в рабочем процессе – набирающая большую популярность модель BYOD (Bring Your Own Device)

Виртуальные технологии, повышающие интерактивность учебных курсов, включающие, например, обучение, построенное на сценариях (Scenario-Based Learning, SBL), использование технологий виртуальной (VR) и дополненной реальности (AR).

Интерактивные цифровые инструменты в образовании — это «подгруппа цифровых технологий, которые разрабатываются для развития качества, скорости и привлекательности передачи информации в преподавании и обучении».⁴ Для проведения онлайн-уроков учителю предоставлен широкий выбор платформ, сервисов и приложений, но каждый выбирает тот, который удобен именно ему. Zoom — сервис для организации различных образовательных (и не только) видеоконференций и вебинаров, Google Meet — сервис видеоконференций, достоинства которого — удобное планирование, простой и интуитивно понятный дизайн, Microsoft Teams — платформа, предназначенная для совместной работы в режиме онлайн.

Использование на занятиях интерактивных заданий (LearningApps, Kahoot, и т.д.), Гугл-форм (Google Forms) позволяют проводить как опросы, получая ответы учащихся на указанные в опроснике вопросы, так и создавать тесты.

Современные студенты не представляют себя и свою жизнь без смартфонов, смартфон становится частью тела. Кроме того, все они погружаются в интернет, в социальные сети.

Именно смартфоны могут использоваться как средства и инструменты для электронных образовательных ресурсов, могут использоваться в любых учебных заведениях на занятиях и тренингах. Это всегда дает новые возможности для формирования ИКТ-компетенций учителей и учеников.

Какими методиками должна обладать школа, чтобы образовательный продукт, который получит ученик, был эффективен? Аллан Каррингтон преобразил теорию Блума в единую схему, где можно найти мобильные приложения с образовательными целями.⁵

В заключении хочется отметить, что у Google множество сервисов, которые успешно помогают учителям в работе — их смело можно начать использовать на уроках, если вы еще этого не сделали. Приложения из Педагогического колеса разнообразны, как и область их применения.

⁴ Шайхутдинова, Л. М. Цифровые инструменты педагога для организации дистанционного обучения / Л. М. Шайхутдинова, Э. З. Галимуллина // Вопросы студенческой науки. — 2021. — № 5 (57). — С. 512-516.

⁵ <https://rosuchebnik.ru/material/kak-sdelat-interesnym-lyuboy-urok-s-pomoshchyu-interaktivnykh-zadaniy/>

Список использованных источников:

1. Michael Barber, Katelyn Donnelly, Saad Rizvi An Avalanche is Coming: Higher Education and the Revolution Ahead. URL: https://vo.hse.ru/data/2014/08/04/1314334660/2013-3_Barber%20et%20al.pdf
2. Основные тренды цифровизации.pdf. Результаты мониторинга информации о тенденциях развития высшего образования в мире и в России Выпуск 1. Научно-исследовательский институт развития образования Российского экономического института имени Г. В. Плеханова/ <https://www.рэу.рф>
3. Шайхутдинова, Л. М. Цифровые инструменты педагога для организации дистанционного обучения / Л. М. Шайхутдинова, Э. З. Галимуллина // Вопросы студенческой науки. — 2021. — № 5 (57). — С. 512-516.
4. Интерактивные инструменты для уроков на примере таксонометрии Блума Аллонг Каррингтон
5. Start with graduate attributes - In Support of Excellence
6. <https://www.stat.uz/ru/publikatsii/6431-osnovnye-pokazateli-razvitiya-informatsionnogo-obshchestva-v-Uzbekistane>
7. <https://rosuchebnik.ru/material/kak-sdelat-interesnym-lyuboy-urok-s-pomoshchyu-interaktivnykh-zadaniy/>

**TA’LIM -TARBIYA JARAYONIDA BOSHQARUV USLUBINI
SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI**

Qo‘qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrası
o‘qituvchisi PhD – Kazimov Jamshid Shamshidinovich
j.kazimov1986@mail.ru +998911447557

Annotatsiya: Ushbu maqola bugungi kunda ta’lim tarbiya jarayonidagi yondashuvlar boshqaruv jarayonining mohiyatini belgilab beradi va uning evolyutsiyasini tarixiy-pedagogik tadqiq qilish jarayonida tahlil predmeti bo‘lib xizmat qilishi, ushbu boshqaruvning yetakchi paradigmasini kvalifikatsiya qilish funksiyasini bajarishi mumkin.

Kalit so‘zlar: pedagogik tajriba, funksiya, menejment, ob’yektiv baholash, sarf-xarajatlar.

Bugungi kunda faqatgina ma'ruzaga asoslangan an'anaviy darslar vaqti o'tdi. Axborot oqimi sur'ati tezlashgan bir paytda o'tilayotgan har bir dars rang-barang bo'lmasa, o'quvchi e'tiborini bilimga jalb etish mushkul. Buning uchun o'qituvchi tinmay izlanishi, ijodkor bo'lmog'i darkor. Bunday xolda, ayniqsa darsni o'yinlar asosida ko'rish

tizimiga asoslanib o'tish sezilarli samara beradi. Ta’limni boshqarish nazariyasida uning o’ziga xosligi ma’lum mezonlarga ko’ra tasniflangan boshqaruvga turli yondashuvlarda namoyon bo’ladi. Bu yondashuvlar boshqaruv jarayonining mohiyatini belgilab beradi va uning evolyutsiyasini tarixiy-pedagogik tadqiq qilish jarayonida tahlil predmeti bo’lib xizmat qilishi, ushbu boshqaruvning yetakchi paradigmasini kvalifikatsiya qilish funksiyasini bajarishi mumkin. Shubhasiz, ularning har biri boshqaruvni shakllantirish jarayonida u yoki bu tarixiy bosqichda ma’lum foyda keltirgan.

Zamonaviy yondashuv texnologiyalari asosida ta’lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish Adabiyotlarda boshqaruv ma’nosini turlicha talqin etiladi, masalan, fransuz olimi A.Fayol boshqarishni kelajakni ko’ruvchi, tashkilotni idora qiluvchi, faoliyatni tashkillashtiruvchi, faoliyat turlarini muvofiqlashtiruvchi, qaror va buyruqlarning bajarilishini nazorat qiluvchi kuchli qurol deb ataydi. Qator tadqiqotlarda boshqaruv insonlarning xatti-harakatini tartibga keltirish bilan bog’liq bo’lgan faoliyat sifatida izohlanadi. Ayrim tadqiqotchilar boshqaruvni bir tizimning ikkinchisiga, shaxsning ikkinchi bir shaxsga yoki guruhga ta’sir etishi yoki maqsadga yo’naltirilgan ta’sir etish, sub’yektning ob’yektga ta’siri natijasida ob’yektning o’zgarishi, deb ta’riflaydilar. Tadqiqotlarda keltirilishicha, keyingi paytlarda boshqaruv g’oyalarining rivojlanishi pedagogik menejment muammolarini hal etish bilan bog’liqdir. Pedagogik menejment atamasi orqali “maqsadga erishish hamda qo’yilgan vazifalarni bajarishda insoniy, iqtisodiy va samarali yo’llar bilan insonlarni boshqarish va vositalardan foydalanish” tushuniladi. Demak, ta’lim va tarbiya jarayonlarini boshqarish bir qancha vazifalarning bajarilishini, ya’ni mazkur jarayon ishtirokchilariga zaruriy va yetarli shart-sharoitlarni yaratish, ularning faoliyatini tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, tahlil qilish va ob’yektiv baholash, shuningdek, mazkur jarayonning samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi vositalarni tanlash, ilmiy-metodik mahsulotlar tayyorlash, yangi pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta’minlash kabi vazifalarni ham amalga oshirishni nazarda tutadi. Demak, o’qituvchilar nafaqat pedagogik tajribaga, balki ta’lim va tarbiya jarayonlarini boshqarishning funktsiya va

metodlari, ulardan foydalanish, boshqaruvning mohiyati, rahbarlik uslublari va ulardan foydalanish kabi tushunchalarga ega bo‘lishi muhim.

Ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishni takomillashtirish g‘oyalari tizimini bilish, aniq vaziyatlarda muammolarni hal etish hamda ixtiyoriy pedagogik tizimda ularni qo‘llashning natijalarini oldindan hisobga olishda yordam beradi. Ta’lim va tarbiya jarayonlarida turli vaziyatlarda erishilgan natijalarning samaradorligini tahlil qilish zarur bo‘lib, tahliliy jarayonda vaziyatli yondashuv o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Demak, ta’lim va tarbiya jarayonlarida vujudga kelayotgan vaziyatlarga ko‘ra o‘quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirib borish eng samarali usullardan biri hisoblanadi, bunda vaziyatli yondashuv ta’lim va tarbiya jarayonlari samaradorligini aniq vaziyatlarga ko‘ra aniqlashni ko‘zda tutadi. Bizning fikrimizcha, vaziyatli yondashuvning o‘ziga xos jihatlarini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin: ta’lim-tarbiya jarayonining vaziyatlarini tahlil qilish asosida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan muammolarni aniqlash; erishiladigan natijalarning samaradorligini turli vaziyatlarga ko‘ra oldindan belgilash. Aniq vaziyatlarga ko‘ra ta’lim va tarbiya jarayonlarining samaradorligini ta’minlash uchun vaziyatli yondashuv texnologiyasini tatbiq etishda: – ta’lim va tarbiya jarayonlarida vujudga kelayotgan vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish va ob‘yektiv baholash; – erishish mumkin bo‘lgan natijalarni surunkali vujudga keladigan turli pedagogik vaziyatlarga ko‘ra oldindan belgilash; – ta’lim va tarbiya jarayonlariga tasir ko‘rsatuvchi omillarni hamda vujudga kelishi mumkin bo‘lgan vaziyatlarni oldindan tasavvur qilish asosida o‘quvchilar faolligini ta’minlash vositalarini tanlash alohida ahamiyatga ega. Ta’lim va tarbiya jarayonlarida jalb etiladigan sarf-xarajatlar, ya’ni vaqt, ortiqcha mehnat, qo‘shimcha metodik mahsulotlar va vositalarning me’yordan ortmasligini ta’minlovchi mavjud vaziyatlar va shartsharoitlarni vujudga keltirishda muvofiqlashtirilgan yondashuv texnologiyalarini tatbiq etish o‘ziga xos ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim va tarbiya jarayonlarida jalb etiladigan sarf-xarajatlar, ya’ni vaqt, ortiqcha mehnat, qo‘shimcha metodik mahsulotlar va vositalarning me’yordan ortmasligini ta’minlovchi mavjud vaziyatlar va shartsharoitlarni vujudga keltirishda

muvoqirlashtirilgan yondashuv 58 texnologiyalarini tatbiq etish o‘ziga xos ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Bunday texnologiyalarning amaliyotga tatbiq etilishi ta’lim va tarbiya jarayonlarida sarf etiladigan mehnat va vaqtni iqtisod qilishga xizmat qiladi hamda ta’lim va tarbiya jarayonlarida faqat o‘qituvchining o‘zi harakat qilishini bartaraf etish asosida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga imkoniyat yaratiladi. Demak, ta’lim va tarbiya jarayonlariga yana bir yondashuv, ya’ni o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga xizmat qiluvchi ijodiy yondashuv tatbiq etiladi. Ta’lim va tarbiya jarayonlarida maqsadlarni aniqlashtirish, o‘rganiladigan ob’yektni tanlash, maqsadga erishish uchun eng qulay bo‘lgan vositalarni aniqlash, ko‘zlangan natijalarning samaradorligini belgilash ko‘rsatkichlari va usullarini tanlash boshqaruvning ijodiy yo‘nalishlari hisoblanadi .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘bekiston_Respublikasi_Prezidenti_Shavkat_Mirzиеevning_Oliy_Majlisga_murojaat_nomasi (2020_yil_24_yanvar)1.
2. Xudoyberdiyevich, X. B. (2022, April). YANGI RENESSANS SHAROITIDA PEDAGOGIKA TA’LIM SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM DOLZARB MASALALARI. In E Conference Zone (pp. 67-70).
3. Sayibova, Z. Y. (2023). INNOVATION TECHNOLOGIYALARNING TA’LIM SOHASIDAGI O‘RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(3), 829-834.
4. Salayeva, M., & Shayunusova, F. (2023). RENESSANS DAVRLARI NAMOYONDALARINING DUNYO TAMADDUNI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASLARI. Talqin va tadqiqotlar, 1(20).
5. Solidjonov, D. (2021). TA'LIMNING RIVOJLANISHI UCHUN DIGITAL LEARNING KONSPEKSIYASINING TENDENTSIYALARI. Scienceweb academic papers collection.
6. Rakhmonova Manzura Shokirovna. (2023). ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE FIELD OF

- EDUCATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 1041–1044. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/5969>
7. Rahmonova Manzura Shokirova. (2023). Inson kapitalini rivojlantirishning menejmenti yo’nalishlari. Open Academia: Journal of Scholarly Research, 1(6), 1–5. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/4/article/view/209>

MUAMMOLI TA’LIM MASHG’ULOTLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH

Qo`qon DPI Ta’lim muassasalarining boshqaruvi magistranti

Yuldashev Shuxrat

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim boshqaruviga muammoli ta'limni kiritish orqali muassasalar o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirishi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirishi va talabalarni haqiqiy muammolarga tayyorlashi mumkin. Muammoli ta'lim o'quvchilarni o'z bilimlarini egallashga, tengdoshlari bilan hamkorlikda ishlashga, bugungi murakkab va tez o'zgarib borayotgan dunyoda muhim bo'lgan tahliliy va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga undaydi.

**Kalit so`zlar:** Verbal-lingvistik intellekt-so`z xotirasi, intellekt-hisoblash, kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish

Abstract: By incorporating problem-based learning into educational management, this article suggests that institutions can foster student-centered learning, enhance critical thinking skills, and prepare students for real-world challenges. Problem-based learning encourages students to acquire their own knowledge, work collaboratively with their peers, and develop analytical and problem-solving skills that are important in today's complex and rapidly changing world.

Key words: Verbal-linguistic intelligence-word memory, intelligence-calculation, observation, comparison, analysis, generalization

Muammoni yechish taxminlarini shakllantirishda o’quvchi o’zlashtirgan bilimlari asosida kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni bajaradi.

Muammoli ta’lim mashg’ulotlarini tashkil etish va boshqarish quyidagi bosqichlarni o’z ichiga oladi:

- o’quv fani va darslar mavzusini o’rgatishda ular bilan bog’liq muammoli masalalarni belgilash;

- ulardan muammoli vaziyatlar hosil qilish va amalda foydalanishni oldindan rejalashtirib borish;

- o’quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;

- zarur o’quv vositalarini tayyorlash;

- muammoli vaziyatdagi mavjud ziddiyatni ko’rsatish;

- topshiriqni va uni yechish uchun yetarli shartlarni aniq bayon qilish;

- o’quvchilarning muammoni hal etishda yo’l qo’yayotgan xatolarini, ularning sababini va xususiyatini ko’rsatish;

- o’quvchilarning noto’g’ri taxminlari asosida chiqargan xulosalari oqibatini muhokama etib, to’g’ri yo’lni topishlariga ko’maklashish va boshqalar.

Muammoli ta’lim jarayonini quyidagi uchta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

1. Muammoli vaziyat hosil qilish.

2. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish.

3. Yechimning to’g’riligini tekshirish (olingan yechim bilan bog’liq axborotni tizimlashtirish orqali).

Muammoli vaziyat hosil qilishda quyidagilar hisobga olinishi lozim:

Muammolar nazariy yoki amaliy yo’nalishda bo’ladi.

Darsda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o’quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo’yiladigan eng asosiy talab – o’quvchilarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa, o’quvchilarda qiziqish hosil qiladigan bo’lishi kerakligidan iborat. Aks holda ko’zda tutilgan natijaga erishish imkoni bo’lmaydi.

Muammo o’quvchilarning bilim darajalariga hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo’lishi shart.

Hosil bo’lgan muammoli vaziyatni yechish uchun topshiriqlar yangi bilimlarni o’zlashtirishga yoki muammoni aniqlab, yaqqol ifodalab berishga yoki amaliy topshiriqni bajarishga yo’naltirilgan bo’ladi.

O’quvchilarning muammoli vaziyatni tushunishlari, uning kelib chiqishi sabablari hamda nimalarga, qanchalik darajada bog’liqligini idrok qila olishlari natijasida hosil bo’ladi. Bunday tushuna olish esa o’quvchilarga mustaqil ravishda muammoni ifodalay olish imkoniyatini beradi.

Aqliy faoliyatdagi asosiy jarayon fikrlash jarayoni bo’lib, fikrlashning sifati uning mantiqiyligi, mustaqilligi, ijodiyliigi, ilmiyligi, asosliligi, uzviyligi, tejamliligi, maqsadliligi, tezligi, tahliliyligi, qiyosiyligi, umumlashtirilganligi, xususiyashtirilganligi, kengligi, chuqurligi, ishonarliligi, realligi, haqqoniyliigi darajasi bilan belgilanadi.

Shu bilan birga intellektual sifatlar xotira, tasavvur, anglash va shu kabi psixologik jarayonlarning tezligi hamda boshqa parametrlari bilan bog’liq.

Intellektual taraqqiyot darajasi o’qituvchilarda hamda o’quvchilarda qancha yuqori bo’lsa, shunchalik yaxshi natijalarga erishish imkoniyati hosil bo’ladi.

Shunga ko’ra o’quvchilarda muammoni sezish, uni aniqlash, yechimiga doir taxminni to’g’ri belgilash va yechimning to’g’riligini tekshirish qobiliyatlari rivojlanib boradi.

Muammoni hal etishni 3 ta bosqichga ajratish mumkin:

1. Isbotlash – bu muammoning ilgari to’g’ri deb tan olingan sabablar bilan bog’liqliklarini topish asosida amalga oshiriladi.
2. Tekshirish – buni tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo’lishi to’g’riligini asoslash bilan amalga oshiriladi.
3. Tushuntirish – bu muammoning yechimi nima uchun to’g’riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi.

O’quvchilarning ijodiy tafakkur va ijodiy qobiliyatlarini o’stirishda muammoliy talimdan unumli foydalanish uchun uning ayrim nazariy asoslari sifatida B.Blumning yuqoridagi emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlar taksonomiyasi (tafakkurning bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajasi)ga hamda G.Gardnerning intellekt koplgi nazariyasiga asoslanish maqsadga muvofiq.

Intellekt koplgi nazariyasining qisqacha bayoni quidagicha:

Bu nazariyani amerikalik psixolog Govard Gardner (1943 yil 11 iyulda tug’ilgan) ishlab chiqqan.[3]

Bu nazariya har bir odam turli darajada ifodalangan kamida sakkizta tipdagi intellektga ega ekanligini ochib berdi. Ular quyidagilar:

1. Verbal-lingvistik intellekt-soʻz xotirasi, soʻz boyligi yaxshi, oʻqishni yaxshi koʻradi, soʻz bilan ijod qilishni yoqtiradi. Bular shoir, yozuvchi, notiqalar.
2. Mantiqiy-matematik intellekt-hisoblash va sonlar bilan ishlashni, mantiqiy masalalar, boshqotirmalarni echishni, shaxmat oʻynashni yaxshi koʻradi, tengqurlariga nisbatan koʻproq abstrakt darajada fikrlaydi, sabab-oqibat bogʻliqliklarini tushunadi. Bular matematik, fizik va boshqalar.
3. Vizual-fazoviy intellekt-koʻrish obrazlari bilan fikrlaydi, karta, sxema, diagrammalarni tekstga nisbatan oson oʻqiydi, xayolga berilish, rasm chizish, modellar konstruktstiyalashni yaxshi koʻradi. Bular rassom, haykaltarosh, meʼmor, ixtirochi, shaxmatchilar.
4. Motor-harakatli intellekt-yuqori sport natijasiga erishadi, boshqalarning harakatlari, mimikasi, odatlarini yaxshi takrorlaydi, hamma narsaga qoʻl tekkizish, buyumlarni qismlarga ajratish va yigʻish, yugurish, sakrash, kurash tushishni yaxshi koʻradi. Hunarlarga qobiliyatli. Bular raqqos, mim, artist, sportchilar.
5. Musiqiy-ritmik intellekt-qoʻshiqlar, kuylarni eslab qoladi, ovozi yaxshi, musiqa asbobini chaladi, xorda ashula aytadi, harakatlari va soʻzlashi ritmli, oʻzicha sezmasdan kuylaydi, biror ish qilayotib, stolni ritmik chertadi. Bular bastakor, musiqachi, qoʻshiqchi, raqqoslar.

6. Shaxslararo intellekt-tengqurlari bilan muloqotni, boshqa bolalar bilan o`ynash va ularga o`rgatishni yaxshi ko`radi, turli holatlarda yetakchi bo`lib qoladi, hamdardlikni, boshqalarga g`amxo`rlik ko`rsatishni biladi, boshqa bolalar unga sherik bo`lishga intiladilar. Bular diniy xodim, siyosatchi, diplomatlar.

Ayrim bolalar o`zlaridagi eng ustun intellekt tipi orqali boshqalarga nisbatan osonroq o`qishlari mumkin. Har bir boladagi o`z vaqtida aniqlangan va rivojlantirilgan talant unga hayotda yuksak cho`qqilarga erishish uchun yo`l ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayoni bolalarga intellektning har xil tiplarini jalb qilishni talab etadigan tajribalar orttirish imkoniyatini beradigan holda tashkil etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. M. U. Kurbanov. (2023). ANALYSIS OF THE FUNCTIONS OF THE PEDAGOGICAL TEAM. *Conferencea*, 14–18.
<https://conferencea.org/index.php/conferences/article/view/2945>
2. Sharifjon PULATOV, Muzaffar KURBANOV, Ohista TUYCHIYEVA. (2023). Schools Established Under The Institution Of Higher Education - As A New Stage In The Development Of Education. *Onomázein*, (62 (2023): December), 2450–2454. Retrieved from <http://www.onomazein.com/index.php/onom/article/view/489>
3. Umarovna, Rajabova Gavkhar. "IMPROVING THE PERFORMANCE MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN." *Open Access Repository 8.11* (2022): 81-86.
4. Ustadjalilova, X. (2023). PEDAGOGIK TADQIQOTLAR METODLARI VA STATISTIK GIPOTEZALARNING NAZARIY JIHATLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 21-21.
5. Rahmonova, M. (2023). THE UNDERSTANDING OF HUMAN CAPITAL INDEX AND ANALYSIS OF ITS SITUATION IN UZBEKISTAN. *Interpretation and researches*, 1.
6. Shokirovna, R. M. (2023). ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE FIELD OF

EDUCATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 1041-1044.

7. Saidova, Kh. "Organizational and pedagogical features of educational quality control system in advanced foreign countries." *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities* 2.1.5 Pedagogical sciences (2022).

8. Xusnida, Madaminova. "SPECIFIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS." *Open Access Repository* 9.12 (2023): 176-181.

9. Otajonova, Maftuna. "VAQTNI BOSHQARISH VA HAYOT MAQSADLARI." *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук* 2.11 (2022): 53-58.

TA'LIMNI BOSHQARISHNI O'QITISHDA METODIKANING AHAMIYATI

Qo`qon DPI Ta'lim muassasalarining boshqaruvi magistranti

Abdukarimova Ziyoda

Annotatsiya: Ushbu maqola bugungi kunda ta'limni boshqarishni o'rgatishda metodikaning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Kuchli metodologiya o'qituvchilarga asosiy tushunchalarni samarali etkazish, o'rganishni osonlashtirish, o'quvchilar taraqqiyotini baholash va umumiy ta'limni boshqarish jarayonini yaxshilash uchun tizimli yondashuvlar, vositalar, uslublar va strategiyalar bilan ta'minlaydi.

Kalit so`zlar: Metodika, ta'limni boshqarish, maktab rahbarlari.

Abstract: This article highlights the importance of methodology in the teaching of educational management today. Strong methodology provides teachers with systematic approaches, tools, techniques, and strategies to effectively communicate key concepts, facilitate learning, assess student progress, and improve the overall learning management process.

Key words: Methodology, educational management, school leaders.

Ta'limni boshqarishni o'qitishda metodologiyaning ahamiyatini ko'rsatadigan bir necha asosiy sabablar: Aniqlik va tuzilma: Metodologiya o'qituvchilarga ta'limni boshqarish sohasida kurs mazmuni, o'quv faoliyati, baholash usullari va ta'lim

natijalarini tashkil etishning aniq va tuzilgan asoslarini taqdim etadi. Aniq belgilangan metodikaga amal qilgan holda o‘qituvchilar mavzular ketma-ketligini, o‘qitish strategiyasini va baholash mezonlarini belgilab berishi, o‘quvchilarning izchil va har tomonlama ta’lim tajribasiga ega bo‘lishini ta’minlashi mumkin. Aniq metodologiya o‘qituvchilarga diqqatni jamlashga, noaniqlikdan qochishga va ta’lim mazmunini mantiqiy va tizimli ravishda etkazishga yordam beradi. Pedagogik maqsadlarga moslashish: Metodika o‘qituvchilarga ta’limni boshqarishda pedagogik maqsadlar, o‘quv maqsadlari va o‘quvchilar ehtiyojlariga o‘z ta’lim yondashuvlarini moslashtirish imkonini beradi. Belgilangan pedagogik tamoyillar asosida tegishli o‘qitish usullari, o‘quv materiallari va baholash usullarini tanlash orqali o‘qituvchilar o‘quvchilar uchun qiziqarli, mazmunli va samarali ta’lim tajribasini yaratishi mumkin. Yaxshi ishlab chiqilgan metodologiya o‘qituvchilarga turli xil ta’lim uslublarni qo‘llashga, individual farqlarni bartaraf etishga va o‘quvchilarning o‘sishi va rivojlanishiga yordam beradigan qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitini yaratishga yordam beradi.

O‘qitish samaradorligini oshirish: metodologiya o‘qituvchilarga dalillarga asoslangan amaliyotlar, innovatsion yondashuvlar va yuqori sifatli ta’limni boshqarish bo‘yicha ko‘rsatmalar berish uchun sinfdagi eng yaxshi strategiyalarni taqdim etish orqali o‘qitish samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqotga asoslangan metodologiyalar, o‘qitish texnologiyalari va faol o‘qitish usullarini o‘z ta’lim amaliyotiga kiritish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarni jalb qilishi, tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirishi va ta’limni boshqarish sohasida bilimlarni saqlab qolishga yordam berishi mumkin. Yaxshi tuzilgan metodologiya o‘qituvchilarga o‘zgaruvchan ta’lim tendentsiyalariga moslashishda, rivojlanayotgan texnologiyalardan foydalanishda va talabalar va ta’lim sektoridagi manfaatdor tomonlarning o‘zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishda yordam berishi mumkin.

Talabalarning faolligini va muvaffaqiyatini rag‘batlantirish: Metodologiya ta’limni boshqarishda interaktiv, ishtirokchi va mazmunli o‘rganish tajribasini yaratish orqali o‘quvchilarning faolligi va muvaffaqiyatiga yordam beradi. Ma’ruzalar, munozaralar, guruhlarda ishlash, amaliy ishlar, modellashtirish va amaliy mashg‘ulotlar kabi turli xil

o'qitish usullarini qo'llash orqali o'qituvchilar turli xil ta'lim imtiyozlarini qondirishi, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otishi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam berishi mumkin. Talabalarga yo'naltirilgan metodologiya o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirish, avtonomiyani rivojlantirish va aks ettirish amaliyotini rag'batlantirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarning motivatsiyasi, qoniqishi va ta'limni boshqarish dasturlarida o'quv yutuqlari yaxshilanadi. Doimiy takomillashtirish va baholash: Metodologiya o'qituvchilarga o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish, o'qitish samaradorligini baholash va ta'limni boshqarishdagi fikr-mulohazalar va natijalar asosida o'qitish amaliyotini sozlash imkonini berish orqali doimiy takomillashtirish va baholashni qo'llab-quvvatlaydi. Formativ va summativ baholash usullarini, tengdoshlarni baholash, o'z-o'zini baholash vositalari va qayta aloqa mexanizmlarini o'z metodologiyasiga kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning ta'lim natijalarini baholashlari, takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashlari va ta'lim takliflari sifatini oshirishlari mumkin.

Kuchli metodologiya o'qituvchilarga o'z o'qitish strategiyalarini takomillashtirish, talabalarning o'rganish tajribasini oshirish va ta'limni boshqarishda ta'lim mukammalligiga erishishda yordam berish uchun ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, fikrlash amaliyoti va doimiy kasbiy rivojlanishni o'z ichiga oladi.

Boshqarishning mohiyati, maktabdagi o'quv jarayoni bir kishi tomonidan emas, balki o'qituvchilar, o'quvchilar, maktab rahbarlari, o'quvchilarning ota-onalarini o'z ichiga olgan muhim bir guruh tomonidan amalga oshiriladi. Ularning harakatlarining izchilligi, maqbul yo'llar bilan ta'lim maqsadlariga erishishning muvaffaqiyati uchun ta'lim jarayonini boshqarish masalasini ko'tarish qonuniydir. Avvalo, ta'lim jarayoni sathlarini ajratib ko'rsatish, so'ngra ularning har birida boshqaruv xususiyatlarini aniqlash kerak. Pedagogikada ta'lim jarayonini o'rganishning to'rtta darajasi mavjud. Birinchi daraja - nazariy, ta'lim jarayonini tizim sifatida aks ettirish. Ta'lim jarayonining birinchi darajasi barcha keyingi darajalarning mohiyatini tushunishni belgilaydi. Bu erda o'qituvchining menejmentdagi o'rni katta, chunki, avvalo, u ta'lim jarayonining mohiyati

va xususiyatlarini, uning maqsadlari, mazmuni va ular o'rtasidagi aloqaning boshqa tarkibiy qismlarini yaxshi bilishi kerak. Bir so'z bilan aytganda, taraqqiyot va natijada ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlariga ega tizim sifatida ta'lim jarayoni haqida hamma narsani bilish. O'quvchining roli deyarli nolga teng. Bu faqat to'rtinchi darajada, o'qituvchi allaqachon o'quv jarayonini amalga oshirayotganda namoyon bo'ladi. Talaba bosqichma-bosqich ta'lim jarayoni, o'zining ta'lim faoliyati to'g'risidagi g'oyani rivojlantiradi. Talaba o'quv jarayonini aks ettirish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini o'zlashtirishi muhimdir. Shunday qilib, o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonining mohiyati, uning qonuniyatlari, harakatlantiruvchi kuchlari to'g'risida nazariy bilim asoslarini o'zlashtirish o'quv jarayonini amalda muvaffaqiyatli boshqarish uchun birinchi va eng muhim shartdir. Muvaffaqiyatning ikkinchi sharti - talabaning o'qituvchining harakatlarini tushunishi va uning "o'qituvchi-talaba" tizimida o'z faoliyatini amalga oshirishga tayyorligi.

Asosiy nomlangan shartlarning bajarilishi o'qituvchi va talabaning o'quv jarayonida samarali birgalikdagi faoliyatiga yordam beradi. Siz o'qituvchilarga o'quv jarayonini ochiq qilishni va o'quvchilarga nima uchun bugungi kunda ushbu usul va shakllarning sinfda ishlatilishini, ularning afzalliklari nimada ekanligini tushuntirishni tavsiya qilishingiz mumkin. Shunda talaba o'z faoliyatiga mazmunli munosabatda bo'ladi va o'qitish nazariyasidagi bilimlarni ataylab emas, balki tabiiy ravishda o'zlashtiradi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonining birinchi darajasida etakchi rolni o'qituvchi o'ynaydi, u ushbu faoliyatga maxsus tayyorgarlik ko'radi, pedagogik ma'lumot oladi. Talaba o'quv jarayonini amaliyotga tatbiq etishda ba'zi nazariy savollarni o'zlashtirishi uchungina rag'batlantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Afanasyev V.G. Tiriklar dunyosi: izchillik, evolyutsiya va boshqarish.- M., 1986.
2. Bospalko V.P. Pedagogik texnologiya shartlari.- M., 1989.

3. Saidova, Kh. "Organizational and pedagogical features of educational quality control system in advanced foreign countries." *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities* 2.1.5 Pedagogical sciences (2022).
4. Saidova, X. R. "EFFECTIVENESS OF QUALITY MANAGEMENT IN THE ORGANIZATION OF ACTIVITIES OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS TA'LIM MUASSASALARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA SIFAT MENEJMENTI SAMARADORLIGI." *INFORMATION TECHNOLOGIES AND MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION AND SCIENCES* (2022): 85.
5. Umarovna, Rajabova Gavkhar. "CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF THE UNIVERSITY MANAGEMENT SYSTEM." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.8 (2022).
6. Устаджалилова, Х. А. (2020). Методическое обеспечение учебного процесса в кредитно-модульной системе. In *Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества* (pp. 43-46).
7. 3. Устаджалилова, Х. А. (2020). ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИЙ И РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. *Образование как фактор развития интеллектуально-нравствен-ного потенциала личности и современного общества: материалы*, 43.
8. Rahmonova, M. (2023). THE UNDERSTANDING OF HUMAN CAPITAL INDEX AND ANALYSIS OF ITS SITUATION IN UZBEKISTAN. *Interpretation and researches*, 1.
9. Shokirovna, R. M. (2023). ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE FIELD OF EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(11), 1041-1044.

BUXGALTERIYA HISOBINING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI

Abdullayeva Nazira Platona

Qo‘qon temir yo‘l texnikumi

Annotatsiya. Buxgalteriya hisobi tarixi qariyb olti ming yilni tashkil etadi va miloddan avvalgi IV asrga to‘g‘ri keladi. Buxgalteriya hisobining paydo bo‘lishi insonning iqtisodiy faoliyati bilan bog‘liq. Ushbu maqolada buxgalteriya hisobining paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: buxgalteriya, ikki yoqlama yozuv, hisob-kitob, inventarizatsiya

Birinchi ming yilliklar davomida unigrafik buxgalteriya (oddiy buxgalteriya) rivojlandi, bu iqtisodiy hayot faktlarini ular paydo bo‘lgan o‘lchov birliklarida takrorladi.

Oddiy buxgalteriya hisobi besh bosqichda rivojlandi:

1) inventarizatsiya hisobi; 2) kontokorrent; 3) buxgalteriya ob’ekti sifatida ishlaydigan pul; 4) hisob-kitoblarni hisobga olgan holda buxgalteriya ob’ekti sifatida pul birlashtirildi; 5) pul va kontokorrent inventarizatsiya hisobini o‘zlashtirdi.

Oddiy buxgalteriya hisobi iqtisodiy jarayonning borishini doimiy va tizimli kuzatish tizimi edi. Bu yagona buxgalteriya tizimini yaratishga va barcha moddiy va pul mablag‘larini, shuningdek hisob-kitoblarni nazorat qilishga imkon berdi.

Ammo bu tizim bir qator kamchiliklarga ega edi: buxgalteriya hisobida ko‘zgu tasviri yo‘q edi; taxminiy printsip ishlatilgan; buxgalteriya hisobi ro‘yxatga olish xususiyatiga ega edi; unda keltirilgan barcha faktlarning huquqiy va iqtisodiy ma’nosi oshkor qilinmadi; foydani aniqlash uchun buxgalteriya vositalari qo‘llanilmadi; hisoblarning to‘g‘riligini nazorat qilishga imkon beradigan natijalar yo‘q edi. Ikki tomonlama yozuv tizimi paydo bo‘lishidan 5000 yil oldin, tijorat hujjatlari eng qadimgi bo‘lgan Ossuriya, Bobil va Shumer tsivilizatsiyalari Mesopotamiyada gullab-yashnagan. Qishloq xo‘jaligi gullab-yashnadi va shaharlararo shaharlar va uning atrofidagi hududlarda xizmat ko‘rsatish va ishlab chiqarish sanoati rivojlandi. Daryo

oralig‘ida bir nechta bank uylari bo‘lib, ular oltin va kumush standartlar bo‘yicha bitimlar uchun kreditlar bergan. O‘sha davrda (miloddan avvalgi 500 yilgacha) Shumer teokratik davlat edi va uning hukmdorlari xudolar nomidan er va mollarning ko‘p qismini tasarruf etishgan. Bu yozuvlarni yuritishni rag‘batlantirdi.

Miloddan avvalgi 23-asrda Bobilda qabul qilingan Hammurapi qonunlari, xususan, savdo agentidan tovarlarni egasining ko‘rsatmasi bilan sotish orqali ikkinchisiga bitim narxi to‘g‘risida guvohnoma berishni talab qildi. Aks holda, ularning shartnomasi avtomatik ravishda bekor qilindi. Ikkala tomon ham aksariyat bitimlarning yozuvlarini yuritgan. Daryo oralig‘ida buxgalter rolini yozuvchi bajargan. U nafaqat buxgalteriya hisobi bilan shug‘ullangan, balki bitim uchun qonunning batafsil talablariga rioya qilinishini ham ta’minlagan. Ma’badlarda, saroylarda va xususiy firmalarda yuzlab ulamolar ishlagan. Ushbu kasb obro‘li deb hisoblangan.

Bitim tuzayotganda, tomonlar, qoida tariqasida, shahar darvozasidagi ulamolardan biriga murojaat qilishdi va unga shartnomaning mohiyatini aytib berishdi. Yozuvchi maxsus tayyorlangan yangi loydan bir parcha oldi, unga tegishli o‘lchamdagi jadval shakli berildi (bitimga qarab) va o‘tkir yog‘och tayoq bilan shartnoma taraflarining ismlarini, tovarlarning nomini, summalarini, tomonlarning majburiyatlarini va ishning boshqa holatlarini yozdi.

Tomonlar o‘zlarining muhrlarini qo‘yib, jadvalga “imzo chekdilar”. Ushbu “imzo” bo‘yniga egasining belgisi o‘yilgan tosh tumor shaklida taqilgan. Ko‘pincha muhrda egasining ismi va diniy ramzlari, masalan, u ibodat qilgan xudolarning tasvirlari va ismlari bor edi.

Bitimni muhrlar bilan muhrlab, kotib stolni quyoshda yoki pechda quritdi. Ba’zan stolga konvert bilan ikkinchi loy qatlami qo‘yilgan. Ushbu tashqi “qobiq”da bitimning barcha ma’lumotlari takrorlangan. Ichidagi asl hujjatni “convert”ni buzmasdan o‘zgartirish mumkin emas edi.

Qadimgi Misrda hukumat hisobi Mesopotamiya ssenariysi bo‘yicha ishlab chiqilgan, ammo loyni papirus bilan almashtirish uni batafsilroq qilishga imkon berdi.

Yozuvlar juda batafsil olib borilgan, ayniqsa fir’avnlarning omborlarida, bu yerda “tabiat” tomonidan olingan soliqlar joylashtirilgan.

Murakkab audit tizimi Misr hisobchilarining vijdonliligini tekshirishga imkon berdi. Qadimgi buxgalterlar iloji boricha halol va diqqatli bo‘lishlari kerak edi, chunki ular oshkor qilingan qoidabuzarliklar uchun jarima, tananing bir qismini kesish yoki hatto o‘lim bilan jazolandilar. Ammo qadimgi Misr buxgalteriya hisobi o‘zining ming yillik tarixi davomida oddiy ro‘yxatlardan tashqariga chiqmagan. Buning sabablari savodsizlik va pul muomalasi tizimining yo‘qligi edi.

Qadimgi Xitoyda buxgalteriya hisobi hukumat dasturlarining samaradorligini va ularni amalga oshirgan amaldorlarning halolligini baholashning asosiy vositasi bo‘lgan. Chjao sulolasi davrida (miloddan avvalgi 1122-256 yillar) buxgalteriya tizimi vujudga keldi va rivojlandi, u ikki tomonlama yozuvdan (XIX asrgacha) qarz olishga qadar davom etdi.

Miloddan avvalgi 1-asrda imperator Ai-Di kichik mulkdorlarni vayron qilish jarayoniga to‘sqinlik qilishga urinib, buxgalteriya hisobini isloh qildi. Buxgalterning vazifalarini davlat imtihonlari tizimi natijalariga ko‘ra, kelib chiqishidan qat’i nazar, lavozimga tayinlangan davlat amaldori bajarishni boshladi. Hisobot ikki nusxada yuritilib, har yili Markaziy arxivga saqlash uchun topshirilgan. To‘satdan tekshiruvlar va o‘zaro tekshiruvlar amaliyoti mavjud edi.

Gretsiyada miloddan avvalgi v asrda davlat pul resurslari ustidan jamoatchilik nazorati “mustaqil buxgalterlar” tomonidan ta’minlangan. Afina Xalq Majlisi a’zolari moliyani boshqargan, jamoat daromadlari va xarajatlarini nazorat qilgan. Ularning ishi yig‘ilish tomonidan tayinlangan 10 buxgalter tomonidan tekshirildi.

Yunonlarning eng muhim hissasi-zarb qilingan tanga (miloddan avvalgi 600 yil). Pul darhol mashhurlikka erishmadi, ammo buxgalteriya evolyutsiyasida muhim rol o‘ynadi. Qadimgi Yunonistonda bank ishi boshqa davlatlarga qaraganda ancha rivojlangan. Bankirlar hisob kitoblarini yuritdilar, pullarni almashtirdilar, kreditlar berishdi, hatto boshqa shaharlardagi banklarning filiallari orqali fuqarolarga pul o‘tkazmalarini amalga oshirdilar.

Qadimgi Rimda davlat va bank hisobi an’anaviy ravishda oila boshliqlari tomonidan yuritilgan yozuvlardan kelib chiqqan. Uning daromadlari va xarajatlari har kuni “qoralama” (adversarius) ga yozilardi, yakuniy summalar esa har oy bosh kitobga – “daromadlar va xarajatlar to‘plami” (codex accepti et expensi) ga o‘tkazilardi. Bunday buxgalteriya hisobi zarur edi, chunki fuqarolar o‘z mol-mulki va majburiyatlari to‘g‘risida muntazam ravishda ma’lumot berishlari kerak edi. Ushbu ma’lumotlar soliqqa tortish maqsadida ishlatilgan, ularning asosida fuqarolik huquqlari (mulkiy malakalar) aniqlangan.

Hukumat mablag‘larining harakatini nazorat qilish murakkab tekshirish tizimi tomonidan ta’minlandi. Xazinani boshqarish, davlat hisobini nazorat qilish kvestorlar tomonidan amalga oshirildi. Auditorlar davlat hisob raqamlarini muntazam tekshirib turishardi.

Respublikadan imperiyaga o‘tishning maqsadlaridan biri moliyani qattiq nazorat ostiga olish va bosqinchilik urushlarining daromadlilikini oshirish edi. Yuliy Tsezar shaxsan Rim moliyasini qayta ko‘rib chiqdi va ilohiy avgust xazinani to‘liq isloh qildi.

Rim buxgalteriya yangiliklaridan biri bu yillik byudjetni qabul qilishdir. Bundan tashqari, soliqlar miqdori fuqarolarning to‘lov qobiliyatiga bog‘liq edi.

O‘rta asrlarda (476 yildan) markazlashtirilgan buxgalteriya hisobi yana mahalliy bo‘lib qoldi. Mulknı boshqarish ishonchnı talab qildi va feodalning buxgalteriya sohasidagi asosiy vazifasi yollangan menejernı nazorat qilish edi. Ammo Rim buxgalteriya an‘analari davom etdi. Hisoblarning aniqligi va huquqiy asoslanishining o‘rishiga Rim huquqi tushunchasi va savdo (xo‘jalik) huquqining paydo bo‘lishi yordam berdi.

Ikkinchi ming yillikda savdogarlar vositachilik sudlarini tashkil qila boshladilar. Ular yozuvlarga ma’lum talablarnı ishlab chiqdilar: yozuvlarning xronologik tartibi, yozuvlar orasidagi daftarlarda bo‘shliqlar yo‘qligi, har bir operatsiya hujjatlashtirilgan va boshqalar.

O‘rta asrlarda buxgalteriya hisobining ikkita asosiy yo‘nalishi shakllanadi: kamera va oddiy buxgalteriya.

Kameral buxgalteriya hisobining asosiy ob’ekti kassa, kutilayotgan tushumlar, shuningdek undan to’lovlar deb tan olinganligidan kelib chiqdi. Barcha pul tushumlari va to’lovlari ro’yxatdan o’tkazilishi kerak edi, daromadlar va xarajatlar oldindan belgilandi.

Oddiy buxgalteriya hisobi mol-mulkni, shu jumladan kassani hisobga olishni o’z ichiga oladi va daromadlar va xarajatlar buxgalter uchun qidiruvga aylanadi. Barcha mulk hisobvaraqlari debet-kredit prinsipi asosida yuritilgan, ammo o’z mablag’lari hisobvaraqlari hali axborot hisob tizimiga kiritilmagan.

Uyg’onish davrida rimliklarning oddiy belgilari endi yangi savdo ehtiyojlarini qondirmadi: banklarda hisoblarning yangi shakllari paydo bo’ldi va o’rganildi, yozuvlarga yangi kombinatsiyalar qo’llanila boshlandi. Yangi shakllar birinchi marta italiyalik savdogarlar tomonidan qo’llanilgan, chunki o’sha paytda Italiya nafaqat intellektual markaz, balki jahon savdo markazi ham bo’lgan. Buxgalteriya hisobining rivojlanishiga XV asrning buyuk ixtirosi-tipografiya ham yordam berdi.

Buxgalteriya hisobining yangi bosqichiga o’tish ikki tomonlama (debet-kredit) yozuvning paydo bo’lishi edi. Iqtisodiy operatsiyalarni ikki tomonlama qayd etish qonunining ilmiy rivojlanishi va uni qo’llashning turli usullari o’rta asrlarda paydo bo’lgan.

1494 yilda matematik olim, fransiskalik rohib, Leonardo da Vinchining do’sti Luka Pacholi “arifmetika, geometriya, nisbatlar va munosabatlar haqidagi ta’limotlar yig’indisi” asarining to’qqizinchi bo’limining “hisoblar va yozuvlar to’g’risida” o’n birinchi risolasida ikki tomonlama yozuv tizimini tasvirlab berdi. Keyinchalik tizim “qadimgi Italiya” deb nomlanadi.

Pacholi buxgalteriya hisobining ikkita maqsadini bayon qildi:

1) ishlarning holati to’g’risida ma’lumot olish, chunki buxgalteriya hisobi “qarzlarning va talablar to’g’risida har qanday ma’lumotni kechiktirmasdan olish mumkin” bo’lishi kerak;

2) moliyaviy natijani hisoblash, chunki “savdogarning maqsadi uning mazmuni uchun ruxsat etilgan foyda olishdir”.

Hisob-kitoblar va ikki tomonlama yozuvlar orqali hisobga olinadigan ikkala maqsadga ham erishiladi.

Dastlabki davrda ikki tomonlama yozuv bilan bir vaqtda buxgalteriya balansining paydo bo‘lishi tor amaliylik, barcha buxgalteriya hisobini shaklga qisqartirish istagi bilan belgilandi. Buxgalteriya tarixidagi ushbu davrning o‘ziga xos xususiyatlari amaliyot tomonidan ishlab chiqilgan nazariy umumlashmalarning yo‘qligi edi; mualliflarning ma’lum bir davlatning iqtisodiy hayoti bilan bog‘liq holda sodir bo‘layotgan hodisalarning mohiyatini tushunolmasligi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlari mohiyatan buxgalteriya fanining shakllanish bosqichiga aylandi. Bunga asosan yirik sanoatning paydo bo‘lishi, aloqa yo‘llarining rivojlanishi, jahon savdosi aylanmasining ko‘payishi, qimmatli qog‘ozlar bozorining paydo bo‘lishi yordam berdi, bu bozor munosabatlari ishtirokchilari – buxgalteriya ma’lumotlarining tashqi foydalanuvchilari sonini keskin oshirdi. Ushbu davrda Evropaning aksariyat mamlakatlarida buxgalteriya qonunchiligi shakllana boshladi, uning tarkibiy qismi buxgalteriya balansi va foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobot edi. Ko‘pgina mamlakatlar qonunchiligi tadbirkorlarni aktsiyadorlar, investorlar va boshqa tashqi foydalanuvchilarning xavfini kamaytirish uchun buxgalteriya hisobotlarini nashr etishga majbur qiladi.

Italiyada paydo bo‘lgan ikki tomonlama buxgalteriya hisobi Yevropaning shimoliga, avval Fransiya va Germaniyaga, keyin Angliya va Skandinaviyaga, keyin G‘arbga Ispaniyaga va nihoyat Atlantika okeani orqali Amerikaga, sharqqa esa Polsha orqali Rossiyaga (18-asrda), keyin Xitoyga va Yaponiyaga tarqaldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Кондраков, Н. П. Бухгалтерский учет, анализ хозяйственной деятельности и аудит / Н. П. Кондраков. - М.: Перспектива, 2003.
2. Кружкова, И. И. История бухгалтерского учета. Курс лекций/ И. И. Кружкова. - Орел.: Изд.-во Орел ГАУ, 2013.
3. Соколов, В. Я. История бухгалтерского учета / В. Я. Соколов

Oliy ta’limda boshqaruv jarayonini zamonaviy axborot texnologiyalarining o’rni

Qo`qon DPI Fakultetlararo
matematika-informatika kafedrası
o`qituvchisi Marahimov Abdulla

Annotatsiya: Ushbu maqola bugungi kunda raqamli asrda axborot texnologiyalari katta resurslardan foydalanishni ta'minlash va talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali ta'lim jarayonini inqilob qildi. Pedagogik ta’limda boshqaruv jarayonini onlayn ta'lim platformalaridan tortib, interfaol o'qitish vositalarigacha, texnologiya o'rganishni har qanday yoshdagi va har qanday yoshdagi talabalar uchun yanada qiziqarli va qulayroq qiladi.

Kalit so`zlar: Zamonaviy ta'lim, axborot, global, onlayn resurs, interfaol, virtual sinflar.

Pedagogik ta’limda boshqaruv jarayonini axborot texnologiyalari integratsiyasi bilan o'qituvchilar ta'lim tajribasini moslashtirish, o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish va individual ehtiyojlar uchun moslashtirilgan yordam ko'rsatish uchun yaxshi jihozlangan. Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalarining o'rni axborot texnologiyalari zamonaviy ta'limda muhim rol o'ynaydi va talabalar va o'qituvchilar uchun ta'lim tajribasini oshirish uchun yangi vositalar va resurslarni taqdim etadi. Ushbu texnologiyalar ta'lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi va talabalarning faolligini yaxshilaydigan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi, interfaol sinflar va onlayn hamkorlik qilish imkonini beradi. Onlayn darsliklardan raqamli o'quv platformalarigacha axborot texnologiyalari ta'limni yetkazib berish va undan foydalanish usullarini o'zgartirib, ta'limni yanada dinamik va hamma uchun ochiq qilib qo'ydi. Sinfda texnologiyani integratsiyalash muammolari Ta'limda texnologiyadan tobora ko'proq foydalanish o'qituvchilar uchun sinfda texnologiyaning to'g'ri integratsiyasini ta'minlash kabi turli xil muammolarni keltirib chiqaradi. Pedagoglar o'qitish maqsadlarida texnologiyadan

samarali foydalanish va o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga jalb qilish uchun o‘z malakalarini doimiy ravishda yangilab turishlari kerak. [1]

Yana bir qiyinchilik - o‘qituvchilarni o‘qitish amaliyotiga turli texnologik vositalarni mohirona integratsiyalash uchun to‘g‘ri tayyorlash va qo‘llab-quvvatlash zarurati.

Ta’lim uchun axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari ta’limda axborot texnologiyalarini qo‘llash interfaol ta’lim vositalarini, shaxsiylashtirilgan o‘quv rejalarini va talabalar uchun global hamkorlik imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu texnologiyalar darsda ishtirok etish va tushunishni kuchaytiradi. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda, o‘qituvchilar turli xil ta’lim uslublariga mos keladigan dinamik va multimediyaga boy o‘quv tajribalarini yaratishlari mumkin. Virtual sinflar va onlayn resurslar istalgan vaqtda, istalgan joyda ta’lim mazmuniga moslashuvchanlik va foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Bundan tashqari, axborot texnologiyalarining ta’limga integratsiyalashuvi o‘quvchilarni raqamli savodxonlik bo‘yicha muhim ko‘nikmalar bilan qurollantiradi va ularni zamonaviy ishchi kuchi talablariga tayyorlaydi. Ushbu texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini yaxshilaydi va yanada innovatsion va samarali ta’lim muhitini rivojlantiradi. [2]

Axborot texnologiyalarini o‘quv jarayoniga tatbiq etish o‘qitish usullarini inqilob qildi. Virtual sinflar va onlayn resurslar kabi innovatsion vositalar talabalar uchun hamma joyda ta’lim tajribasini oshirmoqda. Texnologiyalar integratsiyasi bilan talabalar qo‘l ostidagi ko‘plab ma’lumotlarga ega bo‘lishadi. Interfaol ta’lim platformalari darslarni yanada qiziqarli va individual ta’lim uslublariga moslashtiradi, bu esa yanada samarali ta’lim tajribasiga olib keladi.

O‘qituvchilar dinamik va interaktiv dars rejalarini yaratish uchun texnologiyadan foydalanishlari mumkin, bu esa o‘quvchilarni o‘rganishga g‘ayratli va ishtiyoqli qiladi. Innovatsion vositalardan foydalangan holda, o‘qituvchilar o‘rganish tajribasini shaxsiylashtirishi va har bir talabaning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirishi mumkin. Ta’limda axborot texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning faolligini va hamkorlikni kuchaytiradi, bu esa ta’lim natijalarini yaxshilaydi. Raqamli manbalar turli xil ta’lim

uslublarini ta'minlashga yordam beradi, bu esa o'quvchilarning ta'lim mazmuniga kirishini va ular bilan o'zaro munosabatda bo'lishini osonlashtiradi.[3]

Texnologiyani ta'lim jarayoniga integratsiyalashgan holda, talabalar raqamli asrga yaxshiroq tayyorlanishadi va kelajakda muvaffaqiyatga erishish uchun muhim ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin. Ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini qo'llash haqida gap ketganda, samarali texnologiya integratsiyasi o'quv tajribasini oshirish uchun juda muhimdir. O'quv dasturiga texnologiyani uzluksiz kiritish orqali talabalar interfaol va qiziqarli ta'lim vositalaridan foydalanishlari mumkin.

Ta'limda texnologiyani samarali integratsiyalashning usullaridan biri o'qituvchilarni tegishli trening va qo'llab-quvvatlashdir. O'qituvchilar darsda texnologiyadan samarali foydalanish, o'qitish usullarini takomillashtirish va o'quvchilarning bilim olish natijalarini yaxshilash uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Samarali texnologiya integratsiyasining yana bir asosiy strategiyasi texnologiyaning o'quv maqsadlariga mos kelishini ta'minlashdir. Ta'lim maqsadlarini qo'llab-quvvatlaydigan texnologiya vositalarini sinchkovlik bilan tanlash va integratsiyalash orqali o'qituvchilar talabalar uchun yanada dinamik va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini yaratishi mumkin.[4]

Axborot texnologiyalarini ta'limga kiritish o'quvchilarning faolligini, hamkorlikni va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini oshiradi. Interfaol doskalar, onlayn resurslar va ta'limni boshqarish tizimlari kabi IT vositalarining integratsiyasi samarali o'qitish va o'rganishni osonlashtirishi mumkin. Muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarni IT vositalaridan samarali foydalanish bo'yicha o'qitish juda muhimdir. Uzluksiz kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning o'qitish amaliyotiga texnologiyani kiritish bo'yicha ishonchi va tajribasini oshirishi mumkin. AT integratsiyasining ta'lim va ta'lim natijalariga ta'sirini monitoring qilish va baholash juda muhimdir. Ma'lumotlar tahlili va qayta aloqa mexanizmlaridan foydalanish ITni joriy etish samaradorligini baholashga va doimiy takomillashtirish uchun asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Axborot

texnologiyalari ta'limga ko'p foyda keltirsa-da, ta'lim jarayonida texnologiyaga juda ko'p tayanish mumkin bo'lgan xavflar mavjud.[5]

Ushbu xavflar texnik nosozliklar, shaxsiy o'zaro ta'sirning etishmasligi va o'rganish tajribasiga xalaqit beradigan chalg'ituvchi omillar kabi muammolarni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar uchun texnologiyadan qimmatli vosita sifatida foydalanish va o'quvchilarning yuzma-yuz o'rganish va jalb qilish imkoniyatlariga ega bo'lishini ta'minlash o'rtasida muvozanatni saqlash muhimdir.

Axborot texnologiyalarini ta'limga qo'llash talabalar va o'qituvchilar uchun interaktiv va qiziqarli raqamli vositalarni yaratish orqali o'rganish tajribasini inqilob qiladi. Raqamli ta'lim muhitlari shaxsiylashtirilgan o'rganish imkoniyatlarini, hamkorlikni kuchaytirishni va ko'plab onlayn resurslar va o'quv materiallaridan foydalanishni taklif qiladi. Texnologiyani ta'lim jarayoniga kiritish orqali o'quvchilar XXI asr uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirishlari va tez rivojlanayotgan raqamli dunyoda kelajakdagi muvaffaqiyatlarga tayyorlanishlari mumkin. Bugungi raqamli asrda axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llash talabalarni qiziqtirish uchun zarur bo'lib qoldi. Interfaol texnologiyalar o'quvchilarning qiziqishi va motivatsiyasini ta'minlaydigan dinamik ta'lim muhitini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goncharov M. A. Основы менеджмента в образовании : учебное пособие /M.A. Goncharov. – 3-e izd., ster. – M. : KNORUS, 2016. – 476 s.
2. Petryakov P.A. Образовательный менеджмент как объект междисциплинарных исследований // Человек и образование – 2013. – № 36.
3. ¹ Sitarov, V. A., Smirnov, A. I. (2006) Культура предпринимательства: теория и практика. M.; Vologda: Poligrafist. – 192 s.
4. Rakhmonova Manzura Shokirovna. (2023). ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE FIELD OF EDUCATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 1041–1044. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/5969>

5. Rahmonova Manzura Shokirova. (2023). Inson kapitalini rivojlantirishning menejmenti yo’nalishlari. Open Academia: Journal of Scholarly Research, 1(6), 1–5. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/4/article/view/20>

MASOFAVIY TA’LIMDA WEB TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

**Turdaliyev Sodiqjon Mo‘minjonovich,
QDPI assistent o‘qituvchi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Web 2.0 dasturlaridan masofaviy ta’limni tashkil etishda va web sahifa yaratish foydalanishning o‘rni va ahamiyati haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: web dasturlash, web sahifa, WEB 2.0, masofaviy ta’lim, internet, web sayt.

Hozirgi davraga Butun dunyo o‘rgimchak to‘ri rivojlangan sari web sahifaga bo‘lgan talablarni rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Bu esa web dasturlash tizmini rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Web sahifa borgan sari mukammallashib bordi bu esa web serverlarni maksimal darajada ishlashiga sabab bo‘ldi. Saytda foydalanuvchilar ko‘payib saytni ishlash tezligiga keskin ta’sir ko‘rsatdi. Bora bora web sahifa ishlash tezligi pasayib bordi. Foydalanuvchilar asta sekinlik bilan web saytlarga kirish pasayib ketdi. Buni oldini olish uchun Web dasturchilar izlanish olib borishdi va yangi avlot dasturi WEB 2.0 vujudga keldi. Bu esa foydalanuvchilarni web saytlarga yana asta sekinlik bilan jalb qila boshlandi.

Web 2.0 so‘zi 2005 yil 30 sentyabrda “Tim O’Reilly” tomonidan rus jurnali “Kompyuterra”(№ 37 609 va 38 610) sonlarida bu xaqda ma’lumot berib o‘tdi. Web 2.0 yangi avlod tarmog‘i emas bu yangi web dizayn ham emas. Bu Web tarmoqni yangi texnologiyasi desak bo‘laveradi. Bu texnologiyadan birinchi bo‘lib Amazon.com saytida amalgam oshirildi.

Yevgeniy Marozov web 2.0 haqida quydagi ta’rifni beradi. “web 2.0 ixtirochilari tomonidan web sahifa krizisni oldini olish uchun yaratilgan yangi texnologiya, ixtirochilar buni oldini oldi va uni ommaga taqdim eta oldi” deb tariff beradi.

Web hizmat ko’rsatuvchilar o’z ichiga web (HTTP protokol) va fayllar almashish fayl formati XML yoki JSON oz navbatida uchta asosiy arxitektura RPC, SOAP yoki REST ilovada ishlaydi.

Hozirgi kunda Web 2.0 HTML sahifalarni barchasida qo’llanilib kelmoqda. Bu Web sahifani tez ishlashiga sababchi bo’lgan AJAX texnologiyasi yani Web 2.0 qoidasi deb xam ataladi. Buni shunday tushunishimiz mumkun.

Web sahifada server bilan muloqot amalga oshirilib turadi bu esa joriy sahifa yangilanab turishiga sabab bo’ladi. Bu sahifani sekinlanishiga sabab bo’ladi. AJAX esa joriy sahifani bir bo’lagini yangilanishiga eski sahifani qayta qo’yishga imkon beradi bu sahifani tez ishlashimi taminlaydi. Hozirgi kunga kelib google kompaniyasi butexnologiyadan foydalandi va ommada tez tarqalishiga sabab bo’ldi.

Demak Web 2.0 google.com sahifasida qidirilayotgan ma’lumotni birinchi harfini yozishimiz bilan AJAX texnologiya ishga tushadi va sahifani o’sha bo’lagi yangilanib siz qidirayotgan so’zni yordam berib turadi. Bu esa foydalanuvchi qulaylik tug’diradi. Web 2.0 texnologiyasi haqida so’z borar ekan web sintezatrlarini ham xisobga olish lozim. Web sintezatrlar boshqa sahifalarda yoki saytlar, odatda ATOM yoki RSS dan foydalanish to’g’risidagi audio va video bir vaqtning o’zida bir nechta foydalanuvchilarga uzatish imkonini beradi. Shunga xulosa qilib shuni aytish kerakki web 2.0 texnologiyasi hozirgi kunda keng qo’llanilib uning yangi imkoniyatlari yaratilmoqda va foydalanuvchilarga qulaylik tug’dirib kelmoqda.

Web 2.0 ko’plab interaktiv dasturiy ta’minot variantlarini taklif etadi, ularning aksariyati uy nomlari hisoblanadi. Quyida Web 2.0 ning ba'zi bir misollari keltirilgan:

- bepul veb-ga asoslangan elektron pochta
- Onlayn banking
- loyihalarni boshqarish vositalari
- so’zni qayta ishlash

- tarqatish
- Onlayn radio
- video hosting
- geomatik va xaritalash xizmatlari
- avtomashinalarga qarshi haydovchilikni kuzatish va GPS
- uy xavfsizlik nazorati
- dating va munosabatlar xizmatlari
- psixologiya va tibbiy konsultatsiya
- rahbarlik va ishlarni boshqarish
- sport jamoasi tashkil qilish
- foto galereyasi xizmatlari
- musiqa va fayl almashish
- kompyuter virusini skanerlash
- kompyuter apparatini sinovdan o‘tkazish
- xususiy tergovchining va maxfiy qidirish xizmatlarining
- to‘y rejalashtirish
- logotip va grafikali san'at xizmatlari

Ushbu xizmatlarning barchasi va yana ko‘p narsalarni endi internet orqali internet orqali olish mumkin. Ushbu xizmatlardan ba’zilari bepul (reklama bilan ishlaydi), boshqalari esa oyiga 5 dollardan yiliga 5000 dollargacha bo‘lgan obuna to‘lovlarini sarflaydi.

Masofaviy ta’limda yani web sayt yaratish davomida Web 2.0 qoidalaridan foydalanish saytni tez ishlashiga va internet trafikni oz sarf bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatda foydalanuvchiga qulaylik va web sahifaga ko‘proq tashrif buyurishiga sabab bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turdaliyev, Sodiqjon. "THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION." Models and methods in modern science 2.13 (2023): 46-49.
2. Turdaliyev, Sodiqjon. "IMPORTANCE, CHARACTERISTICS AND TASKS OF ONLINE TRAINING." Solution of social problems in management and economy 2.13 (2023): 63-68.
3. Ilyasovich, Djurayev Iqbol, Turdaliyev Sadigjon Muminzhonovich, and Ergasheva Khilolokhon Muydinzhonovna. "The Need to Develop Distance Education in General Secondary Schools." Journal of Advanced Zoology 44.S6 (2023): 1551-1554.
4. Turdaliyev, Sodiqjon. "TA'LIM MUASSALARIDA INFORMATIKA O'QITISH METODIKASI NAZARIY ASOSLARI." Interpretation and researches 1.1 (2023).

MATEMATIKA O'QITISHDA FUNKSIYA XOSSALARIDAN FOYDALANISH

Axmedova Gavhar Ahadovna, Qo'qon DPI

Maxmudova Ozoda, Q o'qon DPI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ba'zi parametrlil tenglamalarning ildizlari soni bilan bog'liq masalalarni hal qilishda funksiyaning juft-toqligi va ekstremum qiymatlaridan foydalanish usuli samarali natija berishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: parametr, ildiz, tenglama, ekstremum, funksiyaning juft-toqligi.

Bizga $f(x) = a$ ko'rinishdagi tenglamaning ildizlarini topish kerak bo'lsa quydagi savollar kelib chiqadi. a ning berilgan qiymatida tenglama yechimi mavjudmi? Yechimi nechta? Bu savollarga javob berish uchun $f(x)$ funksiyaning xossalariidan foydalanish, jumladan, juft-toqligidan, eng katta va eng kichik qiymatlaridan foydalanish samarali usullardan hisoblanadi. Juft funksiylarning aniqlanish sohasi $x=0$ ga nisbatan

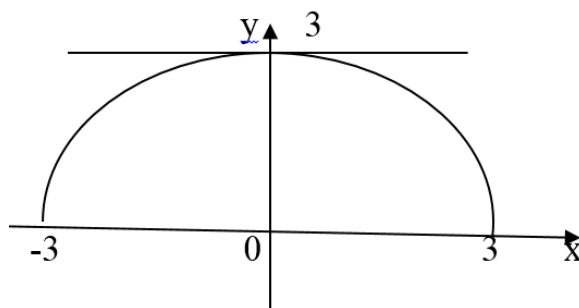
simmetrik bo‘lishi kerak (aks holda $f(-x)$ mavjud bo‘lmasligi mumkin). Ixtiyoriy $y(x) = f(x) + f(-x)$ funksiya juftdir.

1-misol. $\sqrt{3-x} + \sqrt{3+x} = a$ tenglama yagona yechimga ega bo‘ladigan a parametrning hamma qiymatlarini toping.

Yechish. Bu tenglamani oddiy yechish mumkin. Masalan, $|x| \leq 3, a \geq 0$ shartlar o‘rinli bo‘lganda tenglamaning har ikki tomonini kvadratga ko‘taramiz.

$$\sqrt{9-x^2} = 0,5a^2 - 3$$

$y(x) = \sqrt{9-x^2}$ funksiya grafigi markazi koordinata boshida va radiusi 3 ga teng yarim aylanani belgilaydi. (1-chizma) Grafik $y = \frac{a^2}{2} - 3$ to‘g‘ri chiziq bilan yagona umumiy nuqtaga faqat to‘g‘ri chiziq yarim aylanaga $x=0$ nuqtada urinsa erishadi. Bunda $a = 2\sqrt{3}$.

1-chizma

2-misol. $\sqrt{2-x} + \sqrt{5-x^3} + \sqrt{1-3x^2} + \sqrt{5+x^3} + \sqrt{2+x} = a$ tenglama yagona yechimga ega bo‘ladigan a parametrning hamma qiymatlarini toping.

Yechish. Endi tenglamaning har ikki tomonini kvadratga ko‘tarish natija bermaydi. Tenglamaga yaxshilab qaraydigan bo‘lsak $\sqrt{2-x}$ va $\sqrt{2+x}$, $\sqrt{5-x^3}$ va $\sqrt{5+x^3}$ radikallar bor. Ular x ning oldidagi ishorasi bilan farq qiladi. Bu degani agar x ni $(-x)$ bilan almashtirsak ular faqat o‘rinlari bilan almashadi, ammo yig‘ndi o‘zgarmaydi. Tenglamada $\sqrt{1-3x^2}$ ning jufti yo‘q, ammo bunda x ni $(-x)$ bilan almashtirsak uning qiymatini o‘zgartirmaydi. Tenglamaning chap qismidagi x larni $(-x)$ bilan almashtirsak yig‘indi o‘zgarmaydi, bu esa tenglamaning ildizlari ikkita qarama-qarshi sonlar ekanligini bildiradi. Masalan x soni tenglama ildizi bo‘lsa, $-x$ ham uning ildizi bo‘ladi.

Tenglama yechimi bitta bo‘lishi uchun $x=0$ bo‘lishi kerak. Demak a ning qiymati $2(\sqrt{2} + \sqrt{5}) + 1$ ga teng bo‘lganda tenglama yagona yechimga ega bo‘ladi.

Agar uzluksiz $f(x)$ funksiya biror intervalda minimal m va maksimal M qiymatga ega bo‘lsa, u holda $f(x) = a$ tenglama bu intervalda hamma $a \in [m; M]$ larda hech bo‘lmaganda bitta yechimga ega bo‘ladi. Agar $f(x)$ monoton (ya’ni hamma intervalda o‘sadi yoki kamayadi) bo‘lsa u holda $f(x) = a$ tenglama hamma $a \in [m; M]$ intervalda yagona yechimga ega bo‘ladi. Agar $f(x)$ monoton bo‘lmasa, $a \in [m; M]$ ning ba’zi qiymatlarida $f(x) = a$ tenglama intervalda bittadan ortiq yechimga ega bo‘ladi.

3-misol. $\cos(\sin x) = \sin(\cos x)$ tenglama nechta ildizga ega.

Yechish. Keltirish formulalariga ko‘ra

$$\cos(\sin x) - \cos\left(\frac{\pi}{2} - \cos x\right) = 0$$

tenglik o‘rinli.

$$\cos a - \cos b = 2 \sin\left(\frac{b-a}{2}\right) \sin\left(\frac{a+b}{2}\right)$$

ayniyatdan foydalanamiz. Natijada

$$2 \sin\left(\frac{\sin x - \cos x}{2} + \frac{\pi}{4}\right) \sin\left(\frac{\pi}{4} - \frac{\sin x + \cos x}{2}\right) = 0$$

bundan $\sin x - \cos x = 2\pi n - \frac{\pi}{2}$ yoki $\sin x + \cos x = 2\pi n + \frac{\pi}{2}, n \in \mathbb{Z}$. Ammo n ning

hamma butun qiymatlarida $2\pi n - \frac{\pi}{2}$ va $2\pi n + \frac{\pi}{2}$ larning moduli $\frac{\pi}{2}$ dan kichik emas. Shu

bilan birga $\sin x - \cos x$ va $\sin x + \cos x$ larning moduli jihatidan eng katta qiymatlari $\sqrt{2}$ ga teng. $\frac{\pi}{2} > \sqrt{2}$ bo‘lgani uchun tenglama yechimga ega emas.

4-misol. a parametrlarning ixtiyoriy qiymatida $3ax^{2003} + 6x^5 + a^2x^2 + ax - 1 = 0$ tenglama $[0;1]$ intervalda hech bo‘lmasa bitta ildizga ega bo‘lishini isbotlang.

Yechish. $f(x) = 3ax^{2003} + 6x^5 + a^2x^2 + ax - 1$ funksiya parametrlarning ixtiyoriy qiymatida uzluksiz $f(0) = -1, f(1) = a^2 + 4a + 5 = (a+2)^2 + 1 > 0$. Uzluksiz funksiya $f(0) < 0, f(1) > 0$ lar

orasidagi hamma qiymatlarni qabul qilgani uchun hech bo‘lmaganda bitta nuqtada o‘ga teng qiymatni qabul qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. С.Н.Олехник, М.К.Потапов, П.И.Пасиченко. Уравнения и неравенства. Нестандартные методы решения:Справочник. Москва 1997.
2. Севрюков П.Ф., Смоляков А.Н. Тригонометрические, показательные и логарифмические уравнения и неравенства. Москва.Ставрополь 2008.
3. Моденов В.П Математика. Пособие для поступающих в вузы. Москва. Новая волна. 2002.
4. G.Axmedova Makhmudova O Using Cauchy Inequality to Find Function Extremums. International Research Development and Scientific Excellence in Academic Life 114-115 bet
5. G.Axmedova Makhmudova O. Murakkab argumentli trigonometrik tenglamalarni yechish. Eurasian journal of mathematical theory and computer sciences. 2022.18-20 bet

**TA’LIMDA TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING,
ZAMONAVIY TA’LIMNI BOSHQARISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI.**

Xidirov Ikromjon Meliboyevich
Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası
o‘qituvchisi Tel: 91 202 71 22

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta’limda texnologiya darslarini tashkil etishning zamonaviy metodlari va shakllari haqida hamda ushbu metodlarning afzalliklari haqida fikr mulohazalar yuritiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, “axborotli o‘qitish”, multimediyali ta’lim texnologiyalari, animatsion ta’lim metodi, konfutsiy, ko‘rgazmali ta’lim, Abdulla Avloniy, raqamli texnologiyalar.

Hozirgi kunda mamlakatimiz hayotining barcha jabhalarini innovatsion jarayonlarsiz, ta’lim tizimini esa kompyuter texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ta’lim tizimida olib borilayotgan islohatlar, yangiliklar markazida o’quvchi ta’lim jarayonining sub’yekti faol ishlovchiga aylanadi.

Fanlar bo’yicha darslarda yangi pedagogik va innovatsion texnologiyalardan, shuningdek raqamli texnologiyalardan foydalanish o’quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan bo’lib, Fanlar bo’yicha asoslari materiallarini uning egallagan bilim, ko’nikma va malakalariga tayangan holda puxta o’zlashtirishni ta’minlaydi.

Shuni ta’kidlash joizki, zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari beqiyosdir.

Ayniqsa, ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni o’quv jarayoniga qo’llashga bo’lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. buning sabablaridan biri, o’quvchilar zamonaviy texnologiyalar yordamida egallayotgan bilimlarini o’zlari qidirib topishlariga, mustaqil o’rganib, tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o’zlari keltirib chiqarishlariga o’rgatadi.

O’qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan ta’lim jarayonida tinglovchi asosiy o’rin egallaydi.

An’anaviy o’qitish tizimi, aytish mumkinki, yozma va og’zaki so’zlarga tayanib ish ko’rishi tufayli “axborotli o’qitish” sifatida tavsiflanadi, chunki o’qituvchi faoliyati birgina o’quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki nufuzli bilimlar manbayiga aylanib borayotganligini ta’kidlagan holda baholanmoqda.

Bugungi zamonaviy maktablar davr talabiga aylanib borayotgan bir paytda eskicha ta’lim standartlari talabga javob bermaydi. Shuning uchun ham, ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishga o’tish talab etilmoda. Jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan biri bo’lgan axborotlashtirilgan multimediyali ta’lim texnologiyalarini fanlar bo’yicha ta’limiga joriy etish orqali

o‘tiladigan mavzular mazmunini o‘quvchilar ongiga to‘liq va mukammal ravishda singdirish, innovatsion vositalar bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, fanlar bo‘yicha ta’limida multimediyali vositalardan samarali foydalanishning o‘ziga xos afzalliklari ham bor.

Bularni quyidagicha ifodalashimiz mumkin;

—Ta’limda ko‘rgazmalilik eng asosiy o‘rinlardan birini egallaydi;

—O‘quvchini izlanishga undaydi;

—O‘quvchi bir vaqtning o‘zida ko‘radi, uni eshitadi, o‘quvchilarga kengroq qamrovdagi va kattaroq hajmdagi materiallarni tezroq etkazib beradi;

—O‘quvchi tafakkurini faollashtirib, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantiradi.

Shu o‘rinda ta’kidlash o‘rinliki, bunday zamonaviy usullar yordamida ta’limni tashkil etish orqali darsning samarali, o‘quvchilar uchun esa, mazmunli bo‘lishini ta’minlash mumkin bo‘ladi.

Zero, buyuk faylasuf Konfutsiy aytganidek: “Men nimani eshitsam unutam, nimani ko‘rsam xotiramda saqlayman, nimani o‘zim bilsam tushunaman”. Shuning uchun, ta’lim jarayonida o‘quvchi-talabalarni faol bo‘lishini talab etadigan bir qator uslublar, ya’ni zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llashda yaxshi samara berishi o‘z ahamiyatini ko‘rsatmoqda.

Shuningdek, mavzular mazmunini yoritishda animatsiyalardan foydalanishning keng imkoniyatlari asosida o‘quvchilarda ijodkorlik, aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, garmonik rivojlanishi, fantaziyasini boyitish, badiiy did va estetik mahoratni shakllanishi, diqqat va tasavvurni aktivlashtirish, rang tasvir uyg‘unligini anglash, ajratish kabi jarayonlarni shakllantirishga erishish mumkin.

Ta’limning ushbu turi keng imkoniyatlarga egadir. chunki, birinchi o‘rinda o‘quvchi darsga qiziqadi, o‘qituvchi tomonidan ushbu dars mo‘ljallangan topshiriqni qunt bilan bajarishga harakat qiladi. Zero, darsning qanchalik samarali tashkil etilishi birinchi navbatda pedagogning mahorati hamda darsda qo‘llaydigan innovatsion metodlariga bog‘liqdir.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, mustaqil, har tomonlama kamolga yetgan barkamol inson uchun zarur bo‘lgan ma’naviyat qirralari iymon, e’tiqod, vatanparvarlik, insonga cheksiz muhabbat do‘stlik, sadoqatlik, Fanlar bo‘yichasevarlik, milliy g‘urur kabi fazilatlarni shakllantirishi zarur.

Buyuk allomalarimiz qilgan og‘zaki va yozma ijodiyot avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan iymon, e’tiqod sirlarining nazariy va amaliy jihatdagi bilimlar bilan yoshlarni qurollantirish lozim.

Bu o‘rinda ta’limda o‘tiladigan texnologiya darslarining ahamiyati yuqoridir. Sababi ushbu darslar orqali bola ongida Fanlar bo‘yichasevarlik, ijodkorlik, milliy hunarmadchilikka qiziqish va hurmat hissini oshirishga erishish imkoni paydo bo‘ladi.

Buyuk bobomiz ta’kidlaganlaridek, Abdulla Avloniy “Aziz do‘stlar oltin va kumushi bo‘lmagan odam kambag‘al emas, balki es-xushi va kasb-hunari bo‘lmagan kishi kambag‘aldir”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.A. MAVLONOVA, M.T. SATbAYEVA - “Fanlar bo‘yicha o‘qitish metodikasi” - “NOSHIR” TOSHKENT – 2013
2. N. X. Avliyaqulov, N. N. Musayeva - “Pedagogik texnologiya”- “Tafakkur bo‘stoni” – Toshkent 2012
3. D.A. Maxkamova “Maktabgacha ta’lim menejmenti” - Farg‘ona – 2024-yil – bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion kompetensiyasini shakllantirishning asosiy omilli. Akademiya, (9 (60)), 20-22.

ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTERFAOL METODLAR INTEGRATSIYASINING GEOGRAFIYA O‘QITISHDAGI AHAMIYATI

Madraximov Shuxratjon Shukurovich, Qo‘qon DPI, Informatika kafedrası
assistent o‘qituvchisi, tel: (91) 323-37-49

Madraximova Maxfuza Axmedovna, Qo‘qon DPI, Fakultetlararo matematika-
informatika kafedrası assistent o‘qituvchisi, tel: (91) 201-38-20

Xamdamova Nozimaxon Rasuljon qizi, Qo‘qon DPI, talaba.

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya fanini o‘qitishda zamonaviy raqamli texnologiyalari va interfaol metodlarning integratsiyasi haqida yoritiladi. Unda «Idrok xaritasi» metodi va EdravMindMaster dasturida Afrika materigi mavzulariga oid idrok xaritasi tayyorlash ketma-ketligi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, geografiya o‘qitish metodikasi, "Idrok xaritasi" metodi, zamonaviy raqamli texnologiyalar, integratsiya, ta’lim sifati, fikrlash jarayoni, g‘oyalar.

Zamonaviy raqamli texnologiyalarning taraqqiyot darajasi birinchi navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga, ya’ni ta’lim tizimining rivojlanishiga chambarchas bog‘liqdir. Hozirgi kunda ta’limning mazmuni va uning sifati masalalari ta’lim tizimida ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ham ta’limni axborotlashtirishga, ya’ni ta’limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu mamlakatlarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta’limning sifatini oshirishda keng qo‘llanilishi kuzatilmoqda. Darhaqiqat, axborot texnologiyalari va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan ta’limda foydalanish ta’lim sifatini yanada yuqori ko‘rsatkichlarga ko‘tarishga zamin yaratadi.

Jahon ta’lim tizimida fan va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirish mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili bo‘lib xizmat qilmoqda. Yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta’limda innovatsiyalar, o‘qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etish o‘quvchilarning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlar asosida ilmiy izlanishlarni amalga oshira oladigan qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi [1].

Ta’lim sohasiga hozirgi paytda davlatimiz tomonidan katta e’tibor berib kelinmoqda. Bu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning bevosita rahbarligida ishlab chiqilgan O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish,

malakali kadrlar tayyorlash siyosatini rivojlantirish hamda moddiy-texnik bazasini mustahkamlashning asosiy g‘oyalari asos bo‘la oladi. [1].

Ta’lim–jamiyatni isloh qilish va uni tashqi dunyo uchun yanada ochiq hamda yangi texnologiya va bilimlarga yo‘naltirilgan jamiyatga aylantirishning asosiy omilidir. U nafaqat jamiyatning rivojlanish istiqboli, balki har bir insonning alohida faoliyatini oldindan aniqlaydi va belgilaydi.

Ta’lim sifatini oshirish maqsadida so‘ngi yillarda ta’limning barcha tizimida interfaol metodlardan samarali foydalanib kelinmoqda. Bunda ayniqsa interfaol metodlarning zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi yanada samaraliroq natijalar beradi. Shulardan «Idrok xaritasi (ingl. Mind map – fikrlar xaritasi)» metodi

– fikrlash jarayonida ma’lumotni inson idrok etishi uchun qulay shaklda – mantiqiy va assotsiativ sxemalarda aks ettirishning grafik metodi hisoblanadi. Idrok xaritasi fikrlash jarayonini aks ettiradi. Jarayon boshlanganda, bitta fikr boshqalarini keltirib chiqaradi. Har qanday g‘oya deyarli barcha yo‘nalishlarda cheksiz rivojlanishi mumkin. Asosiy g‘oya bir necha yirik g‘oyani o‘z ichiga oladi, ularning har biri, o‘z navbatida, undan ham kichik g‘oyalar ko‘rinishida aniqlanadi. Har bir kichik fikr ma’lum bir global fikr bilan uzviy bog‘liq. Ularning hammasini tasvirlash mumkin [2]. Boshqacha aytganda, idrok xaritasi metodi kafolatlangan yakuniy natijani berish imkoniga ega:

- ma’ruza mashg‘ulotlarida yangi bilimlarni bayon qilish (jamoaviy);
- amaliy mashg‘ulotlarida bilimlarni tekshirish, mustahkamlash (kichik guruhlarda);
- mustaqil ta’limda ijodiy ishlash, mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirish (individual).

Idrok xaritasi metodini olib borish bosqichlari:

1. Miya bo‘roni. Bu mulohaza mavzusini, ya’ni asosiy mavzuni qidirishni maqsad qiladi. Odatda, xarita markazida – ko‘rsatilgan mavzu, ma’lumot.

2. To‘ldirish. Asosiy g‘oya aniqlanganda, u bilan bog‘liq asosiy mavzularni ajratib ko‘rsatish kerak. Ular qisqa nomlarga ega bo‘lishi va xarita iyerarxiyasini

yaratishi lozim. Agar toifalar juda mavhum bo‘lsa, ularga rasmlarni biriktirish kerak: bu assotsiatsiyalarni yaratadi va fikrlarni tez tarqatish imkonini beradi. Xaritaning ikkinchi darajasi - mavzular, g‘oyalar yaratila boshlagan joy. Ikkinchi darajada keltirilgan mavzular bir yoki ikki so‘zdan iborat bo‘lishi kerak.

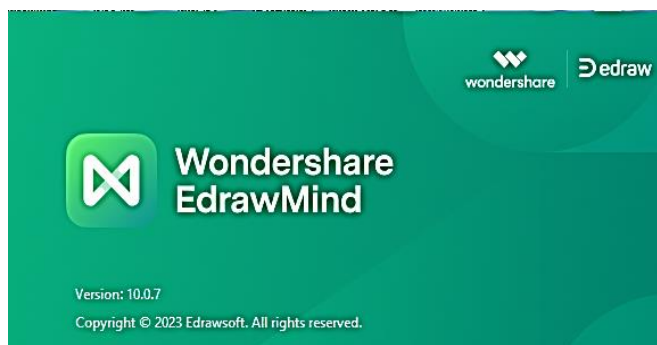
3. Aniqlashtirish. Uchinchi va undan keyingi darajalar – g‘oyalarni aniqlashtirish jarayoni. Bu yerda tavsifli iboralarni, eslatma va havolalarni ishlatish, shuningdek, xarita elementlarini bir-biri bilan bog‘lash mumkin. Masalan, turli darajadagi har xil g‘oyalar, eslatma va havolalar o‘rtasidagi aloqalarni belgilash mumkin. Buning yordamida xarita mantiqan boyiydi.

Fikr xaritalari qog‘oz yoki mobil ilovalarda tuzilishi mumkin. Qo‘l bilan chizishning qulayligi kamroq, chunki idrok xaritasini to‘ldirish va takomillashtirish jarayonida tarmoqlar ko‘p siljiydi va o‘zgaradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida fikrlar xaritasida materialni tasavvur qilish, audio yoki videotarkib bilan to‘ldirish, shuningdek, ushbu elementlarning barchasini ko‘chirish mumkin.

Idrok xaritasi bilan ishlash uchun ba’zi mashhur ilovalar: EdravMindMaster, Bubble.us, Coogle, FreeMind, iMindMap, MindManager, Mindomo, Popplet, SpiderScribe, XMind. Idrok xaritasi dars jarayonida olingan ma’lumotlarni qayta ishlash va tuzishga yordam beradi.

Shuningdek, an’anaviy tahlilda o‘tkazib yuborilgan muhim faktlarni ko‘rish imkonini beradigan assotsiativ fikrlashni faollashtirishga yordam beradi. Idrok xaritasi barcha materiallarni bitta mavzu bo‘yicha to‘plash, barcha jihatlarni ko‘rib chiqish va umumiylikni ko‘rish imkonini beradi.

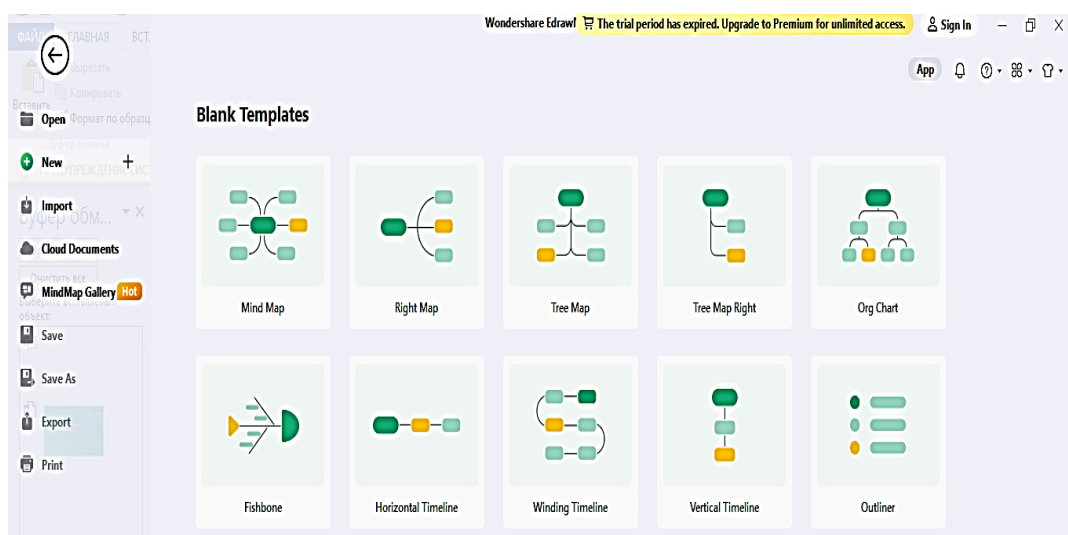
Quyida biz “Geografiya” fanidan Afrika materigiga oid mavzular bo‘yicha nazariy bilimlarni berishda ko‘rgazmalilik tamoyillarini amalga oshirish uchun mental xaritalar tayyorlovchi EdravMindMaster dasturidan foydalanish bo‘yicha namuna keltirdik. Buning uchun dastlab dastur ishga tushiriladi (1-rasm).

1-rasm. EdravMindMaster dasturi ko‘rinishi.

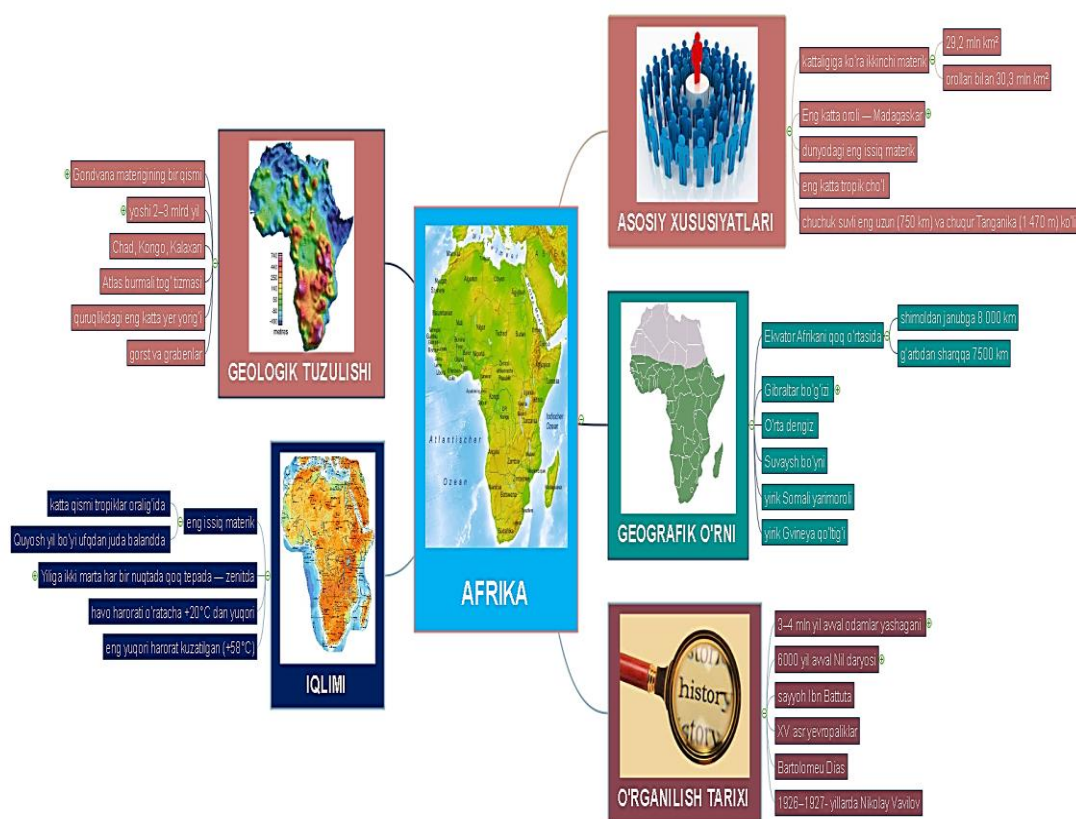
“New” bo‘limidan “Blank templates” dan mavzuga mos xaritalar tanlab olinadi (2-rasm).

2-
rasm.
“Blank

templates” bo‘limi ko‘rinishi.

Asosiy g‘oya “Afrika” va u bilan bog‘liq asosiy mavzularni kerakli bo‘limlarga to‘ldiriladi va ularga mos rasmlarni biriktiriladi (3-rasm).

3-rasm. “Afrika”-asosiy g‘oya bo‘yicha idrok xaritasi (namuna sifatida).

Ta’lim va tarbiya jarayonida pedagoglar tomonidan interfaol metodlarning o‘rinli, maqsadli, samarali qo‘llanilishi ta’lim oluvchida muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g‘oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog‘liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda ta’lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo‘li-bu mashg‘ulotlarni innovatsion metodlar yordamida tashkil etish va o‘quv jarayonida foydalanishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son Farmoni. — O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 5-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda.
2. Informatika va axborot texnologiyalari. 9-sinf: O‘qituvchilar uchun o‘quv-metodik qo‘llanma. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. — Toshkent: Tasvir, 2020. — 112 b .

3. Geografiya. Umumiy oʻrta ta’lim maktablari 7-sinflari uchun darslik. M.Mirakmalov va boshqalar. Toshkent. Respublika ta’lim markazi. 2022 yil.

AYOLLARNI TA’LIM BOSHQARUVIGA JALB QILISH

Istamova Nargiza Rustamovna

Nuriddinova Ravzaxon Yorqinjon qizi

Maktab menejmenti yoʻnalishi talabasi

Qoʻqon davlat pedagogika instituti

E-mail: nargizarustamovna99@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ayollar ta'lim tizimlarida rahbarlik va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish, ularning yangi bilim va ko'nikmalarini oson rivojlantirishiga ko'maklashadi. Bu ularni o'zlarining qobiliyatlarini aniqlash va ularga qo'llab-quvvatlash uchun kerakli motivatsiyani ta'minlashda yordam beradi. Ayollar uchun ta'limning samarali bo'lishi uchun, ularni qo'llab-quvvatlovchi va motivatsiyalash guruhlari yaratish juda muhimdir.

Bu guruhlar ularni o'zlarining maqsadlari va uning ustida ishlashga qo'llab-quvvat berishadi.

KALIT SOʻZLAR: pedagog davlat akkreditatsiyasi mutaxassislik tarbiya ta'lim ta'lim kampusi davlat ta'lim talablari

ANNOTATION: Creating leadership and development opportunities for women in education systems will help them easily develop new knowledge and skills. This will help them identify their own abilities and provide them with the necessary motivation to support them. In order for women's education to be effective, it is very important to create support and motivation groups for them. These groups support them in their goals and work towards them

KEYWORDS: pedagogue state accreditation, specialty education, education, education campus, state education requirements

Ayollar ta'lim boshqarish mavzusi o'zida ko'plab muhim taraqqiyotlarga olib kelgan. Ayollar ta'limda o'zlarini o'zlashtirilgan liderlik bilan o'rtasidagi aloqani

kuchliroq qilgan holda, bu sohada muvaffaqiyatga erishishadi. Bundan tashqari, ularning o'zlariga xos o'zgargan qobiliyatlarini oshirishga oid qarorlar qabul qilish va ularning o'zlarini rivojlantirishda xavfsiz muhit yaratishadi. Bir necha sabablarga ko'ra, ayollar ta'lim boshqarishning muhim muammo va imkoniyatlarini tushunish va uning o'zlashtirilgan xususiyatlari bilan ta'lim tizimini yaxshilash maqsadida ularga o'zlarining qobiliyatlarini namoyish etish uchun ko'proq imkoniyat berish zarur. Bundan tashqari, ayollar ta'lim sohasida sayohat qilish, ta'lim va fan sohasida yangi texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim berish, ilmiy tadqiqotlarni olib borish, va eng muhim narsalardan biri, jinsiy qatlamlarning turli ta'lim dasturlarida barqarorlik va tenglikni ta'minlashning muhimligini anglashadi. Barcha bu muammolarga qarshi kurashda, ayollar ta'lim boshqarishda o'zlarining o'zlashtirilgan liderlik bilan birgalikda faol ishtirok etishlari va o'zlarining o'zgaruvchanlik va ijodiyliklarini qo'llashlari yordamida, ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga yordam berishadi. Bu, ta'lim sohasining yanada boy va kuchli bo'lishiga yordam beradi va jamiyatning muhitni yanada barqaror qiladi.[1]

Ayollar ta'lim tizimlarida rahbarlik va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish muhim va e'tiborli masalalardan biri.

Mentorlik va Boshqaruv Tashkilotlari: Ayollar uchun ta'lim sohasidagi mentorlik va boshqaruv tashkilotlari yaratish muhimdir. Bu tashkilotlar, ayollar uchun mentorlarni ta'minlash, ularni o'zlarining kariyerlarini rivojlantirish va o'zlarini mustahkam qilishga o'zlashtirish imkoniyatini taqdim etishga yordam beradi.

Tarbiyachi va Muharriq Kurslar: Ayollar uchun maxsus tarbiyachi va muharriq kurslar tashkil etish yordamida, ularning o'zlarini oson va samarali ravishda rivojlantirish imkoniyatini ta'minlash mumkin. Bu kurslar, ayollar uchun mahsus maqbul bo'lgan ta'lim texnologiyalarini, pedagogik uslublarni va boshqa muhim tushunchalarni o'rgatishga yo'l ochadi.

Ilmiy Tadqiqotlar va O'qituvchi Tayyorgarlik Programmalari: Ayollar uchun maxsus ilmiy tadqiqotlar va o'qituvchi tayyorgarlik dasturlari tashkil etish, ularning o'zlarining sohasidagi yangiliklarga, ko'nikmalarga va texnologiyalarga oid

bilimlarini rivojlantirishga imkon beradi. Bu dasturlar, ayollar uchun o'zlarini ilmiy va amaliy yutuqlar olishga bag'ishlangan va ularning ta'lim sohasida liderlik ro'yxatiga qo'shilishini ta'minlaydi.

Networking va Hamkorliklar: Ayollar uchun ta'lim sohasidagi hamkorliklarni va shaxsiy aloqalarni kengaytirishning muhimligi. Bu, ularning yangi ko'nikmalarni almashish, tajriba almashish va yangi rivojlanish yo'llarini aniqlash uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

O'zlashtirilgan Professional Rivojlanish Yo'nalishlari: Ayollar uchun maxsus professional rivojlanish yo'nalishlarini rivojlantirish. Bu yo'nalishlar, ta'lim sohasidagi mustaqil sanoatlar, texnologiyalar va boshqa sohalarda o'zlarining kariyerlarini rivojlantirish imkoniyatini taqdim etadi.[2]

Ayollar uchun ta'limning samarali bo'lishi uchun ularni qo'llab-quvvatlovchi va motivatsiyalash guruhleri yaratish juda muhimdir. Bu guruhlar, ayollar o'rtasida murojaat va qo'llab-quvvatni ta'minlash, ularga o'zlarining maqsadlariga erishish uchun ilham berish, va ularning mustaqil ravishda rivojlantirishlari va o'zlarini ko'paytirishlari uchun zarurdir.

Bu guruhlarining muhim vaqt o'tkazish usullari va yo'nalishlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Mentorlik va Ko'rsatuvchi Guruhlar: Bu guruhlar, yangi kelgan ayollar uchun o'qituvchilar yoki ustozlar bilan o'zaro murojaat va o'zlarining maqsadlari va hedeflari to'g'risida maslahatlashish imkoniyatini taqdim etadi. Bu, ularning o'zlarini rivojlantirish va ilg'or maqsadlarga yo'naltirishlarida ko'maklashadi.

Ta'limni Hamkorlik qilish Guruhlari: Bu guruhlar, ayollar o'rtasidagi hamkorlikni oshirish va o'zlarining bilim va tajribalarini ulashish imkoniyatini beradi. Ular, bir-birlari bilan ta'limni o'rganish, maslahatlashish va o'zlarining maqsadlarini erishish uchun ko'maklashishadi.

Texnologiyalardan foydalanish Guruhlari: Bu guruhlar, ayollar uchun ta'limning eng so'nggi texnologiyalaridan foydalanish va ularning IT, ilmiy tadqiqotlar va boshqa sohalardagi bilimlarini o'rganish uchun platforma yaratishga qaratilgan. Ular,

ayollar uchun innovatsion ta'lim modellari va texnologiyalardan foydalanishga imkon beradigan va ularga yangi yollar ochadigan yaratilgan guruhlar.[4]

Bu guruhlar, ayollar uchun ta'lim tizimlarini kuchaytirish, ularning motivatsiyasini oshirish va ularga o'zlarini o'zlashtirish va rivojlantirishlarida yordam berishning kuchli vositasidir. Bu usullar orqali, ayollar ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatlarini yanada oshirish va ularga eng yaxshi ta'lim tajribasini taqdim etish mumkin. Ayollar uchun ta'limning eng so'nggi texnologiyalaridan foydalanish, ularning ta'lim olish jarayonlarini yanada samarali va osonlashtirish, bilim va ko'nikmalarini oshirish, shuningdek, ularni yaratuvchilikka va innovatsiyaga yondashish imkoniyatlarini ta'minlashda juda muhimdir. Quyidagi eng so'nggi texnologiyalar ayollar uchun ta'limda foydalanish mumkin:

Ishtirokchi Texnologiyalar (Participatory Technologies): Bu, ta'limda ishtirokchilar o'rtasida interaktiv aloqani oshirish uchun texnologiyalarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Masalan, online qadamlashuvlar, foydalanuvchilar bilan muloqot uchun platformalar, interaktiv darsliklar va ko'p qatlamli mediya dasturlari ayollar uchun ta'limda ishtirok qilish va o'zlarini o'rganishni yanada qulaylashtiradi.

Bulut Teknologiyalari (Cloud Technologies): Bulut texnologiyalari, ta'lim materiallarini saqlash, ularga onlayn murojaat qilish va o'rganishni osonlashtirish uchun katta imkoniyatlar beradi. Bu, ayollar uchun ta'limda ko'proq muvofiq va samarali ma'lumotlarga kirish imkoniyatini taqdim etadi.

Massiv Ochiq Onlayn Darsliklar (Massive Open Online Courses, MOOCs): MOOCs, bir necha paytda katta miqdorda foydalanuvchilarga online ta'lim imkoniyatini taqdim etadigan onlayn platformalardir. Bu, ayollar uchun dunyoning eng yaxshi universitetlaridan o'qituvchilar tomonidan taklif etilgan kurslarga kirish imkoniyatini beradi.

San'at Texnologiyalari (Artificial Intelligence): Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili, ayollar uchun shaxsiy ta'lim dasturlarini individual tarzda taqdim etish va ularning o'zlarining maqsadlariga mos dasturlarni taqdim etishda yordam beradi.

Virtual va Augmented Reality: Virtual va augmented reality texnologiyalari, ta'lim olish jarayonini o'z ichiga oladi va ta'lim materiallarini qiziqqanli va qulaylashtiradi. Bu, ayollar uchun interaktiv darsliklar, virtual laboratoriyalar va oila muloqotlari uchun oson foydalanish imkoniyatini taqdim etadi.

Ta'limni boshqarish platformalari: Maxsus ta'limni boshqarish platformalari, muhitni personalizatsiyalash, ta'lim dasturlarini individual zarurlarga moslashtirish, dasturlarni tuzilish, baho berish va o'rganuvchilarning rivojlantirishini monitoring qilish imkoniyatlarini taqdim etadi.[3]

Bu texnologiyalar, ayollar uchun ta'limni samarali va ko'p tomonlama qilishda katta ahamiyatga ega. ularning ta'lim jarayonlarini osonlashtirish va ularni o'zlarini o'rganish va rivojlantirishda yordam berish uchun muhim vositalardir.

Xulosa: Ayollar ta'lim boshqarishini kuchaytirish va ularni ta'lim tizimlarida rahbarlik va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish, ularning yangi bilim va ko'nikmalarini oson rivojlantirish, qo'llab-quvvatlovchi va motivatsiyalash guruhlari yaratish, texnologiyalardan foydalanish va ularni ta'limda ishtirok etishning muhimligi kabi ko'plab chet elga tushirilgan masalalar mavjud. Ayollar ta'lim boshqarishida ularga qarshi kurashishning asosiy sababi, ularning ta'lim sohasidagi potentsialini kuchaytirish, ularni o'zlashtirilgan liderlik bilan birgalikda faol ishtirok etish, o'zlarining qobiliyatlarini oshirish va rivojlantirish, shuningdek, ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga yordam berishdir. Ayollar ta'lim sohasidagi yangi maqsadlar va murojaatlar, ta'lim sohasidagi qo'llab-quvvatlovchi guruhlarni yaratish, texnologiyalardan foydalanish va ta'limda ishtirok etish muhim tartibotlardan biridir. Bu masalalar ustida ishlash orqali, ayollar ta'lim tizimlarining samarali va inkluzivligini yanada oshirish mumkin. [5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tatlow, Didi Kirsten. „Women in China Face Rising University Entry Barriers“. The New York Times (2012-yil 7-oktyabr).

2. Fruits of Toil in the London Missionary Society London Missionary Society: . London: John Snow & Co., 1869 — 12 bet. 2016-yil 12-sentyabrda qaraldi.

3. „Educational Development of Girls and Women“. 2011-yil 22-oktyabrda asl nusxadan arxivlangan.
4. S. P. Agrawal. Women's Education in India: 1986-1987. Concept Publishing Company, 1992 — 31 bet. ISBN 9788170223184.
5. Oldest University.
6. „Medina of Fez“. UNESCO World Heritage Centre. UNESCO. Qaraldi: 2016-yil 7-aprel.
7. Lindsay, James E. (2005), Daily Life in the Medieval Islamic World, Greenwood Publishing Group, 197-bet, ISBN 978-0-313-32270-9
8. Lindsay, James E. (2005), Daily Life in the Medieval Islamic World, Greenwood Publishing Group, 198-bet, ISBN 978-0-313-32270-9
9. Guity Nashat, Lois Beck (2003), Women in Iran from the Rise of Islam to 1800, University of Illinois Press, 69-bet, ISBN 978-0-252-07121-8

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativlikni rivojlantirish va Ta’lim boshqaruvida raxbarning kompetentligi. Kompetentsiya va kompetentlikning farqi.

Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi

Qo‘qon Pedagogika Instituti tayanch doktoranti,

“ Ta’lim menejmenti” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng kolamli boshqaruv islohotlarida davlat boshqaruvining turli sohalarida boshqaruv hodimlarini bilim va malakasini rivojlantirish, bu boradagi yondoshuvlarni qayta korib chiqish, ularni tayyorlashning mazmuni va texnologiyalari bilan bogliq muammolar kundan-kunga dolzarblashib bormoqda.

Kalit so‘zlar: Kompetensiya, fan *tushunchalari*, kreativlik, texnologiya, kommunikativ, kompetentlik, raxbar, qobiliyat va boshqalar.

Abstract: In this article, the problems related to the development of knowledge and skills of management personnel in various areas of Public Administration in the

broad-scale management reforms carried out in our country, the re-examination of approaches in this regard, the content and technologies of their preparation are becoming more relevant day by day.

Key words: Competence, concepts of science, creativity, technology, communicative, competence, leader, ability, etc.

Hozirgi globallashuv davrida fan-texnika rivojlanishi umumtalim maktablarida olib boriladigan katta islohotlar talim-tarbiyaning mazmunini o'zgartirishni, shuningdek, talim tizimini bugungi zamon talablari asosida boshqarishni talab etmoqda.

Bugungi talim ishtirokchilari bundan 10 yil oldingi talimiy dunyoarashdan, o'zlarining o'quvchilariga, talimga bolgan munosabatlarini yangicha fikrlash va muloqot qilish orqali tashkil etmoqdalar. Demak, bugungi pedagog hodimlarni boshqarishda yangicha uslubga ega bolgan har tomonlama rahbarlik kompetentligini o'zida mujassamlashtirgan shaxs boshqarishini jamiyatning o'zi talab etmoqda.

Rahbar kadrlarni, xususan, rahbarlik ishlariga endigina tayinlanayotgan, binobarin, hali bu sohada zarur tajriba, malakaga ega bolmagan yoshlarni rahbar va rahbarlik bobida ular qanday masalalarga etibor qilishi kerak bolgan vazifalari, shu maqsadni amalga oshirish uchun metodik yonalishlar, yosh rahbarlarga tavsiyanomalar ishlab chiqilgan chunki maktab direktorining eski avtoritar usulda maktabni boshqarishi talim-tarbiya ishlari rivojiga salbiy tasir korsatadi.

Bunday yondoshuvlardan biri sifatida dastlab korporativ boshqaruv va personalni boshqarishda o'z aksini topgan kadrlarni tanlash, baholash, o'qitish va rivojlantirishni jamlagan kompetentli yondoshuvdan foydalanish tavsiy etilmoqda.

Jamiyat va davlatga faol ijodiy bilimni, talimni, rivojlanishni davom ettirishga qodir mutaxassislar zarur. Ular marakkab hayotiy va kasbiy muammolarni amaliy hal qilish salohiyatiga ega bolishlari lozim. Bu esa olingan bilimlar, malakalar va mahorat bilan birga, qoshimcha sifatlarga bogliqki, ularni ifodalash uchun “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari qollaniladi.

A.Tashanov fikricha, “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari bir-biridan farq qiladi:

Kompetensiya – vakolat; Kompetentlik – qobiliyat.

Izohi sifatida, bazan eshitib qolamiz, bu – mening kompetentligim doirasida (men uni hal qila olaman), ammo bu mening kompetentsiyamda emas (buni hal qilishga menga vakolat berilmagan).

Kompetensiya va kompetentlik tushunchalari deganda asosan zamonaviy fanda xodimlarni boshqarish nazariyasi va amaliyotini tahlil qilishda kompetensiya tushunchasiga muhim ahamiyat berilmoqda.

“Kompetentlik” – tushunchasi dastlab ta’lim sohasiga psixologik, pedagogik izlanishlar natijasida kirib kelgan tushuncha bo’lib, zamonaviy atamasifatida qo’llanilib kelinmoqda. «Competentia» lotincha so’zdan olingan bo’lib, o’zbek tilidagi tarjima qilinganda unung lug’aviy ma’nosi «yaxshi biladigan inson», «tajribaga ega bo’lgan kishi» kabi ma’nolarni bildiradi. Shu sababli kompetentlik ta’lim jarayonida sodir bo’ladigan turli xil vaziyatlar, kutilmagan holatlar rahbarning o’zini qanday tutishi, muloqotga kirishuvchanligi, qo’l ostidagilarni ruhiy holatlarini tushuna olish qobiliyatiga ega bo’lishi, raqobaddosh tomonlar bilan o’zaro munosabatlarda yangi yo’l tutishi, noaniq vazifalarda mavjud muammolar ziddiyatlarga to’la ma’lumotlardan foydalanishda rahbar tomonidan o’zlashtirilgan bilim, ko’nikma va malakalarni aniq maqsadlar asosida qo’llay olish, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kompetensiya – xodimning kompaniyada kutayotgan darajada va belgilangan tarkibda ishlab chiqarish xulqini muntazam ravishda namoyish qilishga tayyorlik qobiliyati. Kompetensiyalar tizimini yaratishda tashkilot xodimlarning faoliyatiga taalluqli muhim mezonlar majmuasini standart talablarga asosan tuzadi. Shuningdek, kompetensiya xodimlarning tashkilotda ham professional, ham ijtimoiy jihatdan tengligi xususida guvohlik beradi. XX asrning 90-yillarida mutaxassislariga malakaviy talablarni quyuvchi “Xalqaro mehnat tashkiloti” malaka oshirish hamda boshqaruv xodimlarni kasbiy qayta tayyorlashda “tayanch kompetensiya”lar degan tushunchani fanga kiritdi.

Shu orinda, rahbar kompetentsiyasi turlari haqida A.Nosirov “Ta’lim menejmenti” jurnalida quyidagicha fikr bildiradi:

- 1. Standart kompetentsiya – ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajara olish qobiliyati.
- 2. Asosiy kompetentsiya – ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni belgilay olish qobiliyati;
- 3. Yetarli kompetentsiya – kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati;
- 4. Kasbiy kompetentsiya – pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarga ega bolish, oz ustida ishlash, oquvchilarda motivatsiyani shakllantirishdan iboratdir”.[5]

Hozirgi globallashuv davrida oldingi bilimlar, malakalar va konikmalarning talim paradigmasida asta-sekin insonning global dunyoga kirishi, unga samarali moslashishi vazifalariga munosib talimning yangi maqsadlari bilan boyib bormoqda. Bunday jarayonda kompetentli yondoshuv bilimlar, malaka va konikmalarni bekor qilmaydi, aksincha, amaliyotdagi bilimlar, malaka va harakatlar ortasidagi munosabatlarning ozaro bir-biriga bogliqligini shart qilgan holda bu paradigmani rivojlantiradi.

Kompetensiya nima?

Kompetensiya (lotincha “*competo*” so‘zidan olingan bo‘lib, “erishaman, muvofiqman, mos kelaman” ma’nolarini beradi) — kishi egallagan muayyan bilim, ko‘nikma, malakalar majmuasini anglatadi.

Kompetensiya tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qo‘llanila boshlandi.

Kompetensiya – ma’lum bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo‘lgan mutaxassisning ta’limiy tayyorgarligiga qo‘yilgan talabdir.

1983 yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan ruscha-o‘zbekcha lug‘atda **“kompetentnost”** – “chuqur bilimga egalik”, “chuqur bilimga asoslanganlik”, “xabardorlik”, “omilkor lik” deb o‘zbek tiliga o‘girilgan **“Kompetentniy”** – yetarli ma’lumotga ega bo‘lgan puxta bilimli, yaxshi biladigan, kompetensiyaga ega bo‘lgan, vakolatli, masalani ko‘rib chiqishga haqli, ma’nolarida tarjima qilingan. **“Kompetensiya”** – biron-bir kishi xabardor bo‘lgan soha yoki masala, huquq yoki ixtiyor kabi tushunchalarda berilgan

Dunyo olimlari tavsiya qilayotgan “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarini biz yuqorida birlashtirish taklifini kiritdik.

Kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv haqidagi ilmiy ishlarni tahlil qilar ekanmiz, bu ikki tushuncha haqida turli-tuman fikrlar aytilayotganligini yaqqol sezamiz.

A.G.Bermusning fikriga ko‘ra, “Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig‘ini yagona tizimga birlashtiradi”.⁶ “Kompetentlik bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o‘z bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi M.A.Choshanov. M.Aronovning fikricha, kompetentlik mutaxassis ning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi.

Noaniq vaziyatlarda faoliyat ko‘rsata olish qobiliyati bu kompetentlikdir, deydi O.Ye.Lebedev.

Kompetentlik insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi, deb yozadi I.A.Zimnyaya.⁷

A.V.Xutorskiy “kompetnsiya” va “kompetentlik” tushunchalari ni quyidagicha ajratib olish mumkin, deb hisoblaydi. Kompetensiya – insonning shaxsiy sifatleri uzviyligi (bilim, malaka, tajriba, faoliyat usullari) hisoblanib, ma’lum bir doiradagi narsa va jarayonlarga nisbatan shaxsning munosabatida sifatli va samarali faoliyat yurgazishidir. Kompetentlik esa inson tomonidan faoliyat turlariga shaxsiy munosabatini bildiruvchi, talabga javob beradigan kompetensiyalar yig‘indisiga ega bo‘lishi demakdir.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, kompetensiya masalasi uning jamiyatdagi o‘rni masalasidan qator bahslar davom etmoqda. Ta’limtarbiya sohasida asosiy universal kompetensiya unsurlarini anglab olish zamonaviy pedagogikaning eng asosiy muammolaridan biridir. Asosiy kompetensiya masalasida dunyo pedagoglari tajribasini tatbiq qilish yoki an’anaviy o‘zbek pedagogikasi me’yorlaridan kelib chiqqan holda

kompetensiya mezonlarini belgilashda fikrlar xilma-xil bo‘lib, hali yechilmagan masalalar talaygina.

A.Avloniy nomidagi O‘qituvchilar malakasini oshirish instituti pedagog olimasi L.T.Xurvalieva: “Kompetensiya – bilim, ko‘nikma, malaka, qarashlar, individning qadriyati va shaxsiy sifatleri kvalifikatsiyaning namoyon bo‘lishi yoki ta’sir ko‘rsatish qobiliyati”, – deb ta’riflaydi.

Shunday ekan har bir raxbar asosan yetuk bir shaxs bo‘lishi lozim .

Darhaqiqat, Personalni boshqarish alohida ahamiyat kasb etib, tashkilotda kishilarga ta’sir ko‘rsatuvchi uchta asosiy omilga alohida diqqat-e’tiborni qaratish maqsadga muvofiq sanaladi. Bular tashkilotning iyerarxik tuzilmasi, madaniyat, bozor omillaridir. Ushbu ta’sir ko‘rsatish omillari juda murakkab tushunchalar bo‘lib, amaliyotda kamdan-kam hollarda bir-biridan alohida ravishda qo‘llanadi. Ulardan birontasi qanchalik ustuvor bo‘lsa, tashkilotdagi iqtisodiy vaziyat qiyofasi ham shunday bo‘ladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Tilakova, M., & Qoraev, S. (2020). Recommendations for students 'creative ability development. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.
2. Abdujalilova, S. A., & Qorayev, S. B. (2020). The Role Of Pedagogical Technologies In The Formation Of Students' Scientific Outlook. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.
3. Тилакова, М., & Қораев, С. (2020). Ўқувчилар креативлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича тавсиялар. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.
4. Қораев, С. Б. (2016). Фанларни ўқитишда табақалаштирилган таълим технологиясини жорий этиш масалалари. Таълим технологиялари, 2, 45-50
5. Назирова, Феруза Абдуазизовна. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ В РАБОТЕ УЧИТЕЛЯ." Science and innovation 3.Special Issue 18 (2024): 918-923.
6. Назирова, Феруза. "Kasbiy kompetentlik sifatleri." Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире 1.3 (2022): 363-367.
7. Yormatova, Sh, F. Nazirova, and M. Muhammadjonova. "PEDAGOGIK FAOLIYATNI TEXNOLOGIYALASHTIRISH–IJTIMOIY ZARURIYAT SIFATIDA." Scientific progress 1.6 (2021): 1198-1201.

RAQAMLI TALIMNING O'QITUVCHILAR VA TALABALAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLARGA KO'RSATILGAN TASIRI

Istamova Nargiza Rustamovna

Nuriddinova Ravzaxon Yorqinjon qizi

Maktab menejmenti yo`nalishi talabasi

Qo`qon davlat pedagogika instituti

E-mail: nuriddinova2727@gmail.com

ANNOTATSIYA: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirishga yordam beradi. Virtual darsliklar, muloqotlar, forumlar va boshqa aloqalar orqali o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytiradi va o'quv jarayonini samarali va interaktiv qiladi. Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar uchun individual chetlash va o'zlashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. O'qituvchilar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish.

KALIT SO'ZLAR: Interaktivlik, integratsiya, individuallik, feedback, motivatsiya, kop yonalishli, kop tolovli, real vaqqli, inklyuzivlik, interpersonal.

ANNOTATION: Digital learning platforms facilitate the strengthening of communication between teachers and students. Through virtual classrooms, discussions, forums, and other channels, these platforms enhance interactions between teachers and students, making the learning process effective and interactive. Digital learning platforms also provide teachers with opportunities for individualized instruction and customization. Teachers can monitor students' progress and customization levels.

KEY WORDS: Interactivity, integration, individualization, feedback, motivation, multidirectional, multi- payment, real-time, inclusivity, interpersonal.

Raqamli ta'lim platformalari, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirishda ahamiyatli bir rol o'ynaydi. Bu platformalar, o'qituvchilar va talabalar uchun interaktiv darsliklar, vazifalar, ma'ruzalar va boshqa ta'lim materiallariga kirish imkonini beradi. Bu esa o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqani yanada qulaylashtradi.

Interaktiv darsliklar va vazifalar: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar uchun darsliklarni yaratish va taqdim etish imkonini beradi. O'qituvchilar darsliklar yaratish, vazifalar berish va keyingi sinovlar uchun materiallarni taqdim etish orqali talabalarga qulayliklar yaratishlari mumkin.

Virtual darslar va muloqotlar: Video darslar, vebinarlar va muloqotlar orqali o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi shaxsiy aloqalar o'rniga kelishish imkoniyatini beradi. Bu, bajaruvchilar uchun o'quv jarayonlarini yanada shaffof va samarali qiladi.

Ta'limning boshqa shakllari: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar uchun talabalar bilan o'zaro munosabatlarni mustahkamlashda yordam beradi.

Mundarijlik: Raqamli ta'lim platformalari, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni har xil ta'lim usullarini qo'llab-quvvatlaydi, masalan, interaktiv sinovlar, o'zlashtirilgan ta'lim dasturlari, onlayn diskussiyalar va boshqalar. Bu, o'qituvchilarga o'rganish va baholash imkonini beradi. Bu, o'qituvchilarga talabalarning o'zlashtirilgan ta'lim yo'nalishlarini aniqlashda va ularni mustahkamlashda yordam beradi.

Ta'limning shaffoflashishi: Raqamli ta'lim platformalari, o'qituvchilar va talabalar uchun personalizatsiya qilish imkonini beradi. Bu, har bir talabaning o'zlashtirilgan ta'lim yo'nalishlariga mos ravishda o'qishiga imkon beradi.

Ushbu usullar orqali, raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish va o'quv jarayonlarini yanada samarali qilishga yordam beradi. Bu esa o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytirish va ta'lim sifatini yuqori darajada oshirishga imkon beradi.

Virtual darsliklar, muloqotlar, forumlar va boshqa aloqalar, raqamli ta'lim platformalarining o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytirishda katta ahamiyatga ega. Ularning imkoniyatlari quyidagilardir:

Interaktiv darsliklar: Virtual darsliklar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni yanada qulaylashtiradi. O'qituvchilar darslarini multimedia vositalari, animatsiyalar, va interaktiv vazifalar orqali tajribaga aylantirishadi. Bu, talabalar uchun qiziqarli va tushunarli ta'lim materiallarini taqdim etish orqali ta'limni yanada qiziqroq va samarali qiladi.

Muloqotlar va vebinarlar: Virtual muloqotlar va vebinarlar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi shaxsiy aloqalarni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'qituvchilar va talabalar uchun mo'ljallangan mavzular bo'yicha o'zaro fikr almashish va munosabatlarni o'rganish imkonini beradi. Muloqotlar va vebinarlar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi ko'pgina savollarga javob topish, fikr almashish va ta'limning mazmunini yanada tushunishga imkon beradi.

Forumlar va guruhlar: Raqamli ta'lim platformalaridagi forumlar va guruhlar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish va ularga qo'llab-quvvatlash uchun ideal vositalardir. Bu orqali, talabalar o'z fikrlarini bayon etish, boshqalar bilan tajribalarini almashish va o'quv jarayonini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'quv maqolalar va diskussiyalar: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar va talabalar uchun o'quv maqolalari, diskussiyalar va debatlar orqali ta'lim mazmunini yanada kengaytirish imkonini beradi. Bu, talabalar uchun o'quv jarayonini o'zlarining qiziqishlariga va to'g'ri ta'lim yo'nalishlariga mos ravishda o'zlashtirishga imkon beradi.

Shunday qilib, virtual darsliklar, muloqotlar, forumlar va boshqa aloqalar raqamli ta'lim platformalarining o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytirish va o'quv jarayonini samarali va interaktiv qilishda katta o'rin egallaydi. Bu usullar o'qituvchilar va talabalar uchun qulayliklar va o'quv jarayonini yanada qiziqroq va samarali qilish imkonini beradi.

Raqamli ta'lim platformalari, o'qituvchilar uchun o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu imkoniyatlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Taqdim etilgan ma'lumotlar: O'qituvchilar, talabalar tomonidan yuklab olingan vazifalar, sinov natijalari, va boshqa ta'lim materiallariga kirish imkoniyatiga ega. Bu, o'qituvchilar uchun har bir talabaning o'zlashtirish darajasini o'rganish va baholashda yordam beradi.

Ta'limning personalizatsiyasi: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilarga har bir talabaning o'zlashtirish darajasini personalizatsiya qilish imkonini beradi. Bu,

o'qituvchilarga har bir talabaning o'zlashtirish darajasini individual ravishda nazorat qilish va ularga mos ravishda yordam berish imkonini beradi.

Ma'lumotlar analitikasi: Raqamli ta'lim platformalari, o'qituvchilar uchun ma'lumotlar analitikasini taqdim etadi, ya'ni o'qituvchilar talabalar tomonidan yuklab olingan vazifalar va sinovlar bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin. Bu, o'qituvchilarga har bir talabaning o'zlashtirish darajasini tushunish va ularga mos ravishda yordam berish imkonini beradi.

Munozara va maslahatlashish: Raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar uchun munozara va maslahatlashish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu, o'qituvchilarga talabalar bilan birebir muloqot va maslahatlashish orqali ularning o'zlashtirish darajasini tushunish va ularga yordam berish imkonini beradi.

XULOSA: Xulosa qilib shuni ayta olamanki, raqamli ta'lim platformalari o'qituvchilar uchun individual chetlash va o'zlashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu, o'qituvchilarga har bir talabaning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish va ularga mos ravishda yordam berish imkonini beradi. Bu esa o'qituvchilar uchun ta'lim jarayonini samarali va individual ravishda o'zlashtirishga yordam beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Teaching Online: A Practical Guide" - Susan Ko, Steve Rossen
2. "The Online Teaching Survival Guide" - Judith V. Boettcher, Rita-Marie Conrad
3. e-Learning and the Science of Instruction" - Ruth Colvin Clark, Richard E. Mayer
4. Design for How People Learn" - Julie Dirksen
5. "Engaging Learning: Designing e-Learning Simulation Games" - Clark N. Quinn

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘QUV JARAYONIDAGI IMKONIYATLARI

Turdaliyev Sodiqjon Muminjonovich – Qo‘qon DPI, assistent o‘qituvchi

Tel: (91)324-26-27

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalardan mobil ta’lim va zamonaviy mobil qurilmalarning o‘quv jarayonidagi imkoniyatlari haqida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: mobil ta’lim, zamonaviy mobil qurilmalar, oliy ta’lim, Internet, AKT.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi.

Unda ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshirish nazarda tutilgan:

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish;

- ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish;

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim dasturlarini tashkil etish;

- ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar, seminarlarni onlayn kuzatish va o‘zlashtirish imkonini beruvchi, shuningdek ularni elektron axborot saqlovchilarga yuklovchi «E-MINBAR» platformasini amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonlarida «bulutli texnologiyalar»dan foydalanish.

Demak, bularni amalga oshirishda bevosita yuqori axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida jahon tajribasiga tayanish, uni amalga joriy qilish, pandemiya sharoitida onlayn ta’limni rivojlantirish, uni o‘zbek mentalitetiga moslashtirish zarurati paydo bo‘ldi.

Hozirda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi bilim oluvchilar (o‘quvchi, talaba, katta yoshdagilar va h.k.) uchun eng rivojlangan davlatlardagi yetakchi mutaxassislaridan ta’lim olish imkoniyatini vujudga keltirdi. Bunday ta’lim shakli masofaviy ta’lim deb nomlanadi.

Zamonaviy mobil qurilmalarning texnik xarakteristikalarini, ya’ni qurilmalar uchun yaratilgan maxsus ilovalar va veb-saytlar yordamida ta’lim oluvchilar uchun masofaviy ta’lim olish imkoniyatini yaratadi.

Hozirgi kunda Smartfonlar va planshetlar hayotimizga tobora ko‘proq qo‘shilmoqda. Biz do‘stlarimiz bilan ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qilamiz, film tomosha qilamiz, o‘yin o‘ynaymiz, kitob o‘qiymiz va h.k.

Mobil sohaga o‘tish bilan ta’lim ushbu muhit sharoitlariga moslashadi, yanada ixcham va interaktiv bo‘ladi. Mobil veb-saytda, ma’lumotni vaziyatga iloji boricha kichikroq qilib singdirish va shu bilan birga ma’lumot bilan o‘zaro aloqalar jarayoni yoqimli bo‘lishi muhimdir. Shunga ko‘ra, foydalanuvchi odatlari o‘zgarib bormoqda: talabalar tobora ta’limning sodda, samarali va qiziqarli bo‘lishini istashmoqda.

Istalgan daqiqada qaerda bo‘lsangiz ham o‘qish mumkin bo‘ldi: agar bir daqiqangiz bo‘lsa, kayfiyatingiz yaxshi edi - har qanday mavzuda dasturni ochishingiz va mashq qilishingiz mumkin. Shuning uchun o‘qish ancha qulaylashdi va buni biroz, lekin tez-tez bajarish mumkin bo‘ldi, bu esa o‘quv jarayonida juda muhimdir.

Mobil qurilmalar uzoq vaqtdan beri mavjud bo‘lgan o‘quv vositalariga ajoyib qo‘shimcha bo‘lib kelgan va ba’zi joylarda kompyuterni almashtirgan. Agar biz vebseminarlarni misol qilib olsak, u holda mobil qurilmalar yordamida siz ish joyingizga bog‘lanib qolishingiz mumkin emas. Bundan tashqari, hozirda Internet deyarli hamma joyda (metroda, kafelarda, parklarda) mavjud bo‘lib, ta’lim olish imkoniyati yanada oshdi.

Mobil texnologiyalarning rivojlanishi ta’limni doimiy ravishda o‘zgartiradi. Ta’lim endi bo‘sh joy yoki stol, kompyuter yoki qimmatbaho darsliklar kabi vositalar bilan chegaralanmaydi. Buning o‘rniga, ilm olish kuchi har kimning barmoq uchida joylashgan bo‘lib, darhol kirish va cheksiz imkoniyatlarga ega ega bo‘lishi mumkin.

Bugungi kunda millionlab kishilar Internetga kiradigan ulangan mobil qurilmaga va kompyuterdan va mobil qurilmadan foydalanishi mumkin. Mobil texnologiyalar bizning yashash tarzimizni o’zgartirmoqda va bu bizning o’rganish uslubimizni o’zgartira boshlaydi. Simsiz tarmoqlar bilan portativ hisoblash moslamalarini (iPADS, noutbuklar, planshetlar, PDA va smartfonlar kabi) ishlatish mobillik va mobil ta’limga imkon beradi, bu esa o’qitish va o’rganishni an’anaviy sinf xonasidan tashqarida ham kengaytirishga imkon beradi.

Mobil ta’lim, istalgan vaqtda va istalgan joyda o’rganish uchun mobil texnologiyalardan yakka o’zi yoki boshqa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bilan birgalikda foydalanishni o’z ichiga oladi. Ta’lim turli shakllarda bo’lishi mumkin: odamlar mobil qurilmalardan ta’lim resurslariga kirish, boshqalar bilan muloqot qilish yoki sinf ichida va tashqarisida tarkib yaratish uchun foydalanishlari mumkin. Mobil ta’lim shuningdek, maktab tizimlarini samarali boshqarish va maktablar va oilalar o’rtasidagi aloqani yaxshilash kabi keng qamrovli ta’lim maqsadlarini qo’llab-quvvatlashni o’z ichiga oladi.

E’tibor bering, mobil qurilmalar maxsus qo’shimchalarsiz - mobil ilovalarsiz unchalik foydali bo’lmaydi. Ta’limda mobil ilovalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda va buning asosiy sababi ular taqdim etayotgan imkoniyatlardir:

- o’quvchilarning dars davomida va sinfdan tashqari ishlarda topshiriqlar bo’yicha birgalikdagi ishi;
- fayllarni almashtirish;
- masofaviy ta’limni tashkil etish va ota-onalar bilan o’zaro aloqalar.

Mobil ilova nima? Mobil ilova - bu ma’lum bir platformada o’rnatilgan, bu sizga turli xil harakatlarni amalga oshirishga imkon beradigan ma’lum funktsiyalarga ega dastur.

Ta’lim uchun mobil ilovalarning ahamiyati nafaqat yangi texnologiyalar nuqtai nazaridan ularning umumiy mavjudligi va jozibadorligi, balki ular taqdim etayotgan imkoniyatlar tufayli ham ortib bormoqda: talabalarning topshiriqlar bo’yicha

birgalikdagi ishlashi, maktabdan tashqarida o‘rganish, hamma gapirish, qatnashish imkoniyatiga ega (aksincha qo‘l ko‘tarish bilan).

Ta’lim muassasalari uchun mobil ilovalardan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- talabalar bilim darajasi ustidan yagona nazoratni amalga oshirish;
- test va testlarni o‘tkazishni soddalashtirish;
- ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasida ma’lumot almashishni tezlashtirish, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayonini soddalashtirish;
- o‘quv jarayonini jadallashtirish va modernizatsiyalashni amalga oshirish;
- tarqatilgan ta’lim manbasini tashkil etish;
- o‘quv jarayoni ishtirokchilarining joylashuvi to‘g‘risida ma’lumot bermasdan talabalarning birgalikdagi faoliyatini ta’minlash;
- o‘quv, uslubiy va ma’lumotnomalarning shaxsiy media-kutubxonasi sifatida mobil qurilmadan foydalanish;
- ta’lim va tadqiqot maqsadida mobil qurilmani ta’lim muassasasi tarmog‘idagi qurilmalarga ulash;
- Ta’lim va ilmiy tadqiqotlar uchun mobil ilovalar va o‘rnatilgan sensorlardan foydalanish, atrof-muhit to‘g‘risida ma’lumot to‘plash.

Ta’limga mo‘ljallangan mobil ilovalar haqida gapirganda, ularning talabalar va o‘qituvchilar, ta’lim faoliyati ko‘rsatkichlari haqida ma’lumotni saqlash uchun yagona axborot maydoni sifatida foydalaniladigan bulutli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini ta’kidlash kerak.

Hozirgi vaqtda bolalar alifbosidan tortib, o‘z-o‘zini o‘rganish uchun, muloqot qilish uchun, shuningdek mobil ta’lim uchun qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan mobil ilovalarning turlari juda ko‘p.

Shu asosda Android tizimidagi “Google Play” dasturiy ta’minotini mobil qurilmalar uchun qismini tahlil qilishga harakat qildik.

Google Play (sobiq Android Market) - bu ilovalar do‘koni, shuningdek Google'dan o‘yinlar va kitoblar, bu uchinchi tomon kompaniyalariga Android qurilmalari egalariga turli xil ilovalarni o‘rnatish va sotib olishni taklif qilish imkonini beradi .

Google Play 2008 yil 22 oktyabr Android Market sifatida faoliyat yuritibva 2012 yil 6 mart nomi Google Play deb o‘zgartirildi.

Google Play'da juda ko‘p foydali va keraksiz ilovalar mavjud. Do‘konda bepul va pullik ilovalar mavjud.

2017-yil sentabr holatiga ko‘ra Google Play’da 3 milliondan ortiq Android ilovalari mavjud. 145 dan ortiq mamlakatlardagi foydalanuvchilar 122 tagacha mahalliyashtirilgan versiyalari bo‘lgan ilovalarni xarid qilishlari mumkin, garchi Google yordam sahifasida: “Mamlakat yuqorida sanab o‘tilgan bo‘lsa ham, ba’zi hududlarda pullik kontent mavjud bo‘lmasligi mumkin”. 150 dan ortiq mamlakatlarda ishlab chiquvchilar Google Play-da ilovalarni tarqatishlari mumkin, ammo har bir mamlakat sotuvchini ro‘yxatdan o‘tkazishni qo‘llab-quvvatlamaydi. Ilovalarni yuklab olish soni 82 milliardga yetdi. Biroq, shu bilan birga, foydalanuvchilar do‘konda ko‘pincha past sifatli dasturlar (taxminan 13%), shuningdek zararli dasturlar mavjudligidan shikoyat qiladilar.

2013-yilning 15-mayida bo‘lib o‘tgan Google I/O konferensiyasida hozirgacha dunyo bo‘ylab 900 milliondan ortiq Android qurilmalari faollashtirilgani e‘lon qilindi. Google Play’dan 48 milliarddan ortiq ilovalar yuklab olindi, ulardan 2,8 milliard oxirgi oyda yuklab olindi.

Google Play dasturidagi ilovalar 30 dan ortiq toifaga ega:

Ilovalar

• Biznes	• Ta'lim	• Hayot tarzi
• Vidjetlar	• Shaxsiylashtirish	• Transport
• Jonli fon rasmi	• Ob-havo	• Moliya
• Salomatlik va sport	• Xaridlar	• Surat
• Asboblar	• Sayohatlar	
• Kitoblarva ma'lumotnomalar	• Ish	
• Komikslar	• O'yin-kulgi	
• Dori	• Turli xil	
Musiq va audio	• Ulanish	
	• Ijtimoiy	
• Multimedia va video	• Sport	
• Yangiliklar va jurnallar		

Eng mashhur dasturlarning ro'yxati 1-jadvalda keltirib o'tamiz:

1-jadval Mobil ilovalar

Ilova nomi	Tavsifi
Microsoft ilovalari (Word, Excel, Power Point, OneNote, OneDrive)	Hatto kompyuter mavjud bo'lmaganda ham ma'lumotlarni qayta ishlashga imkon beruvchi qulay mobil versiyalar.
Google ilovalari (disk, pochta, playmarket, Google Maps, Google Earth)	Fayllaringizga tezkor kirish, kerakli dasturlarni yuklab olish uchun qulay interfeys. Onlayn ravishda sun'iy yo'ldosh interaktiv xaritalari. Virtual globus
Onlayn-kutubxona (Aldebaran, Artefakt, Архив «TarraNova», самоЛИТ, ЛитРес, ЛитМиридр.)	Ba'zi manbalarda onlayn tarzda kitobni yuklab olish yoki o'qish mumkin, turli janrdagi asarlarning katta to'plami.
GeoGebra	Geometriya, algebra, jadvallar, grafikalar, statistika va arifmetikani o'z ichiga olgan barcha ta'lim darajalari uchun bepul, o'zaro faoliyat platformalardagi dinamik matematik dastur, ulardan foydalanish oson bo'lgan bitta to'plamda.

Astronomik ilovalar (Astronomy Picture of the Day, Planets, StarChart)	Siz yulduzlar, burjlar haqidagi ma’lumotlarni ko‘rishingiz, shuningdek osmonni kuzatishingiz, o‘tmish va kelajakdagi holatini kuzatishingiz mumkin.
Muzeylar («Muzey Ermitaj», «MoMa», «Guggenheim», «Musée du Louvre HD», «Your Art», «Love Art: National Gallery, London»	Dunyoning buyuk muzeylari bo‘ylab yurish va ularning ekspozitsiyalarini tomosha qilish imkoniyatini beruvchi dastur.

Shunday qilib, shuni ta’kidlash kerakki, mobil texnologiyalarning o‘sishi ta’lim sohasida doimiy o‘zgarishlarni amalga oshirmoqda.

Ta’lim jarayonida mobil qurilmalardan foydalanish ta’lim motivatsiyasini oshirish usullaridan biridir. Mobil qurilmalar insonning asosiy ehtiyojlarini amalga oshirishga yordam beradi - aloqa, ta’lim, o‘zini o‘zi anglash. Ushbu qurilmalarning o‘quv jarayoniga kiritilishi darslarning samaradorligini oshirish, o‘qituvchini odatdagi ishlardan ozod qilish, material taqdimotining jozibadorligini oshirish, vazifalar turlarini farqlash va qayta aloqa shakllarini diversifikatsiya qilish uchun mo‘ljallangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. Lex.uz.
2. “Beginning Андроид™ 4 Application Development”, by Wei-Meng Lee, printed at Radha Offset, Delhi in 2015, pages – 533.
3. “Professional Андроид 4Application Development”, Reto Meier – 2014 Published by John Wiley & Sons, pages-787

TA’LIM SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Maxmudaliyeva Manzuraxon Rahmon qizi

QDPI Ta’lim menejmenti kafedrası stajor o’qituvchisi

manzuraxonmaxmudaliyeva@gmail.com +998990578755

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiya, ta’limda raqamli texnologiyadan foydalanish, raqamli texnologiyani ta’lim tizimi vositalari, raqamli texnologiyasini ustunliklari haqida muhokama qilinadi.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiya, dars, internet, ta’limda raqamli texnologiya.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Biz ilgari ta’lim dasturlarini an’anaviy usuli ya’ni ma’ruzani yirik hajmli kitoblar va qo’llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o’z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo’lishini ta’minlamagan. Hozirda ta’lim sifatini ko’tarishda ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan.

Raqamli texnologiyani o’zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu – xo’jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo’lib. unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko’rinishdagi katta ma’lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an’anaviy xo’jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, masofaviy meditsina xizmatlari ko’rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin. Biz bu maqolada ta’lim tizimida raqamlashtirishni o’rniga to’xtalib o’tamiz.

Raqamli texnologiyalar orqali ta’lim berilsa ta’lim oluvchilarga ta’lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta’lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalari, smart

doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta’lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg’ulotlar o’tkazish ta’lim sifatini oshirishni ta’minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qo’llanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma’lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta’lim olishning bir turi deb olsak bo’ladi.

Demak, raqamli ta’limda:

- xohlagan joyida va xohlagan vaqtida ta’lim olish imkoniga ega;
- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;
- ta’lim tizimini yangi bosqichga ko’taradi;
- vaqt va mablag` sarfini keskin kamaytiradi.

Raqamli ta’lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta’lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o`stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug’iladi. Bu esa o’z navbatida ta’lim beruvchilarni o’z ustida ko`proq ishlashi va raqobat tufayli ta’lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari raqamli texnologiyalar yana sun’iy intellekt texnologiyasini joriy etish soliq to’lashdan bo’yin tovlash holatlarini aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma’lumotlarni tahlil qilish va takrorlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo’l kelsa, katta hajmli ma’lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to’lovchilar va soliq organlari o’rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi.

Raqamli texnologiyalarni o’zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo’lmoqda: bor-yo’g’i yigirma yil ichida raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o’zgartirishga muvaffaq bo’ldi.

Masalan, sog’liqni saqlash sohasida sun’iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg’or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko’rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ta’lim sohasida virtual o’quv muhiti va

masofaviy ta’limning ta’minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo’lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo’ladi, ularni ta’minlovchi institutlar mas’uliyatini oshiradi va sun’iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo’ladi. Katta ma’lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa sifatida aytish mumkinki raqamli texnologiyalarni turli sohalarga nafaqat ta’lim tizimiga joriy etilishi mamlakat ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda katta rol o’ynaydi. Zamonaviy ta’limni tashkil etish va ta’lim samaradorligini ortishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
2. https://koptelov.info/publikatsii/digital_technology
3. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. Theoretical & Applied Science, (11), 56-58.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). Smart And Development Of Modern Education.
5. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. Наука, техника и образование, (4 (10)), 180-182.
6. Абдурахманова, Ш. А. (2017). Развитие педагогической науки в Республике Узбекистан. Молодой ученый, (1), 428-430.
7. Sh.A.Abduraxmanova, & X. Jo’rayev. (2022). MODERN WEB TECHNOLOGIES USED IN PROFESSIONAL EDUCATION. Conference Zone, 178–179. Retrieved from <http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/248>
8. Shaxnoza Abduhakimovna Abduraxmanova. (2022). INDIVIDUALIZATION OF PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS ON THE BASIS OF DIGITAL TECHNOLOGIES. World Bulletin of Social Sciences, 8, 65-67. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/721>

9. Shahnoza, A. (2019). ABOUT ONE ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'INTELLECTUAL SKILLS USING MULTIMEDIA INTERACTIVE TESTS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
10. Bagbekova Laylo Kadirbergenovna. (2022). USE OF ADDIE MODEL COMPONENTS IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC OPEN ONLINE COURSE DIGITAL LEARNING RESOURCES. Conference Zone, 48–51. Retrieved from <http://www.conferencezone.org/index.php/cz/article/view/511>
11. Bagbekova Laylo Kadirbergenovna. (2022). THE ROLE AND IMPORTANCE OF MASSIVE OPEN ONLINE COURSES IN INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY. Conference Zone, 79–83. Retrieved from <http://www.conferencezone.org/index.php/cz/article/view/450>
18. Bagbekova Laylo Kadirbergenovna. (2022). TEACHING COMPUTER GRAPHICS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM ON THE BASIS OF MASSIVE OPEN ONLINE COURSES IN INFORMATION CONDITIONS. World Bulletin of Social Sciences, 8, 71-74. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/724>
12. Maxkamova, S., & Jabbarov, R. (2022). Axborot – kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanib tasviriy san’at ta’limi samaradorligini oshirish metodikasi. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 27–29. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5097>.

**QO`QON NAQQOSHLIK MAKTABI AN`ANALARINI O`QITISHDA
TA'LIMNING ZAMONAVIY TALIM TEXNOLOGIYAVIY YO`LLARI**

Qo`qon DPI o`qituvchisi:

Sattorova Sarvinozxon Ortiqboy qizi

Tel: +99890 566 91 11

sarvinozxonsattorova23@gmail.com

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamon uchun yosh avlodni munosib ravishda tayyorlab borish, tarbiyalash, zamonaviylik tushunchasi bilan, insoniylik xususiyatlarini chambarchaslikda ular ongiga singdira olish ota-ona bilan teng qatorda o‘qituvchilardan ham ko‘p mehnat talab qilinishi va ta’limda innovatsiyalardan ped-texnikalardan unumli foydalanish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Usta Saidahmad, Norqo‘ziyev, texnologiya, donishmand, interaktiv metodlar, innovatsion texnologiya, rag‘batlantirish, ilm-fan.

**СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ
СПОСОБЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ТРАДИЦИЙ
КОКАНСКОЙ ШКОЛЫ ЖИВОПИСИ**

Преподаватель Кокандского ГПИ:
Ортикбой доч Сатторова Сарвинозхан
Телефон: +99890 566 91 11

sarvinozkhonsattorova23@gmail.com

АННОТАЦИЯ В данной статье утверждается, что необходимо достойно подготовить молодое поколение к бурно развивающейся эпохе, дать ему образование, привить черты человечности с концепцией современности, а также родителей и учителей, инноваций в образовании. Речь идет об эффективном использовании пед-методик.

Ключевые слова: Уста Саидахмад, Норкозиёв, технологии, мудрец, интерактивные методы, инновационные технологии, стимулирование, наука.

**MODERN EDUCATIONAL AND TECHNOLOGICAL METHODS OF
EDUCATION IN TEACHING THE TRADITIONS OF THE KOKAN SCHOOL
OF PAINTING**

Teacher of Kokand SPI:
Sattorova Sarvinoz Khan Ortikboy of girl
Phone: +99890 566 91 11

sarvinozkhonsattorova23@gmail.com

ANNOTATION This article argues that it is necessary to adequately prepare the younger generation for a rapidly developing era, give them an education, instill in them the traits of humanity with the concept of modernity, as well as parents and teachers, innovations in education. We are talking about the effective use of pedagogical methods.

Key words: Usta Saidakhmad, Norkoziev, technology, sage, interactive methods, innovative technologies, stimulation, science.

Innovatsiya so‘zi inglizcha innovation so‘zidan olingan bo‘lib, yangilik kiritish, yangilik degan ma‘nolarni anglatadi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to‘liq foydalaniladi. Interaktiv

metodlar - bu jamoa bo‘lib fikrlash demakdir. Bu metodlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning hamkorlikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o‘quvchining dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- o‘quvchilarni o‘quv jarayonida bilimga bo‘lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo‘lishini taxminlanishi;

O‘quvchining bilimga bo‘lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi; hamisha pedagog va o‘quvchining hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi o‘qituvchi va o‘quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalarga bog‘liq. O‘qitish jarayonida qo‘yilgan maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo‘llaniladigan har bir ta’lim texnologiyasi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, ularning har ikkalasi ham ijobiy natijaga erisha olsa, o‘quv jarayonida o‘quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o‘zlari xulosa chiqara olsalar, o‘zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o‘qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsagina samara berishi mumkin. Har bir dars, mavzu, o‘quv predmetining o‘ziga xos texnologiyasi bor, yaxni o‘quv jarayonidagi pedagogik texnologiya – bu yakka tartibdagi jarayon bo‘lib, u o‘quvchining ehtiyojidan kelib chiqqan holda ma’lum bir maqsadga yo‘naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Amaliy san’at darslarida o‘quvchilar borliqni va san’atni estetik idrok qilish yo‘llarini o‘zlashtiradi. Bu fan orqali o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati, ko‘rish xotirasi, ijodiy tafakkuri, badiiy didi, estetik hissiyotlari rivojlanib boradi.

XIX asrga oid Buxoro, Samarqand, Farg‘on va Toshkent tarixiy obidalari o‘rtasida bir-biriga yaqinlik, o‘xshashlik va munosabat sezilib turadi. Bu hol ularni tarixan tashkil topishidagi, uslubidagi yaqinligini ko‘rsatadi.

Chunki Xudoyorxon o‘rdasini qurishda mashhur Qo‘qon ustalari Samarqanddagi savdogar Qalantarov uyini (ya’ni, hozirgi O‘zbekiston san’ati va madaniyati tarixi Farg‘on va Buxoro Samarqandga kelib ishlashar edi.muzeyi) qurishda qatnashganlar. Qo‘qon va Marg‘ilon ustalari ish oxtarib Toshkent, Andijon, Xo‘jand kabi Samarqand va Toshkent ustalari Buxoro qurilishlarida qatnashardilar. Bu hol, albatta, naqqoshlar kompozitsiyasi mujassani, ranglar turini boyitdilar, bo‘yoqlar tayyorlashni takomillashtirishdi va ustalar mahoratini oshirishga yordam berardi.

O`tgani asr Qo`qon, Toshkent, Buxoro va Samarqand naqshlarini diqqat bilan o`rganadigan bo`lsak, ular uchun umumiy bo`lgan bir xususiyat mavjudligini anglaymiz. U ham bo`lsa ornamentlar mundarijasininig bir-biriga yaqinligida, ularningo`simliksimon gullarining bejirimligida, yoqinligida, bo`yoqlarning tekis ishlatilishida ko`rinadi.

Farg`ona uylari ichiga mohir usta hunarmandlar qo`llari bilan chizilgan kompozitsiya bir-biriga yaqin turuvchi turli-tuman yetuk me`morlik namunalarini o`zida aks ettirgan. Xonalarda, ayniqsa mehmonxona ichida naqshkor va o`ymakor bezaklar keng qo`llanilgan. O`sha paytlarda ko`p uylarni naqqosh usta Saidahmad Norqo`ziyev va uning shogirtlari tomonidan bezatilgan

O`simliksimon naqshlar asosan gul novda, kurtak, barg, quncha kabi elementlarning o`zaro ma`lum tartibda boqlanib tuzilishidir. Islimiy naqshlar tabiatan novda elementlarining bir tomonlama qarakatlanib o`suvchanligini anglatish bois yuguruvchi nomiga qam ega. Jumladan majnuntol, chirmovuq kabi o`simlik elementlari aks ettirilgan naqshlarni kuzatar ekanmiz, ko`z ilqamas jimjimali novda yo`llari tabiatan bir tomonga xarakatlanib chizilganligini yaqqol sezamiz. O`simliksimon naqshlar yakka (bir) va qo`sh (ikki) bandli novda ko`rinishlarida ishlanadi. Ularga misol qilib: ruta xoshiya, raftor, namoyon, meqrob, turunj, munabbat va xokazo kabi naqsh namunalarini olish mumkin.

Giriq naqshlar chigal, tugun degan ma`noni anglatib, to`qri chiziqlarning o`zaro kesishuvi natijasida geometrik shakllarni hosil qiladi. Giriq naqshlari ham islmiy naqsh turlari singari ma`lum taqsim (rapport) bo`laklardan iborat bo`lib, aloqida tuzilishlarga ega bo`ladi. Giriq naqshlari panjara-to`siq ma`nosini qam anglatib to`r kataklari yordamida tez va onson chiziladi. Panjara naqshlari ayniqsa pargori uslubida, turli o`ymakorlik san`atlarida ham qo`llaniladi.

Gulli giriq deb ataluvchi murakkab naqshlar o`simliksimon va geometrik naqsh turlarining o`zaro birikishidan qosil bo`ladi.

Naqshda elementlarning o`zaro birikib borishi, muttanosib boqlanishlari naqshning butun bir yaxlitligini tashkil etadi.. Naqsh chizishni o`rganishda dastlab quyidagi shakllar chizib o`rganiladi: barglar, gullar, novdalar, boqlam va sirtmoq, marqula va kurtak, madoqil elementlarini chizish, gajak va jingalak elementlarini chizish, bofta va shkufta elementlarini chizish .

Buyuk allomalar, Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Qoshg`ariy va boshqalarning ilmiy, tibbiy, ma`naviy hamda qur`on oyatlari zarxal naqshlar bilan bezatildi. Naqqoshlikda turli shakllar, gul elementlari va rang tuslarining ramziy falsafiy ma`nolari kengroq ifodalana boshlandi:

Kvadrat – abadiylik, mustaxkamlik .

Quyosh – hayot ramzi.

Zirk guli (gulsafsar) osoyishtalik va uzoq umr.

Olma – muxabbat ramzi.

Sher – mardlik, adolat va kuchlilik ramzi.

Xumo – baxt keltiruvchi qush.

Yashil rang – ona zamin.

Havo rang – musaffo osmon.

Dunyoning oddiy insonlari ko`ra olmagan jihatlarini ko`ra olish faqatgina rassomlargagina xos! Ular yaratgan asarlarida shunday narsalarni namoyon qiladilar! Ana shunday go`zalliklarni yaratib, dunyoga tarannum eta olgan Qo`qon naqshlari o`ziga xosdir!

Ikkinchi Jahon urishini tugatib, o`z uyiga qaytib, vatanimiz tuprog`ini ko`ziga surtib, o`z ota-bobolarining kasbi “Naqqoshlik”ni davom ettirish ishtiyoqi bilan yashab, go`zallik targ`ibotchisi bo`lish niyatini o`z oldiga maqsad qilib qo`ygan Usta Saidahmad Mahmudov ota 1909-yilda Qo`qon shahrida “Hunarmand” naqqoshlar oilasida tavallud topdilar. Otasi Saidmahmud Norqo`ziyevdan naqqoshlik san`atini bolalik chog`idayoq o`rganib, mohironalik sirini olgan.

Qo`qon shahrining mashhur naqqoshi Saidmahmud Norqo`ziyev respublikamizda tanimaydigan odam bo`lmas kerak. Saidmahmud Norqo`ziyev 1883-yili Qo`qon naqqoshlar oilasida tug`ilgan. Otasi Norqo`zi Nurmatov va bobosi Nurmat Hoshim ham Usta-naqqoshlardan biri. Ulardan bu san`atni o`rgangan usta haqida P.Sh. Zohidovning “Me`mor san`ati” kitobida naqqosh-ustaga shunday ta`rif beradilar: “Saidmahmud Norqo`ziyev tuzgan ornamentlar arxitekturadagi xalq an`analarini uzviy davom ettirishi bilan doimo yangi va orginaldir. Usta qadimiy ornamentlardan tashkil etuvchi barcha elementlarni yoddan biladi. Ushbu elementlardan foydalanib, yangidan yangi kompozitsiyalar yaratadi.

Usta Saidmahmud o`z hunarini tugal egallagan mohir san`atkordir. Uning qo`lida mo`yqalam mo`jizlar yaraladi”.

1913-yili usta Saidmahmud otasidan fotiha olgan bo`lsa, 1930-yillardan boshlab o`g`li Saidahmadni shogirt sifatida o`z hunarini to`la o`rgata boshlagan. Saidmahmud Norqo`ziyevning otasi bilan yaratgan asarlari: Hozirda xalq amaliy san`at muzeyi binosi va Farg`ona va Andijondagi bir qancha uylarni bezalishida namoyon bo`lsa, Saidahmad otasining otasi Saidmahmud boboning ishlari Toshkentdagi Alisher Navoiy nomidagi Davlat Akademik Katta Teatrda, qo`qon choyxonasida va Qo`qon shahrining Xudoyorxon O`rdasida, Jome masjidda namoyon bo`ladi va ularning naqsh kompozitsiyasidan foydalanib ganch ustalari ganchkorlik san`ati namunalarini yaratganlar. Bundan tashqari ular chegaradosh davlatlarda ham ularning naqshlarini uchratishingiz mumkin.

1945-yili Usta Saidahmad ikkinchi Jahon urushidan bir oyogʻi nogiron boʻlib, “Jasorati uchun” nishoni bilan qaytishgan. Ular shundayligidan nolib shunday deydilar: -“Meni oyogʻim nogiron boʻlmaganida xalqimga bundanda koʻproq xizmat qilgan boʻlardim. Goʻzallikni targʻibot qilgan boʻlardim. Chunki dunyoga goʻzallik bilan boqish kerak!”

Shunday insonlar oʻzbek xalqining milliy madaniyatha juda ham katta xissa qoʻshganlar. Oʻz tajribalarini shogirtlariga iz qilib qoldirishgan. Saidahmad otaning yetmishga yaqin shogirtlari boʻlgan, ularga sanʼatini mohironalik bilan toʻgarak sifatida oʻrgatishgan. Shogirtlarining hozirgi zamonaviy binolarni naqsh bilan bezab, Qoʻqon anʼanaviy naqqoshlik maktabini davom ettirmoqdalar.

Ustani usta emas Ustoz deb atasak toʻgʻri boʻladi. Bizga meros qilib qoldirgan asarlari bebahodir. Ustoz naqqoshlik sanʼati bilan kifoyalanib qolmay, hattotlikdan ham habardor boʻlgan ekanlar. 14 yoshlarida Qurʼoni Karimni yod oldilar. Oʻz asarlarida ham Qurʼonning Oyatlarini hattotlik sanʼati yordamida chizib, bezatdilar va bu sanʼatini oʻz davomchilariga ham baham koʻrishganlar”-deydi, Shahodatxon xoji ona!

-“Men bu fayzli xonadonda dadajonim birga qirq yil yashadik! Meni oʻz qizlaridek qabul qilishdilar. Mana shu koʻrib turgan xonadoningizda dadajonnimning ota-bobolari yashab ijod qilganlar, yaʼni toʻqqiz avlod shu uyda yashaganlar. Yana bir gapni koʻp taʼkidlar edilar: Biz yaratgan naqshlar oʻziga xos, takrorlanmas, mayda, ulanib ketadigan naqshlardir! Meni naqshlarimni bir qarashda ajratib olish mumkin!-deyishardi. Hozirgi kunda yetmishga yaqin shogirtlaridan 5 nafarginalari hayot va ular Qoʻqon shahrining “Hunarmandlar Uyishmasi” faxriy aʼzolari.”

Qoʻqon naqqoshlik maktabi va uning namoyondalari haqida gapirsam ham kam, tugab ado boʻlmaydi. Ular haqida qancha yozish, qilgan ishlarini madh etish mumkin. Bu ustazodalarni ijodi oʻrganar ekanman, Ularning koʻrgan kechirganlari koʻz oldimda namoyon boʻldi va bu ilmiy ishimni olganimdan yanada toʻlqinlanib yubordi va yanada chuqurroq izlanishga kirishib kettim. Haqiqatdan ham goʻzallik kuychilarini yaratgan naqshlar jilvador, koʻzni qamashtiradi.

Oʻzbek xalq amaliy sanʼatining ildizida Naqqoshlik sanʼati yotadi va shu tur orqali boshqa amaliy sanʼat asarlari yaralishini oʻylagan sari ishimni oʻrganish darajasi yanada kuchaydi.

Amaliy sanʼatdagi taʼlimiy va tarbiyaviy jarayon oʻquvchilarda rasm chizish, meʼmorchilik koʻnikmalarini shakllantirish bilan birgalikda atrof-muhitdagi goʻzalliklarni estetik idrok etish, uni tasviriy vositalar asosida aks ettirish boʻyicha ham nazariy bilim va malakalarni rivojlantiradi. Shuni aytib oʻtish lozimki, bu maqsadlarga toʻlaqonli erishishda oʻqituvchining darsga yondashuvi va mahorati muhim oʻrin egallaydi. Chunki tasviriy faoliyat jarayonida shakllanadigan bilim, malaka va koʻnikmalar asosan dars davomida amalga oshiriladi.

“Borliqni idrok etish”, “San’atni idrok etish”, “Naturaga qarab tasvirlash” va “Kompozitsion faoliyat” yo‘nalishlari bo‘yicha mavzu mazmunini yoritib berish maqsadida o‘qituvchilar tasviriy san’at darslarini ko‘proq amaliy jihatdan tabiat qo‘ynida o‘tkazishlari, muzeylarga sayohat uyushtirishlari tavsiya etiladi. Bunda o‘quvchilarning ona tabiatga, jonajon o‘lkaga mehr-muhabbati oshadi, milliy qadriyatlarimizni, me’moriy yodgorlik va san’at durdonalarimizni asrab-avaylash hamda qadrlashni o‘rganadilar.

Dars jarayonida qo‘llaniladigan interfaol metod va texnologiyalarni tanlashda fanning xususiyatini hisobga olish maqsadga muvofiq. O‘qitish jarayonining samarali va natijali bo‘lishini ta’minlashga yo‘naltirilgan interfaol uslublar va o‘qitish texnologiyalari hozirgi kunda respublikamizning barcha umumiy o‘rta ta’lim maktablarida keng miqyosda qo‘llanilib, ijobiy natijalar olinmoqda.

Xususan, o‘tilgan mavzuni mustahkamlash qismida “Zinama-zina”, “FSMU”, “Tushunchalar tahlili”; yangi mavzuni tushuntirishda “Charxpalak”, “Tarmoqlash”, “SAN” texnologiyasi; yangi mavzuni mustahkamlash va unga oid mustaqil ish berilganda “Rezyume”, “Tashviqot guruhi”, “SAN” texnologiyasi; darsni yakunlash bosqichida “Yelpig‘ich” texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Amaliy san’at darslarini qiziqarli, mazmunli olib borish uchun o‘qituvchi o‘z ishiga ijodiy yondashish, har bir darsda texnika vositalari, multimedia vositalari, slaydlar va ko‘rgazmali qurollardan o‘z o‘rnida foydalanishi kerak. Dars jarayonida faqatgina qo‘llanmada ko‘rsatilgan materiallar bilan cheklanib qolmasdan, qo‘shimcha adabiyotlar, internetdan olingan ma’lumotlar va fan yangiliklari, ilg‘or o‘qituvchilarning ish tajribalaridan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Jumladan, “Rangtasvir va grafikada manzara ishlash” mavzusini tushuntirishda o‘qituvchi o‘zbek va chet ellik rassomlarning manzara janrida ishlagan asarlarini namuna sifatida kodoskop orqali ekranda ko‘rsatishi, shu mavzu asosida amaliy ishni boshlashdan oldin esa kompyuterda disk yoki fleshka orqali tabiat manzaralarini bosqichma-bosqich ishlanishi tasvirlangan yozuvni namoyish qilishi mumkin.

“Naqqoshlik san’ati tarixi haqida suhbat hamda reproduksiyalarni tahlil etish” mavzusini tushuntirishda kompyuter orqali sharq miniatura maktablari va ularning ishlaridan namunalar, Kamoliddin Behzod haqida ma’lumotlarni taqdim etishda, mahoratli ajdodimiz tomonidan ishlangan asarlardan namunalar ko‘rsatish lozim.

Sho‘ba yig‘ilishlarida bahs-munozara yuritish uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

— Amaliy san’atni o‘qitishda madaniy merosimiz, milliy qadriyatlarimizdan unumli foydalanish va xalq amaliy san’ati durdonalarini targ‘ib qilish orqali o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish;

— O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda tasviriy san’at darslari, sinfdan hamda maktabdan tashqari ishlarning uyg‘unligini ta’minlash, yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish muammolari;

— “Tasviriy san’at darslarida jamoa bo‘lib ishlash yo‘llari” mavzusida amaliy seminar o‘tkazish;

— “Naturmort ishlash jarayonidagi optik illyuziyalar” mavzusida suhbat;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khaydarovich, A. A. (2020). Colors in Descriptive Art. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(12), 20-22.
2. Sattorova, S. O. (2021). PATTERN SUNG ON THE CARPET. *Экономика и социум*, (5-1 (84)), 445-448.
3. Sarvinozkhan, S. (2022). HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF APPLIED ART. *Open Access Repository*, 9(11), 84-87.
4. Sarvinozkhan, S. (2022). TYPES AND DEVELOPMENT OF APPLIED ARTS IN UZBEKISTAN. *Open Access Repository*, 8(11), 108-111.
5. Sattorova, S., Ergashev, M., & Abdullayev, A. (2022). “SHARQ GAVHARI-QOQON SHAHRI!”(1-QISM). *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 185-187.
6. Sattorova, S., & Nabieva, S. (2020). The role of fine art in technology science. *Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19)*, 1(02), 167-171.
7. Mamadjanovich, B. B. IT is Necessary to Feed the World with Beauty!. *International Journal on Integrated Education*, 3(8), 215-217.
8. Ortiqboy, S. S., & Makhsudali, J. (2022). A Desire Sung in a Pattern. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 3(5), 6-9.
9. Abdurahimovich, M. A., & Qizi, S. S. O. (2020). Master Student Etiquette. *www.conferencepublication.com*, 22.
10. S.Bulatov «O‘zbek Xalq amaliy bezak san’ati» Toshkent-2004y.
11. X. Rafiqova “Ferganski rospis”Toshkent-2006.y.
12. O‘zbekiston san’ati. Sharq nashriyoti. Toshkent – 2001-yil.
13. O‘zbekiston san’ati. Toshkent-2001

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA’LIM
OLUVCHILARNING IJODIY FAOLIYATI IMKONIYATLARINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Yuldashev Abdurauf Ro‘zmatjonovich

Qo‘qon DPI, o‘qituvchi, tel: (91)691-06-36

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning hozirgi kundagi ahamiyati hamda masofaviy ta’lim orqali ta’lim oluvchilarning ijodiy faoliyati imkoniyatlarini takomillashtirish usullari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, ta’lim oluvchilar, ijodiy faoliyat, masofaviy ta’lim texnologiyalari, masofaviy ta’lim.

Bugungi kunda o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini o‘zini-o‘zi anglashini maqsad qilib qo‘ygan an’anaviy kunduzgi ta’lim tizimi va shakllari, usullarining o‘zaro bog‘liqligi va telekommunikatsiyalarni rivojlantirish tufayli uni to‘liq va chuqur hal eta olmaydi. Mamlakatdagi noqulay iqtisodiy vaziyat tufayli maktablarda ilmiy-nazariy, kadrlar va moddiy-pedagogik resurslarning cheklanganligi masofaviy ta’lim texnologiyalarini va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish, o‘z bilimlarini kengaytirish, hududiy ta’lim tizimini rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlar, shart-sharoitlar, ijodiy bazani ta’minlash, joylarda iqtidorli o‘quvchilar bilan ta’lim muassasalarining pedagogik ishlarini tashkil etish masalalari yechimini ta’minlash. Masofaviy ta’lim muntazam ta’limning qo‘shimcha shakli sifatida kompyuter texnologiyalari orqali shaxsning ta’limni amalga oshirish muammolarini hal qilishi mumkin, zamonaviy talabaga texnik jarayonni kuzatib borish va o‘zini axborot markazini shaxsi sifatida his qilish imkonini beradi.

O‘qituvchilar va talabalarning masofaviy olimpiadalarda, kurslarda, loyihalarda ishtirok etishi ularga o‘qishning individual nuqtai nazardan ishlab chiqishga, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maqsad va vazifalarni belgilashga yordam beradi. Kompyuter texnologiyalari yordamida talabalarning ijodiy faoliyatini tashkil etuvchi

masofaviy ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish talabalarga kunduzgi ta’limni to’ldirish, o’z ta’limida faol rolini kuchaytirish, o’z bilimlariga muvofiq ijodiy salohiyatini ro’yobga chiqarish imkonini beradi.

Talabalar tomonidan ijodiy mahsulotlar yaratishga bizning yondashuvimiz tubdan farq qiladi: birinchidan, ijodiy jarayon va o’quvchilarning o’zlarining o’quv mahsulotini yaratishi mavjud bo’lib, buning asosida ham o’quv sheriklari bilan tanishish, ham ularning kompyuter texnologiyalarini o’zlashtirishga asoslanadi. O’ylaymizki, talabalarning masofaviy ta’limning dastlabki bosqichida o’zlarini isbotlash qobiliyati, uning maqsadi talabalar va o’qituvchi tomonidan ushbu sohadagi bilim, ko’nikma va ko’nikmalarning dastlabki darajasini aniqlash, talabalarning ta’lim motivatsiyasini rivojlantirishga, o’z ta’lim maqsadlarini belgilashga yordam beradi.

Masofaviy ta’lim o’qituvchilar va talabalarga birlashishga, bitta umumiy muammo atrofida diqqatni jamlashga yordam beradi, shu bilan birga makon va vaqtdagi sub’ektlar, ob’ektlar va faoliyatlarning intensiv ta’lim konsentratsiyasi mavjud.

To’liq va masofaviy ta’limning uyg’unligi talabalarning ta’lim imkoniyatlarini oshirishni nazarda tutadi, ya’ni, internet orqali shaxsning ta’limni amalga oshirish muammolarini hal qilishi mumkin. Kunduzgi ta’limning masofaviy ta’lim bilan uyg’unligi ikki faoliyatning mexanik bog’liqligi emas, balki ijodiy shaxsni shakllantirish jarayonining ma’lum bir tashkil etilishi bo’lib, unda kunduzgi va masofaviy ta’lim funktsiyalari o’zaro boyitiladi.

Kunduzgi va masofaviy ta’limning bosqichlarini ajratib ko’rsatish muhimdir. To’liq vaqtda masofaviy ta’lim tizimini ishlab chiqish zarur va bosqichlar ketma-ketligi sifatida ifodalanishi mumkin.

Birinchi bosqich - kunduzgi va masofaviy ta’limning mazmuni va protsessual fan yo’nalishlarining mos kelishi.

Ikkinchi bosqich - o’quv bilimlarining predmet sohalarini farqlash, ishlab chiqarish faoliyatining o’zgarmas strukturasini ajratish.

Uchinchi bosqich - o’quv jarayonini, ta’lim bilimlarining shakllari va usullarini qayta qurish, bilimlarni boyitish, o’zgartirish. Bu ijodiy faoliyat uchun zaruriy shartdir.

To’rtinchi bosqich - kunduzgi va masofaviy ta’lim funksiyalarini o’zaro boyitish. Bu jarayon turli kanallar orqali o’tadi. Agar kunduzgi ta’limda yangi kognitiv motivlar yangilansa, to’g’ri tashkil etilgan masofaviy ta’lim ularning qoniqish manbai bo’lib xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim jarayonida olingan bilim va ko’nikmalar talaba uchun mazmunga ega bo’ladi.

Kunduzgi va masofaviy ta’limning ulanish shakllari har xil bo’lishi mumkin. To’liq va masofaviy ta’lim alohida jarayon bo’lmasligi uchun ular talaba ongida sintezlanishi kerak. Bu o’quvchining motivatsiyasining o’zgarishida, uning o’zini o’zi tayyorlashida, o’zini o’zi qadrlashida, ko’nikmalarni uzatishda namoyon bo’lishi mumkin. Qoida tariqasida, masofaviy ta’limda shakllangan o’quv faoliyatining barqaror, individuallashtirilgan uslubi shaxsning ijodiy namoyon bo’lishi bilan bog’liq bo’ladi. Shunday qilib, kunduzgi va masofaviy ta’limning integratsiyalashuvi sharoitida talaba shaxsining rivojlanishi o’zini masofaviy faoliyatdan motivlar, bilim, ko’nikmalar o’tkazishi sifatida namoyon bo’lishini takidlash muhimdir.

An’anaviy kunduzgi ta’limni masofaviy ta’lim bilan taqqoslaganda, an’anaviy ta’limdagi o’quv faoliyati bilishning bir jihati sifatida qurilganiga e’tibor qaratish lozim. Bu ishlab chiqarish faoliyatining yetarli darajada shakllanishini ta’minlay olmaydi, chunki ikkinchisi shaxsning o’zini o’zi rivojlantirishi va turli xil ijtimoiy faoliyat turlariga o’zini o’zi tayyorlashni talab qiladi. Masofaviy ta’limdagi ishlab chiqarish faoliyati talabalarda nafaqat bilim faoliyati, balki boshqa faoliyat ko’nikmalarini ham shakllantiradi. Masofaviy ijodiy faoliyatning tuzilishi talabaning ijtimoiy tajribaning turli sohalari bilan o’zaro aloqasini kengaytiradi: u o’zining kelajakdagi hayotida zarur bo’lgan muxim ko’nikmalarga ega bo’ladi, haqiqiy hayotga yaqinroq bo’lgan kengroq o’quv vazifalarida xulq-atvor tajribasi; ijodiy konstruktiv faoliyat tajribasi, baholash tajribasi, an’anaviy kunduzgi ta’limda shakllanmagan noma’lum odamlar bilan aloqa aloqalarini amalga oshirish tajribasiga ega bo’ladi.

An’anaviy ta’lim bugungi kunda o’quvchilarni butun to’liqligi va ochiqligi bilan hayotga tayyorlamaydi, masofaviy ta’lim esa global telekommunikatsiya sohasidagi faoliyat doirasini kengaytiradi va axborot tizimlari bilan ishlaydi. Masofaviy ta’limda

samarali faoliyatni tashkil etish bu doirani kengaytirishning samarali vositasidir. Talabalar ijodiy faoliyat jarayonida turli o’quv fanlari bo’yicha bilimlarni qo’llash asosida yo’naltirishni amalga oshiradilar.

Masofaviy ta’limning o’ziga xos xususiyatlaridan biri talabalarning samarali faoliyatining asosiy xususiyatidir. Masofaviy ta’lim oluvchi talaba tomonidan shakllantirilgan ko’nikmalar va internetda mavjud bo’lgan ma’lumotlar massivlarining o’ziga xos xususiyatlarini umumlashtirish orqali ta’limning yaxlitlash lozim.

Masofaviy o’qitish har bir talaba kutubxonada yoki uyda o’z shaxsiy dasturi bilan shug’ullanadigan sharoitlarga erishishga imkon beradi. Vaqti-vaqti bilan talabalar umumiy muammolarni hal qilish uchun telekommunikatsiyalar yordamida birlashtiriladi. Bunday holda, bitta o’quvchi uchun bitta o’quv jarayoni bir vaqtning o’zida ikki, uch yoki undan ko’p joydan amalga oshirilishi mumkin, bu o’quvchi, uning o’qituvchilari va ota-onalari uchun individual ta’lim tizimini rejalashtirish uchun keng tanlovni ta’minlaydi.

Shubhasiz, to’liq masofaviy ta’lim nazorat, baholash, sertifikatlashtirishning maxsus tizimini talab qiladi. Muhim ro’lni ular olgan informatsion bilimlar yig’indisi emas, balki o’quvchilarning harakatlari, ma’lum bir ta’lim sohasidagi qobiliyati egallaydi. Ularning axborot bilan ishlash, tahlil qilish va muayyan maqsadlarga erishish uchun foydalanish qobiliyati baholanadi.

Talaba o’zining ijodiy mahsulotini yaratsa va kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda, o’z ta’lim maqsadlariga erishish uchun u bilan internetga kirsa, Masofaviy ta’lim talabalarning ta’lim imkoniyatlarini kengaytiradi.

Masofaviy ta’lim yordamida kunduzgi ta’limning o’ziga xos muammolari masalan: iqtidorli bolalarni o’qitish kabi masalalarini hal qiladi. Bunday talabalarning masofaviy olimpiadalarda, kurslarda, viktorinalarda, loyihalarda ishtirok etishi ularga o’qishning individual traektoriyalarini rivojlantirishga, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maqsad va vazifalarni aniqlashga yordam beradi.

To’liq vaqtda o’qiyotgan talaba masofaviy kurslarda o’qiyotganda qanday ijodiy qobiliyat va qo’shimcha imkoniyatlarga ega bo’ladi? Masofaviy ta’limni tashkil etish

bo'yicha tajribamiz shuni ko'rsatdiki, masofaviy ta'lim tizimi talabaga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

a) kunduzgi maktabda unga berilgan o'quv materiali mazmunidan, o'quv rejasi shakllaridan tashqariga chiqishni o'rganadi;

b) o'z ijodiy qobiliyatlari va malakalarini kasbiy tekshirish uchun qo'shimcha imkoniyatga ega bo'ladi;

v) Internetning axborot maydonidan foydalanish, ularning ijodiy faoliyati ko'lamini kengaytirishni o'rganadi

d) o'z ijodiy mahsulini tegishli darajadagi iqtidorli talabalarning ishi bilan taqqoslashni o'rganadi, o'zi uchun munosib ijodiy muhitni, uning fazilatlarini mahalliy sharoitga qaraganda ko'proq darajada amalga oshiriladigan ta'lim maydonini topa oladi;

e) bir nechta o'quv dasturlari, kurslar, metodlar, o'qituvchilarga ega bo'lish imkoniyatini oladi, shuning uchun u o'z ta'lim faoliyati yo'nalishini tanlash huquqiga ega bo'ladi. Talabalar manfaati uchun kunduzgi va masofaviy ta'lim beruvchi o'qituvchilarning hamkorligi;

f) o'zining rasmiy ta'lim vazifalarini masofaviy kurslar yordamida hal qiladi. Misol uchun, imtihonda talaba adabiy asarlarni tahlil qilish qobiliyatini ko'rsatishi kerak. Masofaviy ta'limni tanlash bu ko'nikmalarni rivojlantirsa, o'quvchi ularni yuzma-yuz ta'lim jarayonida qo'llay oladi.

Darhaqiqat, yuqorida sanab o'tilgan ko'nikmalar talabaga axborotni qayta ishlashga yordam beradi, ammo bizning fikrimizcha, bunday ko'nikmalar ikkinchi darajalidir. Talabaning hayotiy faoliyatning yangi makonidagi faoliyatining ma'nosini belgilaydigan birlamchi ko'nikmalarni ajratib ko'rsatish kerak. Ushbu ko'nikmalarga masofaviy ta'lim oluvchining ijodiy qobiliyatlari va universal qobiliyatlari kiradi.

Ta'limning asosiy maqsadi - tizimli fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish, o'ziga xos, g'ayrioddiy ta'lim mahsulotini yaratish. Trening dialog rejimida olib boriladi. Bu shuni anglatadiki, talaba tomonidan o'zlashtirilishi kerak bo'lgan ma'lum bilim, ko'nikma va malakalar to'plamini tavsiflovchi o'quv dasturi mavjud. Interaktiv rejimda o'qitishning o'ziga xos

xususiyati shundaki, vazifalar bir marta va umuman tanlanmaydi, balki talabaning rivojlanish darajasiga va hatto uning qiziqishlariga bog’liq. Biroq, ularning barchasi o’quv dasturida belgilangan chegaralardan tashqariga chiqmaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Кулюткин Ю.К. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии. - 1986. - №2. - С.21-30.
2. Андрианова Г.А. Пушкин в сети Интернет: Технология организации дистанционного творческого проекта // Народное образование. 1999.
3. Шакирова Ч.Т. Талабаларнинг ижодий фикрлашини ривожлан-тириш ва дастурий назорат асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш: Дис. ... пед.фан.бўйича фал.док. – Андижон, 2009. – 167 б.
4. Siddikovna, Ahmedova Zebikhon, Marasulova Zulayho Abdullayevna, and Yuldashev Abdurauf Rozmatjonovich. "Innovations and Advanced Foreign Experiences in Teaching Informatics in Higher Education in Interdisciplinary Relations." JournalNX (2021): 371- 374.

SANOATNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI ISTIQBOLLARI

ABDUPATTOYEV SANJARBEK MIRSODIQ O‘G‘LI

AKRAMOV MIRZAQOSIM BAHTIYORJON O‘G‘LI,

Qo‘qon DPI “Maktab menejmenti” ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabalari

KURBANOV MUZAFFAR UMMATOVICH,

Qo‘qon DPI katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada raqamli transformatsiya, rivojlanish strategiyasi, ishlab chiqarish samaradorligi, raqobatdosh ustunliklar kabi tushunchalar muhokama qilinib, sanoat korxonalarining faoliyatiga raqamli transformatsiya ta’siri hamda asosiy ko’rsatkichlarini ishlab chiqishga puxta yondoshish muhimligi ta’kidlangan.*

Kalit so’zlar: *raqamli transformatsiya, iqtisodiy rivojlanish strategiyasi, axborot texnologiyalari, mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish samaradorligi, samaradorlikning asosiy ko’rsatkichlari*

Sanoatning raqamli transformatsiyasi sanoat sektorining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida raqamli va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo’llash orqali bir texnologik rejimdan ikkinchisiga o’tishni aks ettiruvchi jarayondir.

The Boston Consulting Group (BCG) ma’lumotlariga ko’ra, raqamli iqtisodiyotning (veb yoki internet iqtisodiyoti) global yalpi ichki mahsulotdagi ulushi hozirda 5,5 foizni tashkil etadi. Roland Berger (2015) hisob-kitoblariga ko’ra, Yevropa sanoatining raqamli transformatsiyasi 2025 yilga borib 1,25 trillion yevro qiymat yaratishi mumkin.

Axborot va kommunikasiya texnologiyalarining (AKT) rivojlanish darajasiga bevosita bog’liq bo’lgan mamlakatda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish darajasi odatda turli ko’rsatkichlar bilan baholanadi: raqamli iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, AKT sohasiga investisiyalar hajmi, Internet tezligi, uning mamlakatimiz hududini qamrab olishi va aholi foydalanishi uchun qulayligi, elektron tijoratning rivojlanish darajasi, elektron hukumat tizimida davlat xizmatlarining ulushi, AKT sohasi va boshqa tashkilotlarning mutaxassislar bilan ta’minlanganligi, bundan tashqari, mamlakatda axborot texnologiyalarining rivojlanish darajasini baholovchi xalqaro reytinglardagi ko’rsatkichlar ham muhim ahamiyatga ega.

O’zbekistonda xizmat ko’rsatish sohasining “Axborot va aloqa” sohasida yaratilgan yalpi qo’shilgan qiymat 2016 yildan buyon 4,4 trillion so’m dan 2020 yilda 8,8 trillion so’mga, “axborot va aloqa” iqtisodiy faoliyat turi bo’yicha ko’rsatilgan xizmatlar hajmi esa 6,3 trillion so’m dan 12,9 trln. so’mga, ya’ni ikki baravarga o’sgan.

O‘zbekistonda sanoat sohasida raqamli iqtisodiyotni jadal rivojlantirish bo‘yicha tashabbus dunyoning turli mamlakatlarida, integrasion birlashmalarda, xususan, Yevropa Ittifoqida, shuningdek, yirik transmilliy kompaniyalarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar ham turtki bo‘ldi.

Turli mamlakatlarda Raqamli strategiyalar

Mamlakatlar	Strategiyalar	Qabul qilingan yili
Yevropa Ittifoqida	“Raqamli Yevropa 2020”	2010
Germaniyada	“Sanoat 4.0”	2011
Xitoyda	“Internet Plyus”	2015
Rossiya	“Internet axborot-kommunikatsiya tarmog‘ining Rossiya segmentini va iqtisodiyotning tegishli tarmoqlarini rivojlantirish strategiyasi”	2015
O‘zbekiston	“RAQAMLI O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASI	2020
Singapur	National Artificial Intelligence Strategy	2018
AQSH	Digital Strategy 2020-2024	2018

Raqamli strategiyalar Yevropa Ittifoqida “Raqamli Yevropa 2020” (2010), Germaniyada “Sanoat 4.0” (2011), Xitoyda “Internet Plyus” (2015), “Internet axborot-

kommunikatsiya tarmog‘ining Rossiya segmentini va iqtisodiyotning tegishli tarmoqlarini rivojlantirish strategiyasi” (2015 yil) kabi turli mamlakatlarda (jumladan, Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Xitoy, Yaponiya, Braziliya, AQSH, Buyuk Britaniya, Estoniya, Gollandiya, Irlandiya, Shvesiya, Singapur, Filippin, Malayziya) raqamli iqtisodiyot va internet-iqtisodiyotni rivojlantirish sohasida tasdiqlangan dasturlar, shuningdek, dunyodagi eng yirik sanoat kompaniyalari “Sanoat 4.0”, “Internet+” (masalan, Siemens, General Electric, SAP, Intel) konsepsiyasi orqali dunyoda sanoatni raqamlashtirish sohasida rivojlanish strategiyalarini amalga oshirmoqda.

Hozirgi davrda raqamli iqtisodiyot va u bilan bog‘liq bo‘lgan bir qancha samarador texnologiyalar, shu jumladan, elektron tijorat va elektron biznes hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Huddi shuning uchun ham, davlat va jamiyat taraqqiyotini yanada jadallashtirish maqsadida, respublikamiz rahbariyati bir qancha muhim qarorlarni qabul qildi. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham mamlakatimizda raqamli iqtisodning rivojlanishi bo‘yicha 2020-yilga “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”, deb nom berishni taklif etdi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349 sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonini ijro etish borasida, shuningdek, respublikamizda raqamli iqtisodiyotni davlat boshqaruv tizimiga tadbiq qilish uchun zamonaviy axborot texnologiyalarni jadal rivojlantirish bo‘yicha sharoitlar yaratish, shuningdek, axborot havfsizligini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi 2018 yil 31 avgustda raqamli iqtisodiyotning maqsad va vazifalarini belgilab beradigan “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qaror qabul qildi, hamda O‘zR Prezidentining PQ-3832 03.07.2018 dagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlarini ham shu tadbirlar jumlasiga kiritish mumkin.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiyotda, balki jamiyatning o‘zida ham tub o‘zgarishlarga olib keladi. Shunday qilib, axborot

xarajatlarining pasayishi tufayli raqamli texnologiyalar davlat, kompaniyalar va jismoniy shaxslar uchun iqtisodiy va ijtimoiy operatsiyalar narxini sezilarli darajada pasaytiradi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, bunda tranzaksiya xarajatlari deyarli nolga teng bo‘ladi, shuningdek samaradorlikni keskin oshiradi: mavjud faoliyat va xizmatlar arzonroq, tezroq yoki qulayroq bo‘lish. Nihoyat, raqamli texnologiyalar integratsiyani osonlashtiradi: odamlar ilgari mavjud bo‘lmagan xizmatlardan foydalanishlari mumkin.

Korxonalarni raqamlashtirish kontsepsiyasi so‘nggi yillarda biznes uchun mavjud bo‘lgan yangi texnologiyalarni joriy qilish bilan bog‘liq: katta ma’lumotlarni tahlil qilish va mashinalarni o‘rganish, sun’iy intellekt, robotlashtirish, narsalar Internet (IoT), 3D bosib chiqarish, bulutli hisoblash. Raqamlashtirishni rivojlantirish va raqamlashtirishga kirib kelishining dastlabki shartlari texnologiyalar va hisoblash quvvati narxlarining pasayishi, shuningdek ma’lumotlarni uzatishning yuqori tezligi imkoniyatlarining oshishi bo‘ldi.

Raqamli texnologiyalar korxonalarga savdo, inventarizatsiya, ishlab chiqarish quvvati va operasion jarayonlarni yangi donadorlik darajasida tahlil qilishga imkon beradi. Bu, o‘z navbatida, kompaniya mahsulotlariga, etkazib beruvchilar va xaridorlar bilan o‘zaro munosabatlarga va jarayonlarni tashkil etishga nisbatan sifat jihatidan yangi xulosalarga olib keladi.

Korxonaning raqamli transformatsiyasini ikki jihatdan ko‘rib chiqish mumkin. Birinchisi, biznes modelini raqamlashtirish - mijoz bilan o‘zaro munosabatlar modelini o‘zgartirish, mijoz uchun raqamli xizmat bilan to‘ldiriladigan an’anaviy sotishdan "aqlli" mahsulot modeliga o‘tish. Ikkinchisi - operasion raqamlashtirish - mavjud biznes modeli doirasida korxona samaradorligini oshirish uchun raqamli vositalarni joriy etishdir.

2018 yilgi global so‘rovnomaga ko‘ra, sanoat direktorlarining 95% raqamli transformatsiyani samaradorlikni oshirish va o‘z bizneslarini rivojlantirish uchun imkoniyat deb bilishadi.

Raqamli vositalarni ekspluatasion faoliyatga joriy etish korxonalarga o‘z qarorlari sifatini oshirishga va birinchi yil ichida birinchi natijalarni olishga imkon

beradi. Xususan, IoT va katta ma’lumotlar tahliliga asoslangan yechimlar ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Ular fizik ko’rsatkichlar haqidagi ma’lumotlarni tezda to’plash va ularni keyingi ishlov berish uchun raqamli ma’lumotlarga aylantirish, butun qiymat zanjiri bo’ylab elektron shaklda ma’lumot almashish va sifat jihatidan yangi xulosalar olish uchun mashinani o’rganish va sun’iy aql yordamida ma’lumotlarni qayta ishlashga imkon beradi. Bundan tashqari, ularning yordami bilan chuqur tahlil natijalarini hisobga olgan holda qabul qilingan qarorlar asosida ishlab chiqarish jarayoni va uskunalarning fizik parametrlarini masofadan boshqarish mumkin.

Turli xil texnologiyalarni birlashtirib, korxonalar tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni ko’paytirish, rad etish darajasini pasaytirish, materiallar sarfini kamaytirish va uskunalarning mavjudligini oshirishga imkon beradigan asboblarga to’plamini oladilar.

Yangi texnologiyalarning rivojlanishi butun sanoat va yakka tartibdagi korxonalarni o’zgartirmoqda. Raqobatdosh raqamli o’zgartirish bosqichlari boshqaruvga bosim o’tkazmoqda. Shu bilan birga, raqamlashtirish uchun sarmoyalar kerak, shuning uchun ushbu yo’lni boshlagan kompaniyalar taktika va uzoq muddatli transformatsiya maqsadlarini, yo’l xaritasini va ishbilarmonlik holatini aniqlashlari kerak.

Tadqiqotlarga ko’ra, hozirgi kunga kelib, dunyodagi o’nta sanoat korxonasidan oltitasida raqamli transformatsiya dasturi mavjud. Shu bilan birga, korxonalarning to’rtidan bir qismi 12 oydan kam dasturga ega, aksariyat qismi (61%) mavjud dasturni bir-uch yil ichida amalga oshirishni rejalashtirmoqda. Biroq, bu ko’rsatkichlar dunyoda ko’proq darajada eng yirik korxonalar - soha yetakchilarining rivojlanish darajasini aks ettiradi.

Ammo rahbarlar hozirda kerakli raqamli vakolatlarni shakllantirish va tajriba loyihalarini amalga oshirish bosqichida. O’tkazilgan so’rovlarda qatnashgan eng yirik sanoat korxonalarining 89 foizi cheklangan jarayon perimetri bo’yicha mashinasozlik va sun’iy intellektga asoslangan tajriba loyihalarini boshlaganliklarini yoki yechimlarni

amalga oshirganliklarini aytishdi. O‘rtacha, G‘arbiy Yevropadagi bizneslarning atigi 12 foizida allaqachon katta ma’lumotlar tahlilidan foydalanadi.

Bozor yetakchilari bo‘lmaganlar uchun yangi texnologiyalar hali ham rejalashtirishda. Kichik va o‘rta biznes yirik korxonalardan nafaqat raqamli texnologiyalarni joriy etish, balki an’anaviy robotlashtirish va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish bo‘yicha ham ortda qolmoqda. Amalga oshirish tezligidagi bo‘shliq moliyaviy manbalar mavjudligidagi farq, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish tajribasi va yirik korxonalar uchun tejash bilan bog‘liq.

Raqamlashtirish uchun ichki imkoniyatlar va qo‘shimcha imtiyozlar korxonalarga transformatsiya yo‘lida harakat qilishni boshlash imkoniyatini beradi. Buning uchun davlat tomonidan sanoatni raqamli transformatsiyasi uchun zarur huquqiy asos hamda iqtisodiy ko‘mak lozim bo‘ladi. Biroq, zarur resurslarga ega bo‘lgan taqdirda ham, kompaniyalar ichki qarshilikka, ish jarayonlarini o‘zgartirishni istamaslikka va “an’anaviy” yechimlarga qo‘shilishdagi qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuni yodda tutish kerakki, korxonalarni raqamli o‘zgartirish barcha xodimlarni robotlar bilan almashtirish emas, balki menejerlar va ishchilarga yangi texnologiyalar orqali kuch berishdir. Sanoat rahbarlarining 60% dan ortig‘i raqamlashtirish ish o‘rinlari sonini qisqartirish o‘rniga qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratishiga ishonadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349 sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni
2. Word Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends / Word Bank Group, 2016.
3. www.bcgperspectives.com/content/articles/engineered_products_project_business_industry_40_future_productivity_growth_manufacturing_industries

4. <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-proizvodstva-v-usloviyah-tsifrovoy-ekonomiki>
5. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32873454>. Samarina A.Yu. Peshkova G.Yu. Strategicheskiye podxody k povysheniyu effektivnosti produkcii s ispolzovaniyem instrumentov sifrovoy ekonomiki
6. Elektronnyaya ekonomika // Vikipediya [2016–2016] [Elektronnyy resurs]. – Rejim dostupa: <http://ru.wikipedia.org/?oldid=81412399>.
7. OECD Digital Economy Outlook 2012/ OECD Publishing, 2012.

MATEMATIKA O‘QITISHDA TENGLAMALARNI YECHISHNING BA’ZI SUN’IY USULLARI

Sh.Sh.Madraximov - O‘zbekiston, Qo‘qon DPI, assistent-o‘qituvchi

M.A.Ummatova- O‘zbekiston, Qo‘qon DPI, katta o‘qituvchi

G.A.Axmedova - O‘zbekiston, Qo‘qon DPI, dosent

Annotatsiya: Ushbu maqolada ba’zi algebraik tenglamalarni yechishda tenglamani funksiyaga ko‘paytirish va funksiya superpozitsiyasidan foydalanish haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: algebraik tenglamalar, tenglamani funksiyaga ko‘paytirish, funksiya superpozitsiya, sun’iy usullar, abstrakt tasavvur.

Iqtidorli va intiluvchan talabalarni matematika faniga bo‘lgan qiziqishlarini orttirishda algebraik tenglamalarni yechishning turli sun’iy usullarini o‘rgatish muhimdir. Ushbu maqolada keltirilgan tenglamalar talabalarning mustaqil ravishda bilim saviyalarini oshirishi, izchil, mantiqiy fikrlashni shakllantirishi, abstrakt tasavvurini hosil bo‘lishi va rivojlanishida yordam beradi.

1.Tenglamani funksiyaga ko‘paytirish.

Ba’zi hollarda algebraik tenglamalarni yechishda tenglamaning har ikkala tomonini biror funksiyaga ya’ni o‘zgaruvchiga bog‘liq ko‘phadga ko‘paytirish ishni ancha osonlashtiradi. Bunday hollarda tenglamani yechish jarayonida tenglamani

ko’paytirgan ko’phadlarimizning ildizlari chet ildizlar bo’lib paydo bo’lishi mumkin. Shuning uchun tenglamani ildizi yo’q ko’phadga ko’paytirishimiz yoki ildizi bor ko’phadga ko’paytirganimizda ham bu ildizlarni berilgan tenglamaga qo’yib ildizi bo’lishi yoki bo’lmashligini tekshirib ko’rishimiz kerak.

1-misol. Ushbu $x^8 - x^6 + x^4 - x^2 + 1 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish. Berilgan tenglamaning har ikkala tomonini $x^2 + 1$ ko’phadga ko’paytiramiz. $(x^2 + 1)(x^8 - x^6 + x^4 - x^2 + 1) = 0$ (1)

(1) tenglamani quyidagi ko’rinishda yozish mumkin $x^{10} + 1 = 0$ (2)

(2) tenglama haqiqiy ildizga ega bo’lmaganligi uchun berilgan tenglama ham ildizga ega bo’lmaydi. Javob: $\emptyset$

2-misol. Ushbu $6x^3 - x^2 - 20x + 12 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish. Tenglamaning har ikkala tomonini $x + \frac{1}{2}$ ko’phadga ko’paytiramiz va quyidagi $6x^4 + 2x^3 - \frac{41}{2}x^2 + 2x + 6 = 0$ (3) tenglamani hosil qilamiz.

(3) tenglama $x = -\frac{1}{2}$ ildizga ega bo’lib, bu berilgan tenglamaning ildizi bo’lmaydi.

(3) tenglama 4-darajali simmetrik tenglamadir. $x = 0$ (3) tenglamaning ildizi bo’lmaydi. Uning har ikkala tomonini $2x^2$ ga bo’lib hadlarini gruppallab

$$3\left(x^2 + \frac{1}{x^2}\right) + \left(x + \frac{1}{x}\right) - \frac{41}{4} = 0 \quad (4)$$

(3) tenglamaga teng kuchli tenglamani hosil qilamiz.

$$y = x + \frac{1}{x} \text{ almashtirish bajarib (4) tenglamani } 3y^2 + y - \frac{65}{4} = 0 \quad (5)$$

ko’rinishda yozamiz. (5) tenglama 2 ta ildizga ega

$$y_1 = -\frac{5}{2} \quad \text{va} \quad y_2 = \frac{13}{6}$$

Shuning uchun (4) tenglama quyidagi tenglamalar majmuasiga teng kuchli

$$x + \frac{1}{x} = \frac{13}{6} \quad \text{va} \quad x + \frac{1}{x} = -\frac{5}{2}$$

Bu tenglamalarni yechib (4) tenglamaning 4 ta ildizini topamiz.

$$x_1 = \frac{2}{3}, \quad x_2 = \frac{3}{2}, \quad x_3 = -2, \quad x_4 = -\frac{1}{2}$$

$x_4 = -\frac{1}{2}$ ildiz (3) tenglama uchun chet ildiz. Bundan esa (3) tenglama 3 ta ildizga ega ekan degan xulosaga kelamiz.

$$J: x_1 = \frac{2}{3}, \quad x_2 = \frac{3}{2}, \quad x_3 = -2.$$

2-misolni yechish jarayonida qo’llagan usulimiz ya’ni berilgan tenglamani biror ko’phadga ko’paytirish natijasida qaytma yoki simmetrik tenglamaga ega bo’lamiz.

Xuddi shunday usul bilan

$$ax^3+bx^2+cx+d=0 \quad (6)$$

ko’rinishdagi tenglamalarni yechish mumkin. Bunda $a \neq 0$, $d \neq 0$, $c \neq a$, $a(c-a)=d(b-d)$

Bu tenglamani $x + \frac{\alpha}{d}$ ko’phadga ko’paytirib 4-darajali simmetrik tenglamani

hosil qilamiz. Bu tenglama ildizlari orasida $x = -\frac{\alpha}{d}$ ham bo’lib, u (6) tenglama uchun chet ildiz bo’lishi mumkin.

2.Funktsiya superpozitsiyasidan foydalanish.

3-misol. Ushbu $(x^2+2x-5)^2+2(x^2+2x-5)-5=x$ tenglamani yeching.

Yechish. $f(x)=x^2+2x-5$ deb belgilash kiritsak, berilgan tenglamani $f(f(x))=x$ ko’rinishda yozish mumkin

$f(x)=r$ tenglamaning ildizi bo’lsa, u holda $f(f(x))=x$ tenglamaning ham ildizi bo’ladi. $x^2+2x-5=x$ tenglama ildizlari $x_1 = \frac{-1+\sqrt{21}}{2}$ va $x_2 = \frac{-1-\sqrt{21}}{2}$

Natijada berilgan tenglama ham bu ildizlarga ega. Berilgan tenglamani

$$x^4+4x^3-4x^2-17x+10=0 \quad (7) \text{ ko’rinishda yozamiz.}$$

$x^4+4x^3-4x^2-17x+10$ ko’phadni $(x-x_1)(x-x_2)$ ko’phadga bo’lib (7) tenglamani $(x^2+x-5)(x^2+3x-2)=0$ ko’rinishda yozamiz. Berilgan tenglamaning ildizlari x_1 va x_2 lar

bilan bir qatorda $x^2+3x-2=0$ tenglamaning ildizlari $x_3 = \frac{-3+\sqrt{17}}{2}$ va $x_4 = \frac{-3-\sqrt{17}}{2}$ lar

ham bo’ladi.

$$J: x_1 = \frac{-1 + \sqrt{21}}{2}; x_1 = \frac{-1 - \sqrt{21}}{2}; x_3 = \frac{-3 + \sqrt{17}}{2}; x_4 = \frac{-3 - \sqrt{17}}{2}.$$

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. И.Ф. Шарыгин, В.И.Голубев. Факультативный курс по математике. Москва.Просвещение.1991.
2. В.В.Вавилов, Н.И.Мельников, С.Н.Олехник, П.Н. Пасиченко .Задачи по математике. Алгебра.Справочной пособие. Москва.Наука.1987г.
3. Олехник С.Н. и др. Уравнения и неравенства. Нестандартные решения. 10-11 классы. Учебно-метод. пособие. Москва. 2001.

TA'LIM MUASSASASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi

QDPI, Maktab menejmenti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: Saxobiddinovan@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada ta'lim muassasasi samaradorligini baholashda turli yondashuvlar ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv va ishlarning tahlili borasida fikr yuritiladi. Ta'lim xizmatlari sifati ta'lim muassasalarining samaradorligida muhim ahamiyat kasb etishi borasida so'z yuritildi.*

Kalit so'zlar: *ta'lim marketinggi, samaradorlik, marketing omillari, ta'lim standartlari, inson kapitali, ta'lim sifati.*

Аннотация: *В статье рассмотрены различные подходы к оценке эффективности деятельности образовательного учреждения. Рассматривается этот подход и анализ работы. Было отмечено, что качество образовательных услуг играет важную роль в эффективности образовательных учреждений.*

Ключевые слова: *образовательный маркетинг, эффективность, маркетинговые факторы, образовательные стандарты, Человеческий капитал, качество образования.*

Abstract: *The article discusses various approaches to evaluating the effectiveness of an educational institution. This approach and the analysis of the work are considered. It*

was noted that the quality of educational services plays an important role in the effectiveness of educational institutions.

Keywords: *educational marketing, efficiency, marketing factors, educational standards, Human Capital, quality of Education.*

Kirish. Torroq ma'noda, namunalar yoki qoidalarga ko'ra xizmatlarning sifati standartlarga muvofiqligi sifatida tushuniladi. Keng ma'noda faoliyatning maksimal ta'siri sifat, yutuq bilan bog'liq. Miqdoriy ijro ta'lim standartlarida nazarda tutilgan ko'rsatkichlar (hajmi sinf vaqti va talabalarning mustaqil ish vaqti, hajmi, o'zlashtirilgan o'quv mazmuni yoki bajarilgan amaliy ishlar va boshqalar) ular har doim ham mavjud bo'lmagan o'quv faoliyatining tashqi darajasi hisoblanadi, shuningdek talabalar yoki o'quvchilarning chuqur shaxsiy o'zgarishlari uchun ham ko'rsatkichlar mavjud. Ammo bu ta'lim xizmatlarining ijtimoiy ta'siri ushbu o'zgarishlar ta'lim yoki tarbiya mavjudligini ko'rsatadi, ya'ni insonning professionalligi va umumiy madaniyatini shakllantirish. Va ulardan iqtisodiy ta'sir hamda ijtimoiy ta'sir tufayli paydo bo'ladi.

Faoliyat samaradorligi ko'rsatkichlari quyidagilarga qarab tanlanadi: uni tahlil qilish uchun asos bo'lgan yondashuv; xarajat-resurs yondashuvi; ta'lim xizmatlarining ijtimoiy ta'siri. Ularga erishish uchun faoliyat samaradorligini natijalarning xarajatlarga nisbati sifatida baholaydi. Shu nuqtai nazardan, ishlash sifatida moliyaviy va moddiy resurslar, vaqt resurslari va boshqalar tushuniladi.

Ishlab chiqarish faoliyati uchun ushbu yondashuv maqbuldir, chunki resurslarni miqdoriy nazorat qilish, prognoz qilish va ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish. Ammo postindustrial iqtisodiyot u miqdoriy emas, balki sifat jihatidan ko'proq yo'naltirilgan ko'rsatkichlar, u uchun nafaqat ishning miqdoriy natijalari, balki sifat natijalari hamda mehnat jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu pozitsiya asosiy sohada eng aniq namoyon bo'ladi, shuningdek, postindustrial iqtisodiyot - xizmat ko'rsatish sohasida.

Ushbu sohada, ko'plab olimlar ta'kidlaganidek, maqbulroq faoliyat samaradorligini baholashda maqsadga yo'naltirilgan yondashuv ko'proq samara beradi. Unda samaradorlik mehnat unumdorligiga o'xshash emas. Buni biz ta'lim xizmatlari

sohasidagi ko'plab misollar bilan tasvirlashimiz mumkin. Masalan, talaba tomonidan bajarilgan vazifalar soni hali uning chuqurligi haqida gapirmaydi, bilim, sinfdagi o'quvchilar soni bilan umuman bog'liq emas, chunki sifat va miqdor ko'rsatkichlari alohida hisoblanadi. Shu jumladan, o'qituvchining samarali ishi, uy vazifalari hajmi, talaba tomonidan bajariladigan vazifalar, uning o'rganish qobiliyatining o'sishini anglatmaydi yoki o'qitishning samarasini ko'rsatib berolmaydi.

T. Shultzning “Inson kapitali” nazariyasi birinchilardan bo'lgan edi desak mubolag'a bo'lmaydi.[3] Ta'lim samaradorligining iqtisodiyot nuqtai nazaridan miqdoriy ko'rsatkichlarini aniqlashga urinishlar. Ushbu nazariyaga ko'ra, qo'shimcha iqtisodiy o'sish yoki ishlab chiqarishning pasayishi "inson investitsiyalari" ning hosilasidir, ya'ni ta'lim xarajatlaridan iboratligini ta'kidlaydi. T. Shultz tarqatish mexanizmini taklif qildi normalarni shakllantirishga o'tkazish asosida iqtisodiy resurslar "xarajatlar – natija"modeliga muvofiq sanoat korxonasi bo'lishi fikrini bildirdi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joziki, ta'lim muassasasi samaradorligini baholashda ta'lim muassasalarining marketing muhitiga alohida berish lozim. Ta'lim xizmatlari sohasidagi ishlarga hamda ularning sifatiga ko'proq e'tibor berilsa, yanada maqsadga muvofiq bo'ladi. Maqolada o'rganilgan yondashuv va ishlarning tahlili olib borildi. Ta'lim xizmatlari sifati ta'lim muassasalarining samaradorligida muhim ahamiyat kasb etishi borasida miqdoriy ko'rsatkichlarni ham o'rganib, shuni ayta olamizki, ta'lim tashkilotlari inson omili bilan chambarchas bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Менеджмент в организациях профессионального образования: учебное пособие/колл.авторов; под ред. М.М. Бутаковой, В.И. Беляева. – М.: КНОРУС, 2016. – С. 212.

2. Покровский, Н. Корпоративный университет: утопия, антиутопия или реальность? //

http://www.russ.ru/stat_i/korporativnyj_universitet_utopiya_ili_real_nost

3. Маркетинг образовательных услуг / И. В. Захарова. – Ульяновск:

УлГТУ, 2008. – 170 с.

4. Татаркин, А.И., Пилипенко, Е.В. Тенденции становления экономики знаний // Экономическая наука современной России. – 2007, №1 (36). – С.7-19.

5. Bitner, M.J., Booms, B.H., Tetreault, M.S. The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents. – Journal of Marketing, January 1990, pp. 71-84. 81.

6. Gronroos - Service Management and Marketing. West Sussex, 2000.

7. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебное пособие / Под ред. Н.А. Нагапетянца. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 272 с.

8. Rahmonova, Manzura. "THE UNDERSTANDING OF HUMAN CAPITAL INDEX AND ANALYSIS OF ITS SITUATION IN UZBEKISTAN." Interpretation and researches 1 (2023).

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ

Мадаминова Хуснида Рашидовна
преподаватель кафедры Менеджмент
образования

Исроилова Шахзода Шавкатжон кизи
магистрант 1-курса совместных образовательных программ
КГПИ и КазФУ направления русский язык и литература

Аннотация

В статье показаны основные тенденции в современной лингвометодике, рассматривает объект, предмет, цели и задачи методики, работы с текстом, развитию письменной речи. Рассматривается значимость работы с текстом. Описаны критерии отбора текстов. Предлагаются возможные упражнения и приёмы по работе с текстом.

Ключевые слова: развивающая речевая среда, текст, текстоведческий и речеведческий анализ, критерии отбора текстов, комплексный анализ, упражнения по работе с текстом, практическая грамотность, речевая компетентность учащихся.

Madaminova Khusnida Rashidovna

**Lecturer at the Department of Educational
Management**

Isroilova Shakhzoda Shavkatjon kizi

**1st year master's student of joint educational programs
KSPI and KazFU directions Russian language and literature**

Annotation

The article shows the main trends in modern linguistic methods, examines the object, subject, goals and objectives of the methodology, working with text, and the development of written speech. The importance of working with text is considered. The criteria for selecting texts are described. Possible exercises and techniques for working with text are suggested.

Keywords: developing speech environment, text, text and speech analysis, text selection criteria, complex analysis, exercises on working with text, practical literacy, speech competence of students.

Современная методика преподавания русского языка в условиях обновления системы российского образования ориентируется как на сложившиеся традиции в процессе обучения, так и на лингвистические, этнолингвистические, психолингвистические, лингвометодические изыскания последних десятилетий XX века. Обновление методики преподавания русского языка обусловлено такими переменами, как внедрение в практику новых стандартов, уточнение и совершенствование

содержания языкового образования, поликультурное языковое пространство, новые аспекты и технологии обучения, оценка качества.⁸

Современный этап развития методики преподавания русского языка характеризуется личностно-ориентированным и коммуникативно-деятельностным подходами в обучении русскому языку.

Личностно - ориентированный подход предполагает признание обучаемого как субъекта учебного процесса, развитие личности с индивидуальными особенностями, возможностями. Коммуникативно-деятельностный подход подразумевает речевую направленность учебного процесса, максимальное приближение его к условиям естественного общения. Современный период развития методики преподавания русского языка как неродного характеризуется особым интересом к диалогу языков и культур в содержании обучения, в рамках которого происходит обучение языку не только как средству общения, познания мира, но и как средству приобщения к национальным культурам, к духовным ценностям контактирующих народов. Диалог языков и культур отражается в современных учебниках и учебных пособиях по русскому языку, осуществляется при изучении разных разделов курса русского языка.

В настоящее время в теории и практике преподавания русского языка введен компетентностный подход. В связи с этим выделяются языковая, лингвистическая, речевая, коммуникативная и лингво культурологическая компетенции. Введение компетенции и ее типов соотносится с мировой теорией и практикой определения целей и уровней владения языком. Формирование коммуникативной компетенции является конечной целью обучения русскому языку.⁹

⁸ Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход / Е.С.Антонова. – М.: КНОРУС, 2007. – С. 4-10.

⁹ Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход / Е.С.Антонова. – М.: КНОРУС, 2007. – С. 4-10.

Методика преподавания русского языка относится к разряду педагогических наук. Она должна ответить на такие основные и существенные для нее вопросы «чему и для чего учить, как и почему учить так, а не иначе, и как учиться учащийся» (А.В.Текучев) ¹⁰ Методика преподавания русского языка – это наука о содержании, принципах, методах и приемах обучения русскому языку, о путях и условиях усвоения учащимися знаний, умений и навыков по русскому языку. Таким образом, методика определяет цели, содержание, объем и структуру учебного предмета «Русский язык», изучает и описывает наиболее рациональные методы и приемы обучения русскому языку, исследует условия и пути усвоения учащимися знаний по русскому языку, овладения определенными умениями и навыками. Поэтому методика опирается на другие науки, которые помогают определить ее задачи, содержание и методы преподавания. Такими науками являются лингвистика, психология, дидактика, философия. МПРЯ как наука имеет свой объект и предмет исследования. Объект МПРЯ – процесс обучения, воспитания и развития на уроках русского языка. Предмет МПРЯ - исследование закономерностей усвоения русской речи. Методологической основой методики как науки является философское учение о сущности языка как важнейшего средства человеческого общения, положение о единстве языка и сознания, о функциях языка. В зависимости от аудитории различают методику преподавания русского языка как родного (А.Ю. Купалова, Т.А. Ладыженская, М.Т. Баранов, Н.А. Ипполитова, А.Д. Дейкина и др.), неродного (Е.А. Быстрова, Л.З.Шакирова, Л.Г. Саяхова, К.З. Закриьянов, Г.А. Анисимов, Т.М.Балыхина и др.) и иностранного (В.Г. Костомаров, О.Д.

¹⁰ Ермолаева М.Г.Современный урок: анализ, тенденции, возможности [Электронный ресурс]: учебно-методическое пособие. – СПб.:КАРО, 2011. – С. 3-9.. – Режим доступа: // <http://www.bibliorossica.com/book.html?currBookId=6763>
Макарова, Т.В. «Приёмы работы с текстом

Митрофанова, М.Н. Ватютнев, А.А. Акишина, Л.В. Московкин, Т.М. Балыхина и др.). Все три методики имеют точки соприкосновения и в то же время отличаются друг от друга. В последние десятилетия в системе российского школьного образования стало актуальным преподавание русского языка в полиэтнической среде. В методической литературе встречаются такие термины, как «полиэтническая среда», «многонациональная школа», «поликультурный класс», «иноязычная аудитория», «инокультурное пространство», русский язык как неродной», «обучение инофонов» и т.д. Современные методисты таким образом пытаются обозначить аудиторию, в которой ведется обучение русскому языку, если он для учащихся является неродным. В связи с этим появилось понятие «этнометодика», «этнопедагогика». О некоторых аспектах преподавания русского языка в полиэтнической аудитории пишут известные лингвометодисты Т.М. Балыхина, Р.Б. Сабаткеев, И.П. Лысакова, Л.Г. Саяхова, А.Д. Дейкина.¹¹

В качестве основных принципов обучения русскому языку как неродному они указывают:

- 1) принцип обязательной коммуникативной направленности обучения;
- 2) принцип единства приобретения знаний и формирования практического их использования (взаимосвязь языковой и речевой компетенций);
- 3) принцип учета особенностей родного языка учащихся;

¹¹ Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие. – 2-е изд., испр. – М.: РУДН, 2010. – С. 3-Современные проблемы лингвистики и лингводидактики [Электронный ресурс]. – М.: Прометей. 2011. – С.5 – 10. <http://www.bibliorossica.com/book.html?currBookId=4428>

4) принцип культуроведческой направленности обучения (воспитание межкультурной коммуникации);

5) принцип диалога культур;

6) принцип дифференцированного обучения

Школьный курс русского языка в соответствии с действующим стандартом образования обеспечивает необходимое для активной деятельности владение русским языком общение на нем во всех сферах: бытовой, социокультурной, официально-деловой, а также формирование языковой способности и приобщение к культуре народа изучаемого языка. Таким образом, мы изучаем русский язык так как русский язык – средство межнационального общения, консолидации и единения народов мира. Также русский язык – средство общения, орудие познания и отражения действительности, важнейшее средство воспитания.

Литература

1. Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход / Е.С.Антонова. – М.: КНОРУС, 2007. – С. 4-10.
2. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие. – 2-е изд., испр. – М.: РУДН, 2010. – С. 3-12.
3. Современные проблемы лингвистики и лингводидактики [Электронный ресурс]. – М.: Прометей. 2011. – С.5 – 10.
<http://www.bibliorossica.com/book.html?currBookId=4428>
4. Ермолаева М.Г. Современный урок: анализ, тенденции, возможности [Электронный ресурс]: учебно-методическое пособие. – СПб.:КАРО, 2011. – С. 3-9.. – Режим доступа: <http://www.bibliorossica.com/book.html?currBookId=6763>
5. Макарова, Т.В. «Приёмы работы с текстом на уроках русского языка и литературы» - <http://portfolio.schule72spb.ru/>
6. Устаджалилова Х. А. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ ГУМАНИТАРИЯМ //UDK 519.24. – 2019. – Т. 1. – С. 321.
7. Устаджалилова Х. А., Джураев И. Учебная деятельность как ведущая в процессе обучения и воспитания здорового поколения в академическом лицее //Теория и практика современных гуманитарных и естественных наук. – 2015.

– C. 58-60.

8.

Ta’lim sifat samaradorligini oshirishda xalqaro tajribalardan foydalanish.

Ergashev Nozim Nabiyeovich

Annotatsiya: Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el-yurt ardog‘ida bo‘lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo‘lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir.

Kalit so‘zi: ta’lim, sifat, tajriba, tafakkur.

Abstract: Since ancient times, we have valued learning. Knowledgeable people were in the country. That is why it is our highest human duty to acquire knowledge and use the acquired knowledge for the service of our country.

Key words: education, quality, experience, thinking.

Vatanimiz ta’limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko‘zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o‘quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta’lim to‘la ma’noda yangicha tafakkur, sog‘lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta’limning qadr-qimmatini, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo‘lmog‘i zarur. Ta’limdagi muvvafoqlik, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo‘ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylidir. Shijoatni esa insonga, o‘zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm-ma’rifat baxsh eta oladi.

Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el-yurt ardog‘ida bo‘lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo‘lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvvafoqlik bilan hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o‘rganishdir. Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o‘rganish orqali ta’lim tarbiyada qotib

qolgan, o‘z dolzarbligini yo‘qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo‘lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo‘shimcha boy manbalarga ega bo‘lamiz. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur‘atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta’lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta’lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo‘lmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim sifati ilg‘or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda. Prezident maktablari, buyuk allomalarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta’lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro tajribalar yo‘lga qo‘yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26-noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Zamonaviy maktablarni tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2021-yilgacha maktablarni kamida 3 foizi, 2025-yilgacha 20 foizi 2030- yilga qadar esa 50 foizini, “Zamonaviy maktab” larga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi. Prezidentimiz shu yil yanvar oyida Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomada maktab o‘quv dasturlarini ilg‘or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o‘quv yuklamalari va fanlarni qayta ko‘rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidlagan. Maktablarda moddiy-texnik ta’minotini yaxshilash, o‘quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha vazifalarini belgilab berdi. Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg‘ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu ko‘rsatkich 30-50 foizni tashkil etadi. Shu bois xalq ta’limi vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga o‘quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, aniq fanlarda amaliy mashg‘ulotlar ko‘lamini oshirish vazifasi qo‘yildi. Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e’tibori bu yo‘ldagi say harakatlari bilan o‘lchanadi. Bugungi kunda ta’lim mazmuniga

bo‘lgan e’tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart –sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlarda ta’lim tizimini tahlil qilib o‘tamiz.

Yaponiya ta’lim tizimi. Yaponiya ta’limida “Iqtidorli o‘quvchi” tushunchasi yo‘q. Chunki har bir o‘quvchi alohida iqtidor sohibidir.

Ilg‘or mamlakatlar ichida Yaponiya ta’limi o‘ziga xos yo‘nalishi yetakchi o‘rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta’lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta’lim, boshlang‘ich maktab, kichik o‘rta maktab, yuqori o‘rta maktab, oiliy ta’lim tizimlariga kiruvchi oliy o‘quv yurtlari.¹²

Boshlang‘ich maktabda o‘qituvchilar bolalarni tanqidga, ya’ni o‘z xulqining yomon jihatlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o‘rgatishadi. Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchi faqat ta’lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi.

Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o‘qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo‘lgan yagona davlat.

Majburiy ta’lim muhiti. Ta’limning bu pog‘onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko‘rsatiladi.

Yuqori o‘rta maktab 10-11-12-sinflarni o‘z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo‘limlari mavjud.

Yuqori bosqich o‘rta maktablarda butun o‘quv jarayonida o‘quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O‘quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o‘z xohishlariga ko‘ra ingliz tili, texnik ta’lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi.

Universitetlariga yuqori va o‘rta maktabning yoki 12 yillik oddiy maktabni bitirgan o‘quvchilari qabul qilinadi. Universitetlarga qabul qilinish 2 bosqichga bo‘linadi: 1-bosqich turar joyda o‘tkaziladi, buning uchun yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo‘yicha test sinovlaridan o‘tkaziladi.

¹² O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi veb-sayti:

Yaponiyada oliy ta’lim majburiy hisoblanadi va u kasb ta’limi bilan uzviy bog‘liqdir.

Yaponiyada bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas’uliyati ayniqsa kattadir. Ular farzandlarining aqlli, dono va mehnatsevar bo‘lib o‘qishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o‘zlarini ma’sul deb hisoblaydi. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko‘plab metodik qo‘llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televideniya orqali ko‘plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo‘lib, parta ustida kitob javoni, yoritkich, soat, qalam, qog‘oz, mikrokalkulyator va boshqa zaruruy ashyolar, shuningdek kerak bo‘lib qolgan taqdirda ota-onalarini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o‘rnatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.

2. Muydinjonovna, Ergasheva Xiloloxon. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.

3. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING AKT SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari* 1.1 (2023): 267-270.

4. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "Forms and Methods of Teaching in Distance Learning." *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157) 1.9 (2023): 267-269.

5. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "SKETCH UP SOFTWARE AND ITS CAPABILITIES." *Gospodarka i Innowacje*. 41 (2023): 400-403.

6. Ergasheva, Hilolaxon. "DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS." *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences* 2.21 (2023): 74-78.

7. Ergasheva, Xilolaxon. "TENGSIZLIK TUSHINCHASINI KIRITISH METODIKASI." *Interpretation and research* 1.1 (2023).

8. Ergasheva, Hilola. "DEVELOPING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE REASONING IN STUDENTS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 3.5 (2021): 22-26.
9. Muydinjonovna, Ergasheva Xiloloxon. "Solving economic issues in MATHCAD." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 5-10.
10. Ergasheva, Khilola Muydinjonovna. "THE WONDERFUL SECRETS OF MATHEMATICS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 2.6 (2020): 10-14.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarish tushunchasi va usullari

Qo`qon DPI talabasi
Mirzayeva Yoqutxon Ja’farxon Qizi

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida respublikada ta’lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari darajasiga ko‘tarildi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy maktabgacha ta’lim, moddiy-texnika bazasi, Rahbarlik qilish, xodim madaniyati.

Maktabgacha ta’lim sohasida olib borilayotgan ishlarning samarasi va natijasi yetarli darajada emasligini ko‘rsatmoqda. Xorijiy davlatlar ilg‘or tajribasining tahlili zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratishga yo‘naltirilganligi bilan tavsiflanib, bolaning ijobiy ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini namoyon qilish, uning har tomonlama shaxsga oid ma’naviy-axloqiy va ongli rivojlanishi, maktabgacha yoshga oid tegishli faoliyat turlari asosida tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, muloqot doirasida katta yoshdagilar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini ochishga qaratilgan. Uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari davlat va nodavlat tarmog‘ini kengaytirish, moddiy-

texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta’lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma’naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

«Rahbarlik qilish» degan soʻzga lugʻatlarda boshqarish, maslahat berish, kuzatish, yoʻnaltirish, koʻrsatma berish degan turli izohlar berilgan. Hozirgi davrda rahbarlarga qoyiladigan talablar juda koʻp. Jumladan, ma’naviy yetuklik, intizom va mehnatga boʻlgan munosabati, bilim darajasi, tashkilotchilik qobiliyati, boshqarish samaradorligini ta’minlay olishi va boshqalardan iborat. Savol tugʻiladiki. Rahbarda qanday ijobiy xislatlar dovyuraklik, yaxshi niyatlilik, sogʻlom shubhalilik, kamtarinlik, samimiy xushmuomalalik, rahmdillik, qanoatliliklardan iborat desa toʻgʻri boʻladi. Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni, ta’kidlash kerakki, rahbar oʻz huquq va vakolatidan umumdavlat manfaatlarini jamoa va xodimlarning shaxsiy manfaatlari bilan uygʻun olib borishda mohirona foydalanishi zarur. Rahbar vazmin, har qanday vaziyatda ham oʻzini tuta biladigan, odobli va xushmuomala boʻlishi zarur. Rahbarning faoliyati koʻp jihatdan pedagogik faoliyatdan iborat boʻlishi lozim. Chunki, rahbar bajaruvchilarga qatiyat bilan oʻz gʻoyasini oʻtkazadi va ularni amalga oshirishni oʻrgatadi. Har bir rahbar psixologik bilimlar bilan bir qator yordamida u xodimlarga ularni tarbiyalash va mukammallashishlariga ta’sir etuvchi shakl hamda usullarning yanada samaraliligini topish mumkin. Tarbiya jarayonida rahbar quyidagi pedagogik muammolarni xal etishi kerak:

- aqliy rivojlanish (xodimlarning umumiy va kasbiy ma’lumoti);
 - ma’naviy boyish (madaniy tadbirlar tashkil etish, etik muammolarni echish);
 - muomalani dorilomonlashtirish.
- Bunda esa quyidagi pedagogik tamoyillarga rioya qilish lozim;
- ezgu ideallar bilan mashgʻul boʻlish;

- shaxsiy hislatlarni takomillashtirish. Tarbiyaviy ta’sir rahbarning quyidagi omillarni bilishga bog‘liq:

- xodim madaniyati va ma’lumot darajasi, uning ahloqiy kasbiy va hayot tajribasi qay darajada rivojlanganligi;

- jismonan sog‘lomligi, ma’naviy barkamolligi;

- individual, ijtimoiy-ruhiy sifatlari;

- mehnat jamoasidagi ijtimoiy-ruhiy vaziyat;

- ahloqiy-ma’muriy choraga xodimning munosabati.

Tabiiyki, tarbiyaviy ta’sir umumiy va qotib qolgan bo‘lmasligi lozim, chunki yuqorida qayd etilgan omillar har bir muayyan shaxs uchun farqlidir. Shuning uchun tarbiyaviy ta’sir har bir shaxsning o‘ziga qaratilgan bo‘lishi kerak, bu rahbar tarbiyaning turli-tuman usullaridan xabardor bo‘lishini taqozo etadi. Rahbarning tarbiyaviy ta’sir usullaridan oqilona foydalanishi, ya’ni pedagogik savodli bo‘lishi xodimda xulqiy farosat va ko‘nikmalarni shakllantirishni ta’minlaydi. Rahbar tarbiyaviy ta’sirni amalga oshirishining quyidagi, ta’bir joiz bo‘lsa, «texnologik tamoyillari» mavjud:

- ruhiy o‘ziga xoslik, ya’ni shaxsga tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishdan oldin uning individual, ijtimoiy-ruhiy sifatlarini anglash lozim;
- ma’naviy motivlar
- o‘ziga bo‘ysunuvchilar oldida yuqori darajadagi xulq-atvor egasi ekanlikni shaxsan nomoyon etish, bu rahbar «mendek bo‘l» deb talab qilish imkonini beradi;
- yakka tartibda (individual) yondashish, bu - har bir shaxsning o‘ziga xos bo‘lgan «a’lo» tomonini izlash; - mehnat faoliyatining talablariga moslashish, bu - xodim aqliy imkoniyatini aniqlash va undan samarali foydalanish bo‘yicha pedagogik muammoni hal etish;
- shaxsiy mo‘ljall, bu - xodimda noyob qobiliyat kurtaklarini o‘stirish va ularni rivojlantirish;
- tizimli yondashish, bu - shaxsni, har jihatdan idrok etish va uning hulqiga ta’sir etuvchi ustuvor omillarni aniqlash.

Boshqaruv tarbiyasi shakllaridan quyidagilarni ta’kidlash zarur: dunyoqarashni kengaytirish ta’limi, bu - iqtisodiy, huquqiy, axloqiy va ekologik ta’limni o’z ichiga oladi, uning ko’lami menejer yoshi, madaniy saviyasi va ish tajribasiga bog’liq bo’ladi. Dunyoqarashni shunday o’stirish tufayli ong ma’naviy zamini barpo etiladi; - mehnat musobaqasi, bu - kasbiy musobaqalashuv, malaka oshirishda kuchli omil sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib –intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak.-T.:”O’zbekiston”2017
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 apreldagi “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rag’batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” PQ-3651-sonli qarori.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentabrdagi “O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to’g’risida” PQ-3305-son qarori.
4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PQ-4312-sonli qarori.
5. Novikova G.P. Zamonaviy maktabgacha ta'limni boshqarish shartlar: Maktabgacha ta'lim tashkilotsi rahbari uchun qo'llanma. - M.: 2017

2-SHO`BA O`ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT DAVRIDA TA'LIM BOSHQARUVI SOHASINING RIVOJLANTIRISH HOLATI.

**O'zbekistonda personalni boshqarishning xorijiy tajribalardan foydalanish
imkoniyatlari.**

Qo`qon DPI Ta'lim menejmenti kafedrası

p.f.n.dotsent X.Ustadjalilova

Qo`qon DPI talabasi Mamayusupova Dildora

Annotatsiya. Bu maqolada personal faoliyatini rivojlantirish , boshqarish , muvafaqqiyatga erishish uchun yurtimizda xorijiy tajribalarni amalda qo'llash va ulardan foydalanish , ularni o'rganib chiqish haqida ma'lumotlar yoritib berilgan .

Kalit so'zlar; personal , rivojlanish, xorijiy tajribalar , boshqaruv , malakali mutaxassislar , olimlar , strategiya , zamonaviy tizim .

Abstract. In this article, information about the practical application and use of foreign experiences in our country for the development, management, and success of personnel activities, as well as information on studying them is provided.

Key words; personnal, development, foreign experiences, management, qualified specialists, scientists, strategy, modern system.

Абстрактный. В данной статье приведены сведения о практическом применении и использовании зарубежного опыта в нашей стране для развития, управления и успеха кадровой деятельности, а также информация по их изучению.

Ключевые слова; персонал, развитие, зарубежный опыт, менеджмент, квалифицированные специалисты, ученые, стратегия, современная система

So'nggi yillarda mamlakatimizda davlat xizmati faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xo'jalik boshqaruvi organlari tomonidan davlat boshqaruvi va xo'jalik funksiyalarini birga qo'shib olib borish amaliyotidan voz kechish, davlat organlari va tashkilotlari xodimlarining mehnatiga haq to'lash hamda ijtimoiy ta'minlashning zamonaviy tizimini yaratish bo'yicha choralar ko'rilmogda.

Shu bilan birga, davlat organlari va tashkilotlarining malakali mutaxassislar bilan yetarli darajada ta'minlanmayotganligiga, kadrlar malakasining yuklatilgan vazifalar va zamonaviy ehtiyojlarga nomuvofiqligiga, qabul qilinayotgan qarorlar sifatining pastligiga olib kelayotgan bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Davlat fuqarolik xizmati samaradorligini oshirish, davlat organlari va

tashkilotlarining malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, shuningdek, 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida va O‘zbekiston Respublikasida Ma’muriy islohotlar konsepsiyasida belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirish maqsadida: kadrlar malakasini muntazam oshirib borish, davlat fuqarolik xizmatchilarini toifalash va ularga malaka martabalari (darajalari) berish orqali xizmat karyerasining lavozim pog‘onalaridan bosqichma-bosqich o‘tishni nazarda tutuvchi davlat fuqarolik xizmatining “karyera modeli”ni joriy etish, nomzodning barcha fazilatlari va ustunliklarini, shu jumladan uning ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik sifatlarini obyektiv baholash imkonini beradigan ochiq mustaqil saralab olish asosida davlat fuqarolik xizmatiga qabul qilish va personalning har tomonlama rivojlanishiga imkoniyatlar yaratish kabi islohotlar amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan [1].

Korxona personali — yuridik shaxs hisoblangan korxona ma’muriyati (ish beruvchi) bilan ishga yollangan xodimlar o‘rtasidagi mehnat munosabatlarini shartnoma asosida muvofiqlashtirib turadigan jismoniy shaxslardir. Menejmentda “mehnat” va “ish” tushunchalarining o‘z ta’riflari mavjuddir. Mehnat — iqtisodiy maqsadga muvofiq faoliyatdir. Ish – shartnoma asosida, ya’ni mehnatga haq to‘lash va boshqalarga bo‘ysunish asosida bajariladigan mehnat faoliyati turidir. Ma’lumki, ommaviy mahsulot ishlab chiqarishga an’anaviy yondashuv omilining mezoni deb tayyorlangan mahsulot miqdori hisoblanardi. Sifat mezoniga esa ikkinchi darajali, deb qaralardi. Bu tamoyilda ishlab chiqarish jarayonida muayyan darajada brakka yo‘l qo‘yilishini tabiiy hol, deb baholash odat edi. Bu yaroqsiz keyinchalik qo‘shimcha mehnat sarf qilinishi hisobiga bartaraf etilar yoki yaroqsiz mahsulotlar korxonada to‘planib yotaverardi. Hozirda esa mahsulot sifatiga katta e’tibor qaratilmoqda va katta miqdordagi va sifatli mahsulot ishlab chiqarish uchun xorij texnologiyalarini o‘rganishga va xorijlik olimlarni olib kelib ular bilan tajriba almashishga katta e’tibor qaratilmoqda [2].

Personalni rivojlantirish va uni boshqarishda rahbar kadrlarni boshqa davlat tajribalarini o‘rgangan holda faoliyat yuritishlari va ularda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni bartaraf etish, bizning madaniyatimizga xos bo‘lgan jihatlarini

o’zlashtirish imkoniyatlarimizni kengaytirmoqda. Personalni boshqarish xizmatlari jahondagi etakchi kompaniyalar va firmalarda korxonaning asosiy bo’linmasi hisoblanadi. Amaliyotda ular zimmasiga quyidagi vazifalar yuklatilgan:

- kompaniya yoki firmani yuqori malakali va manfaatdor xodimlar bilan ta’minlash;
- personalni ishga qiziqtirish tizimlarini takomillashtirish;
- personalning barcha toifalarini o’z mehnatidan qoniqish hosil qilish darajasini oshirish;
- personal malakasini oshirish va kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirish va yuksak darajada ushlab turish;
- qulay ma’naviy muhitni saqlash;
- xodimlar va rahbariyat uchun o’zaro foyda keltirishini ko’zlagan holda personalni korxona ichida almashinuvlarini boshqarish;
- martabani rejalashtirish;
- personal ijodiy faolligini oshirish, kompaniya yoki firma innovatsiya rejalarini amalga oshirishda ko’maklashish;
- personal faoliyatini baholash va boshqaruv personalini attestatsiyadan o’tkazish uslublarini takomillashtirish[3].

Ishlab chiqarishning strategik vazifalarini hal etishda personalni boshqarish rolining beqiyos o’sishi ushbu xizmat rahbarining ham kompaniya va firmadagi nufuzini belgilaydi. Mutaxassislar o’tkazgan tahlillarga ko’ra, XX asrning 60 - yillarida personalni boshqarish xizmati rahbarining strategik vazifalarni hal etishdagi ishtiroki deyarli kuzatilmagan bo’lsada, bugungi kunga kelib etakchi kompaniya va firmalarda ular ishtirokisiz amalda birorta strategik qaror qabul qilinmayapti. Boshqacha qilib aytganda, ushbu xizmag rahbari kompaniya yoki firmaning etakchi rahbari darajasiga ko’tarildi. Ikki yoki bir necha mamlakat ishbilarmonlari ishtirokida tashkil etilgan qo’shma korxonalarda tadbirkorlar o’z sheriklarining davlatidagi nafaqat amaldagi qonunchiligi, balki o’ziga xos mehnat etikasi, milliy xususiyatlarini, madaniyatini, urf-odatlarini ham juda yaxshi bilishlari talab etilmoqda. Shuning uchun, aytaylik,

yaponiyalik ishbiarmonlar o’zlarining AQSHda joylashtirilgan korxonalarida personalni boshqarishning an’anaviy uslublarini amerikaliklarning ichki ishlab chiqarish munosabatlari va turmush tarzini hisobga olgan holda sezilarli darajada o’zgartiradilar.

Jahonda mashhur kompaniya va firmalarning personalni boshqarish tizimini yaratishda o’z tamoyillari mavjud. Jumladan, “Apple” kompaniyasida boshqaruv personali imkoni boricha kam sonli bo’lishiga katta e’tibor beriladi. Buning uchun bu erda axborot texnologiyalaridan juda keng qo’llaniladi. “Apple” har bir xodimi bozor talabiga qat’iy rioya etgan holda ish ko’rishi zarur. Ular uchun eng yuqoridan eng past xizmat darajasigacha kompaniya faoliyati uchun yuksak shaxsiy mas’uliyat hissi juda rivojlangan. “Apple” kabi kompaniyalar personal uchun o’z korxonalari nufuzini butun choralar bilan oshirishga qaratilgan maxsus tarbiyaviy dasturlarni ishlab chiqqanlar. Bu dasturlarda kompaniya o’z xodimlaridan korxona nufuzini ko’tarish uchun o’zlarini ham ishlab chiqarishda, ham ishlab chiqarishdan tashqarida qanday tutishlari, axloqiy mezonlar batartib ko’rsatib berilgan.

Boshqa bir kompaniya misolida ko’rsak, “Lufthansa” (Germaniya) aksiyadorlik kompaniyasini boshqarishning asosiy tamoyillari diqqatga sazovordir. Ular quyidagilarda bayon etilgan:

1. Biz xizmat ko’rsatuvchi korxona hisoblanamiz.
2. Biz ham ichki, hamda xalqaro havo yo’llarida xizmat ko’rsatadigan nemis korxonasi hisoblanamiz.
3. Biz yo’lovchilar va yuklarni manzilga iloji boricha ishonarli, muntazam va aniq etkazib beramiz.
4. Biz xizmatlarimizni Germaniya iqtisodiyoti ehtiyojlariga yo’naltiramiz.
5. Biz ilmiy qarashlarni hisobga olgan holda ishlaymiz.
6. Jahondagi eng yaxshi havo yo’llariga taalluqli bo’lish — bizning maqsadimizdir. Buning uchun biz:
— aviatsiya sohasidagi malakamizga;

— texnik aniqlikka;

— xizmat ko’rsatishga doimo tayyor ekanligimizga tayanamiz.

7. Biz mijozlarimizga, ayniqsa ishbilarmonlarga erda va havoda eng yaxshi xizmatni taklif etamiz.

8. Bizning maqsadimiz — xodimlarni ijtimoiy himoya bilan ta’minlashdir.

9. Bizning maqsadimiz — sarmoya egalariga tegishli foyda olishni ta’minlashdir.

10. Biz ishonchli sherikmiz.

11. Bizning xulqimiz bizning xatti-harakatlarimizda namoyon bo’ladi.

12. Biz o’zimizning ishonchli ekanimizni sifatli va yuksak xizmat ko’rsatish darajamiz barqarorlitida namoyon qilamiz. Agar nemis menejmentining xususiyatli belgilari sifatida uzoqni ko’zlash va yuqori intizom namoyon bo’lsa, ingliz menejmenti uchun quyidagilar xarakterli:

ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirishga kuchli e’tibor;

- ITTKIning astoydil o’tkazish va ilmtalab mahsulotlar ishlab chiqarishni tez o’zlashtirish (masalan, ingliz kompaniyalarining telekommunikatsiya va farmatsevtika sohasidagi yutuqlari);

- texnologik jarayonlarning qo’llanilishida egiluvchanlik (agar Germaniyada qabul qilingan texnologik instruktsiyalar o’zgartirilishidan avval uzoq kelishuvlar o’tkazilsa, ingliz firmalarida texnologik jarayonlarni zamonaviylashtirish va takomillashtirish tez amalga oshiriladi);

- ishlab chiqarish detallari va nozikliklariga e’tibor;

- ishchi kuchiga nisbatan kam haq to’lash (Germaniyada ijtimoiy ta’minotga yuqori – 25 % gacha daromad solig’i, ish xaqining muntazam o’sishi va nemis markasining o’sib boruvchi kursi 90-yillar oxirida ish xaqi o’rtacha darajasining Buyuk Britaniyaga nisbatan salkam 2 marta yuqori bo’lishiga olib keldi). [4]

Bundan tashqari, GFRga nisbatan inglizlarda ishlab chiqarish jarayonida menejerlar tomonidan ishchilarni ma’naviy qo’llab-quvvatlash zaruriyatini nazarda tutadigan konstruktiv ishlab chiqarish munosabatlari o’rnatildi. Bu Buyuk Britaniyada

ish kuni va uskuna ekspluatatsiyasining mashina vaqti uzunroq davom etishi saqlanishiga ko’mak berdi.

Personalni boshqarishda jahonda to’plangan va katta samara keltirayotgan tajribalardan oqilona, mahalliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish muvaffaqiyat kalitidir. Personalga rahbarlik boshqaruv funktsiyasi sifatida boshqa barcha funktsiyalarni yagona birlikka birlashtirishi, muvofiqlashtirishi, o’zaro bog’lashi, integratsiya qilinishi kerak. [5]

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati ;

1. <http://lex.uz/docs/-4549998> O‘zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida

2.Кибанов А.Я., Ивановская Л.В. Управление персоналом: теория и практика: Кадровая политика и стратегия управления персоаналом: учебно-практическое пособие. – М.: Проспект, 2013

3. <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/download/3641/2852>

4.Nazarova G.G., Nazarova R.R., Salixova N.M., Muxamedjanova G.A., Ismailova N.S. “Xalqaro menejment”. O’quv qo’llanma. - T.: TDIU, 2009., - 118 b.)

5.Zamonaviy ishlab chiqarish menejmenti .S.Gulyamov , G’.Qosimov , D.Xolmirzayeva , S.Saidaxmedova . Toshkent 2013

**ZAMONAVIY TA'LIMNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA
TAMOYILLARI**

Radjabova Gavxar Umarovna

Qo’qon davlat pedagogika instituti

Ta’lim menejmenti kafedrasida dotsenti

r.gavxar69@gmail.com +998902925459

<https://orcid.org/0000-0002-4412-5708>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda ta'limning rivojlanish yo'nalishlari ilgari sodir bo'lganlarga nisbatan kuchli o'zgarishlarga duch kelayotgani va bu hozirda ham davom etayotgani hamda bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalari, yo'nalishlari va tamoyillari tahlil qilingan.*

Kalit soʻzlar: *axborot, kompetentlik, texnologiya, yo'nalish, tendentsiya, boshqaruv, tamoyil, modernizatsiya, boshqaruv, faoliyat.*

Zamonaviy dunyoda ta'limning rivojlanish yo'nalishlari ilgari sodir bo'lganlarga nisbatan kuchli o'zgarishlarga duch keldi va bu hozirda ham davom etmoqda. Gap, birinchi navbatda, texnologiyaning doimiy rivojlanishi haqida bormoqda, ammo bu sabab yagona emas.

Hozirda malakali mutaxassislar sonini ko'paytirish iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ammo mamlakatning jahon miqyosidagi mavqei ko'p jihatdan ikkinchisining darajasiga bog'liq. Ya'ni, biz quyidagi oddiy xulosani chiqarishimiz mumkin: ta'lim tizimiga kiritilgan sarmoyalar ko'p marta o'zini oqlaydi.

Zamonaviy jamiyat nafaqat malakali, faol va bilimli mutaxassislarga, balki axloqi shakllangan, o'z harakatlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va ongli tanlov qilishga tayyor rivojlangan shaxslarga ham muhtoj. Ilmiy-texnika taraqqiyoti bir joyda to'xtamayotgani, axborot olish osonlashayotgani sababli ta'lim tizimini muttasil modernizatsiya qilish zarur [3].

Bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirishning **asosiy tendentsiyalari** quyidagilardan iborat:

1. Doimiylik: inson hayot va uning dinamik o'zgaruvchan talablari bilan hamnafas bo'lish uchun doimo o'zini o'zi tarbiyalashi kerak. Ta'lim tizimi hayot davomida o'rganish, o'z bilimlarini chuqurlashtirish va yangilash imkoniyatini berishi kerak.

2. Universallik: o'quv jarayoni talabada shunday keng ko'lamli vakolatlar, ko'nikmalar va yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishi kerak, bu unga faoliyatning yangi yo'nalishlarini tezda o'zlashtirishga va kerak bo'lganda qayta tayyorlashga imkon beradi.

3. Fanlararo aloqadorlik: turli bilim sohalari o'rtasidagi bog'liqlik o'quvchilarga yaqqol ko'rinib turishi, ta'lim esa bir necha fanlar vositalaridan foydalangan holda aniq muammolarni hal qilishga asoslangan bo'lishi kerak.

4. Individual yondashuv: ta'lim va tarbiya doirasidagi o'zaro munosabatlar qanday shakllarda bo'lishidan qat'i nazar, har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish kerak.

5. Pragmatik yo'nalish: ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishi uning faoliyatning dolzarb sohalari va dolzarb vazifalariga yo'naltirilganligidir. Hamma narsa mehnat bozoridagi vaziyat, raqobat va muayyan kasblarga bo'lgan talab bilan belgilanadi.

6. Ochiqlik: ta'lim maqsadlari nafaqat davlat buyurtmalari bilan, balki o'quvchilar va ularning ota-onalari, o'qituvchilar - umuman, ta'lim jarayoniga jalb qilingan har bir kishining ta'lim ehtiyojlari bilan belgilanadi.

7. Ko'p bosqichlilik: o'quv jarayoni bir qancha bosqichlardan iborat bo'lib, ularning har birida o'quvchi o'zi qodir bo'lgan va intilayotgan rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga erishishi kerak. Ushbu bosqichlarning barchasi o'ziga xos xususiyatlarga, vaqt doirasiga va maqsadlarga ega.

8. Standartlashtirish: O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirish yagona davlat standartiga (ta'limning barcha shakllari uchun) muvofiq bo'lishi kerak. O'quv natijalarini chiqishda (ta'lim natijasi) baholash ham birlashtirilgan va standartga bo'ysunadi.

9. Taqsimlash: amalda turli shakllarni oladi. Bu talabalarni o'quv natijalariga ko'ra guruhlariga guruhlashni, ta'lim muassasalarini (ommaviy, elita, alohida ehtiyojli va rivojlanishida kechikishlar bo'lgan shaxslar uchun), o'quv fanlarini (majburiy va tanlash), ayrim yoki barcha talabalar uchun individual o'quv dasturlarini yaratishni (shunday qilib) o'z ichiga olishi mumkin. ularning qiziqishlari va kasbiy yo'nalishi imkon qadar).

10. Innovatsiyalar: ta’lim tizimini kengroq ijodkorlik va nostandart yondashuvlar yo‘nalishida rivojlantirish, qat’iy tartib-qoidalaridan voz kechish, o‘quvchilarning mustaqil ishiga e’tiborni qaratish, ularda yechim topish va muammolarga ilmiy yondashish ko‘nikmalarini singdirish.

11. Faoliyat yondashuvi: nazariya amaliy faoliyatni samaraliroq qilgandagina mantiqiy bo‘ladi. Bu esa o‘quvchilarni o‘qishda, ijodda, bilimda, mehnatda faol bo‘lishga undaydi.

12. Milliylashtirish: ta’lim - bu xalq an‘analari, madaniy merosi yoki mamlakat tarixi bo‘lsin, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish yo‘llaridan biridir.

13. Globallashtirish: Milliy ta’lim tizimlari bir-birini bilimlar bilan boyitish, umumiy jihatlarni topish, umuminsoniy tamoyillar asosida rivojlanishi uchun o‘zaro chambarchas ta’sir qilishi va hamkorlik qilishi kerak.

14. Gumanitarlashtirish: o‘quv dasturining mazmuni, biz qanday tayyorgarlik turi va darajasi haqida gapirmasak ham, talabalar tomonidan muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishi kerak. Ta’limni rivojlantirishning ushbu yo‘nalishi chet tilini o‘rganish va ona tilini mukammal egallashni ham o‘z ichiga oladi, toki barcha millat va kasb vakillari bir-birlari bilan erkin muloqot qilishlari va tushunishlari; iqtisodiyot va qonunlar bo‘yicha savodxonlik; mamlakatingiz va butun dunyo tarixi va madaniyati bilan tanishish.

15. Etik: ta’lim tizimi o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida o‘zaro hurmatni rivojlantirishi, sog‘liqni saqlash va mustahkamlash, inson huquqlari va o‘zini o‘zi qadrlash, inson salohiyati va iste’dodlarini rivojlantirish kabi qadriyatlarni targ‘ib qilishi kerak.

Oliy ta’lim psixologiyasi muammolarining yetakchi tadqiqotchilaridan biri Verbitskiy ta’limning quyidagi *yo‘nalishlarini* aniqladi:

1. ta’limning har bir bosqichini uzluksiz xalq ta’limi tizimining organik tarkibiy qismi sifatida bilish;

2. kadrlar tayyorlashni sanoatlashtirish, ya'ni. zamonaviy jamiyatning intellektual faoliyatini samarali kuchaytirishga imkon beradigan uni kompyuterlashtirish va unga qo'shiladigan texnologiyalar;

3. muammoni hal qilish, ilmiy tadqiqotlar va o'rganish elementlarini o'z ichiga olgan holda, asosan axborot shakllaridan faol o'rganish usullariga va shakllariga o'tish; o'quvchilarning mustaqil mehnat zaxiralaridan keng foydalanish;

4. o'quv jarayonini tashkil etishning qat'iy tartibga solinadigan usullaridan rivojlantiruvchi, faollashtiruvchi, o'yinli usullariga o'tish uchun psixologik-didaktik sharoitlarni izlash bilan bog'liq; bu o'quvchilarning ijodiy mustaqil faoliyatini rag'batlantirish, rivojlantirish, tashkil etishni o'z ichiga oladi;

5-6. talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etish bilan bog'liq va o'qitishni jamoaviy qo'shma faoliyat sifatida tashkil etish zarurligini belgilaydi, bunda asosiy e'tibor o'qituvchining o'qituvchilik faoliyatidan talabaning bilim faoliyatiga o'tkaziladi.

Zamonaviy ta'limning *asosiy tamoyillari*:

1. yosh avlodni tarbiyalash maqsadida jamiyatning barcha ta'lim kuchlarini birlashtirish, maktab va boshqa maxsus muassasalarning uzviy birligi;

2. insonparvarlashtirish - jamiyatning oliy ijtimoiy qadriyati sifatida har bir bolaning shaxsiga e'tiborni kuchaytirish, yuksak intellektual, axloqiy va jismoniy fazilatlarga ega fuqaroni shakllantirishga yo'naltirish;

3. ta'limni differentsiallashtirish va individuallashtirish - har bir o'quvchining qobiliyatini to'liq namoyon qilish va rivojlantirish uchun sharoit yaratish;

4. demokratlashtirish - o'quvchilar va o'qituvchilarning faolligi, tashabbuskorligi va ijodkorligini rivojlantirish, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi manfaatli hamkorlik, ta'limni boshqarishda jamoatchilikning keng ishtiroki uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Ta'lim jarayoni ikki faoliyatning birligida amalga oshiriladi: o'quv va pedagogik. Shuning uchun uni ikki pozitsiyadan ko'rish mumkin. Lavozimlarning har biri o'ziga xos noyob shaxs va ayni paytda o'z faoliyatining sub'ekti, ya'ni, ushbu faoliyatni

rejalashtiradi, tashkil qiladi va amalga oshiradi va shu bilan birga unda shaxs sifatida shakllanadi.

Shaxsiy-faollik yondashuvi o'qituvchining ham, talabaning ham ushbu xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Shaxsiy komponent talabaning o'zi ham, uning shaxsiy xususiyatlari ham o'quv jarayonining markazida joylashganligini nazarda tutadi, ya'ni. motivlar, maqsadlar, psixologik bo'yanish. O'qituvchi har bir darsning ta'lim maqsadini belgilaydi va butun ta'lim jarayonini o'quvchilarning qiziqishlari, bilimlari va ko'nikmalaridan kelib chiqqan holda o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltiradi. Faoliyat komponenti o'qituvchi va o'quvchining pedagogik va tarbiyaviy faoliyat sub'ektlari ekanligini anglatadi. Bu shuni anglatadiki, ularning har biri o'z faoliyatini amalga oshiradi va ayni paytda unda rivojlanadi.

O'qituvchi nuqtai nazaridan, shaxsiy-faollik yondashuvi uning hayotiy faoliyatining umumiy kontekstida - qiziqishlar yo'nalishi, hayotiy rejalari, qadriyat yo'nalishlari va o'rganishning ma'nosini tushunishda maqsadli ta'lim faoliyatini tashkil etish va boshqarishni anglatadi. Ushbu lavozimda o'qituvchi talaba uchun o'rganishga va ilmiy mavzuga chinakam qiziqish uyg'otadigan shaxsga aylanadi. Talaba bilan muloqot ta'lim muammolarini hal qilishda hamkorlik sifatida qaraladi va natijada o'qituvchi va sinf o'quv faoliyatining yagona kollektiv sub'ektini tashkil qiladi.

Talaba nuqtai nazaridan, shaxsiy faollik yondashuvi talabaning o'qitish usulini tanlash erkinligini nazarda tutadi. Talaba uchun o'qituvchi tomonidan shaxsiy-faoliyat yondashuvini amalga oshirishning psixologik ko'rinishlari shaxsiy ko'rinishlarning xavfsizligini ta'minlash, o'zini o'zi anglash va shaxsiy o'sish uchun sharoit yaratishdir.

Shunday qilib, ta'limda shaxsiy-faollik yondashuvi, birinchi navbatda, ta'lim jarayonida ta'limning asosiy vazifasi - barkamol, axloqiy jihatdan komil, ijtimoiy faol, kasbiy barkamol va o'z-o'zini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratishni anglatadi. rivojlanayotgan shaxs. Shaxs ta'lim markazida bo'lib, u maqsadga muvofiq, mazmuni va tashkiliy shakllari bo'yicha antropotsentrik bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahimova D.N. va boshqalar. Zamonaviy menejment: nazariyasi va amaliyot. Darslik – T.:G’ofur G’ulom ijodiy uyi, 2009
2. Qosimova D. Menejment nazariyasi. Toshkent-2011.
3. Jo’rayev R, Turg’unov S. Ta’lim menejmenti. Toshkent -2006.

PEDAGOGIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI NAZORAT BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Saidova Xilolaxon Rashidjon qizi
Qo’qon davlat pedagogika instituti
Ta’lim menejmenti kafedrası o’qituvchisi
Email: h.saidova2020@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini nazorat-boshqaruv tizimini takomillashtirish haqida so’z borgan. Hususan, maqolada ta’lim sifatini nazorat-boshqaruv tizimini takomillashtirishda o’zaro hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish, hamkorlik mexanizmi ta’lim sifatini oshiruvchi, boshqaruv faoliyatini tizimlashtiruvchi bo’lishi, talabalarning ish bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi kabi masalalar atroflicha keltirib o’tilgan.

Kalit so’z Oliy ta’lim, hamkorlik, ta’lim sifati, kadrlar, nazorat-boshqaruv tizimi, komponent

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti va davlatning kelajagi uchun yuksak malakali pedagog kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Pedagogik oliy ta’lim muassasalari bu borada muhim rol o’ynaydi, chunki ular kelajak avlodlar uchun ta’limni yuqori sifatli ta’minlashning asosiy manbai hisoblanadi. Shu sababli, pedagogik institutlar ta’lim sifatini nazorat boshqaruv tizimini takomillashtirishga alohida e’tibor berishlari lozim.

Ta’lim sifatini ta’minlash masalasi dunyoning barcha mamlakatlarida dolzarb vazifalardan hisoblanadi va ko‘plab mutaxassislar qiziqishini o‘ziga jalb etgan.

E.M.Korotkov fikriga ko‘ra, ta’limning sifati – bu mutaxassisning kasbiy faoliyatni iqtisodiyotning hozirgi talablariga muvofiq samarali amalga oshirishga qodirligini belgilovchi professional ong tavsiflari majmuidir.[1]

Xalqaro amaliyotda ta’lim sifatining besh asosiy yo‘nalishi alohida ajratib ko‘rsatiladi:[2]

- ta’limning sifatini ta’minlash oliy ta’lim muassasasining nufuzini oshirishga xizmat qiladi. Chunki bunda oliy ta’lim muassasasining bitiruvchisi mehnat bozorida raqobatchilarga nisbatan qulayroq mavqega ega bo‘ladi;

- ta’lim standartlariga muvofiqlik yo‘nalishi ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlarning minimum talabalarga javob berishini ta’minlaydi;

- mijozni qanoatlantiruvchi ta’limning sifatini ta’minlash ustuvor masalalardan hisoblanadi;

- iste’molchi sifatni belgilaydi va uning har qanday talabi bo‘yicha mutaxassisni tan- lab oladi. Bu yo‘nalish oliy ta’lim muassasalarining tijorat faoliyatini jonlantiradi;

- oliy ta’lim muassasasi jamiyatga, o‘zi joylashgan mintaqaga foyda keltiradi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarini joylashtirishda iste’molchi ehtiyojlari hisobga olinishi va kadrlar tayyorlashni mehnat bozori talablariga yo‘naltirish lozim.

Shu o‘rinda aytish lozimki ta’lim sifatini nazorat qilish va boshqaruv tizimi - bu ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonlari va natijalarining sifat darajasini o‘lchash, monitoring qilish, baholash va doimiy yaxshilashga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Bu tizim ta’limning barcha aspektlarini, jumladan o‘qitish sifati, o‘quv dasturlari, talabalar yutuqlari va o‘qituvchilar kompetentsiyasi kabi omillarni qamrab oladi.

Ta’lim sifatini nazorat-boshqaruv tiziminining asosiy komponentlari quyidagilardan iborat bo‘lishi lozim: ta’lim dasturlari bajarilishini nazorat qilish, monitoring qilish va ichki va tashqi baholash va boshqalar.

Ta’lim sifatini nazorat qilish va boshqaruv tizimi, shu bilan birga, ta’lim muassasasining ijtimoiy mas’uliyatini ta’minlaydi va ta’lim berish samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu sistemaning samarali ishlashi, o‘qituvchilarning

professional rivojlanishi, talabalar tajribasi va ta'lim muassasasining umumiy yutuqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini nazorat boshqaruv tizimini takomillashtirish bir qancha omillarni ta'sir etishiga ko'ra amalga oshiriladi. Shulardan biri bu hamkorlik mexanizmlaridir. Hamkorlik dasturlari turli xil shakllarda va turli xil mamlakatlarda mavjud bo'lib, ular har bir mamlakatning oliy ta'lim tizimi va milliy talim standartlariga ko'ra farq qiladi. Masalan, ko'plab rivojlangan mamlakatlar maktab va oliy ta'lim muassasalari o'rtasida keng qamrovli hamkorlik dasturlarini ishlab chiqdilar. Bunday dasturlar o'quvchilarga universitet hayotiga moslashishni yengillashtirish maqsadida mavjud bo'ladi va ularni ilmiy faoliyat va akademik qiziqishlarga jalb qiladi.

Dunyo miqyosidagi ta'lim tizimlari tez sur'atlarda rivojlanayotgan bir davrda, oliy ta'lim va o'rta ta'lim o'rtasidagi uyg'unlik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oliy ta'lim muassasalari bilan maktablar o'rtasidagi hamkorlik, talabalarni oliy ta'limning talablariga tayyorlashda va o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini oshirishda kalit omil hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalari va maktablar o'rtasidagi hamkorlikning ko'plab afzalliklari mavjud. Hususan hamkorlik asosida o'quv dasturlari mazmunini takomillashtirish va buning natijasida o'quvchilarni oliy ta'limga yanada samarali tayyorlash, o'quv materiallari, o'qitish metodlari hamda ilmiy-tadqiqot resurslarining o'zaro almashinuvi, ilmiy-tadqiqot loyihalarida ishtirok etish (o'quvchilar oliy ta'lim muassasalaridagi ilmiy-tadqiqotlarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lishi), qo'shma dasturlar: (o'quvchilarning akademik va ijodiy yutuqlarini qo'llab- quvvatlash uchun qo'shma dasturlar ishlab chiqish) kabilar shular jumlasidandir.

Oliy ta'lim va maktablararo hamkorlik natijasida oliy ta'lim tashkilotlarida quyidagi o'zgarishlar sodir bo'lishi mumkin:

1. Tayyorgarlik darajasining oshishi: Maktablardan tayyorlanib kelgan talabalar oliy ta'lim dasturlariga yaxshi tayyorlanishi, natijada oliy ta'lim o'quv dasturlarining o'quv jarayonlari yanada samarali bo'lishi mumkin.

2. Talab va taklif qonuniyatining tizimli ishlashi : Oliy ta'lim muassasalari maktablarning tajribalariga asoslanib, o'z dasturlarini qayta ko'rib chiqishi va o'quvchilarning ehtiyojlari va ish bozori talablariga moslashuvchan dasturlarni ishlab chiqishi mumkin.

3. Malaka oshirish dasturlari: Oliy ta'lim muassasalari maktab o'qituvchilari uchun malaka oshirish dasturlari va professional rivojlanish seminarlarini taklif etishi mumkin, bu esa oliy ta'limda pedagogik mahoratning yuksalishiga olib keladi.

4. Ilmiy-tadqiqot hamkorliklari: Oliy ta'lim muassasalari va maktablararo hamkorlik orqali maktab o'quvchilari va o'qituvchilari ilmiy-tadqiqot loyihalari va amaliyotlarini birgalikda olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. Resurslarni keng foydalanish imkoniyati: Oliy ta'lim muassasalari maktablar bilan hamkorlikda o'quv va ilmiy laboratoriyalar, kutubxona resurslari kabi imkoniyatlardan hamkorlikda foydalanishlari mumkin.

6. Oliy ta'lim dasturlarining moslashuvchanligi: Oliy ta'lim muassasalari maktablar bilan bog'liqlikni hisobga olib, o'z dasturlariga qo'shimcha kurslar, treninglar va dasturlarni kiritishlari mumkin.

7. Monitoring va baholash tizimlarining takomillashishi: Oliy ta'lim muassasalarida monitoring va baholash tizimlarini qayta ko'rib chiqish va maktab tajribalaridan olingan ma'lumotlar asosida takomillashtirilishi.

8. Talabalarga qo'shimcha imkoniyatlar: Maktablarni oliy ta'lim muassasalarining akademik, madaniy va sport tadbirlariga jalb qilish orqali talabalarga qo'shimcha imkoniyatlarni taqdim etadi.

9. Xalqaro hamkorlik va ma'rifat: Oliy ta'lim dasturlari orqali xalqaro standartlarga moslashuv va dunyo miqyosida tan olinadigan ta'lim dasturlarini taklif etish imkoniyatlari kengayadi.

10. Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash: Oliy ta'lim va maktablar orasidagi yaqin aloqalar tufayli oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash sifati oshadi, bu esa bitiruvchilarning ish bozoridagi raqobatbardoshligini yaxshilaydi.

Bu va shu kabi boshqa ko'plab manfaatli yondashuvlar oliy ta'lim sifatining yuksalishiga hissa qo'shadi va ta'limiy jarayonlarni boyitadi hamda talabalarning o'qish davridagi tajribasini yanada samarali qiladi. Bu kabi o'zgarishlar oliy ta'lim tashkilotlarining strategik rejalarida va yillik ish rejalarida o'rin oladi va ularning amalga oshirilishi ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, butun ta'lim tizimining sifati va unumdorligini yaxshilaydi, shuningdek, talabalar uchun ta'lim va o'qish muhitining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim va maktab hamkorligi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va ta'lim sifatini oshirishning asosiy strategiyasi sifatida qaraladi. Ushbu hamkorlikning rivojlanishi, mamlakatimizning kelajagiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va bu jarayonni to'g'ri boshqarish, bugungi ta'lim tizimining asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Коротков, Э.М. Управление качеством образования: учебное пособие для вузов /Э.М. Коротков. — 2-е изд. — М. : Академический Проект, 2007. — 320 с.
- 2.Камбаров Ж.Х., Турдалиева М.М. Олий таълим муассасаларида таълим сифатини назорат қилишни такомиллаштириш масалалари./Замонавий таълим / Современное образование 2014, 7. 18-24 б
- 3.Мазур И.И., В.Д. Шапиро. Управление качеством: уч. пособ. для студентов вузов – М.: Изд-во Омега - Л, 2006.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TA’LIMNI O‘QUV JARAYONIDA QO‘LLASH

Ташпулатова Гулчирой Рустамовна,

Qo‘qon temir yo‘l texnikumi

“Sotsial-gumanitar” kafedrası o‘qituvchisi

Mamlakatning zamonaviy ta’lim tizimi va iqtisodiy rivojlanishi oldida tashkilot va korxonalarni yosh malakali kadrlar bilan to‘ldirish muammosi turibdi. Bugungi kunda davlat va tadbirkorlik jamiyati bitiruvchilardan muayyan ish joyida o‘z mehnat vazifalarini to‘laqonli bajaruvchi, o‘z kasbiy burchlarini samarali va mas’uliyat bilan bajara oladigan mutaxassis sifatida qiziqish bildirmoqda. Ular o‘zgaruvchan ishlab chiqarish sharoitlariga moslashish davrini boshdan kechirishlari va korxona talablarini hisobga olgan holda o‘z malakalarini oshirishlari shart emas.

Hammamizga ma’lum, iqtisodiyotni rivojlanishida o‘rta bo‘g‘in kadrlarining o‘rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo‘lgan ehtiyoj juda yuqori ko‘rsatkichlarni tashkil etadi.

An’anaviy ta’lim shaklida o‘quvchi/talaba oliy yoki professional ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni ko‘proq egallab, amaliyot qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o‘taydi. Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimi o‘rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o‘qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta’lim shakli O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritildi.

“Dual” so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma’nolarni bildiradi. Dual ta’lim – o‘quvchi/talabaga ta’limni o‘z yo‘nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir. Bunda yoshlar 2-3 kun ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko‘nikmalarni egallaydi.

2022/2023 o‘quv yilidan boshlab Qo‘qon davlat pedagogika institutining 2-4 kurs talabalari, shuningdek, kunduzgi bo‘limda tahsil olayotgan respublikamizdagi barcha pedagogika oliy o‘quv yurtlari uchun har hafta “4+2” (4 kun institutda dars mashg‘ulotlari, 2 kun umumiy o‘rta ta’lim maktablarida va maktabgacha tashkilotlarida amaliyot) tartibda o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazilmoqda.

Bunday tizim nafaqat ta’lim muassasalari va mehnat bozori o’rtasida samarali hamkorlikni yo’lga qo’yish, balki talabalarning nazariy bilimlarini amaliyotda o’rganishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Shuningdek, talabalarning mazkur amaliyotlari pul bilan almashtiriladi, ya’ni talabalar amaliyot davrida ishlab maosh olishlari mumkin. Daromad odatda xodim va ish beruvchi o’rtasidagi shartnoma va kelishuvlarga bog’liq. Shu bilan birga, talaba nafaqat pul oladi, balki o’z mutaxassisligi bilan bevosita bog’liq bo’lgan eng zarur va foydali bilimlarni oladi. Ko’pincha talabalarga mazkur ta’lim tashkilotlarida ochiq bo’sh ish o’rinlari taklif etiladi, shuning uchun ularning ta’limdan keyin ish bilan ta’minlanish darajasi ancha yuqori bo’ladi.

Yangi ish joyiga, mas’uliyat doirasiga va ba’zan hatto kasb egalari ham moslashishi qiyin bo’lgan jamoaga moslashish talaba uchun qulaydir. Bu esa shunisi bilan qulayki, ta’lim tashkilotidagi talabaga birinchi kundan boshlab yordam beradigan, maslahat beradigan va tajribasi bilan o’rtoqlashadigan murabbiy biriktiriladi. Ishlayotgan talabaning mas’uliyat doirasi individual jarayonlarni o’zlashtirishi bilan asta-sekin o’sib boradi.

Dual tizim unga aloqador barcha tomonlarning - korxonalar, institutlar, davlat manfaatlariga javob beradi: tashkilotlar uchun - malakali mobil mutaxassislar, o’qitish xarajatlarini kamaytirish, qo’shimcha daromadlar, moslashtirilgan mutaxassisni maqsadli tayyorlash, kadrlar bilan bog’liq muammolarni hal qilish; ta’lim tizimi uchun - amaliyot bazalarini olish, bitiruvchilarni ishga joylashtirish reytinglarni, ta’lim sifatini oshirish, professor-o’qituvchilarning amaliyot o’tash imkoniyati; davlat va jamiyat uchun - kadrlar yetishmasligi muammosini hal qilish, ijtimoiylashuv, innovatsion jarayonlarni tezlashtirish.

“4+2” tartibda o’qitish tizimidan foydalanish tajribasi shuni ko’rsatdiki, mutaxassislar tayyorlashning dual tizimi nazariya va amaliyot o’rtasidagi tafovutni bartaraf etadi, bo’lajak o’qituvchilar o’z shahri va viloyatidagi ta’lim tashkilotlari negizida amaliy mashg’ulotlardan o’taydilar. Zamonaviy talabalarni o’qitishning dual tizimi bilim olish uchun yuqori motivatsiyani yaratadi, oliy ta’lim muassasasi ish

beruvchilar bilan yaqin aloqada bo‘lganligi sababli mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga oladi. Dual tizim o‘quv jarayonida bo‘lajak o‘qituvchining nazariy va amaliy tayyorgarligini uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Yoshlar uchun dual ta’lim erta mustaqillikka erishish va kattalar hayotiga osonroq moslashish uchun ajoyib imkoniyatdir. Dual tizim o‘z martabangizni boshqarish uchun ajoyib imkoniyatlarni taqdim etadi. Uning doirasidagi tayyorgarlik darajasi doimiy ravishda oshib bormoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, dual ta’lim tizimi ta’lim muassasasini tark etgandan so‘ng nafaqat ma’lum bir soha bo‘yicha mutaxassis diplomiga ega bo‘lgan, balki har qanday kasbiy muammolarni mustaqil ravishda hal qila oladigan kadrlarni tayyorlash imkonini beradi. Bundan tashqari, ular dual ta’limdan o‘tgan tashkilot yoki korxonaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga oladi.

Bunday mutaxassislarning ishlab chiqarish uchun qiymatini oddiy bitiruvchilar bilan taqqoslab bo‘lmaydi va aynan ular o‘rta va katta menejerlar yetishib chiqadigan kadrlar zaxirasiga nomzod sifatida tayanadilar.

Shunday qilib, o‘qitishning dual shakli davlat standarti talablarini amalga oshirishni ta’minlaydigan nazariy tayyorgarlik darajasini saqlab qolgan holda o‘quv jarayonining amaliy tarkibiy qismini sezilarli darajada mustahkamlash imkonini beradi va mutaxassislarni tayyorlash muammosini hal qilishga yordam beradi.

XOTIN-QIZLAR TA’LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING TAMOYILLARI VA ISTIQBOLLARI

Qosimov Abdulaziz Obidjon o‘g‘li

Qo‘qon DPI “Maktab menejmenti” ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Kurbanov Muzaffar Ummatovich

Qo‘qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola ayollarning ta’limdagi imkoniyatlari va huquqlarining tahliliy sharhidir. Zamonaviy tadqiqotlar va statistik ma’lumotlarga asoslanib, u ta’lim sohasidagi gender tengligi sohasidagi mavjud to‘siqlar va yutuqlarni ko‘rib chiqadi. Maqolada, shuningdek, ayollarning ta’limdagi ishtirokini oshirish va jinsiy kamsitishni bartaraf etishga qaratilgan strategiya va dasturlar muhokama qilinadi. Xulosa qilib aytganda, ta’lim muhitida ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish va ahvolini yaxshilashga yordam beradigan siyosat va amaliyotlarni ishlab chiqish bo‘yicha tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, xotin-qizlar, ta’lim imkoniyatlari, gender tengligi, huquq, ta’lim olish huquqi.

Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasidan tashqari, ta’lim olish huquqi majburiy yuridik kuchga ega bo‘lgan bir qator xalqaro va mintaqaviy hujjatlarda mustahkamlangan. Shu sababli, ishtirokchi davlatlar milliy huquqiy tizimlarda sud tomonidan himoya qilinishi kerak bo‘lgan ta’lim huquqini amalga oshirish, himoya qilish va amalga oshirishga majburdirlar.

Inson huquqlaridan biri sifatida ta’lim insonning boshqa huquq va erkinliklarini amalga oshirishga yordam beradi, rivojlanish uchun katta daromad keltiradi va gender tengligini ta’minlash va tinchlikni mustahkamlashga yordam beradi. Bundan tashqari, u qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradi, iqtisodiy o‘sishni va daromadlarni oshirishni rag‘batlantiradi, sog‘lom turmush tarzini olish imkoniyatini oshiradi, bolalar nikohi va onalar o‘limi darajasini kamaytirishga imkon beradi va odamlarga kasalliklarga qarshi kurashishga imkon beradi.

Xalqaro miqyosda, shu jumladan Birlashgan Millatlar tashkilotining ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti ta’lim dasturlari mavjud resurslarni hisobga olgan holda asta-sekin joriy etilishi mumkinligini tan olgan bo‘lsa-da, ta’lim huquqining asosini tashkil etuvchi milliy qonunchilikning ushbu jihatlari, shu jumladan davlat ta’lim muassasalari va ta’lim dasturlariga kirish huquqini ta’minlash zudlik bilan amalga

oshirilishi kerak. beg‘araz asosda, ta’limning xalqaro normalarda belgilangan maqsadlarga muvofiqligini ta’minlash, umumiy boshlang‘ich ta’limni joriy etish, milliy ta’lim strategiyasini qabul qilish va amalga oshirish, shu jumladan asosiy, o‘rta va oliy ma’lumot berish va ta’lim sohasidagi minimal standartlarga rioya qilingan holda davlat yoki uchinchi tomon aralashuvisiz ta’limni erkin tanlashni ta’minlash.

Ta’lim olish huquqiga oid qonuniy majburiy xalqaro shartnomalarga quyidagilar kiradi: iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (13-modda); irqiy kamsitishning barcha shakllarini yo‘q qilish to‘g‘risidagi xalqaro Konvensiya (5-modda); barcha mehnat muhojirlari va ularning oila a‘zolarining huquqlarini himoya qilish to‘g‘risidagi xalqaro Konvensiya (30-modda); nogironlar huquqlari to‘g‘risida (24-modda); bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya (28-modda); YUNESKOning jismoniy tarbiya, jismoniy faollik va sport bo‘yicha xalqaro Xartiyasi (1-modda); va YUNESKOning texnik va kasb-hunar ta’limi to‘g‘risidagi Konvensiyasi.

Hukumatlar ta’limning milliy rivojlanish va ijtimoiy o‘zgarishlarni jadallashtirish omili ekanligini tan olishlari majburiy bo‘lmagan siyosiy bayonotlar va global strategiyalarda ham tasdiqlanadi. Davlatlar tengsizlikka qarshi kurashish va qizlar va ayollarning ta’lim va kasbiy tayyorgarlikdan to‘g‘ri foydalanishiga to‘sqinlik qiladigan to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha strategik choralar ko‘rishga da’vat etiladi. Bularga quyidagilar kiradi: 1994 yilgi aholi va rivojlanish bo‘yicha xalqaro konferentsiyaning harakatlar dasturi; 1995 yilgi Pekin harakatlar platformasi; 1990 yilgi butun dunyo bo‘ylab ta’lim to‘g‘risidagi deklaratsiya; 2000 yilgi Dakar harakatlar doirasi; 2000 yilda Mingyillik deklaratsiyasida ishlab chiqilgan rivojlanish maqsadlari; va 2015 yilda qabul qilingan 2030 yilgacha bo‘lgan barqaror rivojlanish kun tartibi, shu jumladan barqaror rivojlanish maqsadlari va vazifalari, barcha ayollar va qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etishga qaratilgan.

O‘z huquqlari va imkoniyatlarini kengaytiradigan ta’lim orqali qizlar va ayollar o‘zlari yashayotgan jamiyatda o‘g‘il va erkaklar bilan bir qatorda keng ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy huquqlarni himoya qilishlari va amalga oshirishlari mumkin. Gender tengligiga erishish uchun ta’lim tizimining barcha jihatlarini,

Qonunchilik va siyosat, o‘quv materiallari, o‘qitish metodikasi va o‘quv sharoitlari qizlar va ayollarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda gender masalalarini aks ettirishi va barcha o‘quvchilarga o‘zgaruvchan ta’sir ko‘rsatishi kerak.

Ta’limning inson huquqlari doirasiga asoslanganligi, uning *uchta* jihatiga e’tibor qaratiladi. Ulardan ***birinchisi*** ta’lim olish huquqi; ***ikkinchisi*** – ta’lim sohasidagi huquqlar; ***uchinchisi*** – ta’lim orqali olingan barcha inson huquqlarini amalga oshirish uchun ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish. Ushbu uchlik doirasi, asosan, ta’lim bo’yicha maktab ta’limining mavjudligi, maqbulligi va moslashish imkoniyatlarini ta’minlash bo’yicha davlatlarning majburiyatlari doirasida belgilangan huquqlarni aks ettiradi.

Ta’lim olish huquqi ishtirok etishni o‘z ichiga oladi va qizlar va o‘g‘il bolalar, ayollar va erkaklar ulushlari o‘qitishda bir-biriga qanchalik mos kelishini va turli darajadagi ta’limda tegishli yosh guruhlarini ehtiyojlarini qondirish uchun tegishli infratuzilma qay darajada ta’minlanganligini aks ettiradi. Ta’lim olish huquqiga rioya qilish darajasi o‘qishni davom ettiradigan va o‘qishning keyingi bosqichiga o‘tadigan davomat ko‘rsatkichlari va talabalar sonini baholashga imkon beradi.

Ta’lim orqali olingan huquqlar ta’lim ta’lim doirasidan tashqarida hayotda huquq va gender tengligiga qanday ta’sir qilishini belgilaydi. Bunday huquqlarning yo‘qligi, ayniqsa, transformatsion rol o‘ynashga mo‘ljallangan ta’lim ayollarning ijtimoiy, madaniy, siyosiy va iqtisodiy sohalardagi mavqeini sezilarli darajada yaxshilay olmaydigan va shu bilan ularni ushbu sohalarda o‘z huquqlarini to‘liq amalga oshirish imkoniyatidan mahrum bo‘lgan hollarda seziladi. Shu bilan birga, xususan, ayollar va erkaklar tomonidan olingan ta’lim diplomlari ularning qiymati va ijtimoiy ahamiyati jihatidan tengmi yoki yo‘qmi degan jiddiy savol tug‘iladi. Dunyoda mavjud bo‘lgan tendentsiyalar shuni ko‘rsatadiki, ko‘p hollarda, hatto erkaklarning ta’lim darajasi ayollarga qaraganda past bo‘lsa ham, yuqorida aytib o‘tilgan sohalarda erkaklar yuqori mavqega ega.

Balog‘at yoshidagi qizlar duch keladigan maktab ta’limini muvaffaqiyatli yakunlash uchun to‘siqlarni bartaraf etish uchun ta’lim muassasalarida tegishli

infratuzilmani ta’minlashga katta e’tibor berilishi kerak. Maktablarda zarur shart-sharoitlarning yo‘qligi, shu jumladan o‘g‘il bolalar va qizlar uchun to‘g‘ri jihozlangan sanitariya-tesisat va kanalizatsiya tizimlari va alohida hammomlar, malakasiz va befarq xodimlar, balog‘at yoshi va hayz ko‘rish gigienasi masalalari bo‘yicha tegishli sanitariya-gigiyena materiallari va ma’lumotlarining etishmasligi-bularning barchasi ijtimoiy izolyatsiya, o‘quv jarayonida ishtirok etish faolligining pasayishi va o‘qishga qiziqish va davomat.

Moliyaviy resurslar cheklangan bo‘lsa, ta’lim muassasalariga jismoniy kirishni ta’minlashning alternativasi sirtqi va ochiq ta’lim sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishdir. Bunday yondashuvlar an’anaviy ta’lim va kasbiy tayyorgarlikdan foydalanish imkoniyati cheklangan qizlar va ayollar uchun alohida qiziqish uyg‘otadi, shu jumladan qishloq maktablarining uzoqligi, uy vazifasi va ota-onalik majburiyatlari tufayli ta’lim olish imkoniyati chiqarib tashlangan qizlar va ayollar uchun, xususan, bolalar nikohi va o‘smirlik davridagi homiladorlik holatlarida yoshi va boshqa ijtimoiy va madaniy to‘siqlar tufayli. Ushbu imkoniyatlardan ish va uy vazifalarini birlashtirgan holda o‘qishni davom ettirishni istagan ayollar ham foydalanadilar.

Bundan tashqari, ochiq ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘qitish va o‘qitishning yangi modellarini ishlab chiqish, yangi ta’lim madaniyatini shakllantirish, kattalar o‘quvchilari uchun yanada moslashuvchan tizimni yaratish, ish beruvchilarda ish joyida malaka oshirish tizimini katta xarajatlarsiz tashkil etish, hukumatlar esa iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ta’lim salohiyatini mustahkamlash kabi aniq afzalliklarga ega va kasbiy tayyorgarlik.

Ta’lim har bir kishi uchun hech qanday jinsiy kamsitishlarsiz yoki boshqa taqiqlangan asoslarsiz, shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalaridan o‘rta maktabgacha ta’lim muassasalariga bepul ta’limni bosqichma-bosqich joriy etish bilan bepul va majburiy bo‘lishi kerak. Ma’lum bir yoshga yoki ta’lim darajasiga etgunga qadar bepul ta’lim to‘g‘risidagi qonunlarga ega bo‘lishiga qaramay, ko‘plab ishtirokchi davlatlar davlat maktablari o‘quvchilaridan davlat subsidiyalaridan tashqari maktablar

uchun yordamchi bo‘lib xizmat qiladigan to‘lovlarni oladilar. Bundan tashqari, otalar maktab formasi, transport, darsliklar va boshqa o‘quv materiallari, maktab nonushtalari va turli to‘lovlar va badallarni to‘lash uchun yashirin xarajatlarni o‘z zimmalariga olishga majbur bo‘lmoqdalar, bu esa eng kambag‘al daromad kvintilidagi o‘quvchilarga eng ko‘p zarba beradi va ko‘pincha ularni qoralashga olib keladi.

Adabiyotlar

1. Sharifjon PULATOV, Muzaffar KURBANOV, Ohista TUYCHIYEVA. (2023). Schools Established Under The Institution Of Higher Education - As A New Stage In The Development Of Education. *Onomazein*, (62 (2023): December), 2450–2454. Retrieved from <http://www.onomazein.com/index.php/onom/article/view/489>
2. Kurbanov M. U. Improving School Management By Effectively Managing The Pedagogical Community //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2023. – T. 18. – p. 190-194.
3. MU Kurbanov. Management Of The Pedagogical Team In General Secondary Schools-As A Socio-Pedagogical Condition. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 2023
4. M Kurbanov. Gender Aspects Of Managing The Pedagogical Team. *Confrencea*, 2023

TA'LIM MUASSASASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi

QDPI, Maktab menejmenti yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: Saxobiddinovan@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ta'lim muassasasi samaradorligini baholashda turli yondashuvlar ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv va ishlarning tahlili borasida fikr

yuritiladi. Ta’lim xizmatlari sifati ta’lim muassasalarining samaradorligida muhim ahamiyat kasb etishi borasida so’z yuritildi.

Kalit so’zlar: ta’lim marketinggi, samaradorlik, marketing omillari, ta’lim standartlari, inson kapitali, ta’lim sifati.

Аннотация: В статье рассмотрены различные подходы к оценке эффективности деятельности образовательного учреждения. Рассматривается этот подход и анализ работы. Было отмечено, что качество образовательных услуг играет важную роль в эффективности образовательных учреждений.

Ключевые слова: образовательный маркетинг, эффективность, маркетинговые факторы, образовательные стандарты, Человеческий капитал, качество образования.

Abstract: The article discusses various approaches to evaluating the effectiveness of an educational institution. This approach and the analysis of the work are considered. It was noted that the quality of educational services plays an important role in the effectiveness of educational institutions.

Keywords: educational marketing, efficiency, marketing factors, educational standards, Human Capital, quality of Education.

Kirish. Torroq ma'noda, namunalar yoki qoidalarga ko'ra xizmatlarning sifati standartlarga muvofiqligi sifatida tushuniladi. Keng ma'noda faoliyatning maksimal ta'siri sifat,yutuq bilan bog'liq. Miqdoriy ijro ta'lim standartlarida nazarda tutilgan ko'rsatkichlar (hajmi sinf vaqti va talabalarning mustaqil ish vaqti, hajmi, o'zlashtirilgan o'quv mazmuni yoki bajarilgan amaliy ishlar va boshqalar) ular har doim ham mavjud bo'lmagan o'quv faoliyatining tashqi darajasi hisoblanadi, shuningdek talabalar yoki o'quvchilarning chuqur shaxsiy o'zgarishlari uchun ham ko'rsatkichlar mavjud. Ammo bu ta'lim xizmatlarining ijtimoiy ta'siri ushbu o'zgarishlar ta'lim yoki tarbiya mavjudligini ko'rsatadi, ya'ni insonning professionalligi va umumiy madaniyatini shakllantirish. Va ulardan iqtisodiy ta'sir hamda ijtimoiy ta'sir tufayli paydo bo'ladi.

Faoliyat samaradorligi ko'rsatkichlari quyidagilarga qarab tanlanadi: uni tahlil qilish uchun asos bo'lgan yondashuv; xarajat-resurs yondashuvi; ta'lim xizmatlarining

ijtimoiy ta'siri. Ularga erishish uchun faoliyat samaradorligini natijalarning xarajatlarga nisbati sifatida baholaydi. Shu nuqtai nazardan, ishlash sifatida moliyaviy va moddiy resurslar, vaqt resurslari va boshqalar tushuniladi.

Ishlab chiqarish faoliyati uchun ushbu yondashuv maqbuldir, chunki resurslarni miqdoriy nazorat qilish, prognoz qilish va ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish. Ammo postindustrial iqtisodiyot u miqdoriy emas, balki sifat jihatidan ko'proq yo'naltirilgan ko'rsatkichlar, u uchun nafaqat ishning miqdoriy natijalari, balki sifat natijalari hamda mehnat jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu pozitsiya asosiy sohada eng aniq namoyon bo'ladi, shuningdek, postindustrial iqtisodiyot - xizmat ko'rsatish sohasida.

Ushbu sohada, ko'plab olimlar ta'kidlaganidek, maqbulroq faoliyat samaradorligini baholashda maqsadga yo'naltirilgan yondashuv ko'proq samara beradi. Unda samaradorlik mehnat unumdorligiga o'xshash emas. Buni biz ta'lim xizmatlari sohasidagi ko'plab misollar bilan tasvirlashimiz mumkin. Masalan, talaba tomonidan bajarilgan vazifalar soni hali uning chuqurligi haqida gapirmaydi, bilim, sinfdagi o'quvchilar soni bilan umuman bog'liq emas, chunki sifat va miqdor ko'rsatkichlari alohida hisoblanadi. Shu jumladan, o'qituvchining samarali ishi, uy vazifalari hajmi, talaba tomonidan bajariladigan vazifalar, uning o'rganish qobiliyatining o'sishini anglatmaydi yoki o'qitishning samarasini ko'rsatib berolmaydi.

T. Shultzning “Inson kapitali” nazariyasi birinchilardan bo'lgan edi desak mubolag'a bo'lmaydi.[3] Ta'lim samaradorligining iqtisodiyot nuqtai nazaridan miqdoriy ko'rsatkichlarini aniqlashga urinishlar. Ushbu nazariyaga ko'ra, qo'shimcha iqtisodiy o'sish yoki ishlab chiqarishning pasayishi "inson investitsiyalari" ning hosilasidir, ya'ni ta'lim xarajatlaridan iboratligini ta'kidlaydi. T. Shultz tarqatish mexanizmini taklif qildi normalarni shakllantirishga o'tkazish asosida iqtisodiy resurslar "xarajatlar – natija"modeliga muvofiq sanoat korxonasi bo'lishi fikrini bildirdi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joziki, ta'lim muassasasi samaradorligini baholashda ta'lim muassasalarining marketing muhitiga alohida berish lozim. Ta'lim xizmatlari sohasidagi ishlarga hamda ularning sifatiga ko'proq e'tibor berilsa, yanada maqsadga

muvofig bo'ladi. Maqolada o'rganilgan yondashuv va ishlarning tahlili olib borildi. Ta'lim xizmatlari sifati ta'lim muassasalarining samaradorligida muhim ahamiyat kasb etishi borasida miqdoriy ko'rsatkichlarni ham o'rganib, shuni ayta olamizki, ta'lim tashkilotlari inson omili bilan chambarchas bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Менеджмент в организациях профессионального образования: учебное пособие/колл.авторов; под ред. М.М. Бутаковой, В.И. Беляева. – М.: КНОРУС, 2016. – С. 212.
2. Покровский, Н. Корпоративный университет: утопия, антиутопия или реальность? http://www.russ.ru/stat_i/korporativnyj_universitet_utopiya_ili_real_nost
3. Маркетинг образовательных услуг/И.В.Захарова.–Ульяновск:УлГТУ,2008.–170 с.
- 4.Татаркин, А.И., Пилипенко, Е.В. Тенденции становления экономики знаний // Экономическая наука современной России. – 2007, №1 (36). – С.7-19.
5. Bitner, M.J., Booms, B.H., Tetreault, M.S. The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents.–Jornal of Marketing, January 1990, pp.71-84. 81.
- 6.Gronroos - Service Manegement and Marketing. West Sussex, 2000.
- 7.Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебное пособие / Под ред. Н.А.Нагапетянца. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 272 с.
- 8.Rahmonova, Manzura. "THE UNDERSTANDING OF HUMAN CAPITAL INDEX AND ANALYSIS OF ITS SITUATION IN UZBEKISTAN." Interpretation and researches 1 (2023).

Zamonaviy menejering kasbiy madaniyati tushunchasining falsafiy mohiyati va shakllanish tarixi

*Dang'ara tumani ixtisoslashgan
maktab direktori
Ahmadjonov Mirsaid Olimovich*

***Ta’lim muassasalari boshqaruvi
2-kurs magistranti
Ibragimova Feruzaxon Zafarjon qizi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy menejerning kasbiy madaniyati tushunchasining falsafiy mohiyati va shakllanish tarixi, yuqori malakali boshqaruvning faoliyati, boshqaruvning muhim bo‘g‘inlari, boshqaruv sharoitlari, tashkilot taraqqiyotining taktikasi va shuningdek, strategiyasi bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, boshqaruv, strategiya, rivojlantirish, menejment, innovatsiya, metodologiya, kasbiy madaniyat

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida to‘plangan tajribani ilmiy umumlashtirish va menejment fanining asoslarini shakllantirishga urinish bo‘lgan birinchi ishlar paydo bo‘ldi. Bu sanoatni rivojlantirish ehtiyojlari, ommaviy ishlab chiqarish va ommaviy sotish, yuqori sig‘imli bozorlarga yo‘naltirish va kuchli korporatsiyalar va aktsiyadorlik jamiyatlari ko‘rinishidagi keng ko‘lamli tashkilotga javob bo‘ldi. Mustaqil fan sifatida menejment XIX-XX asrlarning boshlarida paydo bo‘lgan, aynan shu davrda iqtisodiy faoliyatni boshqarishga bag‘ishlangan birinchi ishlar paydo bo‘ldi. Bu asosan kapitalistik jamiyat ehtiyojlari bilan oldindan belgilab qo‘yilgan. Mehnat taqsimoti ishlab chiqarish juda murakkablashishiga olib keldi va shuning uchun uni boshqarish mexanizmlari murakkablashdi.

Bundan tashqari, samarali boshqaruvsiz foyda olishni o‘z ichiga olgan korxonaning normal ishlashi mumkin emasligi ma’lum bo‘ldi. Bu boshqaruv haqidagi g‘oyalarni shakllantirishning asosiy shartiga aylandi. Utkin E.A ning “Menejment tarixi” darsligida tarixiy nuqtai nazardan menejmentning asosiy xususiyatlaridan biri bo‘lgan, uning yuqori samaradorligini ta’minlaydigan biznesning ilmiy va amaliy tomonlari ko‘rib chiqiladi. Rossiya amaliyotida eng maqbul bo‘lgan ilg‘or kashfiyotlarga alohida e’tibor beriladi. Kitob iqtisodiy universitetlarning talabalari, aspirantlari va o‘qituvchilariga mo‘ljallangan. Shuningdek, u tadbirkorlar, menejerlar, menejment sohasidagi

mutaxassislar uchun qiziqish uyg'otadi. Asar muallifi, Rossiya federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya akademiyasining menejment kafedrasini mudiri, menejment va bozor Akademiyasining haqiqiy a'zosi, iqtisod fanlari doktori, professor E. A. Utkin tomonidan yozilgan[1:407]

S.S.G'ulomov, B.D. Semenovlarning “Menejment asoslari” o'quv qo'llanmasida boshqaruvga quyidagicha ta'rif berilgan:

Boshqaruv - bu tashkilotning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishishi uchun yo'naltirilgan jarayondir. Bu boshqaruv faoliyati xarakatining ketma-ket bajarish jarayoni bo'lib, firmaning bir qator ishlab chiqarish va ijtimoiy masalalarini yechish va ularni amalga oshirish uchun zarur. Bu harakat boshqaruv vazifalarini bajarish deb ataladi. “Funktsiya” so'zi lotin tilidan kelib chiqqan bo'lib, bajarish, vazifa, faoliyat, majburiyat ma'nosini bildiradi[2:121].

Boshqaruv vazifalari - bu biror ob'yektga rahbarlik qilish uchun zarur bo'lgan faoliyat turi deb tushuniladi. Boshqaruv vazifalari o'zining tarkibi bilan boshqaruv texnologiyasini bunyod etadi.

Shuningdek, S.G'ulomov o'zining “Menejment asoslari” nomli kitobida boshqaruvga shunday ta'riflar beradi:

1. Boshqaruv - bu iqtisodga taalluqli, bozor munosabatlariga asoslangan alohida boshqaruv turidir.
2. Boshqaruv iqtisodiy boshqaruv usullariga asoslanib daromad va foyda olishni ko'zda tutadi.
3. Boshqaruv – bu maqsadga muvofiq boshqaruv usuli yoki bu mehnatni samarali tashkil qilishga yo'naltirilgan boshqaruv.
4. Bu mahsulot sifatini va mehnat unumdorligini oshirishni o'z vazifasi deb biluvchi boshqaruvdir.
5. Boshqaruv – bu yuqori malakali boshqaruvdir. Bu tashkiliy faoliyat turi bo'lib, uning muhim bo'g'ini, bu aniq boshqaruv sharoitlarini, yangiliklar loyihasini ishlanishi, tashkilot taraqqiyotining taktikasi va strategiyasi, shuningdek, boshqalarni har tomonlama va aniq tahlil qilishdir.

6. Boshqaruv o‘zining egiluvchan va uddaburon boshqaruv tizimi deb biladi, o‘z vaqtida qayta tuzilish, bozor konyunkturasi, hamda raqobat kurashi, ijtimoiy taraqqiyot omilini ziyraklik bilan seza olish qobiliyatiga ega[3:368].

7. Boshqaruv – bu shunday faoliyatki, bunda inson harakatlarini tayyorlash, tashkil qilish va to‘g‘ri yo‘lga solish haqidagi ta’limotdir[4:15]

M.Qosimova tomonidan: Boshqaruv – bu tashkilotning maqsadiga erishishidagi munosabatlar va faoliyatlarni rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanishni tashkil etish, mehnat taqsimotini oqilona muvofiqlashtirish, xodim orasida moyillik mexanizmini adolatli qo‘llash va ularning bajarilishini nazorat qilishdir. Buning uchun hodisalar, jarayonlar, munosabatlar va xizmatlar haqida ma’lumotlar turlanadi, ularga ishlovlar beriladi, tahlil qilinadi, o‘rganiladi, boshqaruv yechimlari qabul qilinadi rahbarlar rahnamolik qiladi”,[5:48] – deb ta’rif berilgan.

M.Sharifxo‘jaev va Y.Abdullaevlar: — Boshqaruv – bu boshqaruv, resurslarni odamlarni boshqarish, samarali faoliyat olib borish va foyda olishni bilish, uni ko‘paytirish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan boshqaruv – bu o‘ziga xos yuksak san’at va mahoratni talab qiluvchi tanlov, shu tanlov asosida qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilishdir. Boshqaruv – bu tashkilotga egalik va rahbarlik qilish, boshqarish orqali maqsadni amalga oshirish, raqobatchilarni qanday yo‘l tutishini o‘rganish, yangi boshqarish tafakkurini shakllantirish, boshqarishning tashkiliy tuzilmasini bozor konyunkturasi talablari asosida tashkil etishdagi muammolar echimini topishdir. Bu esa o‘z navbatida tashkil etish, rejalashtirish, nazorat, tashkilot ishidagi o‘zaro ta’sir etishni muvofiqlashtirish, tashkilot salohiyatidan foydalanish orqali ishlarni amalga oshirishda namoyon bo‘ladi[6:42] deb ta’rif berishgan.

Boshqaruv nafaqat korxona doirasida, qolaversa, butun bir jamiyat, davlatni o‘z tanlagan yo‘li, maqsad va intilishlariga yetaklovchi, iqtisodiyotni rivojlantirishda uni kuchli, barqaror ishlovchi mexanizmga aylantirishda muhim ta’sir etuvchi kuch hisoblanadi[7:18] Boshqaruvning asosiy maqsadi - tashkilotni rivojlantirishda uyg‘unlikni ta’minlash, ya’ni. tashkilotning barcha tashqi va ichki elementlarining muvofiqlashtirilgan va samarali ishlashini ta’minlashdan iboratdir[8:8] Boshqaruvni

jamiyatning iqtisodiy negizi bilan bog‘lab, shu bilan birga, uning ikki: tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini hisobga olgan holda o‘rganish lozim.

Tashkiliy-texnikaviy boshqaruv yetarli darajadagi bilimli yetuk mutahassislarni olish uchun bilim berishda mehnat taqsimoti va kooperatsiyasi bilan ajralib turadi. Ijtimoiy-iqtisodiy boshqaruv mavjud muassasa munosabatlari bilan bog‘liq bo‘lib, boshqarish maqsadlarini belgilaydi. Tashkiliy-texnikaviy boshqaruv mehnat unumdorligi va bilim berish samaradorligining oshishi uchun sharoit yaratishga imkon beruvchi faoliyat turidan iboratdir. Ijtimoiy-iqtisodiy boshqaruvning maqsadi ishlovchilar samarali mehnat qilishi uchun sharoit yaratish, ularni ijtimoiy himoya qilishning ishonchli umumdavlat tizimini shakllantirish, bandlikni ta’minlash va aholining kam ta’minlangan qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir.

Menejment - bu subyektning ob‘yektga yangi sifat holatiga o‘tkazish yoki uni belgilangan rejimda saqlab turish uchun ta’sir qilish jarayoni hisoblanadi. Har bir fan yoki har bir yo‘nalishning ob‘yekt va subyekt mavjud bo‘lgani kabi boshqaruvning ham o‘z ob‘yekt va subyektlari mavjud bo‘lib, ular umumiy ko‘rinishda boshqaruv ikkita ob‘yektning maqsadiga qaratilgan o‘zaro hamkorligidan iborat bo‘lib, bunda ulardan biri boshqaruv subyekt o‘rnida, boshqasi esa boshqaruv ob‘yekt o‘rnida bo‘ladi. Bu o‘rinda boshqarish subyekt - boshqaruvchi. Boshqarish ob‘yekt esa boshqariluvchi hisoblanadi.[10:200]

Boshqaruvning paydo bo‘lishi insoniyat paydo bo‘lgan davrga borib taqaladi. Shu o‘rinda savol tug‘ilishi aniq, boshqaruvning rivojlanish tarixi qaysi davrlarga to‘g‘ri keladi? bizning davrgacha qanday ko‘rinishda bo‘lgan?. Biz bilamizki qadimda insonlar qabila bo‘lib yashagan va usha davrda qabilani tashqi harbiy bosqinlardan himoyalash, o‘z yerlarini mudofaa qilish, jamoani ichki va tashqi aloqalarini olib borish, turli hil masalalar yuzasidan munozaralar olib borish zarurati tug‘ilgan. Bu vazifalarni bajarish maqsadida jamoa a’zolari kelishib o‘z ichlaridan jamoaga yo‘lboshchi tayinlashgan. Shu tariqa , ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlar taraqqiyoti jamiyatda alohida hurmat – e’tiborga loyiq bo‘lgan kishilarning ajralib chiqishiga olib keldi. Ular ishlab chiqarish jarayonida doimiy band bo‘lmasdan, faqatgina ijtimoiy va xo‘jalik hayoti ustidan

nazorat va, rahbarlikni amalga oshirganlar. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish lozimki, ilk davlatlar bundan 5 ming yil avval qadimgi Misr va Ikki daryo (Dajla va Frot) oralig‘ida paydo bo‘lgan. So‘ng davlatchilik tizimi birin-ketin 4-3,5 ming yil avval Yunoniston, Kichik Osiyo, Eron, Kavkazorti Hindiston, Xitoy va O‘rta Osiyo hududlarida shakllandi. Boshqaruvga antik davrda ham ma’lum ulush qo‘shilgan, bizning eramizdan 400 yil avval Suqrot boshqaruvning universalligi tamoyilini shakillantirgan. Eramizdan avvalgi 325 yilda Iskandar Zulqarnayn birinchi marta jangovar harakatlarni boshqarish markazi sifatida shtabni tashkil qilgan. Qadimgi tashkilotlar ma’lum tuzilishga ega bo‘lgan, unda boshqaruvchining darajalari ajratilgan. Yirik siyosiy tashkilotlar ham mavjud bo‘lgan, qirollar va generallar ularning rahbarlari bo‘lgan. Yana boshqaruvchilar, omborlarni saqlovchilari, mol haydovchilar, ishni nazorat qiluvchilar, xududlarning gubernatorlari va xazinachilar bo‘lgan, ular ushbu tashkilotlarning faoliyatini ta’minlashga yordam berganlar[11:65] Yuqorida ko‘rsatilgan omillar natijasida boshqaruvning ijtimoiy – iqtisodiy negizi shakllanib borgan. Boshqaruvning hududiy funksiyalari qadimdan mavjud bo‘lib, ushbu funksiyalar tuman, viloyat hududlarida joylashgan qishloq jamoalari, tuman, viloyat aholisining munosabatlarini nazorat qilish boshqarib turish zaruratidan kelib chiqqan. Bundan ko‘rinib turibdiki O‘zbekistonda boshqaruv asoslari va tamoyillari chuqur tarixga ega. Ko‘pchilik zamonaviy tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, “menejment” ya’ni boshqaruv tushunchasining ilm-fan olamida paydo bo‘lishi iqtisodiy sohada bozor prinsiplarining shakllantirilishi bilan bog‘liq. Mazkur ilmiy tushuncha XIX asr oxirlarida XX asr boshlarida ilk bor tilga olinadi. Asl ma’nosiga ko‘ra “menejment” – boshqaruvchilik faoliyatini anglatadi. Menejment bu inson faoliyatining bir turi bo‘lib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirish (maqsadga erishish) uchun ishlab chiqilgan va qo‘llaniladigan boshqarish printsiplari, usullari, vositalari va shakllari tizimidan foydalangan holda ishlab chiqarishni boshqarishdir. Boshqaruv bu-ma’lum maqsadlarning erishuviga olib keladigan jarayonni tashkil qilish, tashkilotning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga erishishi uchun yo‘naltirilgan jarayondir. Boshqaruv keng ma’noli tushuncha sifatida, jahondagi boshqaruv va uni tashkil etishning nazariyotchilaridan biri Piter Druker aytganidek, «alohida faoliyat turi

bo‘lib, tashkil etilmagan betartib ommani bir maqsadga yo‘naltirilgan samarali va unumli guruhga, jamiyatga aylantiradigan, ijtimoiy o‘zgarishlarni rag‘batlantiruvchi element hisoblanadi»¹³. Boshqaruv tushunchasiga xorijlik olimlar rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat jarayonidir deb ta’rif berganlar.¹⁴ P.Druker esa boshqaruvga — “betartib olomonni samarali va mahsuldor guruhga aylantiruvchi alohida faoliyat turidir” deb baho bergan.¹⁵

Boshqaruv subyekti deganda hokimlik ta’siri natijasida kelib chiqadigan yuridik yoki jismoniy shaxs tushuniladi. Boshqaruv subyekting hokimlik vakolati uning iqtisodiy va ma’naviy-axloqiy ta’sir kuchi boshqaruv jarayoning asosini tashkil etadi.(boshqaruv ob’yektiga ta’sir ko‘rsatadi va buyruqlar jo‘natadi, ular boshqaruv ob’yektini nazorat qiladilar va ularning faoliyati haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘ladilar)

Boshqaruv ob’yekti esa, boshqaruv subyekting hokimlik ta’sirida yo‘naltirilgan bo‘lib u jismoniy-iqtisodiy tizim va jarayonlar bo‘lishi mumkun.

Tashkilotning bitta tuzilmasi boshqaruvning ham subyekti, ham ob’yekti bo‘lishi mumkun¹⁶ (boshqaruv sub’yekti tomonidan beriladigan barcha buyruqlarni bajaradilar va ularga muvofiq harakat qiladilar). Demak, boshqaruv ob’yektlariga biz mehnat jamoalari va hodimlarni, boshqaruv subyektlariga esa muassasa va ularni rahbarlarini misol qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Уткин Э.А. История менеджмента – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандеш»: Издательство ЭКМОС, 1997.-407 с.
2. S.S.G‘ulomov, B.D. Semenov “Menejment asoslari”o‘quv qo‘llanma. Toshkent - 1998. 121-bet

3. S.Gulomov Menejment asoslari Iqtisod yo`nalishdagi oliy o`quv yurtlari uchun o`quv qullanma. T2002-368 b.
4. Qosimova D.S. —Menejment nazariyasi. O`quv – uslubiy majmua. T.: —TDIU, 2011 y 14 – 15 bet.
5. Sharifxo`jayev M., Abdullayev Y. Menejment. T.: —O`qtuvchil, 2001 y 48 - bet
6. Qosimova D.S. —Menejment nazariyasi. O`quv – uslubiy majmua. T.: —TDIU, 2011 y 14 – 15 bet
7. E.A.Ivanova “Теория Менеджмента” Moskva 2014 8-b
8. Mahkamova, S.Yo`ldasheva, Sh.Xolmatova,O.Shmigun “Boshqaruv” Toshkent-2017.200-b
9. Yuldoshev N.K., Nabokov V.I. "Menejment nazariyasi". Darslik. T.TDIU, 2013.- 9 b.
10. Андруник А.П. Менеджмент [Электронный ресурс]: учебное пособие Перм 2015 6-b
11. Piter F. Druker “Менеджмент. Вызовы XXI века”Манн, Иванов и Фербер, 2020-44 с.
12. Мескон М.Х., М.Алберт., Хедоури Ф. Основы менежмента: - М.: Дело, 2013,- 38 с
13. Drucker P.F. A New Discipline.Succees. Yanuary-february, 2016, p. 18 с
14. Mahkamova, S.Yo`ldasheva, Sh.Xolmatova,O.Shmigun “Boshqaruv” Toshkent-2017. 200-b

SANOATNI RAQAMLASHTIRISH: SOHA HOLATI, MUAMMO VA ISTIQBOLLARI

**Otamirzayev Ahmadjon Olimjon o`g`li,
Mamadaliyev Bahtiyor A`zimjon o`g`li**

Qo‘qon DPI “Maktab menejmenti” ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabalari

Kurbanov Muzaffar Ummatovich,

Qo‘qon DPI katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada raqamli iqtisodiyot, rivojlanish strategiyasi, ishlab chiqarish samaradorligi, raqobatdosh ustunliklar kabi tushunchalar muhokama qilinib, korxonaning faoliyati samaradorligi asosiy ko‘rsatkichlarini ishlab chiqishga puxta yondoshish muhimligi ta’kidlangan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish strategiyasi, axborot texnologiyalari, mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish samaradorligi, samaradorlikning asosiy ko‘rsatkichlari*

Hozirgi davrda raqamli iqtisodiyot va u bilan bog‘liq bo‘lgan bir qancha samarador texnologiyalar, shu jumladan, elektron tijorat va elektron biznes hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Huddi shuning uchun ham, davlat va jamiyat taraqqiyotini yanada jadallashtirish maqsadida, respublikamiz rahbariyati bir qancha muhim qarorlarni qabul qildi. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Muroja’atnomasida ham mamlakatimizda raqamli iqtisodning rivojlanishi bo‘yicha 2020-yilga “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”, deb nom berishni taklif etdi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349 sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonini ijro etish borasida [1], shuningdek, respublikamizda raqamli iqtisodiyotni davlat boshqaruv tizimiga tadbiq qilish uchun zamonaviy axborot texnologiyalarni jadal rivojlantirish bo‘yicha sharoitlar yaratish, shuningdek, axborot havfsizligini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi 2018 yil 31 avgustda raqamli iqtisodiyotning maqsad va vazifalarini belgilab beradigan “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qaror qabul qildi, hamda O‘zR Prezidentining PQ-3832 03.07.2018 dagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli

iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlarini ham shu tadbirlar jumlasiga kiritish mumkin.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiyotda, balki jamiyatning o‘zida ham tub o‘zgarishlarga olib keladi. Shunday qilib, axborot xarajatlarining pasayishi tufayli raqamli texnologiyalar davlat, kompaniyalar va jismoniy shaxslar uchun iqtisodiy va ijtimoiy operatsiyalar narxini sezilarli darajada pasaytiradi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, bunda tranzaksiya xarajatlari deyarli nolga teng bo‘ladi, shuningdek samaradorlikni keskin oshiradi: mavjud faoliyat va xizmatlar arzonroq, tezroq yoki qulayroq bo‘lish. Nihoyat, raqamli texnologiyalar integratsiyani osonlashtiradi: odamlar ilgari mavjud bo‘lmagan xizmatlardan foydalanishlari mumkin [2].

Korxonalarni raqamlashtirish kontsepsiyasi so‘nggi yillarda biznes uchun mavjud bo‘lgan yangi texnologiyalarni joriy qilish bilan bog‘liq: katta ma’lumotlarni tahlil qilish va mashinalarni o‘rganish, sun’iy intellekt, robotlashtirish, narsalar Internet (IoT), 3D bosib chiqarish, bulutli hisoblash. Raqamlashtirishni rivojlantirish va raqamlashtirishga kirib kelishining dastlabki shartlari texnologiyalar va hisoblash quvvati narxlarining pasayishi, shuningdek ma’lumotlarni uzatishning yuqori tezligi imkoniyatlarining oshishi bo‘ldi.

Raqamli texnologiyalar korxonalarga savdo, inventarizatsiya, ishlab chiqarish quvvati va operasion jarayonlarni yangi donadorlik darajasida tahlil qilishga imkon beradi. Bu, o‘z navbatida, kompaniya mahsulotlariga, etkazib beruvchilar va xaridorlar bilan o‘zaro munosabatlarga va jarayonlarni tashkil etishga nisbatan sifat jihatidan yangi xulosalarga olib keladi.

Korxonaning raqamli transformatsiyasini ikki jihatdan ko‘rib chiqish mumkin. Birinchisi, biznes modelini raqamlashtirish - mijoz bilan o‘zaro munosabatlar modelini o‘zgartirish, mijoz uchun raqamli xizmat bilan to‘ldiriladigan an’anaviy sotishdan "aqlli" mahsulot modeliga o‘tish. Ikkinchisi - operasion raqamlashtirish - mavjud biznes modeli doirasida korxona samaradorligini oshirish uchun raqamli vositalarni joriy etishdir.

2018 yilgi global so‘rovnoma ko‘ra, sanoat direktorlarining 95% raqamli transformatsiyani samaradorlikni oshirish va o‘z bizneslarini rivojlantirish uchun imkoniyat deb bilishadi [3].

Raqamli vositalarni ekspluatasion faoliyatga joriy etish korxonalarga o‘z qarorlari sifatini oshirishga va birinchi yil ichida birinchi natijalarni olishga imkon beradi. Xususan, IoT va katta ma’lumotlar tahliliga asoslangan yechimlar ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular sizga fizik ko‘rsatkichlar haqidagi ma’lumotlarni tezda to‘plash va ularni keyingi ishlov berish uchun raqamli ma’lumotlarga aylantirish, butun qiymat zanjiri bo‘ylab elektron shaklda ma’lumot almashish va sifat jihatidan yangi xulosalar olish uchun mashinani o‘rganish va sun’iy aql yordamida ma’lumotlarni qayta ishlashga imkon beradi. Bundan tashqari, ularning yordami bilan siz chuqur tahlil natijalarini hisobga olgan holda qabul qilingan qarorlar asosida ishlab chiqarish jarayoni va uskunalarning fizik parametrlarini masofadan boshqarishingiz mumkin.

Turli xil texnologiyalarni birlashtirib, korxonalar tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni ko‘paytirish, rad etish darajasini pasaytirish, materiallar sarfini kamaytirish va uskunalarning mavjudligini oshirishga imkon beradigan asboblarga to‘plamini oladilar.

Yangi texnologiyalarning rivojlanishi butun sanoat va yakka tartibdagi korxonalarni o‘zgartirmoqda. Raqobatdosh raqamli o‘zgartirish bosqichlari boshqaruvga bosim o‘tkazmoqda. Shu bilan birga, raqamlashtirish uchun sarmoyalar kerak, shuning uchun ushbu yo‘lni boshlagan kompaniyalar taktika va uzoq muddatli transformatsiya maqsadlarini, yo‘l xaritasini va ishbilarmonlik holatini aniqlashlari kerak.

Tadqiqotlarga ko‘ra, hozirgi kunga kelib, dunyodagi o‘nta sanoat korxonasidan oltitasida raqamli transformatsiya dasturi mavjud. Shu bilan birga, korxonalarning to‘rtidan bir qismi 12 oydan kam dasturga ega, aksariyat qismi (61%) mavjud dasturni bir-uch yil ichida amalga oshirishni rejalashtirmoqda. Biroq, bu ko‘rsatkichlar dunyoda ko‘proq darajada eng yirik korxonalar - soha yetakchilarining rivojlanish darajasini aks ettiradi [4].

Ammo rahbarlar hozirda kerakli raqamli vakolatlarni shakllantirish va tajriba loyihalarini amalga oshirish bosqichida. O’tkazilgan so‘rovlarda qatnashgan eng yirik sanoat korxonalarining 89 foizi cheklangan jarayon perimetri bo‘yicha mashinasozlik va sun’iy intellektga asoslangan tajriba loyihalarini boshlaganliklarini yoki yechimlarni amalga oshirganliklarini aytishdi. O‘rtacha, G‘arbiy Yevropadagi bizneslarning atigi 12 foizida allaqachon katta ma’lumotlar tahlilidan foydalanadi.

Bozor yetakchilari bo‘lmaganlar uchun yangi texnologiyalar hali ham rejalashtirishda. Kichik va o‘rta biznes yirik korxonalardan nafaqat raqamli texnologiyalarni joriy etish, balki an’anaviy robotlashtirish va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish bo‘yicha ham ortda qolmoqda. Amalga oshirish tezligidagi bo‘shliq moliyaviy manbalar mavjudligidagi farq, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish tajribasi va yirik korxonalar uchun tejash bilan bog‘liq.

Raqamlilashtirish uchun ichki imkoniyatlar va qo‘shimcha imtiyozlar korxonalarga transformatsiya yo‘lida harakat qilishni boshlash imkoniyatini beradi. Biroq, zarur resurslarga ega bo‘lgan taqdirda ham, kompaniyalar ichki qarshilikka, ish jarayonlarini o‘zgartirishni istamaslikka va "an’anaviy" yechimlarga qo‘shilishdagi qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuni yodda tutish kerakki, korxonalarni raqamli o‘zgartirish barcha xodimlarni robotlar bilan almashtirish emas, balki menejerlar va ishchilarga yangi texnologiyalar orqali kuch berishdir. Sanoat rahbarlarining 60% dan ortig‘i raqamlashtirish ularning sonini qisqartirish o‘rniga qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratishiga ishonadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349 sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni
2. Word Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends / Word Bank Group, 2016.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-proizvodstva-v-usloviyah-tsifrovoy-ekonomiki>

4. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32873454>. Samarina A.Yu. Peshkova G.Yu. Strategicheskiye podxody k povysheniyu effektivnosti produkcii s ispolzovaniyem instrumentov sifrovoy ekonomiki
5. Elektronnaya ekonomika // Vikipediya [2016–2016] [Elektronnyy resurs]. – Rejim dostupa: <http://ru.wikipedia.org/?oldid=81412399> (data obrashcheniya: 18.07.2016).
6. OECD Digital Economy Outlook 2012/ OECD Publishing, 2012.

BUYUK SIYMOLARNING IQTISODIY QARASHLARI

Maloxat Akilovna Esonova

Qo`qon davlar pedagogika instituti dotsenti

Abduqodirova Marjona Botirjon qizi

Qo`qon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: maqolada A.N.Farobiy, Ibn Sino, Y.X.Hojib, M.Ulug`bek, A.Navoiy, Husayn Voiz al – Koshifiy, Jaloliddin Davoniy, Muslixiddin Sa'diy Sheroziy kabi buyuk siymolarning ta`lim-tarbiya borasidagi fikrlari aks ettirilgan.

**Kalit so`zlar:** ta`lim, tarbiya, ma`rifat, ilm, axloq, odob, mukammal inson, mehnat, aqliy tarbiya, ota-ona, odat, fazilat, qobiliyat

Аннотация: в статье отражены взгляды таких великих личностей, как А.Н.Фараби, Ибн Сина, Й.Х.Хаджиб, М.Улугбек, А.Наваи, Хусейн Вайз аль-Кошифи, Джалалуддин Давани, Муслихиддин Саади Ширози.

Ключевые слова: образование, обучение, просвещение, знания, нравственность, манеры, совершенный человек, труд, интеллектуальное воспитание, родители, привычка, добродетель, способность.

Abstract: *the article reflects the views of such great personalities as A.N. Farabi, Ibn Sina, Y.H. Hajib, M. Ulugbek, A. Navai, Hussein Waiz al-Koshifi, Jalaluddin Davani, Muslihiddin Saadi Shirozi.*

Key words: *education, training, enlightenment, knowledge, morality, manners, perfect person, work, intellectual education, parents, habit, virtue, ability.*

Farobiy bilimdon, ma’rifatli yetuk odamning obrazini tasvirlar ekan, bunday deydi: «Har kimki ilm hikmatni o’rganaman desa, uni yoshligidan boshlasin, sog’ – salomatligi yaxshi bo’lsin, yaxshi axloq va odobi bo’lsin, so’zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlangan bo’lsin, barcha qonun – qoidalarni bilsin, bilimdon va notiq bo’lsin, ilmi va dono kishilarni hurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol – dunyosini ayamasin, barcha real moddiy narsalar to’g’risida bilimga ega bo’lsin». Bu fikrlardan **Farobiyning** ta’lim – tarbiyada yoshlarni mukammal inson qilib tarbiyalashda xususan, aqliy – axloqiy tarbiyada alohida e’tibor berganligi ko’rinib turibdi, uning e’tiqodicha, bilim, ma’rifat, albatta yaxshi axloq bilan bezatmog’i lozim, aks holda kutilgan maqsadga erishilmaydi, bola yetuk bo’lib yetishmaydi.

Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida qimmatli fikrlarini bildirgan. **Ibn Sino** bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida uy – ro’zg’or tutish masalalari xususida ham so’z yuritadi. Bolani tarbiyalash oila ota – onaning asosiy maqsadi va vazifasidir. O’z kamchiliklarini tuzatishga qodir bo’lgan ota – ona tarbiyachi bo’lishi mumkin. Axloqiy tarbiyada eng muxim vositalar bolaning nafsoniyatiga, g’ururiga tegmagan holda, yakkama – yakka suhbatga bo’lish unga nasixat qilishdir. **Ibn Sino** bolada axloqiy xususiyatlarni mehnat, jismoniy aqliy tarbiya bilan o’zviy birlikda shakllantirishni, uni inson qilib kamol toptirishda asosiy omil deb biladi.

Yusuf Xos Xojibning uqtirishicha har bir kishi jamiyatga munosib bo’lib kamol topmog’i kerak. Buning uchun u tug’ilgan kundan bolab zarur tarbiyani olmog’i lozim. U qobil qizning tarbiyasi haqida fikr yuritar ekan, ularning o’zlariga xos xususiyatiga e’tibor berishni ta’kidlaydi. Farzandlar tarbiyasi nihoyatda erta boshlanmog’i shart. Shundagina ularning noo’rin xatti – harakatlariga berilishining oldi olinadi.

Mirzo Ulug’bekning oila muhiti sog’lom avlodni yetishtirish haqidagi fikrlari shundan iboratki, alloma uqtirishicha, bolaning bilim olishiga bo’lgan qiziqish, xavasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muxit muxim o’rinni egallaydi. Oilada ota – onalar ayniqsa o’qimishli ota – onalar o’z farzandlarining haqiqiy inson bo’lib kamol topishiga aloxida e’tibor berishlari lozim.

Alisher Navoiy bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuchi va qudratiga alohida e’tibor beradi. Tarbiya natijasida bolaning foydali va yyetuk kishi bo’lib o’sishiga ishonadi. Yosh bolaning juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur. Tarbiya insonga o’zida yaxshi odat va fazilatlar xosil qilishga yordam beradi. U odam shaxsi kishilar bilan munosabatda, ayniqsa kishilarning bir – birlariga bo’lgan ruxiy ma’naviy ta’sirlari natijasida tarkib topadi deb voyaga yetkazishda asosiy omillardan biri tarbiya ekanligi o’qtiradi.

Husayn **Voiz al – Koshifiy**ning uqtirishicha insonni ta’lim – tarbiya orqali qayta tarbiyalash aqliy qobiliyatini o’stirish mumkin. Koshifiy o’zining pedagogik qarashlaricha bolalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini o’stirish masalasiga alohida e’tibor beradi. Ota – onalar muallimlardan bu masalaga aloxida ahamiyat berishni talab etadi. Bu masalada oilaviy hamda tashqi muxit muxim o’rin tutadi. Bola to’g’ri so’zli, vadaga vafodor, yaxshi xulqli qilib tarbiyalanishi kerak.

Jaloliddin Davoniy ota – onaning bolani tarbiyalashdagi ahamiyatiga keng to’xtalgandi. Uning fikricha oila tarbiyasida ota ham, ona ham teng huquqli, teng ishtirok etishi bolaning yaxshi xulq – odob qoidalarini muayyan bir kasbni egallashiga ko’maklashishi ilm – fan va kasb – hunar egallashining moddiy asosi bo’lmishoziq – ovqat, kiyim – kechak, kerakli buyum va jihozlarni yetkazib berish uchun jozibalik ko’rsatishi kerak.

Sharq mumtoz adabiyotining buyuk namoyondalaridan biri **Muslixiddin Sa’diy Sheroziy**ning fikricha, oila, bolaning baxti, kelajagi uchun zamin yaratuvchidir. Oilada asosiy tayanch otadir. U ma’suliyatli tarbiyachidir. Sa’diyning pedagogik qarashicha bola qobiliyatli va kam qobiliyatli bo’lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganga, buyuk siymolarning yuqoridagi pedagogik qarashlari yosh avlodni ham axloqan, ham aqlan, ham ma`nan tarbiyalashda muhim ozuqa va nazariy-amaliy vositalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bolalar entsiklopediyasi. 2-nashr. –T. “O`zbekiston milliy entsiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. 2002. -664 b.
2. Esonova Maloxatxon Akilovna. Maktabgacha pedagogika. O`quv qo`llanma. Toshkent-2022

Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or pedagogika va axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish

Maloxat Esonova Akilovna

Qo`qon davlat pedagogika instituti dotsenti

Shomurotova Zilolaxon Yulchiyevna

Qo`qon davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining yosh avlod bilan olib boriladigan ishlar mazmuni, tarbiya jarayonidagi tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o`rtasida tashkil etiladigan pedagogik faoliyat maqsadlari bayon etilgan

Kalit so`zlar: tarbiya, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, barkamol shaxs, maktabgacha ta'lim, bilim, odat, kasbiy sifatlar

Аннотация: в статье описано содержание работы воспитателя дошкольной образовательной организации с подрастающим поколением, цели педагогической деятельности, организуемой между воспитателем и воспитанниками в процессе воспитания.

Ключевые слова: образование, педагог, ученик, всесторонне развитая личность, дошкольное образование, знания, привычки, профессиональные качества

Abstract: the article describes the content of the work of a teacher of a preschool educational organization with the younger generation, the goals of pedagogical activities organized between the teacher and students in the process of education.

Key words: education, teacher, student, comprehensively developed personality, preschool education, knowledge, habits, professional qualities

Tarbiya – tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o’rtasida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyat bo’lib, tarbiyalanuvchini ma’lum bir maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun shaxsga muntazam va tizimli ta’sir etish, jamiyatning ijtimoiy-tarixiy tajribalariga yondoshib shaxsni har tomonlama shakllantirish, uning xulq atvori va dunyo qarashini, ijtimoiy ongini tarkib topditishda xalqning boy mafkuralariga yo’naltirilgan qizg’in faoliyat jarayonidir.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi maktabgacha yoshidagi bolalarga tabiat, jamiyat hodisalari, kattalarning mehnati haqida boshlang’ich bilim va tushunchalar beradi, ularga madaniy axloq, o’z tengdoshlari va kattalar bilan madaniyatli munosabatda bo’lish odatlarini singdiradi, yaxshilik, xaqiqatgo’ylik, adolat, jasurlik, kamtarlik kattalarga hurmat bilan qarash, tabiatga qiziqish, kuzatuvchanlik, o’simlik va hayvonlarga g’amxo’rlik bilan qarash, mehnatsevarlik, kattalarni mehnat natijalarini asrab-avaylash kabi axloqiy sifatlarni tarbiyalaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining shaxsiy va kasbiy sifatlarga egaligi uning pedagogik faoliyatini yuqori darajada bo’lishini kafolatlaydi. Zero, yosh avlodni tarbiyalash uchun yuqori ma’lumotli, kerakli bilimlarni egallab, kerakli adabiyotlarni tanlay oladigan, ilmiy adabiyotlar bilan ishlay oladigan, ilg’or tajribali pedagoglarning tajribasini o’rganib, o’z ishiga tadbiq eta oladigan bo’lishi;

- bolalarni kuzata oladigan, ularning xulqi, xatti-harakati sabablarini to’g’ri tahlil qilib, unga ijobiy ta’sir etuvchi vositalarni topa olishi;

- yosh avlodni kerakli bilim, malaka, ko`nikmalardan xabardor qilish uchun pedagogning nutqi ravon, aniq, mantiqiy, ixcham bo`lishi lozim;

- ta’lim berishda texnikaviy vositalardan samarali foydalana olishi kerak. Bolalar bilim, malaka, ko`nikmalarni yaxshi o`zlashtirib olishlari uchun ularni faollashtirib savollardan foydalanishi;

- o`ziga yuklangan vazifani bajarish uchun bolalarda o`sha faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg`ota olish, ularning diqqatini jalb qilib, faolligini o`stirish, bolalarning xulqini, xatti-harakatini haqqoniy baholay olishi;

- har bir faoliyat uchun kerakli materiallarni oldindan tayyorlab qo`yishi;

- kun tartibini to`g`ri tashkil eta bilishi, bolalar jamoasiga undagi har bir a`zoni e`tiborga olgan holda rahbarlik qila bilish;

- bolalarning ruhiy va jismoniy holatini aniqlay bilishi va buni bolalar bilan amalga oshiriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlarida e`tiborga olishi;

- ota-onalar bilan muntazam ravishda suhbatlar, uchrashuvlar o`tkazib, axborot almashtirib turishi;

- bolalarga nisbatan hayrihoxlik munosabatda bo`lishi, har bir bola uchun qulay sharoit yaratishi, hafa bo`lsa ovuntara olishi;

- kun tartibida olib borgan ta’lim-tarbiya ishini tahlil qila bilishi va uni yanada yaxshilash yo`llarini topa olishi kerak.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi Davlat talablari asosida yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalab, uni xalq baxt-saodati yo`lidagi bunyodkorlik mehnatida, ijtimoiy hayotda sotsial-iqtisodiy vazifalarni hal etishga tayyorlaydi, shu bois ham maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining jamiyatda tutgan o`rni beqiyosdir.

Xulosa o`rnida quyidagilarni aytish mumkin:

- bolalarni sevish – maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining murakkab mehnatini jozibali va yengil qiladi.

- maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining bolalarga munosabati pedagogikada tarbiyalanuvchi shaxsiga hurmat, unga talabchanlik bilan bir qatorda turadi;
- maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining tarbiyalanuvchi shaxsiga hurmat munosabati bolada pedagogga nisbatan ishonchni uygʻotadi;
- bolada pedagogga nisbatan ishonchi tarbiyachiga bolalarni chinakam ma’naviy murabbiysi boʻlishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanboeva O. va boshqalar. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. O`quv qo`llanma. 2007 yil.
2. Esonova Maloxatxon Akilovna Maktabgacha pedagogika. O`quv qo`llanma. Toshkent-2022

TA'LIM MARKETINGGIDA ISTE'MOLCHI SO'ROVLARINI O'RGANISH VA SHAKLLANTIRISH

Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi

QDPI, Maktab menejmenti yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: Saxobiddinovan@gmail.com

Annotatsiya: *Hozirgi kunda ta’lim xizmatlarini bozorini shakllantirishda iste’molchilarni so’rovlarini, ularni xohish-istaklarini o’rganish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek maqolada iste’molchi so’rovlarini o’rganish bilan birgalikda ularni shakllantirish borasida ham so’z yuritiladi.*

Kalit soʻzlar: *iste’molchilar so’rovlari, ta’lim marketinggi, , ta’lim standartlari, ta’lim xizmatlari bozorida iste’molchi munosabatlari, marketingda motivatsion soha.*

Аннотация: *В настоящее время при формировании рынка образовательных услуг важное значение имеет изучение запросов потребителей, их предпочтений. В статье также будет рассказано о формировании запросов потребителей в сочетании с их изучением.*

Ключевые слова: *потребительские опросы, образовательный маркетинг,, образовательные стандарты, отношения потребителей на рынке образовательных услуг, мотивационная сфера в маркетинге.*

Abstract: *Currently, when forming the market of educational services, it is important to study the needs of consumers and their preferences. The article will also talk about the formation of consumer requests in combination with their study.*

Keywords: *consumer surveys, educational marketing, educational standards, consumer relations in the educational services market, motivational sphere in marketing.*

Ta'lim marketing tizimi iste'molchisi tashkilotning faol sub'ektdir. U nafaqat jarayonda ishtirok etadi balki yakuniy notijorat mahsulotni yaratish, ushbu xizmatlar bilan bog'liq muayyan jarayonlar, harakatlarni amalga oshiradi, lekin ayni paytda ta'sirchan javob beradi. Uning o'quv jarayoni va sub'ektlarga bo'lgan ba'zi munosabatlarini ushbu jarayonda ishtirok etishini kuzatish mumkin.

Ushbu baholashlar va munosabatlar quyidagilarga bog'liq: ta'lim muassasasi faoliyatining kelib chiqishi va uning imidji. Iste'molchining mahsulot yoki xizmatga bo'lgan munosabatini tahlil qilish hozirgi asosiy vazifadir, chunki marketologlar qaror qilishda albatta bunga tayanadi[2;90]. Notijorat tashkilotlarda bu tahlil amalga oshiriladi, shuningdek, faoliyatga o'z vaqtida tuzatishlar kiritish va bu bozorda o'zlarining raqobatbardosh pozitsiyalarini yaxshilaydi.

Tijorat asosida xizmatlar ko'rsatishda ularga nisbatan munosabat to'g'risida iste'molchini iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha baholash mumkin.[1] Tayyorlik ushbu xizmatlar uchun to'lash, o'sishiga qaramay tashkilotga sodiqlik narxlar, xizmatlardan tushgan pul tushumlarining umumiy hajmi ularning talablaridan dalolat beradi. Agar xizmatlar taqdim etilsa notijorat tashkilot, iste'molchilarning xulq-atvoriga javob kamroq e'tiborga olinadi.

Ko'pincha ta'lim muassasasida iste'molchilar sonini kamaygan vaqti borasida, bu haqda faqat uzoq vaqtdan keyin taxmin qilish mumkin. Haqiqiy qoniqish ma'lumotlari maxsus tadqiqotlarda qabul qilingan xizmatlarning iste'molchilarini faqat amalga oshirilganda olish mumkin.

Iste'molchining ta'lim muassasasiga munosabati quyidagilardan biridir:[4;83]

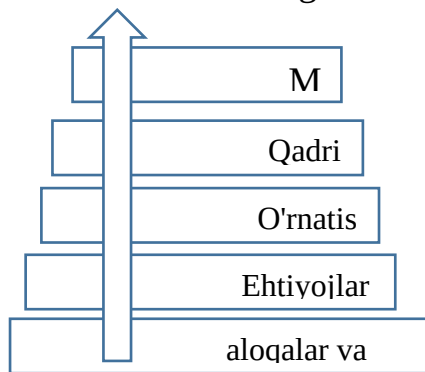
- tizimga bo'lgan uning dunyoqarashi, munosabati elementlari qiymat yo'nalishlari.
- iste'molchining mahsulot yoki xizmat haqidagi tasavvurlari
- bu uning qiymat tizimining proektsiyasi.
- tashkilotga munosabat,
- ta'lim xizmatlarini taqdim etuvchi, shuningdek, sub'ektiv asosga ega,
- insonning shaxsiy munosabatlari, maqsadlari, qadriyatlar bilan bog'liq.

Ushbu mexanizmlarni o'rganish zarur: insonning iqtisodiy xatti-harakatlarini tushunish va prognoz qilish, bozorning butun ijtimoiy-iqtisodiy tizimini rivojlantirish.

D. S. Petrosyan ijtimoiy-iqtisodiy asoslarning yaratilishi va ishlashini ko'rib chiqadi, institutlar xulq-atvorni tartibga solishning psixologik mexanizmlarini o'rganib chiqib, shaxsiy iqtisodiy omil-inson ekanligini ta'kidlaydi.[6;23]

Iste'molchi munosabatlari, qadriyatlar, fikrlari va ehtiyojlarini o'rganish marketing orqali ijtimoiy psixologiya usullarini jalb qilishni talab qiladi. Shaxsning motivatsion sohasi uchta psixologik sohadan iborat: ehtiyojlar, munosabat va hissiyotlar.[4;117] Ular quyidagicha bo'lishi mumkin shaxs tomonidan ongli va ongsiz ravishda, motivatsion sohani o'rganishda murakkablik nima bilan bog'liq bo'ladi? Motivatsion sohaning ushbu tarkibiy qismlarining o'zaro shartliligi 1-rasmدا ko'rsatilgan.

1-rasm. Motivatsion soha elementlarining o'zaro bog'liqligi

Ko'pgina marketing funksiyalari boshqaruvsiz amalga oshirilmaydi, boshqaruv esa iste'molchilarning xatti-harakatlari: tashkilotning bozor ulushini kengaytirish, uning

obro'sini shakllantirish, sotishni rag'batlantirishkabi ishlarni ham o'z ichiga oladi. Ta'lim xizmatlari marketingi, shuningdek, iqtisodiy jarayonlarni boshqaradi.

Ta'lim xizmatlari iste'molchilarining xatti-harakatlarini o'rganish,— maqsadlar, maqsadli auditoriyaning ehtiyojlari va sozlamalari, shuningdek chuqurroq darajalar muayyan munosabat bilan hissiyotlar bilan bog'liq motivatsiyalar ta'lim muassasasiga yoki shunga o'xshash ta'limga motivatsion sohaning tashqi darajasi sifatida ko'rib chiqilishi kerak.[4] Kelajakdagi xatti-harakatlarni oldindan bilish, iste'molchilar tanlovi faqat quyidagilar bilan amalga oshirilishi mumkin ehtiyojlarni aniqlash, iste'mol ehtimoli ko'proq yoki kamroq, shaxsning hissiy sohasining o'ziga xos xususiyatlari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Котлер, Ф. Маркетинг-менеджмент: Анализ, планирование, внедрение, контроль / Ф.Котлер. – СПб, Питер, 1999. – 896 с.
2. Ванькина, И. В. Маркетинг образования: учебное пособие / И. В. Ванькина, А. П. Егоршин, В. И. Кучеренко.— М.: Университетская книга; Логос, 2007. – 336 с.
3. Андреев, С. Н. Маркетинг некоммерческих субъектов / С. Н. Андреев. – М. : Финпресс, 2002. – 320 с
4. Маркетинг образовательных услуг / И. В. Захарова. – Ульяновск: УЛГТУ, 2008. – 170 с.
5. Gronroos - Service Manegement and Marketing. West Sussex, 2000.
6. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебное пособие / Под ред. Н.А.Нагапетянца. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 272 с.

TA'LIM MUASSASASINING RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASHDA TA'LIM XIZMATLARINING QIYMATI VA NARXI

Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi

QDPI, Maktab menejmenti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: Saxobiddinovan@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada ta'lim muassasasining raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim xizmatlarining qiymati va narxining ahamiyati, ta'lim xizmatlarini ko'rsatishda raqobatbardosh muassasalarning o'z samarali yo'llari borasida so'z boradi. Xizmat ko'rsatish sohasidagi raqobatni hisobga olgan holda, ta'lim marketinggi faoliyatini olib borilishi haqida borasida ham so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *ta'lim marketinggi, raqobarbardosh ta'lim xizmatlari, narx va qiymat ko'rsatkichi, notijorat xizmatlar.*

Аннотация: *В статье рассматривается значение стоимости и стоимости образовательных услуг в обеспечении конкурентоспособности образовательного учреждения, собственные эффективные пути конкурирующих учреждений в предоставлении образовательных услуг. В связи с конкуренцией в сфере услуг, также говорится о проведении образовательной маркетинговой деятельности.*

Ключевые слова: *образовательный маркетинг, конкурентоспособные образовательные услуги, индикатор цены и стоимости, некоммерческие услуги.*

Abstract: *The article examines the importance of the cost and cost of educational services in ensuring the competitiveness of an educational institution, its own effective ways of competing institutions in providing educational services. In connection with the competition in the service sector, it is also talked about conducting educational marketing activities.*

Keywords: *educational marketing, competitive educational services, price and cost indicator, non-commercial services.*

Marketing ta'lim xizmatlarini maqsadga yo'naltirishga qaratilgan bozor hisoblanadi. Buning uchun iste'molchi ta'lim xizmatlarini olgandan keyin o'z foydasini anglashi kerak bo'ladi. Shu bilan birga, barchaga birday foydali xizmatlarni aniqlash ma'lim bir darajada

qiyin sanaladi. Ko'pincha uni faqat aniqlash mumkin xizmatlarni olgandan keyin ancha vaqt o'tgach. Raqobatbardoshlik xizmatlar iste'molchining qoniqish o'lchoviga, qancha bo'lishiga bog'liq qabul qilingan xizmat unga qimmatli ko'rinadi.

Ta'limda, boshqa sohalarida bo'lgani kabi, raqobatbardoshlikning quyidagicha narx va narxdan tashqari omillari ko'rib chiqilishi mumkin. Narxlar bilan bog'liq raqobat asosan ta'limning tijorat qismiga tegishli bo'ladi.

Raqobatbardoshlikning narxsiz omillari ta'lim muassasalari va notijorat asosida ishlaydiganlar uchun, tijorat uchun ham sodir bo'ladi. Ba'zi tadqiqotchilar, asosan, narx va qiymat ko'rsatkichlarining ijtimoiy sohasini sanoatga tatbiq etishni rad etishadi. A. I. Tatarkin va E. V. Pilipenkoning Rossiyada iqtisodiyotni shakllantirishga bag'ishlangan "Ma'naviy ishlab chiqarish" ishida bilim, nomoddiy sohaning barcha sohalarini kontseptsiya bilan birlashtirishni taklif etiladi. Moddiy ishlab chiqarishdan farqli o'laroq, u natijadan qat'i nazar, o'z-o'zini qadrlash kabi muhim ahamiyatga egadir.

Shunday qilib, tadqiqotchilar dastlab bilim iqtisodiyotini aniq miqdoriy natijalar bilan bog'lamaydilar. Bilim narxini aniqlash bunday holatda yanada muammoli. Moddiy ishlab chiqarishda mehnatning ayirboshlash qiymati quyidagilar uchun zarur bo'lgan mehnat miqdori bilan belgilanadi: 1) oddiy sharoitlarda uning yaratilishi. 2) Bilim narxi qancha? Umuman olganda, hech bo'lmaganda ish vaqti birliklarda g'oyani yaratish jarayonini taxminan o'lchash mumkinmi? Bu aniq emas. Fikr - bilim qiymati emas, uni yaratish vaqti bilan aniqlanishi mumkin bo'ladi. Shunga o'xshash qiyinchiliklar shuningdek, bizga tanish bo'lgan qiymat ko'rsatkichlari, ular bilim ishlab chiqarish jarayonlarini baholashga harakat qilganda paydo bo'ladi. Xarajatlar, daromadlilik, foyda, narx va boshqalar kabi tushunchalar, bilimlarni ishlab chiqarish ma'no va tarkibni butunlay o'zgartiradi (agar ular bo'lmasa ularni butunlay yo'qotadilar)[2-17]. Ammo ta'lim bozorida raqobat mavjud bo'lganligi sababli ta'lim muassasalari, ularning raqobatbardoshligini va uning ortida turgan omillarni aniqlash zarurati tug'iladi.

Har bir tashkilot o'zining raqobatbardosh pozitsiyalarini o'z usullari orqali baholashi mumkin. Bu umuman tashkilotning raqobatbardoshligi va mahsulot yoki xizmatlarning o'rtasidagi asosiy farqni hisobga oladi. Taklif etilayotgan assortimentning har biri

xizmatlarni tashkil etish sotishning raqobatbardosh pozitsiyalarni kuchaytirishga o'z yondashuvlarini, o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lishi va quyidagilarni talab qilishi mumkin. Va raqobat - umuman tashkilotning qobiliyati, bozordagi boshqalar bilan taqqoslaganda, bu to'g'ridan-to'g'ri uning mahsulotlarining raqobatbardoshligiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim xizmatining raqobatbardoshligi ta'lim muassasasi faoliyati ehtiyojlarni qondiradigan sifatli va qiymat xususiyatlari maqsadli iste'molchilar, ijtimoiy hamda iqtisodiy ta'sirni aniqlash kabilarning yig'indisidir. Ta'lim sohasida faoliyatning joriy ta'siri sifatida quyidagilar bo'lishi kerak (masalan, o'zlashtirish tezligi tegishli xizmatlarni chet tilida olishda) va keyingi sub'ektning shaxsiy kasbiy rivojlanishi uchun muhim bo'lgan istiqbolli xizmatlarni qabul qiluvchi ta'lim xizmatlarining raqobatbardoshligi, boshqalar kabi faoliyat mahsuloti ehtiyojlar bilan muvofiqlik o'lchovini aks ettiradi va iste'molchining ehtiyojlarini ifodalaydi. V. V. Kulibanovanning ishida ta'kidlanganidek, xizmat - jismoniy mahsulot kabi, ishlab chiqaruvchining so'rovlarga javobidir va shuning uchun o'z iste'mol qiymatiga ega sanaladi. Bu uning qobiliyatida ifodalangan uning savdo xususiyatini belgilaydi, xizmatni sotib olish orqali odamlarning ehtiyojlarini qondirish, foydalanish va iste'mol qilish [3-15]. Sotib olishning o'ziga xosligi ta'lim xizmatlari ularning notijorat tabiati bilan bog'liq hisoblanadi. Shuning uchun ushbu xizmatlarni sotib olish tijorat almashinuvi emasligi nazarda tutiladi. Notijorat xizmatlarning raqobatbardoshligini tanlash shundan dalolat beradiki ularni olish manbai iste'molchisi (aniq ta'lim tashkilotlar), shuningdek ushbu xizmatlarning ijtimoiy ta'siri darajasi haqida aytish joiz bo'ladi.

Ta'lim muassasasining raqobatbardoshligi uning o'lchovidir, maqsadli iste'molchilarga bo'lgan talab ular ushbu muassasaning notijorat va tijorat mahsulotlari hisoblanadi.

Marketingda tur raqobatini, funktsional raqobatni farqlash odatiy holdir, raqobat va marketing raqobatining o'rtasida ham ma'lum bir farqlar mavjud. Agar iste'molchiga bir xil turdagi yoki shunga o'xshash xizmatlar taklif etilsa, bunda turlar raqobati sodir bo'ladi mulk. Masalan, bular turli xil xizmat ko'rsatish markaz yoki muassasalari, ta'lim

standartlari doirasidagi tashkilotlar tomonidan taqdim etiladigan xizmatlardir. Funktsional raqobat esa bir xil iste'molchi ehtiyojlari bilan bog'liq turli yo'llar bilan qondirilishi mumkin. Shunday qilib, masalan, ehtiyoj ta'lim muassasalari bilimlarni turli shakllar orqali qondiradilar. Bunda o'quv faoliyatini tashkil etish: kunduzgi, sirtqi, individual, masofaviy, tashqi kabi bo'lishi mumkin. Marketing raqobati o'ziga xosdir shunga o'xshash xizmat takliflariga ega tashkilotlar o'rtasidagi raqobat yoki ma'lum bir bozorda tovarlar bo'lishi shu jumladandir. Shu ma'noda faoliyat ta'lim muassasalarini raqobatli marketing deb tushunish mumkin.

Raqobat siyosati-bu chora-tadbirlar, harakatlar majmui, tashkilotning bozordagi raqobatbardosh mavqeini belgilaydigan qarorlar.[1] U atrof-muhit marketing muhitini doimiy monitoringini talab qiladi va zaruriyat, tashkilot harakatlarini sozlash kabi ishlarni o'z ichiga oladi.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi raqobatni hisobga olgan holda, E. V. Isaenko kartoteka ko'rinishidagi raqobatchilar to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etishni tavsiya qiladi, unda quyidagilar to'g'risidagi ma'lumotlar aks ettiriladi: har bir kompaniya tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar, mijozlar soni, usullari xizmatlar va boshqalar.[1] Ushbu ma'lumotlarni tahlil qilish orqali raqobatchilar tomonlari ya'ni kuchli va zaif tomonlarni ko'rishga imkon beradi. Muayyan kompaniyaning raqobatdosh ustunliklariga bunga xodimlarning mahorati va tajribasi, xizmatlar, kompaniyaning qulay joylashuvi, filial tarmog'ining mavjudligi, taqdim etish qo'shimcha xizmatlar, samarali reklama faoliyati, yo'nalish xizmatlar iste'molchisi faoliyati, taqdim etilayotgan yuqori sifat kiradi [4-172].

Notijorat ta'lim xizmatlari ta'lim standartlari, davlat tomonidan tartibga solinadi. Ijtimoiy xizmatlarning yuqori ijtimoiy ahamiyati, jumladan ta'lim imtiyozlar, subsidiyalar, bepul ta'lim xizmatlarining mavjudligini belgilaydi alohida xizmatlarni taqdim etishda ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, ta'lim xizmatlarining raqobatbardoshligi va ta'lim tashkilotlari narx omillariga faqat qisman bog'liq. Notijorat tashkilotlar raqobat usullari orqali ma'lumotlarni qo'llash imkoniyatidan butunlay mahrum bo'lib qolmaydilar. Shuning uchun ta'lim bozorida eng ko'p narxsiz raqobatning muhim omillari ko'roq rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маркетинг образовательных услуг / И. В. Захарова. – Ульяновск : УлГТУ, 2008. – 170 с.
2. Татаркин, А.И., Пилипенко, Е.В. Тенденции становления экономики знаний // Экономическая наука современной России. – 2007, №1 (36). – С.7-19.
3. Кулибанова, В.В. Маркетинг сервисных услуг. Руководство по повышению конкурентоспособности / В.В. Кулибанова. – СПб: Вектор, 2006. – 192 с.
- Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебное пособие / Под ред. Н.А. Нагапетянца. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 272 с.
4. Bitner, M.J., Booms, B.H., Tetreault, M.S. The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents. – Journal of Marketing, January 1990.
5. Umarovna, Rajabova Gavkhar. "IMPROVING THE PERFORMANCE MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN." Open Access Repository 8.11 (2022): 81-86.
6. Черноусенко, Т.И. Моделирование системы дополнительного образования (на примере инновационного образовательного учреждения). Автореф. дис.к.п.н. / Т.И. Черноусенко. – Саратов, 2003. – 23 с.

The concept of art therapy and it's types.

**Faculty of Pedagogy and Psychology, Kokand State Pedagogical Institute
Dilnavoz Sobirova, student of the Faculty of Applied Psychology 201 group
dilnavozsobirova@gmail.com**

Abstract.

Art therapy is a method of psychocorrection. This is already several times method that has shown good results. Treating is almost an art in the process all types improve the mental and emotional state of the patient positive influence on internal problems, understanding their fears, ambitions and goals and making them creatively available teaches expression through paths.

Key words: art therapy, music therapy, imago therapy, doll therapy, drama therapy, collage, isotherapy, kinesiotherapy.

Art itself has a healing effect, art therapy has this power allows you to focus on a specific problem and apply it correctly. Art therapy in the museum space is the

development of personality and its creativity considered as a tool for capacity building; The main methods are sublimation and transformation. The specialist's perception of patients. Faith and creative products are independent as well as a group helps to learn together. Therapeutic purposes comes first, creative goals are of secondary importance and as an addition to the main methods of psychotherapy is accepted. One of the methods of art therapy is called transference - the patient little by little, through visualization, my inner world becomes knowledge. Some exercises involve working together ¹⁷in groups an expert will help with the implementation As for the goals of Art therapy, they are very diverse: self-knowledge, self-expression, internal integration of the individual, external Immigrate with reality, expand personal experience. By itself modeling and drawing are the main tools of art therapy; they are also included in the museum works. Visual creativity - fantasy and Adults or it is difficult for children to achieve this without the help of art. This is psychotherapy. The second important concept in the field is sublimation. Unconscious instincts and applying concepts through art:

- art therapy treats various emotions and feelings, mainly social gives an opportunity to express in an acceptable way. Picture or modeling is the safest and most appropriate options for this purpose;

- supplement to speed up the art therapy treatment process used as a tool. Internal organs during oral psychotherapy is more easily expressed through visual images than through conversation. Non-verbal forms remove all restrictions and conscious censorship;

- interpretation and diagnosis during treatment in art therapy the basis for work is created. The content and style of work is the therapist's patient it allows to get a lot of information about the patient himself can talk about internal conflicts in the interpretation of his work;

- art therapy such as loss, trauma, fear, etc with feelings and thoughts expressed by life's accidents allows to work. Sometimes non-verbal means strong feelings and the only effective one that reveals and clarifies belief is a tool;

- to strengthen and develop emotions and intelligence serves;

- helps self-control and a sense of internal order;

- art therapy to reveal hidden talents and abilities

it gives me hope.

Art therapy is a genre of a certain type of art, on the direction and technology of psychocorrective therapeutic application psychocorrective with identifiable differences and characteristics is a set of methods. Since art therapy is provided through the medium of art, its systematicity, first of all, is based on the uniqueness of art forms (music -

¹⁷ Nikitin H. Art therapy: uchebnoe posobie. - Moscow: Cogito-center, 2014.

music therapy; visual arts - isotherapy; theater, image - image therapy; literature, book - bibliotherapy, dance, movement - kinesitherapy). , in turn, each type of art therapy divided into subspecies.

Strictly speaking, art therapy is drawing therapy based on visual arts (isotherapy). Popular for identifying and correcting neurotic and psychosomatic disorders among children and adolescents with learning and social adjustment difficulties. This process represents the emotional state of the person who painted.

Bibliotherapy (including fairy tale therapy) is the creative reading or creation of artistic compositions and works of art.¹⁸

-Music therapy:

-Drama therapy:

-Dance therapy:

-Doll therapy:

-Sand therapy:

-Sculpture therapy:

-Phototherapy:

-Play therapy.

Therapy using metaphorical associative maps.

Music therapy - music for therapeutic or healing purposes a type of art therapy used for music today therapy is a psychological direction (in medicine and psychology), it is an effect based on two aspects of success: psychosomatic (body functions therapeutic effect) and psychotherapy (man with music correction of deviations in development, psycho-emotional state).¹⁹

Puppet therapy is used in working with children and with the image of your favorite character (fairy tales, cartoons, toys). identity based. This method is used to treat various behavioral disorders, fears, difficulties in the development of the communicative sphere and used for others. Doll therapy technology is a child "game" associated with a traumatic situation using the symbol for is done in the style of a story, stories throughout the game the child's acceptance of drama and sympathy for the character. It should be ensured that he identifies the problem with the story opener therefore, the child's emotional stress should increase. At the end of the plot for him with the "emergence" of the conflict, with reaching the maximum level, replaced by violent emotional reactions (crying, laughing), with the release of voltage" is built on a "growing" foundation. "Performance". After finishing, the child should feel relieved. From

¹⁸ Pifalo, Terry (January 2007). "Jogging the Cogs: Trauma-Focused Art Therapy and Cognitive Behavioral Therapy with Sexually Abused Children". Art Therapy.

¹⁹ Ismailova J. Muhamedova M. Modern world museology. - T.. PREMIER PRIENT, 2013.--312 p.

theatrical acts, support (when something threatens the hero) and rebuke (when the hero wins) is very important. The end is always must be positive.

Kinesitherapy. Psychoemotional conditions and other diseases use dance therapy, motor rhythmic exercises for correction its positive effect is confirmed by a number of authors (V. M. Bekhterev, A. M. Bernstein, V. A. Gilyarovsky, V. A. Griner, D. S. Ozeretsky, G. L. Volkova and others). The use of dance therapy is in the human heart removing stress-induced muscle tension through dance thrown away. When correcting the psychoemotional state of the patient using movements between sensory experiences and body tension theory of body therapy, based on the principle of intimacy.²⁰

Image therapy (from the Latin imago - image) is a type of art therapy between them is a separate forest. It is based on psychotherapeutic process. Imagotherapy is about the image, but also about the unity of sh&xs and the image based on theoretical positions. According to this image therapy tasks:

- strengthening and enriching emotional resources, communication opportunities;
- the ability to adequately respond to negative educational situations and his ability to play a role appropriate to the course of events is deformed to get an adequate way from the image and thus "escape";²¹
- separate, independent value in the restoration of personality the ability to creatively redevelop the displayed "therapeutic" image development;
- the ability to mobilize life experience in time education, education of voluntary qualities, self-discipline building skills;
- imagotherapy that enriches life with new content arousing a certain creative interest in the process.

In conclusion, these directions create an opportunity to express one's inner world and life problems, to feel oneself and to solve problems. With the help of art therapy, it is possible to increase the creative and mental capabilities of individuals, develop their natural abilities and find a new approach to problem solving.²²

References.

1. Pifalo, Terry (January 2007). "Jogging the Cogs: Trauma-Focused Art Therapy and Cognitive Behavioral Therapy with Sexually Abused Children". Art Therapy.
2. Wang, Qiu-Yue; Li, Dong-Mei (2016-09-01). "Advances in art therapy for patients with dementia"

²⁰ Abdullaev N. History of art. - T.: Sanat 2006. T. 2. - 192 p.

²¹ Wang, Qiu-Yue; Li, Dong-Mei (2016-09-01). "Advances in art therapy for patients with dementia"

²² Ismailova J., Nishonova K., Mukhamedova M. Museum and society. - T.: Chinor ENK, 2015. - 176 p.

3. Abdullaev N. History of art. - T.: Sanat 2006. T. 2. - 192 p.
4. Egamberdiyev A. History of fine art and architecture. 0 follow up manual. - T.:teacher, 2007. - 160 p.
5. Ismailova J. Muhamedova M. Modern world museology. - T.. PREMIER PRIENT, 2013.--312 p.
6. Ismailova J., Nishonova K., Mukhamedova M. Museum and society. - T.: Chinor ENK, 2015. - 176 p.
7. Nikitin H. Art therapy: uchebnoe p

ТИПЫ СЕМЕЙ И ИХ СОВРЕМЕННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ

Абидова Ф., Адылбек к.А., Мойдинбекова А., магистранты ОшГУ

Аннотация. Авторы пытаются охарактеризовать типы семей, в которых встречаются различные кризисные ситуации. Есть указания на их причины, признаки, последствия и др. В статье есть конкретные практические рекомендации для социальных психологов в работе с кризисными семьями.

Ключевые слова: дети, здоровье, право, семья, отношения в семье.

TYPES OF FAMILIES AND THEIR CURRENT PRIORITIES

Annotation. The authors trie to characterize the types of families in which various crisis situations are encountered. There are indications of their causes, signs, consequences, etc. The article contains specific practical recommendations for social psychologists when working with families in crisis.

Key words: children, health, law, family, family relations.

Во Всеобщей декларации прав человека (статья 16, пункт 3) подчеркивается, что семья является естественной, фундаментальной ячейкой общества и имеет право на защиту со стороны общества и государства.

Сейчас трудно найти семью, которая могла бы быть достаточно уверенной не только в будущем своих детей. Более 50% семей в Кыргызстане живут на грани бедности или очевидной нищеты.

Многие авторы пытались классифицировать или определить статус семей. Для этого использовались различные критерии:

- семейные или генетические корни;
- состав семей (полный и неполный; один и более детей);
- число детей (без детей, семьи с одним или двумя детьми, многодетные семьи);
- общее положение семьи:
 - а) обычные семьи;
 - б) семьи риска, имеющие социальные и гигиенические факторы риска;
 - с факторами социально-экономического риска;
 - при наличии медицинских и социальных факторов риска;
 - с факторами социально-демографического риска;
 - с социально-психологическими факторами риска;
 - в) ассоциированные семьи (где есть наркоманы, алкоголики, игроманы, проститутки, осужденные и отбывшие тюремные сроки).

С точки зрения социологов, характерными чертами современных семей являются:

- нуклеаризация (увеличение числа бездетных семей, снижение рождаемости и преобладание семей с одним или двумя детьми);
- увеличение числа разводов и одиноких семей;
- распространение так называемых гражданских браков и, как следствие, увеличение числа детей вне брака и нерешенность проблемы планирования семьи;
- значительное распространение среди всех типов одиноких семей, даже в сельской местности;
- утрата семейных традиций и отсутствие желания их формировать и поддерживать среди представителей разных поколений.

Семья как первичная ячейка или «кристалл» общества, и микрометр растущего ребенка сегодня по объективным и субъективным причинам не выполняет больше своих ключевых функций. Правильное воспитание детей и их

защита от трудностей в современной реальности становится весьма редким явлением.

Вынужденная миграция населения и экономический кризис привели к резкому росту отречения от детей и к их бездомности.

Уход из дома и отсутствие дома у детей являются прямым следствием современной социально-экономической нестабильности, резкого падения культурного уровня и снижения морального потенциала населения.

В Кыргызстане остро стоит проблема социального сиротства (когда родители по разным причинам уклоняются от выполнения своих прямых функций по отношению к своим детям) и недостаточной защиты детей от жестокого обращения и семейного насилия.

Многие семьи подвергаются социальным рискам и характеризуются следующими недостатками в таких аспектах, как:

- социально-экономический (низкий уровень материальной жизни семьи, нерегулярный доход, плохие жилищные условия или их полное отсутствие);

- медицинский (инвалидность или хронические заболевания детей, родителей или других членов семьи; вредные условия труда для отцов и особенно для матерей; нарушение санитарных правил. Пандемия во время коронавирусной инфекции 2020 года ярко продемонстрировала этот риск);

- социально-демографический (одинокие или многодетные семья, семьи с несовершеннолетними родителями, пожилые родители, семьи с новым браком и дети, являющиеся друг другу сводными братьями/сестрами);

- социальный (семьи с эмоциональными и разрушительными конфликтующими отношениями супругов, родителей и детей, низким общим образованием, искаженными ценностями; педагогическая недостаточность родителей или их низкий образовательный уровень);

- алкоголизм, наркомания, игромания, проституция, а также иные виды асоциального поведения взрослых, которые напрямую влияют на детей;

- наличие осужденных членов семьи, разделяющих нормы и традиции преступной среды (отсюда проявление жестокости и садизма).

Существуют основные формы жестокого обращения с детьми, куда входят физическое, сексуальное, психическое насилие, пренебрежение основными потребностями ребенка.

Физическое насилие (умышленное физическое повреждение ребенка) – это умышленное причинение вреда ребенку, которое ставит под угрозу его жизнь и здоровье. В том числе сюда относятся избиения, пытки, причинение тяжкого вреда здоровью, сексуальное насилие или разврат (участие ребенка с согласия или без согласия ребенка в сексуальных отношениях со взрослыми для удовлетворения или выгоды от последнего).

Согласие ребенка на половую связь не дает оснований считать ее ненасильственной, так как ребенок не имеет свободной воли и не может предвидеть все негативные последствия таких явлений.

Психическое или эмоциональное насилие рассматривается как периодическое, продолжительное или постоянное психическое воздействие на ребенка, тормозящее развитие личности и вызывающее патологические черты, направленные на оскорбление, унижение личности, чести, достоинства и репутации ребенка.

Среди психологических форм насилия наблюдаются открытый отказ и постоянная критика ребенка, угрозы в адрес ребенка в устной форме, замечания в оскорбительной форме, деградация ребенка, умышленная физическая или социальная изоляция ребенка, ложь и невыполнение своих обещаний взрослыми, уникальное и тяжелое психическое воздействие, которое приводит к психической травме личности ребенка.

Помимо термина «насилие», используются понятия «жестокое, унижающее достоинство обращение», «невнимательность». В последнее время распространился термин «злоупотребление или халатность (неуважение) детей».

Самой серьезной проблемой в общественной жизни остаются насилие над детьми и насилие в семье, безответственность деморализованных родителей в отношении здоровья и воспитания детей.

Неуважение к потребностям ребенка (отсутствие базового ухода за ребенком, что подрывает его эмоциональное состояние и ставит под угрозу его здоровье или развитие). Неуважение к основным потребностям ребенка включает в себя отсутствие соответствующего возраста и потребности ребенка в питании, одежде, жилом доме, образовании, здравоохранении; невнимательность и неосторожность, что может привести к тому, что ребенок станет жертвой дорожно-транспортного происшествия (ДТП).

Отсутствие внимания может быть непреднамеренным. Это может быть результатом болезни, хронической бедности, неопытности родителей или их незнания, стихийных бедствий или социальных расстройств.

Насилие (неуважение) в отношении детей определяется как любое насилие, применяемое к детям со стороны самих родителей, а также из-за вины или бездействия родителей.

Это не просто избиения, удары, травмы, сексуальные домогательства и другие способы. Также это унижение, хулиганство, различные формы презрения ребенка, которые ранят детскую душу.

Таким образом, наличие фактора социального риска не обязательно предполагает социальные отклонения в поведении детей, но свидетельствует о большей вероятности таких расстройств, которые растут по мере усиления факторов риска.

Литература

1. Аккерман Н. Роль семьи в появлении расстройств у детей // Семейная психотерапия. - СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 356 с.
2. Андреева Т. В. Психология семьи: Учеб. пособие. – СПб: Речь, 2007. – 384
3. «Федеральные законы об образовании и правах ребенка с комментариями». - Ростов Н/Дон, Финикс, 2002, с.44-50.
4. Всеобщая декларация прав человека (10.12.1948.). - М., 2002.

5. Карабанова О. А. Психология семейных отношений.- Самара, 2001. - 215 с.
6. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. - СПб.: Речь, 2006. - 360 с.
7. Осухова Н. Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / Н. Г.Осухова. – 2-е изд., испр. – М.: Академия, 2007. – 288 с.
8. Сатир В. Психотерапия семьи. – СПб., 2006.
9. Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. – СПб., 2003.

Байиш кызы Назира, Балтабаева Аваскан, магистранты ООП

«Психология» факультета педагогики и психологии

Ошского государственного университета

**Роль эмпирического исследования детей с ограниченными
возможностями здоровья в современном обществе**

Аннотация. В статье авторы утверждают важность разработки различных методических пособий и руководств для специалистов и родителей, работающих с детьми с ограниченными возможностями здоровья. Особенности детки требуют особого, специального подхода.

Ключевые слова: дети, отсталость, развитие, пособие, успех.

Bayish kyzy Nazira, Baltabaeva Avaskan, master's students of the Educational
Program "Psychology" of the Faculty of Pedagogy and Psychology
Osh State University

The role of empirical research of children with disabilities in modern society

Annotation. In the article, the authors assert the importance of developing various teaching aids and guidelines for specialists and parents working with children with disabilities. Special children require a special, special approach.

Key words: children, backwardness, development, benefits, success.

Введение. Нелегко быть равнодушным к судьбам таких самых уязвимых по возрасту групп общества, как дети и их семей. Можно с уверенностью сказать, что многие люди в душе хотели бы изменить к лучшему жизнь семей, воспитывающих детей с особыми нуждами, а возможно, кто-то уже меняет ее, делая эту жизнь ярче, интереснее и радостнее, наполняет общением, информируя о самых необходимых вещах и процессах.

Это стало возможно благодаря специалистам и родителям – людям, готовым заботиться о ребенке с ограниченными возможностями, посвятить ему часть своего свободного времени, подружиться с ним и его родителями, подарить им радость общения.

Материал и методы исследования. В своей жизни практически каждый человек хотя бы раз сталкивался с трудностями и нуждался в помощи, и признаться в этом - нет ничего предосудительного или неестественного. Испытывая сочувствие к другим людям, можно развиваться, сопереживать, познавать себя и других.

Один из законов энергии прост: чтобы получить что-то, нужно и отдать кое-что. Сколько отдашь, столько и вернется к тебе сторицей. Поделиться своими знаниями, информировать родителей и общество о людях с ограниченными возможностями (ЛОВЗ), теплом, вниманием и временем с тем, кто рядом – вот основная идея издания различных методических руководств и брошюр для специалистов и родителей.

На страницах таких пособий и книг каждый родитель и специалист может найти важную и полезную информацию. В них рассказывается об уникальной помощи семьям, воспитывающим детей с особенностями развития; собраны проверенные на практике рекомендации и советы, которые помогут быстро среагировать в экстренной ситуации; печатают номера телефонов, которые всегда должны быть под рукой у каждого родителя ребенка с ОВЗ. Это не должны быть сборники душещипательных историй, напротив – издания, которые представляют

собой руководство-памятку, такие тысячи советов на все непредвиденные случаи в жизни.

Анализ и результаты исследования. Они-то и бывают сборниками информации о разных аспектах жизни и развития ребенка, но все части объединяет одно – любовь к детям и желание быть рядом с теми, кому нужны поддержка и забота. Идея о том, что очень полезно поделиться бесценными, накопленными в жизни знаниями, последовательно подсказать, как же все-таки быть, когда есть сомнения, неуверенность в правильности действий, или когда просто не знаешь, что делать в сложной ситуации, а действовать нужно быстро.

В обучении родителей предпочтение отдается тем методам, которые стимулируют активное участие родителя в обучении (тренинг), обеспечивают обратную связь и основаны на примерах из практики.

Идеальная программа подготовки обеспечивает: постоянное совершенствование уже имеющихся знаний и навыков, приобретение новых и развитие личности специалиста или родителя.

Так, практики работы единодушно заявляют о проблеме недостаточной разработанности единой методической базы, обеспечивающей создание условий для организации и дальнейшего сопровождения деятельности современных родительских движений. Поэтому требуется специальная подготовка родителей, готовых к реализации различных видов деятельности.

В отличие от профессиональной подготовки и развития компетентности личностный рост родителя - это процесс, обладающий большой самостоятельностью и внутренней мотивацией. Социально-психологическая готовность молодых родителей к деятельности проявляется в осознании и контроле собственных эмоций; стресс устойчивости; смелости в принятии решений и развитии лидерских навыков.

Большое значение в работе со специалистами имеет подготовка и проведение приема, вступление в контакт, необходимо тщательно подготовиться,

узнать больше о семье, о родителях, о диагнозе ребенка, проконсультироваться с психологом, врачом реабилитационного центра.

Обучение специалистов и родителей деятельности с детьми с особыми нуждами основывалось на принципе интерактивности, т. е. обучение, совмещенное с реальными практическими делами, включались в работу. Целевым ориентиром для родителей служит положение – уйти от опеки над детьми и создать необходимые условия для развития личности ребенка: его мышления, воображения, находчивости и чувства юмора; формирование здорового образа жизни и мотивов социальной деятельности. Приоритетными формами работы с родителями были лекции, семинары, тренинги индивидуальные беседы и консультации, анкетирование. В основу деятельности были положены следующие принципы: «Смотреть не на проблему, а в глаза ребенку, принимать его таким, какой он есть», «Больше общаться, больше совместных дел (не делать за ребенка, а с ребенком)», «Показать ребенку себя и свой мир (быть воспитанными, добрыми, понимающими)», «Быть искренними с этими детьми».

Бесплатное и льготное лекарственное обеспечение работает в КР.

Согласно Программе государственных гарантий по обеспечению граждан КР медико-санитарной помощью на 2013-2014 годы **дети с ограниченными возможностями здоровья в возрасте до 18 лет** входят в категорию граждан, имеющих право на бесплатное и льготное лекарственное обеспечение согласно данной Программе, утвержденной Постановлением правительства КР №388 от 28 июня 2013 года.

Бесплатное и льготное лекарственное обеспечение граждан КР на амбулаторном уровне при отдельных заболеваниях, согласно п. 38. лекарственными средствами через аптечную сеть по льготным рецептам, выписываемыми фельдшерами фельдшерско-акушерских пунктов, врачами группы семейных врачей, специалистами центров семейной медицины, центров

общеврачебной практики и Республиканского центра психического здоровья, обеспечиваются в соответствии с нормами отпуска.

Медико-социальная экспертная комиссия (МСЭК) – это определение потребностей свидетельствуемого лица в мерах социальной защиты, включая реабилитацию, на основе оценки ограничений жизнедеятельности, вызванных стойким расстройством функций организма.

МСЭ проводится в соответствии с постановлением Правительства КР от 31.01.2012 года №68 согласно положения «О признании гражданина лицом с ограниченными возможностями здоровья» (ЛОВЗ).

Так, учреждения медико-социальной экспертизы в республике находятся в ведении Министерства труда и социального развития.

Комиссия медико-социальной экспертизы в установленном законом порядке проводит освидетельствование граждан с целью установления группы инвалидности, определения степени утраты профессиональной трудоспособности, а также изучает распространенность и структуру инвалидности, причины, факторы и условия, влияющие на возникновение, развитие и исход инвалидности.

Установление группы инвалидности представляет собой определение потребности граждан в мерах социальной защиты, в том числе реабилитации и интеграции, на основе ограничений жизнедеятельности, вызванных стойким расстройством функций организма.

Необходимые для ребенка реабилитационные мероприятия заносятся в его индивидуальную программу реабилитации (далее – ИПР).

ИПР разрабатывается специалистами бюро, проводимыми медико-социальную экспертизу после признания ребенка инвалидом (Приказ Министерства труда и социальной защиты КР №391. В ИПР ребенка-инвалида включены:

1. Мероприятия медицинской реабилитации, в том числе: реконструктивная хирургия, восстановительная терапия, санаторно-курортное лечение, протезирование и протезирование.

2. Мероприятия психолого-педагогической реабилитации: -получение дошкольного воспитания и обучения, где указывается тип дошкольного образовательного учреждения; - получение общего образования: тип школьного образовательного учреждения и условия получения общего образования, а также учебная нагрузка в день (в часах) и объем изучаемого материала; - получение профессионального образования, где даются рекомендации по профессии, типу образовательного учреждения и форме получения образования; - рекомендации о противопоказаниях и доступных условиях, и видах труда; - проведение психолого-педагогической коррекции.

3. Мероприятия социальной реабилитации: - социально-средовая реабилитация; - социально-педагогическая реабилитация; - социально-культурная реабилитация; - социально-бытовая реабилитация; -физкультурно-оздоровительные мероприятия и спорт.

4. Технические средства реабилитации, услуги по реабилитации.

Индивидуальная программа реабилитации ребенка-инвалида является обязательной для исполнения соответствующими органами государственной власти, органами местного самоуправления, а также всеми организациями.

Дети-инвалиды имеют право на следующий набор социальных услуг: - обеспечение необходимыми лекарственными препаратами для медицинского применения по рецептам на лекарственные препараты, медицинскими изделиями по рецептам на медицинские изделия, а также специализированными продуктами лечебного питания для детей-инвалидов в соответствии со стандартами медицинской помощи (Программа госгарантий); - направление пациентов (в том числе детей-инвалидов) для оказания специализированной (в том числе высокотехнологичной) медицинской помощи в медицинские организации осуществляется лечащим врачом в поликлинике по месту жительства.

Основанием для направления пациента на оказание специализированной медицинской помощи является наличие у него медицинских показаний.

Помощь должна быть своевременной, работа должна быть индивидуальной и искренней, учитывая возможности и активности ребенка с ОВЗ. Необходимо дарить добро, жить и радоваться жизни, помогать другим, менять их жизнь к лучшему. Просто быть человеком, если смотреть с позиций добра и счастья. Великое счастье каждого человека – просто быть им и делиться этим счастьем с теми, кто рядом.

В руководствах для специалистов и родителей по оказанию социальных услуг детям с особыми нуждами и их родителям должно содержать практические рекомендации для родителей и специалистов, работающих с детьми с особыми нуждами и оказанию психосоциальной, медико-информационной поддержки в доме, а также в условиях реабилитационного центра в городе Ош. Такие пособия будут полезны родителям детей с особыми потребностями, людям, специалистам по социальной работе и руководителям социальных служб, студентам направлений «психология», «социальная работа» и др.

Вывод. Особый интерес подобные издания представляют для экспертов, разрабатывающих положения о центрах социальной реабилитации и социальной помощи семье и детям, стандарты и нормы в области социальной защиты всех социально-уязвимых слоев населения Кыргызской Республики.

Литература

1. Конституция КР. – Бишкек, 5 мая 2021 года.
2. Кодекс КР «О детях». – Бишкек, 2005.
3. Закон КР «Об образовании».
4. Закон КР «О правах и гарантиях лиц с ОВЗ».
5. Указ Президента КР «О неотложных мерах по улучшению положения детей в КР».
6. Стратегия развития образования КР до 2040 г.

7. Постановление ПКР «О Комплексе мер по обеспечению прав и улучшению качества жизни лиц с ОВЗ в КР на 2014-2017г.
8. Проектирование среды жизнедеятельности с учетом потребностей инвалидов и других маломобильных групп населения (СНиП КР).
9. Стратегия социального развития КР на 2018-2021 г.

РОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Мадаминова Хуснида Рашидовна преподаватель кафедры Менеджмент образования КГПИ

Жакупова Галина Спатаевна, старший преподаватель кафедры педагогики Ошского Государственного Университета. Киргизия

Аннотация

В статье показаны роль и место современной информационной среды в обучении и воспитании студентов ВУЗа, подчеркнуто, что воспитание нацелено на формирование человека как личности, его отношения к миру, обществу, людям. Поэтому важно правильное использование электронно-образовательных ресурсов в процессе воспитания.

Ключевые слова: Воспитание, информационные и инновационные технологии, педагоги – профессионалы, электронно-образовательные ресурсы, интернет, средства воспитания.

UNIVERSITET TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYADAN FOYDALANISHNING O'RNI.

Madaminova Xusnida Rashidovna KDPI “Ta’limni boshqarish” kafedrası o‘qituvchisi

Jakupova Galina Spataevna, O‘sh Davlat universiteti “Pedagogika” kafedrası
katta o‘qituvchisi. Qirg‘iziston

Annotatsiya

Maqolada oliy o‘quv yurtlari talabalarini tayyorlash va tarbiyalashda zamonaviy axborot muhitining o‘rni va o‘rni ko‘rsatilib, ta’lim insonni shaxs sifatida shakllantirishga, uning dunyoga, jamiyatga, odamlarga munosabatini shakllantirishga qaratilganligi ta’kidlangan. Shu bois ta’lim jarayonida elektron ta’lim resurslaridan to‘g‘ri foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Ta'lim, axborot va innovatsion texnologiyalar, professional o'qituvchilar, elektron ta'lim resurslari, Internet, ta'lim vositalari.

На современном образовательном этапе в Республике в связи с изменившимися условиями жизни современного человека, внедрением во все сферы деятельности человека новых информационных и инновационных технологий, общество предъявляет много требований к модели выпускника.

Одно из требований современного общества это развитие коммуникативных способностей выпускников вузов, их умения владения академическим письмом, умением создавать электронные ресурсы, работа на онлайн платформах, разработка контентов сайтов и образовательных программ. Особенно актуальным данный вопрос встал с появлением карантинных ситуаций в связи с распространением Covid -19, когда образование перешло на дистанционное онлайн-обучение. Таким образом, сегодня помимо формирования профессиональных компетенций, знаний, умений и навыков по специальности мы должны готовить педагогов, подготовленных к работе с применением ИКТ.

Для достижения наилучших результатов наши выпускники должны отвечать требованиям общества, наряду с глубокими психолого-педагогическими знаниями, определяемых возрастающим уровнем информатизации, воспитанности и развития выпускников, в частности:

- в настоящее время обществу нужны педагоги - профессионалы, способные самостоятельно, рационально решать поставленные проблемы;

- выпускник должен в обилии информации уметь выделить нужную ему, применить ее в изменившейся ситуации;
- выпускники педагогического института должны уметь адаптироваться для жизни в обществе, любой социальной среде.

Отсюда меняются задачи как филологического образования, так и воспитания в том числе.²³

Воспитание – в отличие от обучения, где центром внимания является становление познавательных процессов человека, его способностей, приобретение им знаний, умений и навыков, нацелено на формирование человека как личности, его отношения к миру, обществу, людям. Воспитание – это не отдельный процесс, а сторона на учения, имеющая много общего и отличного от него.²⁴

Главная задача воспитания в педагогическом вузе – формирование и развитие будущих педагогов как личности, обладающей необходимыми качествами для жизни в обществе. Цели воспитания меняются с изменением системы общественного устройства и социальных отношений, изменяются вместе с этим и методы, технологии воспитания. Всякий раз они задаются в виде требований, которые предъявляют к личности человека новые тенденции развития общества. В более или менее стабильные периоды общественного развития и цели воспитания становятся устойчивыми. Во время значительных социально-экономических преобразований они становятся неопределенными.

Средства воспитания студентов в вузе различны, и одними из наиболее эффективных на современном этапе образования являются

²³ <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>

²⁴ <https://natalibrilenova.ru/problema-sootnosheniya-vospitaniya-obucheniya-i-razvitiya>

информационные технологии, или компьютерные технологии. Важность электронно-образовательных ресурсов, размещающихся сегодня на образовательных порталах сети интернет нельзя недооценивать. Актуальность данных ресурсов в дополнении имеющейся электронной литературы в библиотеках и возможность быстрого поиска и доступа к нужному материалу.²⁵

Компьютерное воспитание и обучение включают несколько понятий:

- управление деятельностью студентов с помощью компьютера;
- применение интернета, как огромного дополнительного информационного ресурса для обучения и воспитания;
- воспитание коммуникативных навыков студентов;
- поддержания интереса при обучении и воспитании, как средство для самообразования.

Интернет при этом можно использовать и как средство общения, и как средство обучения, и как средство развлечения, и как средство воспитания, и как средство получения информации.²⁶ Применение информационных технологий на занятиях предполагает следующие важные аспекты:

- интенсивное использование компьютеров как инструмента повседневной учебной работы студентов и педагогов;
- изменение источников к содержанию обучения;
- разработку методов самостоятельной поисковой и исследовательской работы студентов в ходе выполнения учебных телекоммуникационных проектов;

²⁵ <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>

²⁶ Устатджалилова Х. А. Применение компьютерных средств обучения на уроках геометрии с целью развития геометрических умений и навыков учащихся //Вестник КРАУНЦ. Физико-математические науки. – 2013. – Т. 7. – №. 2. – С. 74-77.

- обучения студентов методам коллективного решения проблем;
- подготовку преподавателей к работе с новым содержанием, новыми методами и организационными формами обучения и воспитания.

Интернет предоставляет преподавателю вуза многочисленные возможности для получения информации в различных областях, и быть в курсе современной жизни, быть «намного впереди» своих студентов.

Во время информационных часов по воспитанию и часах духовности необходимо применять такие методы работы в интернете, как изучающие программы, ознакомительные программы, просмотрные программы, поисковые программы. Важным и обязательным мы считаем изучение такой истории государства, истории края, материала как, биография великих людей Киргизии, Конституция Республики Киргизия, документы, выступления вождей, речи, визиты правительства, книги, новости, материалы СМИ и многое другое можно получать на официальном сайте <https://www.gov.kg/ru>, <https://edu.gov.kg>, Так, можно организовать презентации и онлайн-конференции со сверстниками других вузов на внеурочных факультативных занятиях, математических кружках. Это могут быть как обучение терминам на иностранных языках, так и познавательные онлайн игры, тесты и анкеты, художественная литература в электронных изданиях, популярная и классическая музыка.

Таким образом, компьютерная коммуникация позволяет получить доступ к практически неограниченным массивам информации, хранящихся в централизованных банках данных, являясь мощным инструментом в руках преподавателя, как в воспитательном, так и образовательном процессе в вузе.

Это дает возможность опираться на весь запас знаний, доступных жителю «информационного общества», при организации воспитательных мероприятий.

Литература

1. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - Кн. 1: Общие основы психологии. — 688 с
2. Лошкарева Н.А. Рекомендации о развитии общих умений и навыков школьников. — Киев., 1984. — с.17.
3. Устаджалилова Х. А. Применение компьютерных средств обучения на уроках геометрии с целью развития геометрических умений и навыков учащихся //Вестник КРАУНЦ. Физико-математические науки. — 2013. — Т. 7. — №. 2. — С. 74-77.
4. Устаджалилова Х. А., Зокирова М. С. Совершенствование современного непрерывного образования в Республике Узбекистан //Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества. — 2018. — С. 42-46.
5. Устаджалилова Х. А., Махмудова О., Султанов Д. Особенности профессионально-педагогической подготовки выпускников-будущих учителей математики //Молодой ученый. — 2016. — №. 3-1. — С. 18-19.
6. <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>
7. <http://education.kudits.ru/homeandschool> . Дистанционный курс.
8. <https://natalibrilenova.ru/problema-sootnosheniya-vospitaniya-obucheniya-i-razvitiya>

PROFESSIONAL ACTIVITIES OF A MATHEMATICS TEACHER.

Senior teacher

Kokand State Pedagogical Institute. A.A.Ergashev.

Устаджалилов К.А. Заместитель директора по воспитательной работе
средней общеобразовательной школы №41 города Коканда

Annotation

Methodical training of mathematics teacher in pedagogical university is a part of his/her professional preparation for future professional activity. Therefore, this article consistently analyzes such concepts as "professional activity", "professional education" of a mathematics teacher and their connections with the concept of methodological training of a mathematics teacher in pedagogical university.

Keywords. Pedagogical activity, modernization, innovation, methodological training, pedagogical communication, intellectual and cognitive activity, predict, plan, model, experiment, transform, rethink, evaluate, modernize.

Professional training of the future teacher of mathematics is currently carried out mainly through the isolated study of the courses of practical training on solving mathematical problems and methods of teaching mathematics. Practical training on solving mathematical problems in pedagogical universities is introduced in order to strengthen the professional orientation of curricula. Hence its necessary comprehensive connection with the course of methodology of teaching mathematics.

Thus, in the course of the conducted research analysis the contradiction between the social order of society, formulated in the requirements of the concept of modernization of education, the need to improve the level of professional training of teachers in pedagogical university, the results of pedagogical research of innovative processes in education and the limitations of the really existing system of methodological training of future teacher of mathematics in pedagogical university traditional approaches to teaching is determined.

The purpose of the article is that in it the problem of methodical training of the future teacher of mathematics in pedagogical university is solved for the first time on the basis of combination of innovative approaches to teaching - integrative, activity, differentiated and technological.

Profession (Latin *professio* - officially specified occupation, from *profiteor* - I declare my business) - a type of labor activity of a person who possesses a complex of special theoretical knowledge and practical skills, which are acquired as a result of purposeful training and work experience. The meaning of pedagogical The essence and structure of pedagogical activity, as well as its related productivity is one of the most urgent problems of pedagogical science and practice. The general scientific method for solving theoretical and practical problems of pedagogical activity is the system approach (P.K.Anokhin, M.A.Danilov, F.F.Korolev, V.M.Malinin, etc.); in pedagogy there are different variants of applying the general theory of systems to the analysis of pedagogical activity. Pedagogical activity as a complex dynamic system has its specific structure, which includes numerous elements.

This article reviews and analyzes the content of the concepts of "professional pedagogical activity" (PA), "structure of pedagogical activity" and related concepts of

"pedagogical abilities", "pedagogical professionalism", "professional competence", "pedagogical creativity", "pedagogical culture" as they are the basis for building professional (methodological) teacher training in modern conditions.

The analysis of various approaches to the content of the concept of "professional pedagogical activity" shows that this concept is integrative, containing various components of activity in various combinations. According to E.I. Rogov, it is quite difficult to draw a real, rigid line between professional and non-professional activity. Possessing a complex internal structure, profession includes a lot of heterogeneous subject-tools. - informational, including the collection and selection of information, its systematization, structuring, generalization, etc. (A.I. Shcherbakov, E.I. Lyashchenko, V.M. Monakhov, etc.);

- organizational, including the main directions of organization of pedagogical activity, the implementation of which determines its effectiveness; the system of skills of the teacher to organize his activity, as well as the activity of students (G.E. Alimukhambetova, N.V. Kuzmina, A.I. Shcherbakov, V.A. Slastenin, E.I. Lyashchenko, V.I. Ginetsinsky (insentive component), V.M. Monakhov (managerial), etc.);

- constructive, which includes the peculiarities of the teacher's construction of his/her own activity and students' activity, taking into account the goals of the program.

own activity and activity of students taking into account the goals of education and upbringing (lesson, occupation, class, etc.).

The constructive one, which includes peculiarities of the teacher's construction of his own activity and students' activity taking into account the goals of teaching and education (lesson, lesson, cycle of lessons) (N.V. Kuzmina, A.I. Shcherbakov,

V.A. Slastenin, E.I. Lyashchenko, G.V. Khoreva (components - pedagogical task - pedagogical goal in the given conditions "student - teaching material - teacher"), V.I. Ginetsinsky (presentational component), etc.);

- communicative, involving the organization and effective manifestation of communication and interaction between objects and subjects in the course of pedagogical activity aimed at achieving didactic (educational and educational) goals (N.V. Kuzmina, A.I. Shcherbakov, V.A. Slastenin, E.I. Lyashchenko, G.V. Khoreva, V.M. Monakhov, etc.);

Innovative components of professional activity can be conditionally divided into two groups: components of activity formulated in a generalized way and specific components of activity.

1) Components formulated in generalized form:

- - managerial, which includes the skills to organize management, motivate, goal-setting,

forecasting, organizing the activity of learners, controlling it, correcting and monitoring the results (V.A.Slastenin, G.V.Khoreva, V.I.Ginetsinsky, V.M.Monakhov, etc.);

- - innovative, reflecting the teacher's creative potential, going beyond the limits of normative activity; including the ability to

- The innovative, reflecting the teacher's creative potential, going beyond the normative activity; including the skills of collecting information, analyzing pedagogical experience, goal-setting, forecasting, planning, modeling, experimenting, transforming, rethinking, evaluating, modernizing, processing the results, implementing (V.M. Monakhov, V.V. Serikov, etc.).

- 2) Specific management and innovation components:

- - designing, assuming setting specific goals and tasks before the students, as a result of which it is possible to achieve certain results of learning, development and education (N.V.Kuzmina,

- V.A. Slastenin, V.M. Monakhov, etc.);

- research, including the ability to find a problem related to students' learning activity, its actualization; to formulate goals, objectives, subject, object, hypothesis, master and plan methods of pedagogical research, conduct observation and experiment, process the results, formulate conclusions (A.I.Shcherbakov, V.M.Monakhov, etc.);

- intellectual, including the skills of systematization, generalization,

- analysis, synthesis, classification, abstraction, comparison, comprehension,

- generalizing, analyzing, synthesizing, classifying, abstracting, comparing, comprehending, identifying the common, singular, goal setting, reflection (V.M.Monakhov, M.M.Potashnik, V.V.Serikov, etc.);

- diagnostic, including the ability to carry out diagnostic procedures of knowledge and skills assimilation, development and education of students in educational activity, to process the results (V.A. Slastenin, V.M. Monakhov, E.N. Perevoshchikova, etc.);

- corrective, connected with comparison and correction of the results of students' activity (V.A.Slastenin, V.M.Monakhov, V.I.Ginetsinsky, E.N.Perevoshchikova, G.V.Horeva, etc.);

- predictive, including intuitive anticipation of the final result of learning (V.A.Slastenin, V.M.Monakhov, etc.);
- creative, including the skills of imagination, schematization, typification, anticipation, reconstruction, modernization of information (V.M. Monakhov et al.);
- axiological, including the skills of reflecting the history of national school education, orientation to national values, etc. (V.M. Monakhov, T.S. Polyakova, Y.A. Drobyshev, etc.);
- reflexive, including the ability of a teacher to analyze his/her own actions and states (A.I.Shcherbakov, E.I.Lyashchenko, A.K.Markova, V.M.Monakhov, G.V.Khoreva, etc.).

REFERENCES - ADABIYOTLAR

1. Ergashev, A. A., & Tolibzhonova, Sh. A. (2020). The main components of professional education of a teacher of mathematics. Vestnik KRAUNTS. Physico-mathematical sciences, 32(3), 180-196.
2. N.N. Manko Technological competence of a teacher. Moscow .Prosveshchenie.2002.
3. Pedagogical Creativity Moscow .Prosveshchenie. 2000 г.
4. N.V. Kuzmina Pedagogical abilities Moscow, Prosveshchenie.1990g.
5. A.K. Markova. Pedagogical Activity Moscow, Prosvesenie, 1993 g.
6. Zunnunov, R. T., & Ergashev, A. A. (2021). A Bitsadze-Samarsky type problem for a mixed type equation of the second kind in a region elliptic part of which is a quarter plane. In Fundamental and applied problems of mathematics and computer science (pp. 117-20).
7. Zunnunov, R. T., & Ergashev, A. A. (2016). A displacement problem for a mixed type equation of the second kind in an unbounded domain. Vestnik KRAUNTS. Physico-mathematical sciences, (1 (12)), 26-31.
8. Zunnunov, R. T., & Ergashev, A. A. (2017). A BOUNDARY VALUE PROBLEM WITH DISPLACEMENT FOR A MIXED TYPE EQUATION IN AN UNBOUNDED DOMAIN. In Actual problems of applied mathematics and physics (pp.

92-93).

9. Zunnunov, R. T., & Ergashev, A. A. (2016). A displacement problem for a mixed type equation of the second kind in an unbounded domain. Vestnik KRAUNTS. Physico-mathematical sciences, (1 (12)), 26-31.
10. Zunnunov, R. T., & Ergashev, A. A. (2016). PROBLEM WITH A SHIFT FOR A MIXED-TYPE EQUATION OF THE SECOND KIND IN AN UNBOUNDED DOMAIN. Bulletin KRASEC. Physic

3- SHO`BA PEDAGOGIKA FANLARINI TADQIQ ETISHNING ISTIQBOLLARI: QARASHLAR VA NAZARIYALAR.

PEDAGOGIK JAMOANI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH DARAJASI

Kurbanov Muzaffar Ummatovich

Qo‘qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi

Jamoaning rivojlanish darajasi deganda V.S.Lazarev jamoaning tegishli va real umumiy maqsadlarni belgilash, umumiy maqsadlar bilan birlashtirilgan individual maqsadlar tuzilishini shakllantirish, maksimal mumkin bo‘lgan samaradorlik orqali maqsadlarga erishishni ta’minlaydigan o‘zaro ta’sirlar va munosabatlar tuzilishini qurish va moslashuvchan ravishda o‘zgartirish qobiliyatining xususiyatlarini tushunadi. Jamoaning rivojlanish darajasini quyidagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlardan foydalangan holda aniqlanadi:

1. Jamoaning qadr-qiyamatga yo‘naltirilgan yetukligi.

1.1. Yutuqlarga yo‘naltirish: jamoa o‘zini o‘zi belgilaydi:

- haqiqiy ta’lim maqsadlari;
- ta’lim faoliyatini rivojlantirish maqsadlari;
- jamoaning o‘zini rivojlantirish maqsadlari.

Ko‘rinib turibdiki, eng rivojlangan jamoa har uch turdagi maqsadlarni qo‘yadi.

1.2. Rivojlanish yo‘nalishi - jamoadagi mavjud munosabatlar uning a’zolarining ta’lim faoliyatining mazmuni, tashkil etilishi va usullarini takomillashtirishdagi faolligini qay darajada rag‘batlantirishini ko‘rsatadi.

1.3. O‘z-o‘zini rivojlantirishga e’tibor qaratish - jamoadagi mavjud munosabatlar uning a’zolarining kasbiy va madaniy darajasini yaxshilashdagi faolligini qay darajada rag‘batlantira olishini ko‘rsatadi.

2. Jamoaning shakllanganligi.

Shakllanganlik deganda ko‘pgina tadqiqotchilar uning birgalikdagi harakatlarning oqilona tuzilishini shakllantirish va uni o‘zgaruvchan sharoitlarda moslashuvchan ravishda tiklash qobiliyatini tushunadilar. Bunga quyidagilar kiradi:

2.1. Jamoaning javobgarligi;

2.2. Uyg‘unlik (agar kerak bo‘lsa, jamoa a‘zolarining boshiga murojaat qilmasdan o‘z harakatlarini bir-biri bilan mustaqil ravishda muvofiqlashtirishga tayyorligi);

2.3. Boshqaruvga jalb qilish.

3. Jamoa hamjihatligi - bu birgalikdagi faoliyat samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan ichki va tashqi ta’sirlarga qarshi turish qobiliyatini aks ettiruvchi xususiyatdir. Hamjihatlik yo‘nalishlarning birligiga, jamoaning muvofiqligi va potensial barqarorligiga bog‘liq.

V.I.Zvereva jamoani boshqarishdan oldin uning rivojlanishining qaysi bosqichida ekanligini aniqlash kerak deb ta’kidlaydi. V.I.Zvereva maktab ichidagi boshqaruv amaliyotida jamoani rivojlantirishning uchta darajasini (bosqichlarini) ajratadi:

1-daraja - aniq munosabat va jamoa a‘zolarining yuqori motivatsiyasi mavjudligi bilan tavsiflangan stabilizatsiya (“pioner bosqichi”); yaxshi muloqot, ularning har biri uchun zarur joyni aniq belgilash, muhim qarorlarni qabul qilish tezligi;

2-daraja - vakolat va javobgarlik masalalarini aniq tartibga solish, aloqalarning ishonchliligi, muvofiqlashtirilgan va boshqariladigan yo‘nalishlarning o‘sishi, jamoa a‘zolari o‘rtasidagi ish yuzasidan munosabatlar bilan tavsiflangan faoliyat (tashkil etish va barqarorlashtirish bosqichi);

3-daraja - rivojlanish (integratsiya va o‘sish bosqichi), jamoaning barcha a‘zolari tomonidan amalga oshirilayotgan o‘zgarishlarda ishtirok etish, ular “bitta qayiqda” o‘tirganligini tushunish bilan tavsiflanadi; har bir kishi boshqasining ishini qadrlashni o‘rganadi; o‘sish o‘z-o‘zidan emas, balki ongli bo‘ladi.

Yu.A.Konarjevskiy ham o‘z tadqiqotlarida pedagogik jamoani boshqarish muammolarini ham yoritgan. Muallif o‘zining “Pedagogik jamoani shakllantirish” asarida zamonaviy sharoitda jamoaning ahamiyatini asoslab, “Iqtidorli yolg‘iz o‘qituvchilarning davri o‘tdi va bugungi kunda maktabni qayta qurish taqdirini alohida

o‘qituvchilar emas, balki pedagogik ansambllar, barcha maktab o‘qituvchilarining o‘zaro muvofiqlashtirilgan, uyg‘un va ajralmas faoliyati hal qiladi”. Ammo ayni paytda muallif ko‘p narsa har bir o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligiga bog‘liqligini ta’kidlaydi, chunki maktabdagi har bir o‘qituvchi katta yoki kichik “pedagogik orkestr”da “birinchi skripka” rolini o‘ynaydi. Yu.A.Konarjevskiyning aytishicha, rahbarning eng muhim vazifasi birlashgan, ammo bir xil bo‘lmagan pedagogik jamoani yaratish bo‘yicha tadbirlarni tashkil etishdir. Bu shuni anglatadiki, “... biz hamfikrlardan iborat pedagogik jamoa haqida gapirganda, biz ichki birdamlik, uning a‘zolarining uyg‘un o‘zaro ta’siri, umumiy qadriyatlar, me’yorlar, pedagogik tasvirlarni tasdiqlash, o‘zaro tushunish va hamdardlik bilan ifodalangan juda yuqori darajadagi integratsiyaga ega jamoani nazarda tutamiz”. Muallif pedagogik, psixologik va tashkiliy xususiyatlarning uchta guruhidan (blokларidan) foydalangan holda pedagogik jamoani o‘rganish modelini taklif qiladi.

Pedagogik xususiyatlar bloki tarkibida, muallifning fikriga ko‘ra, quyidagilarni kiritish kerak:

- pedagogik maqsadning mavjudligi;
- asosiy pedagogik g‘oyadan qisman olingan maqsadlar tizimi;
- ongli va aniq shakllangan pedagogik kredo;
- jamoaning barcha a‘zolari zarur malakaga ega va uni doimiy ravishda takomillashtirish istagi bor;

- jamoada pedagogik yadro, hamkasblari orasida yuqori professional obro‘ga ega bo‘lgan o‘qituvchilarning mavjudligi;

- jamoada pedagogik an‘analarning mavjudligi;
- pedagogik ishning ijodiy izlanish bilan uyg‘unligi;
- jamoaning har bir a‘zosiga individual yondashuv.

Ikkinchi blok - tashkiliy xususiyatlar - quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- pedagogik jamoaning aniq tashkiliy tuzilmasi mavjudligi;
- jamoada vakolatlarni topshirishning puxta o‘ylangan tizimining mavjudligi;

- o‘qituvchilar o‘rtasida mehnatga bog‘liqlikning puxta o‘ylangan tizimining mavjudligi;

- pedagogik ishning tegishli sharoitlarini tashkil etish.

Uchinchi, psixologik bloklarga quyidagilar kiradi:

- jamoa a’zolarining ko‘pchiligida pedagogik yo‘nalishni shakllantirish;

- jamoada ijobiy psixologik muhitning mavjudligi;

- hamkorlikka asoslangan aloqa.

Pedagogik jamoaning xarakteristikalarini bloklarini ta’kidlab, Yu.A.Konarjevskiy pedagogika fanini rahbarlarga pedagogik jamoani ilmiy asosda o‘rganish, uning o‘ziga xos xususiyatlarini tushunish, samarali boshqarish uchun imkon beradigan ma’lumotlar bilan sezilarli darajada boyitdi. Rahbarning **hamfikrlar jamoasini yaratishi** uchun “... pedagogik jamoa nafaqat yaxshi, balki turli o‘qituvchilardan, hatto, ehtimol, bahslasha oladigan, o‘z nuqtai nazarini himoya qila oladigan qutbli shaxslardan iborat bo‘lishi kerak. Yetakchilik san’ati qarama-qarshiliklarni bog‘lash, balki ularni kakofoniya emas, balki “pedagogik simfoniya” bo‘lib chiqadigan tarzda bog‘lash”ni tushunishi kerak. Pedagogik jamoani shakllantirishda har bir o‘qituvchiga individual yondashuv katta rol o‘ynaydi. Jamoaning har bir a’zosiga ehtiyotkorlik bilan e’tibor berish hamfikir bo‘lgan pedagogik jamoani yaratish samaradorligini oshirish va rivojlantirishga yordam beradi.

V.M.Lizinskiy, shuningdek, pedagogik jamoaga rahbarlik qilish muammolarini o‘rganib chiqdi, ular rahbar uchun bir nechta qoidalarni aniqladilar, ularga rioya qilish jamoa bilan ishlashda majburiydir. Mana ulardan ba’zilari:

- rahbarning o‘z ishini boshqalardan ko‘ra yaxshiroq bilishiga ishonchi bilan ifodalangan jamoaga nisbatan hurmatsizlik munosabatidan boshqa boshqaruv vakolatiga va faoliyatining muvaffaqiyatiga hech narsa to‘sqinlik qilmaydi;

- rahbar faoliyatining aniq maqsadi bo‘lmaguncha jamoani yig‘ish mumkin emas;

- jamoa uchun qadrli bo‘lgan ma’lumotlar chiroyli tarzda tuzilishi va o‘ziga xos tarzda taqdim etilishi kerak;

- ko‘p narsani bilish va o‘qituvchilar haqida o‘ylashi.

Bizningcha, pedagogik jamoa bilan samarali ishlash uchun maktabda faol va ijodiy makonni shakllantirish uchun faol pedagogik muhitni yaratish zarur. Buning uchun rahbar faoliyatning bir nechta tashkiliy shakllari va usullaridan foydalanishi kerak:

1. Yosh o‘qituvchilar klubini yaratish.
 2. Boshqa maktablar bilan ijodiy fikr almashish.
 3. Muayyan muammolarni hal qilish uchun kichik ijodiy tadqiqotlar va loyiha guruhlarini yaratish.
 4. Qiziqarli o‘qituvchi tadbirlarini o‘tkazish.
 5. O‘qituvchilarning juftlikda birgalikdagi ishi.
 6. Pedagogik vaziyatlarni hal qilish uchun pedagogik o‘yinlarni o‘tkazish.
- Ushbu tadbirlarning barchasi jamoani birlashtirishga va o‘qituvchilarning ijodiy faoliyatini faollashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Зверева, В. И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы. - М.: Новая школа, 1997. - 160 с.
2. Конаржевский, Ю. А. Формирование педагогического коллектива; образ. центр «Педагогический поиск». - М., 1997.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA INTEGRATSIYALASH

Qo‘qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrası o‘qituvchisi

Raxmonova Manzura Shokirovna

manzurar52@gmail.com. +998911540888

Annotatsiya: Sinergetik yondashuv pedagogika tarbiya jarayonini nochiziqli xarakter sifatida tushunib tarbiya tizmlarini ochiqqligini ahamiyat kasb etuvchisi, tasodiflarni tan olish shartlarini quyadigan yondashuv. Sinergetika bugungi kunda talaba-yoshlarning yangi dunyoqarashini shakllantirishning asosiy jihatlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Kalit soʻzlar: Sinergetika, tendentsiyalar, mexanizmlar, subyektlar, chiziqli.

Sinergetik yondashuv pedagogika tarbiya jarayonini nochiziqli xarakter sifatida tushunib tarbiya tizimlarini ochiqlikni ahamiyat kasb etuvchisi, tasodiflarni tan olish shartlarini quyadigan yondashuv. Sinergetika bugungi kunda talaba-yoshlarning yangi dunyoqarashini shakllantirishning asosiy jihatlaridan biri sifatida qaralmoqda. Talaba-yoshlarning yangi tendentsiyalar asosida ishlashga boʻlgan qiziqishlari yana bir dolzarb vazifalardan biri sifatida kun tartibida turibdi. Ijodiy va prognostik fikrlash talaba-yoshlarga oʻz-oʻzini tashkil qilish tizimi sifatida ishlashga yordam beradi. Yangi oʻziga xos uslubni toʻgʻri ishlab chiqish oʻquv jarayoniga katta hissa qoʻshadi. Ochiqlik, chiziqli boʻlmaganlik kabi sinergetik mexanizmlar, mulohazalar talaba-yoshlarni oʻqitish va tarbiyalashning zamonaviy atamalarini yaratishda, ularni oʻziga xos tizim sifatida belgilashda yetakchi hisoblanadi. Sinergetika talaba-yoshlarni oʻqitish va tarbiyalashning zamonaviy atamalarini yaratishda katta yordam berishi mumkin. Sinergetik yondashuv - bu rivojlanayotgan, tizimli tashkil etilgan tizimlarning ilmiy sohasi boʻlib, unga yosh mutaxassis kadrlarni kasbiy tayyorlash tizimini ham kiritish mumkin.

Ta’lim-tarbiya jarayonlari ochiq va oʻz-oʻzini tashkillashtiruvchi tizim boʻlganligi sababli ularni tashkil etish va olib borishda aynan sinergetik yondashuvlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Pedagogikada sinergetik yondoshuvdan foydalanish – oʻquvchilarni jamiyat manfaatlariga muvofiq holda tarkib toptirib, oʻz-oʻzini tarbiyalash, oʻz-oʻzini rivojlantirish va oʻzini takomillashtirish koʻnikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, sinergetik yondoshuvlarni qoʻllash ta’lim tizimini izchil loyihalash va ushbu tizimda yaxlitlikni, ochiqlik va oshkoralikni ta’minlash hamda ta’lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Ta’lim sohasida sinergetik yondashuv - insonparvarlik tamoyillari va shaxs tafakkurining ijodiy, nochiziqli rivojlanishiga yoʻnaltirilgan boʻlib, undan samarali foydalanish zamonaviy jamiyatning koʻplab muammolarini hal qilishga yordam beradi.

Ta’lim va tarbiya jarayonlari har doim ijtimoiy-iqtisodiy omillarga bog‘liq bo‘lganligi sababli, ushbu jarayonlar sinergetik jihatdan nochiziqli va asimmetrik xarakterga ega bo‘ladi. Pedagogik jarayonning barcha subyektlari bosqichma-bosqich rivojlanib, o‘z-o‘zini rivojlantiradigan alohida sistemaosti tizimlar sifatida qaraladi. Bunda sistemaosti elementlari bir- biri bilan shunday muvofiqlikdagi aloqadorlikka ega bo‘ladiki, bunda elementning kichikkina o‘zgarishi butun sistemaning ko‘chkisimon o‘zgarishiga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar e’tibor qaratadigan bo‘lsak Sinergetik yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning jamoasidagi ziddiyatlarni oldini olishga tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirish masalalariga T. Dombrovan, E.N. Knyazeva, S.P. Kurdyumov, H. Haken, E.N. Knyazeva, S.P. Kurdyumov, Ruziyev, A. Va boshqalar alohida to‘xtalib o‘tgan.

Bunday yondashuv anchadan beri ma’lum va chet el maktablari tajribasida o‘tkazilgan. Pedagogik jarayonlarda sinergetika metodlaridan samarali foydalanish har tamonlama sifatli, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Faqatgina, ushbu yondoshuvdan ta’lim va tarbiya jarayonlarida samarali foydalanish va shu orqali talabalarning sinergetik tafakkurini shakllantrishning didaktik asoslarini sistemalashtirish lozim.

Ta’limda ushbu yondashuv ko‘p o‘lchovlilik, murakkablik va bilish jarayonlarining muqobilligi doirasida talaba-yoshlarning o‘zini-o‘zi tashkillashi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Talaba-yoshlarning o‘z-o‘zini rivojlantirishda tasodifiylikning muhim rolini tan olish katta ahamiyatga ega. Shuni ta’kidlash kerakki, integral sinergetik tizimni tashkil etuvchi bir nechta murakkab tizim komponentlarini o‘z ichiga olgan tizimlar aslida xilma- xillik, tasodifiylik, o‘z-o‘zidan va oldindan aytib bo‘lmaydigan sharoitlarda amalga oshiriladi. Muammo shundaki, bo‘lajak yosh mutaxassis amaliy va ilmiy faoliyatda doimiy ravishda paydo bo‘ladigan o‘zgarishlarga tez munosabatda bo‘lish qobiliyati va kasbiy harakatchanligiga ega bo‘lishi kerak.

Qichqacha aytganda, sinergetik yondashuv zamonaviy oliy ta'lim muassasasida talabala-yoshlarni tayyorlashni takomillashtirishning asosiy masalalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М., 1986. См. также Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы. Ижевск, 1999.
2. Хакен Г. Синергетика. М., 1980. С.7.
3. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке?//Синергетика и психология. Вып. 2. "Социальные процессы". М., 2000. С.12.
4. Kulmatov, P. M., & Tajibaev, M. A. (2022). SYNERGETIC AAS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE. Scientific progress, 3(3), 925-929.
5. Tajibaev, M. A., & Kholbekova, M. U. (2022). SYNERGETIC METHODOLOGY SERVES HUMANITY. Scientific progress, 3(3), 934-937.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning shart-sharoitlari va imkoniyatlari

Siddiqov Baxtiyor Saidqulovich
FarDU pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Xonbabayev Shoxruxbek Dilshodjon o‘g‘li
Qo‘qon DPI tayanch doktoranti
+998911481221 Xanbabayev1221@gmail.com

Annotatsiya: *Bu maqola bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning shart-sharoitlari va imkoniyatlari mavzusini ko‘rib chiqadi. Maqola o‘quvchi va o‘qituvchilar uchun ma‘lumotli, amaliy, va muhim bo‘lib, ularni bo‘lajak o‘qituvchilar uchun milliy va umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirishda yordam berishga qaratilgan.*

O‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishning birinchi shartlari tarbiyaviy muhit va o‘qituvchi sifatida milliy-umummadaniy tarbiyaviy ma‘rifatga ega bo‘lishidir. Bu o‘qituvchining milliy adabiyoti, san'ati, tarixi, va boshqa sohalarda ko‘nikma va bilimga ega bo‘lishini talab qiladi. O‘quvchilarga shu

ma’lumotlarni o’rgatish orqali milliy va umumiy identifikatsiyalarini rivojlantirish va boshqa madaniyatlarga hurmat bildirish imkoniyatini beradi. Bo’lajak o’qituvchilarni o’quvchilarda milliy va umumiy madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashda muhim roli bor. Bu tayyorgarlik, o’quvchilarga global jamiyat bilan hamkorlik qilish, o’zlarining identifikatsiyalarini shakllantirish, boshqa madaniyat va tillarga hurmat bildirish, tafakkur va muhokama qobiliyatlari rivojlantirish, ijodiylik va jamoada ishtirok etish bilan bog’liq mahoratlarini shakllantirishni o’z ichiga oladi. Ushbu maqolada bo’lajak o’qituvchilarni o’quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning shart-sharoitlari va imkoniyatlari ko’rib chiqiladi.

Birinchidan, o’qituvchilar milliy va umummadaniy madaniyatga ega bo’lishlari kerak. Ularga xususiy sohada bilim va tajribaga ega bo’lishi, milliy adabiyoti, san’ati, tarixi, va madaniy muhitga o’zlarini o’rgatishlari lozim. Bu o’quvchilarga o’z milliyliklarini tushunish va qadriyatlarini rivojlantirish uchun zarurdir.

Ikkinchidan, o’quvchilar dunyoqarashi va boshqa madaniyatlar bilan tanishib chiqishlari uchun imkoniyatlar yaratish shart. Bu darsliklar, xalqaro ta’lim resurslari, interaktiv ta’lim vositalari va tanqidlar orqali amaliy ishlar va munozaralar orqali olib borilishi mumkin. O’quvchilarning global muammolarga oid fikrlarini tushuntirish, ularni boshqa madaniyatlar va uning o’ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirish, ularning ta’limga qiziqishini oshirish uchun qo’llanishlar taqdim etish hamda ularni boshqa tillar va adabiyotlar bilan tanishishga targ’ib etish muhim hisoblanadi.

Uchinchidan, o’qituvchilar va o’quvchilar o’rtasidagi interaktivlikni va amaliy faoliyatlar o’rganishni ta’minlash muhimdir. O’quvchilar masalalar yechish, ijodiy ishlar tuzish, jamoatchilikda ishtirok etish, o’zlarining fikrlarini ifodalash va boshqa bilan fikr almashish orqali milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishlari kerak. O’qituvchilar esa bu jarayonni o’rganish va boshqarish uchun kerakli tajribaga ega bo’lishi kerak.

Shunday qilib, bo’lajak o’qituvchilarni o’quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashda, o’qituvchilar o’zlarining tarbiyaviy

tajribalarini, milliy-umummadaniy bilim va ko‘nikmalarini samarali o‘quv usullari orqali o‘quvchilariga yetkazishlari muhimdir.

Xulosa o‘rnida shularni ta’kidlab o‘tish joizki, bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning shart-sharoitlari va imkoniyatlari bu o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi faol muloqot va hamkorlikda bo‘lgan muhim vositalar orqali amalga oshirilishi kerak. Quyidagi xulosada, ushbu mavzuga oid muhim nuqtalarga ta’kidlanadi:

O‘qituvchilarning tayyorligi: O‘qituvchilar milliy va umummadaniy madaniyatga ega bo‘lishlari, tarbiyaviy tajriba va bilimga ega bo‘lishlari kerak. Ularning o‘zlarini shaxsiy rivojlanishiga ham e’tibor qaratish, milliy adabiyoti, san’ati, tarixi, va madaniy muhit haqida tushunchalarini o‘quvchilarga o‘rgatishlari muhim.

Global dunyoqarashi va ta’lim resurslari: O‘qituvchilar o‘quvchilarni global jamiyat bilan boshqa madaniyatlar, tillar, va adabiyotlar bilan tanishish uchun ta’lim materiallarini, interaktiv ta’lim vositalarini va yangi texnologiyalardan foydalanishlari kerak.

Interaktiv ta’lim usullari va amaliy mashg‘ulotlar: O‘qituvchilar o‘quvchilarga interaktiv ta’lim usullari orqali o‘rganish va o‘z fikrlarini ifodalash uchun imkoniyatlar yaratishlari, amaliy mashg‘ulotlar, ijodiy ishlar, va jamoatchilikda ishtirok etish orqali milliy va umummadaniy kompetensiyalarni oshirishlari kerak. O‘qituvchilar shuningdek, yangi ta’lim texnologiyalaridan foydalanib, ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishlari muhim.

Shular bilan birga bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashda o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi tashkilot birligini rivojlantirish, ta’limning yangi texnologiyalardan foydalanish, va har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga ega bo‘lishni ta’minlash shart deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dilshodjon o’g’li, Khanbabayev Shokhrukhbek. "Of national and general cultural competencies in students based on a competent approach importance." *Confrencea* 12.12 (2023): 89-93.
2. Dilshodjon o’g’li, Khonbabayev Shokhrukhbek. "THE IMPORTANCE OF DEVELOPING NATIONAL AND GENERAL CULTURAL COMPETENCES IN STUDENTS BASED ON A COMPETENT APPROACH." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 137-139.
3. Dilshodjon o’g’li, Khonbabaev Shoxruxbek. "THE SOCIO-PEDAGOGICAL NECESSITY OF PREPARING FUTURE PEDAGOGS-PSYCHOLOGISTS FOR SPIRITUAL, SPIRITUAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 1525-1529.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni

Xonbabayev Shoxruxbek Dilshodjon o‘g‘li
Qo‘qon davlat pedagogika instituti tayanch doktranti
+998911481221 Xanbabayev1221@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni mavzusini ko‘rib chiqiladi. O‘quvchilarni milliy madaniyati, va global dunyoqarashiga tayyorlashni amalga oshirishda muhim bo‘lgan metodlar, usullar va yo‘nalishlarni tahlil qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni muhim innovatsion va samarali usullarga ega bo‘lishi hamda o‘quvchilarning global muhitda mustaqil fikrlash, ijodiylik, va jamoatda ishtirok etish bilan bog‘liq rivojlanishini ta‘minlash uchun kerakli metodik mazmunni o‘z ichiga oladi. Metodik mazmun boshlanishi milliy va umummadaniy qadriyatlar ruhida o‘quvchilarga ta‘lim berishga asoslangan bo‘lishi muhimdir. O‘qituvchilar milliy adabiyoti, tarixi, san‘ati, va madaniyati bo‘yicha bilim va tajribaga ega bo‘lishi, bu sohadagi metodik qobiliyatlarini oshirish, o‘quvchilarni shaxsiy tarbiyasi bilan ta‘minlash orqali ularni o‘z milliy va umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Metodik mazmunning ikkinchi tomoni o‘quvchilarni global muhitda integratsiya qilish va dunyo bo‘ylab tarqalgan bilimni oshirishga yo‘naltirilishi lozim. Bu jarayonda interaktiv ta‘lim usullari, texnologiyalar, interkultural ta‘lim materiallari va onlayn resurslar o‘quvchilarni dunyoqarashni o‘zlashtirish, boshqa madaniyatlar va tillar bilan tanishib chiqish va global muammolarga qarshi turish uchun tayyorlash imkoniyatlarini ta‘minlash uchun yordam beradi.

O‘quvchilarni milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlash metodik mazmuni davlat standartlari, boshqa sohalar bilan integratsiya, va ijtimoiy tarmoq platformalari orqali samarali va tizimli ravishda o‘quvchilar uchun ta‘lim berishda ham aniqlashtiriladi. Bu esa o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi interaktiv ta‘lim va barcha qatnashchilar orasidagi mazmun almashishini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Metodik mazmunning so‘nggi qismi sifatida o‘quvchilarni ijodiy

va fikriy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni turli muammolarga loyiq murojaat qilish va g‘oyaviy yondashuvlarga ega bo‘lishga qaratilgan. Bunda amaliy mashg‘ulotlar, ijodiy ishlar va jamoatchilikda ishtirok etish imkoniyatlarini o‘quvchilarga taqdim etish orqali ularni o‘z fikrlarini ifodalash, masalalar yechish, va ijodiy g‘oyalarini amalga oshirishlari uchun muhimdir.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni, milliy adabiyoti va global dunyoqarashi bilan birlashgan, interaktiv ta’lim usullari, boshqa fanlar bilan integratsiya, ijtimoiy tarmoq platformalari va ijodiy ishlar orqali o‘quvchilarni holistik ravishda tayyorlashga qaratilgan. O‘quvchilarni mustaqil, o‘zini ifodalovchi va global jamiyatda qatnashuvchi fuqarolar sifatida tayyorlash maqsadida muvaffaqiyatli bo‘lish uchun yo‘naltiriladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosalar kelib chiqadi: Metodik mazmun, milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashda belgilangan maqsadlarga muvofiq tuziladi. Bu mazmun o‘quvchilarni milliy adabiyoti, tarixi, san’ati, va umumiy madaniy qadriyatlari boyicha tushunishlarini oshirish, global muhitda o‘zlarini rivojlantirish, boshqa madaniyatlar va tillar bilan tanishish va ularni dunyo bo‘ylab turli muammolarga qarshi tayyorlashga yo‘naltiriladi.

Metodik mazmun o‘quvchilarga global muhitda integratsiya qilish va boshqa madaniyatlar, tillar, va adabiyotlar bilan tanishish uchun vositalar taqdim etadi. Bu orqali o‘quvchilar global jamiyat bilan hamkorlikda bo‘lish, ularning dunyoqarash tushunchalarini oshirish, boshqa madaniyatlar va tillar bilan ta’aluqli bo‘lishlari talqin qilindi.

Metodik mazmun boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali o‘quvchilarni turli sohalarda ishlash, boshqa fanlarni milliy va umumiy madaniy muhit bilan bog‘lab o‘rganish va umumiy bilimni oshirishga o‘zlashtirishga qaratilgan. O‘quvchilarning qanday qilib turli fanlar bilan bog‘liqlikni o‘rganishlarini ta’minlashni tashkil etishda foydali bo‘ladi.

Metodik mazmun o‘qituvchilarga ularga xususiy tajriba va bilimlarga ega bo‘lishlarini, milliy va umummadaniy muhitda rivojlanishlarini o‘zlashtirishlari uchun ta’lim berishda muhim ahamiyatga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi. O‘qituvchilar o‘quvchilarni milliy va umumiy qadriyatlarni o‘rganish, qo‘llash va o‘z fikrlarini ifodalashda yo‘naltirilgan.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni, o‘quvchilar o‘rtasida interaktiv va faol ta’limni ta’minlash, global muhitga o‘zlarini tayyorlash, boshqa madaniyatlar bilan tanishish, va umumiy fikrlash va muhokama qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 1. Dilshodjon o‘g‘li, Khanbabayev Shokhrukhbek. "Of national and general cultural competencies in students based on a competent approach importance." *Confrencea* 12.12 (2023): 89-93.

2. Dilshodjon o‘g‘li, Khonbabayev Shokhrukhbek. "THE IMPORTANCE OF DEVELOPING NATIONAL AND GENERAL CULTURAL COMPETENCES IN STUDENTS BASED ON A COMPETENT APPROACH." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 137-139.

3. Dilshodjon o‘g‘li, Khonbabaev Shoxruxbek. "THE SOCIO-PEDAGOGICAL NECESSITY OF PREPARING FUTURE PEDAGOGS-PSYCHOLOGISTS FOR SPIRITUAL, SPIRITUAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 1525-1529.

4. Xanbabayev, Shohruxbek. "THE MAIN STAGES OF PREPARING FUTURE EDUCATORS-PSYCHOLOGISTS FOR THE ACTIVITIES OF SPIRITUAL AND SPIRITUAL EDUCATION."

Ilk xristianlik ta’limotida, xususan, Origen qarashlarida ruhning ko‘chishi (reinkarnatsiya) masalasining talqini

A.Alijanov. Toshkent davlat texnika universiteti

Qo‘qon filiali Ijtimoiy va gumanitar fanlar
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Xristianlikda reinkarnatsiya va ruhning ko‘chishi haqidagi qarashlari bilan tanilgan, hattoki o‘zining ta’limotini ham ishlab chiqqan olimlardan biri Origen bo‘lib (185-254 y), u “Britaniya qomusi” degan nom olgan va cherkov ruhoniylari orasida ancha obro‘li va mashhurlaridan bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: reinkarnatsiya, ta’limot, xristianlik, bibliya, ruh

Bibliyani lotin tiliga tarjima qilgan, xristianlikning yirik namoyandalaridan bo‘lgan Avliyo Iyeronim Origenga “Havoriylardan keyin turuvchi cherkovning yirik ustozlaridan biri”, deb baho bergan.

Avliyo Grigoriy va yepiskop Nisskiylar esa Origenni “III asr xristian ta’limotining knyazi”, deb ulug‘laganlar.

Xo‘sh, shunday unvonlarga musharraf bo‘lgan yirik olimning reinkarnatsiya haqidagi qarashlari qanday bo‘lgan? Origenning bu haqdagi qarashlari Londondagi Muqaddas Pavel Sobori dekani ruhoniy Uilyam R. Ingening “Giffordskiye leksii (Gifford ma’ruzalari)” nomli mashhur asarida keltirilgan. Origen har bir grekning abadiy tirik ekanligi haqidagi e’tiqodning mantiqiy nihoyasidek ko‘ringan ta’limotni, ya’ni ruhning tana tug‘ilishidan avval ham mavjud ekanligi haqidagi qarashlarini ilgari suradi. Uning fikricha, ruh moddiy emas, shu sababdan ruh hayotning boshi ham, oxiri ham bo‘lmaydi. Origenning bu ta’limotga e’tiqodi shu qadar qat’iy ediki, u ortordoksal e’tiqod tarafdorlarining qiyomat va o‘lgandan keyin qayta tirilish haqidagi qarashlariga nisbatan o‘z nafratini yashira olmas edi. U shunday deydi: “Qanday qilib qismlari minglab tanalarga bo‘linib ketgan o‘lik tanani qayta tiriltirish mumkin? Axir kishi jismidagi zarralar(molekulalar)ni kimning jasadiga tegishli ekanini bilmaydi-ku.

Kishilar “Xudo uchun imkonsiz narsaning o‘zi yo‘q” degan gapga yopishib olib, shu tarzda bema’nilik botqog‘iga botib ketaveradilar.”

“Katolicheskaya ensiklopediya”ga ko‘ra, Origenning ta’limoti platonchilar va yahudiy mistiklari ta’limotlaridagi, shuningdek, hinduiylik diniy manbalaridagi reinkarnatsiya nazariyasiga juda mos keladi.

Tarixchi-dinshunos Isaak de Bozobr Origenning fikrlarini sharhlar ekan undan quyidagi xulosani chiqaradi: “Shubhasiz, Origen ruhning bir necha tanaga ko‘chib o‘tishiga va uning keyingi taqdiri ruhning yaxshi yoki yomon amallariga qarab bo‘lishiga ishongan.” Bu xulosa reinkarnatsiyaga lug‘atlarda beriladigan izohga aynan mos keladi.

Origenning o‘zi esa bu haqda hech ikkilanmay: “Ba’zi ruhlar yovuzlikka moyil bo‘ladi, inson jasadiga joylashadi, keyin belgilangan muddatni yashab bo‘lgach, hayvon jasadiga ko‘chadi, oxir-oqibat esa o‘simlik darajasigacha tushadi. So‘ngra kelgan yo‘li bo‘ylab ortga qaytadi va nihoyat Osmon Shohligiga erishadi”, - deydi.

Cherkov asoschilari Origen va uning ta’limotini (jumladan, uning reinkarnatsiya haqidagi qarashlarini ham) yuqori baholaganlariga qaramay, Rim katolik cherkovi Origenning vafotidan keyin unga munosabatlarini keskin ravishda o‘zgartirdi. Ta’kidlab o‘tish kerakki, bunday munosabat Origenning ruh haqidagi qarashlari natijasida yuzaga kelgan emas. Buning sababi boshqa narsa. Origen yoshlik chog‘ida, kuch-quvvatga to‘lib, ehtiroslar junbushga kelib yurgan paytida axloqiy soflik va musaffolikni saqlab qolish maqsadida o‘zini o‘zi axta qiladi. Cherkov ruhoniylarining fikriga ko‘ra esa, o‘z jismiga o‘zi shikast yetkazgan kishi hech qachon avliyolik darajasiga ko‘tarila olmaydi.

Origenning yoshlik paytidagi qiziqqonligi unga qattiq pand beradi. Cherkov uning reinkarnatsiya haqidagi qarashlari sababidan emas, balki yuqorida keltirilgan qilmishi tufayli uning qarashlarini cherkov qonuni sifatida tasdiqlab, o‘zini esa cherkov nomidan muqaddas deb e’lon qilib, avliyolar qatoriga qo‘shishdan bosh tortdi. Cherkovning munosabati shu bilan to‘xtab qolmadi. Origen rasmiy ravishda avliyo deb e’lon qilinmagani uchun uning qarashlari ham tanlov asosida qabul qilinib, cherkov manfaatlariga xizmat qiladigan jihatlarigina olindi xolos. Natijada, uning o‘limdan

keyin qayta tug‘ilish haqidagi qarashlari hatto xristian e’tiqodiga sodiq kishilar tomonidan ham qabul qilinmadi.

VI asrga kelib, uning qarashlari qattiq tanqidga uchradi. Aynan shu davrda Origenning ta’limoti cherkov tomonidan rasmiy ravishda ta’qib ostiga olindi. Imperator Yustinian (tax. 527-565 y.) o‘z manfaatlaridan kelib chiqib, fuqarolarni o‘sha davrda imperiyada eng keng tarqalgan din – xristianlikka e’tiqod qilishlari uchun harakat qila boshladi. Lekin, shu bilan bir vaqtda, xristianlar orasida reinkarnatsiyani qabul qilgan origenistlar va gnostiklar kabi bir nechta boshqa sektalar ham mavjud edi. Uzoqni ko‘ra bilgan imperator, kishilar o‘zlarining ruhiy kamolotga erishishlari uchun bitta hayotning o‘zi kifoya qilmasligi haqidagi ta’limotni to‘g‘ri hisoblab, xristianlikdagi diniy buyruq va ta’qiqlarga beparvo bo‘lib qolishlaridan xavfsirab, buning chorasini ko‘rishga harakat qildi. Agar kishilar sodir etgan gunohlarini yuvish uchun imkon borligiga, ya’ni, oldinda hali bir nechta hayot mavjudligiga ishonib qolsalar, ko‘pchilikning o‘z diniy burchlarini ado etishni keyinga qoldirishlari tabiiy bir hol edi. Bu esa Yustinianga xristian e’tiqodidan siyosiy qurol sifatida foydalanishga halal berar edi. Shuning uchun u, agar kishilar onggiga ularning hisobida faqat bittagina hayot bo‘lib, uning tugashi bilan ular yo jannatga yoki do‘zaxga yo‘l olishlari haqidagi aqida singdirilsa, ular o‘z diniy burchlariga jiddiy yondashadilar, degan xulosaga keldi. Bunday holatda kishilardagi shijoatdan siyosiy maqsadlarda ham foydalansa bo‘ladi. Bundan tashqari, Yustinian o‘z maqsadiga erishish yo‘lida diniy qarash va e’tiqodlardan hiyla-nayrang sifatida ham foydalandi. Kishilarni bitta hayotni o‘tab bo‘lganlaridan keyin yo jannatga yoki do‘zaxga “jo‘natish” uning uchun juda qo‘l keldi. Bunday qat’iy choralar ta’sirida kishilarning “axloqli xristian” va o‘z imperatoriga sodiq hamda itoatkor fuqaro bo‘lishlariga Yustinianning ishonchi komil edi. Yustinianning sa’y-harakati natijasida Origen ta’limotlarini o‘rganishning ta’qiqlanishi rasmiy ravishda Papaning qaroriga muvofiq kuchga kirdi: “Agar kimki ruhning tug‘ilgunga qadar ham mavjudligi va o‘limdan keyin qayta tug‘ilish borligi haqidagi bema’ni va tutruqsiz qarashga ishonsa, u, aniqki, anafema(la’natlash)ga muhtalo bo‘ladi.”

Yozuvchi va tarixchi Djo Fisher yuqorida keltirilgan faktlar asosida quyidagi mantiqiy xulosaga keladi: “Milodning 553 yilida imperator Yustinian qayta tug‘ilish haqidagi “bema’ni” qarashni qat’iy ravishda rad qilgandan keyin xristianlar reinkarnatsiyani qo‘yib, abadiy hayot haqidagi ta’limotga e’tiqod qila boshladilar. Xristianlarga abadiylik tug‘ilishdan boshlanadi, deb uqtiriladi. Vaholangki, abadiylikning na boshi bor, na oxiri.”

Tarixiy ma’lumotlarga ko‘ra, Ikkinchi Konstantinopol Sobori 553 yil 5 mayda bo‘lib o‘tgan. Bu Soborga Konstantinopol Patriarxi raislik qilgan. Bundan tashqari Soborda G‘arbiy va Sharqiy xristian olamidagi cherkov hukumatlarining vakillari to‘plangan edi. Kun tartibida esa, origenizm (reinkarnatsiya ta’limotini shunday nomlashgan edi) xristianlar uchun qabul qilsa bo‘ladigan narsami yoki yo‘qmi, degan masalani ovoz berish yo‘li bilan hal qilish turar edi. Lekin imperator Yustinian ovoz berish jarayonini o‘z nazoratida ushlab turdi. Tarixiy hujjatlarning guvohlik berishicha, Origen qarashlarini qo‘llab-quvvatlagan G‘arbiy cherkov vakillarining miqdorini kamaytirish xususida til biriktirilgan. Origenizmga qarshi ishlab chiqilgan qarorga imzo chekkan 165 ta yepiskopdan bor-yo‘g‘i 6 tasi G‘arbiy cherkov vakillari ekanligi hech ham aqlga to‘g‘ri kelmaydi. Soborda haqqoniy “o‘yin” bo‘lmayotganligini tushunib yetgan Papa Vigiliy eng so‘nggi hukmni chiqarishdan bosh tortadi.

Xristian cherkovi ilohiyotchi va tarixchilari Konstantinopol Sobori natijalarini quyidagicha bayon qiladilar:

“Origenizm dushmanlari imperator Yustinianni Konstantinopol Patriarxiga Origenni shakkoklikda ayblab maktub yozishga ko‘ndirdilar. 543- yilda Yustinian farmoniga binoan Konstantinopolda cherkov assambleyasi chaqirildi va u yerda Origen yo‘l qo‘ygan “xatolar” keltirilib, muhokama qilindi. G‘arb va Sharq o‘rtasidagi kelishmovchiliklarga barham berishi kerak bo‘lgan bu farmon, aksincha, ular o‘rtasidagi ixtilofni kuchaytirdi xolos. Papa Vigiliy imperatorning farmonini rad qilib, uni qo‘llab-quvvatlagan Konstantinopol Patriarxi bilan janjallashishgacha borib yetdi. Lekin, ma’lum muddat o‘tgach Papa imperatorning ilohiyotga taalluqli masalalarga aralashmasligi haqida rasmiy hujjatni tasdiqlatgach, o‘z fikrini o‘zgartirdi va imperator

farmoniga binoan ta’qiqlangan ta’limotni anafemaga berish haqidagi qarorni qabul qildi. Bu qaror Galliya, Shimoliy Afrika va boshqa bir qancha provinsiyalardagi yepiskoplarda norozilik kayfiyatini tug’dirdi va 550-yilda Vigiliy o’z qarorini o’zgartirdi, ya’ni bu voqea Cherkov mahkamasi tomonidan Origen ta’limotiga oxirgi, hal qiluvchi zarba berilishidan bor-yo’g’i 3 yil avval sodir bo’ldi.”

Origenga qo’yilgan anafema aynan Papaning o’zi tomonidan bekor qilinganini hisobga olib, ko’pgina xristian tarixchi va ilohiyotchilari asrlar davomida haqiqiy xristian Origen ta’limotini rad qilishi kerak emasligini ta’kidlab kelmoqdalar. Rasmiy jihatdan ta’qiqlanganiga qaramay, ziyoli xristianlarning ko’pchiligi Konstantinopol Soboridan avval ham, undan keyin ham Origenning reinkarnatsiya haqidagi qarashlariga qo’shilib kelganlar. Yustinianning qilmishlari haqida ko’plab kitoblar yozildi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Ikkinchi Konstantinopol Sobori Origen ta’limotini yo’qqa chiqardi, natijada xristian dunyosining g’arbiy qismida aristotelchilik an’anasi birinchi o’ringa chiqdi. Bu esa o’z navbatida dunyoda materialistik ta’limotning rivojlanishiga turtki bo’ldi. Oxir oqibat, fan dinni ikkinchi darajaga surib qo’ydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. С.Токарев. Религия в истории народов мира -М.: Издательство политической литературы. 1976.
2. Морис Бюкай. Коран, Библия и Современная наука. [http:// www.islam.ru](http://www.islam.ru)
3. Архиепископ Лука Войно-Ясенецкий. Дух, душа и тело. [http:// www.wicpedia.ru](http://www.wicpedia.ru)
4. А. Осипов. В чем сущность христианство. Статья напечатана в журнале «Православная беседа» №4 1998.
5. Атеистическое чтение. 15-й выпуск. - М. Политиздат. 1986.
6. Е. Комрад. Учения реинкарнации в христианстве. Альманах “ Чудеса незримого мира”. - М. Издание “Росток”, 1995.
7. М.Т. Иовчук. Краткий очерк истории философии. – М.: Издательство «Мысль», 1969.
8. English-Arabic Dictionary of the “Three Great Religions”. Judaism-Christianity-Islam. Compiled and verified by Noureldin Khalil. Revised by Mahmoud Adam. Horus International Institution, 2007.
9. А. Кураев. Сатанизм для интеллигенции. Глава: IV. Буддизм и христианство. Есть ли идея переселения душ в христианстве. - М. 2006.
10. Э. Мулдашев. От кого мы произошли. - М. 2005.
11. AG Alijonov - Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 2023

Pedagogning o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari

Abdumalikova Nilufar Zakirovna

Qo‘qon DPI

Annotatsiya. Ushbu maqolada tadqiqotning yetakchi tushunchalari, xususan: “o‘z-o‘zini rivojlantirish”, “kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirish”, “kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirishni boshqarish”ning mazmunini tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini rivojlantirish, kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirish, rivojlanish, ta’lim, malaka, moyillik, qobiliyat

G.M.Romantsev, V.A.Fedorov, I.V.Osipova, O.V.Tarasyuk o‘z-o‘zini rivojlantirishni “tashabbuskor o‘z-o‘zini o‘rganish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘zini o‘zi boshqarishga moyillik va qobiliyat” deb tushunadi [1, 389]. Shu bilan birga, bu komponentlar o‘z-o‘zini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Xuddi shu pozisiyani V.G.Maralov, N.A.Nizovskix, M.A.Shchukina ham qo‘shadi [2, 14].

M.Yu.Oleshkov, V.M.Uvarovlar o‘z-o‘zini rivojlantirishni “shaxsning psixologik holatidagi faol, izchil, progressiv va umuman, qaytarilmas sifat o‘zgarishi jarayoni” [3] deb hisoblaydilar.

V.L.Blinova, Yu.L.Blinova “insonning o‘z hayotining haqiqiy sub’yekti bo‘lish va bo‘lish, o‘z hayotiy faoliyatini amaliy o‘zgartirish ob’yektiga aylantirishning asosiy qobiliyati” o‘z-o‘zini rivojlantirish deb ataladi [4, 58].

O‘z-o‘zini rivojlantirish M.E.Babayeva va L.V.Krasnyuk “kasbda shaxsiy va kasbiy o‘zini takomillashtirishning ongli jarayoni” deb hisoblashadi [5, 271], o‘z-o‘zini rivojlantirish professional ijodkorlik natijasi ekanligini ta’kidlaydi.

O‘qituvchi kasbida o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘p jihatdan uning kasbiy faoliyatida ma’lum cho‘qqilarni zabt etish istagi va istagiga va shaxs sifatida shakllanishiga bog‘liq.

A.V.Proxorov insonning o‘zini o‘zi rivojlanishining beshta qoidasini belgilaydi:

1. Murakkab inson tizimi, jumladan, shaxsiyat asosiy tarkibiy qismlardan biri sifatida o‘z-o‘zidan rivojlanadi. O‘qituvchi bu jarayonga faqat yordam berishi (yoki to‘sqinlik qilishi) mumkin.

2. Insonning o‘z-o‘zini rivojlantirishi yaxlitdir. Ichki va tashqi o‘z-o‘zini rivojlantirish, shuningdek, ularning yo‘nalishlari ongsiz va ongli darajada uzviy bog‘liqdir.

3. Insonning o‘zini o‘zi rivojlantirish ziddiyatli. Ushbu ziddiyat ichki o‘zini o‘zi rivojlantirish sohasi (organizm va shaxs o‘rtasidagi ziddiyatlar), tashqi o‘zini o‘zi rivojlantirish (uning turli yo‘nalishlari o‘rtasidagi ziddiyatlar), ichki va tashqi o‘zini o‘zi rivojlantirishning o‘zaro ta’siri (ular o‘rtasidagi ziddiyatlar), ichki va tashqi o‘zini o‘zi rivojlantirishning atrof-muhit bilan o‘zaro ta’siri (rivojlanayotgan inson yaxlitligi va atrof-muhit o‘rtasidagi ziddiyatlar).

4. Yaxlit o‘z-o‘zini rivojlantirish doimiy pedagogik ta’sir ostida: tashqi, boshqalar tomonidan va ichki, ma’lum bir yoshdagi va qobiliyatli shaxsning o‘zi. Bu ikkala jarayon ham o‘zaro bog‘liqdir.

5. Maqsadli rivojlanish va o‘z-o‘zini rivojlantirish o‘z-o‘zini rivojlantirishni pedagoglashtirish muammosini hal qilish jarayonida mumkin [6, 70].

Yuqorida keltirilgan ta’riflardan ko‘ramizki, ko‘rib chiqilayotgan “o‘zini-o‘zi rivojlantirish” tushunchasi inson faoliyati jarayonida, uning hayoti doirasida amalga oshiriladi, bu o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirish uchun boy salohiyatga ega bo‘lgan kasbiy faoliyatni o‘z ichiga oladi.

V. A. Slastenin “kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirish” konsyepsiyasini hisobga olgan holda uni “tashqi kasbiy tayyorgarlik va ichki harakatni, shaxsning shaxsiy rivojlanishini birlashtirish jarayoni” deb ta’riflaydi [7].

Bu olim shuningdek, tashqi kasbiy tayyorgarlik kasbiy aks ettirishning mazmuni, shakllari, sxemalarini belgilaydi, ichki harakat esa kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirishning energiya, amalga oshirish, shaxsiy ma’nosini ta’minlaydi. Ko‘rib turganingizdek, tashqi mashg‘ulot va ichki harakat kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirish jarayonining tarkibiy

qismlari hisoblanadi. Kasbiy makon o‘qituvchi shaxsini ro‘yobga chiqarish sohalaridan biri, shaxsiy makon esa kasbiy faoliyatni yangilash manbai hisoblanadi.

Bugungi kunga kelib, “o‘z-o‘zini rivojlantirish” tushunchasi insonning fundamental fanlarida: falsafa, psixologiya va pedagogikada faol foydalanish pozitsiyasini mustahkamlab qo‘ydi.

Bu yerda klassik va zamonaviy lug‘atlarda keng tarqalgan "o‘z-o‘zini rivojlantirish" ning asosiy ta’riflari keltirilgan.

Shunday qilib, umumiy va ijtimoiy pedagogika bo‘yicha atamalar lug‘atida A. S. Voronin (2006), o‘z-o‘zini rivojlantirish “insonning o‘zini o‘zgartirish, ochish, ma’naviy ehtiyojlarini, butun shaxsiy salohiyatini boyitish, o‘z-o‘zini tarbiyalash imkoniyatlariga ishonchni ro‘yobga chiqarish, tabiiy fiziologik, aqliy va ijtimoiy rivojlanish jarayonida o‘z faoliyati” deb ta’riflanadi.

V. G. Ryndak (2001) qisqa pedagogik lug‘atda “o‘z-o‘zini rivojlantirish” so‘zi insonning tabiiy o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lib, natijada shaxsning potentsialini yangilash jarayoniga mos keladigan shaxsning va uning faoliyatining yangi sifat holati paydo bo‘ladi.

T. F. Efremovanning izohli lug‘atida ta’kidlanganidek, o‘z-o‘zini rivojlantirish:

- 1) mustaqil o‘rganish, mashqlar orqali shaxsning aqliy yoki jismoniy rivojlanishi;
- 2) Hech qanday tashqi kuchlar yordamisiz o‘z-o‘zidan rivojlanish.

M.Yu.Oleshkov va V.M. Uvarovalarning “Zamonaviy ta’lim jarayoni: asosiy tushunchalar va atamalar” lug‘atida O‘z-o‘zini rivojlantirish “shaxsning psixologik holatidagi faol, izchil, progressiv va umuman, qaytarib bo‘lmaydigan sifatli o‘zgarishlar jarayoni” sifatida tavsiflanadi.

Shunday qilib, yuqorida keltirilgan ta’riflarni tahlil qilish “o‘z-o‘zini rivojlantirish” tushunchasini aniqlashtirishga imkon beradi, bu shaxsning muayyan xususiyatlarini mustaqil ravishda rivojlantirishga qaratilgan inson faoliyatini anglatadi. “Kasbiy o‘z-o‘zini rivojlantirish” atamasiga kelsak, zamonaviy fanda u shaxsning rivojlanishini faoliyat bilan aniqlash g‘oyasiga asoslanadi.

Shunga ko‘ra, insonni kasbga muvofiqligi va undagi muvaffaqiyatli faoliyati nuqtai nazaridan o‘rganish mumkin bo‘ladi.

Shunday qilib, o‘zini o‘zi qabul qilmaslik, o‘zini yaxshilash istagi yo‘qligi bilan birgalikda ichki nizolarni keltirib chiqaradi. Demak, yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo‘lsak, o‘z-o‘zini rivojlantirish - bu shaxsning maqsadli, mustaqil rivojlanishi, kasbiy rivojlanish - bu kasbiy o‘sish, kasbiy faoliyatda ko‘nikmalarni oshirish. Qanday bo‘lmasin, shaxsiy va kasbiy rivojlanish jarayonlari barcha tarkibiy qismlarda o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bu shaxsning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi haqida gapirishga imkon beradi. Agar o‘qituvchi o‘zini o‘zi bilish va o‘z pedagogik tajribasini tahlil qilish usullariga ega bo‘lsa, o‘zining nomukammalligini tan olsa, shuning uchun o‘zgarishlarga ochiq bo‘lsa, o‘z-o‘zini rivojlantirish samarali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Баяхметов С.У. Профессионально-личностное саморазвитие курсантов в образовательном процессе военного вуза. автореф. дис.... канд. пед. наук. Омск, 2017. 24с.
2. Алешина С.А. Саморазвитие личности студента в образовательном процессе педагогического колледжа / автореф. дис. канд. пед. наук., Оренбург, 2003. 24 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996.
4. Грушевский С. П., Иванова О. В., Крупно-модульные опоры как средство повышения самостоятельности студентов при обучении высшей математике. Историческая и социально-образовательная мысль. 2017. Том. 9. № 2. Часть 2.

Abu Nasr Forobiyning ta’limiy-axloqiy qarashlari

Ergasheva Xiloloxon Muydinjonovna

Annotatsiya: Forobiy o‘z ishlarida ta’lim – tarbiyani uzviy birlikda olib borish haqida ta’lim bergan bo‘lsa ham, ammo har birining insonni kamolga yetkazishda o‘z o‘rni va xususiyati bor ekanligini alohida ta’kidlaydi.

Kalit so‘zi: ta’lim, tarbiya, mutaffakkir.

Annotation: Although Farobi taught in his works that education and upbringing should be carried out in an organic unity, he emphasizes that each of them has its own place and characteristics in the development of a person.

Key words: education, education, thinker.

O’rta asr ijtimoiy – falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir **Abu Nasr Forobiy** nomi bilan bog’liq bo’lib, uning inson kamoloti haqidagi ta’limoti ta’lim – tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur Yunon faylasufi Arastudan keyin Sharqda o’z bilimi, fikr doirasining kengligi bilan nom chiqargan Forobiyni yirik mutafakkir – «Muallimiy soniy» - «Ikkinchi muallim» deb ataydilar.

Forobiy o’zining fozil jamoasida odamlarni turli belgilarga qarab guruhlariga bo’ladi. Bunda u, kishilarning diniy mashabiga, millatiga, irqiga qarab emas, balki tabiiy xususiyatlariga, qobiliyatlariga, aqliy iqtidoriga, bilim ko’nikmalariga e’tibor berishlik zarur deydi. U o’zning «Baxt saodatga erishuv yo’llar haqida risola» asarida «Davlatning vazifasi insonlarni baxt – saodatga olib borishdir, - deb yozadi. U, - bu esa ilm va yaxshi axloq yordamida qo’lga kiritadi». **Forobiy ta’lim tarbiyaga bag’ishlangan** asarlarida ta’lim – tarbiyaning muhumligi, unda nimalarga e’tibor berish zarurligi, ta’lim – tarbiya usullari va uslubi haqida fikr yuritadi. «Fozil odamlar shahri», «Baxt saodatga erishuv to’g’risida», «Ixso – al - ulum», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql ma’nolari to’g’risida» kabi asrlarida ijtimoiy – tarbiyaviy qarashlari o’z ifodasini topgan.

Forobiy o’z ishlarida ta’lim – tarbiyani uzviy birlikda olib borish haqida ta’lim bergan bo’lsa ham, ammo har birining insonni kamolga yetkazishda o’z o’rni va xususiyati bor ekanligini alohida ta’kidlaydi.

Demak, Forobiy ta’lim – tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Forobiy ta’lim va tarbiyaga birinchi marta ta’rif bergan olim sanaladi. Ta’lim – degan so’z insonga o’qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya – nazariy fazilatni, ma’lum xunarni egallash uchun zarur bo’lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o’rgatishdir, deydi olim.

Abu nasr Forobiy yana aytadi: «Ta’lim – degan so’z xalqlar va shaharliklar o’rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o’rtasidagi tug’ma fazilat va amaliy kasb hunar fazilatlarini birlashtirish degan so’zdir. Forobiy axloqiy fazilatlar

deganda bilimdonlik, donolik va mulohazali bo‘lish, vijdonlilik, kamtarlik, ko‘pchilik manfaatini yuqori qo‘yish, haqiqat, ma’naviy yuksaklikka intil, adolatliylk kabi hislatlarni tushunadi. Ammo bu hislatlarning eng muhumi har bir insonning bilimli, ma’rifatli bo‘lishidir. SHuning uchun ham Forobiy axloq tushunchasiga aql bilan uzviy bog‘liq holda, tafakkurga asoslangan axloq sifatida qaraydi. Bundan biz Forobiyni axloqni xulq me’yorlari ifodasi sifatidagini emas, balki kishilarning aqliy faoliyatining natijasi sifatida ham talqin etganligini ko‘ramiz. Forobiy «Aql ma’nolari haqida» risolasida aql masalasini tahlil qilib, aql bilish haqidagi ta’limotida mantiq (logika) ilmi muhim o‘rin tutadi deydi. U mantiq ilmi bilan grammatika o‘rtasidagi mushtarakligini qayd etib, mantiqning aqlga munosabati, grammatikaning tilga munosabati kabidir. Grammatika odamlar nutqini tarbiyalagani kabi, mantiq ilmi ham tafakkurni haqiqiy yo‘lda olib borish uchun aqlni to‘g‘irlab turadi deydi.

Xulosa qilib aytganda Forobiy pedagogik ta’limotining asosida komil insonni shakllantirish, insonni o‘z mohiyati bilan ijtimoiy, ya’ni faqat jamiyatda, o‘zaro munosabatlar jarayonida komillikka erishadi, degan falsafiy qarashi yotadi.

Insonning kamolga yetishida ham aqli, ham axloqiy tarbiyaning o‘zaro aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda Forobiy tavsiya etgan ta’lim – tarbiya usullari hozirgi davrda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganligi bilan diqqatga sazovordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.
2. Muydinjonovna, Ergasheva Xiloloxon. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.
3. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING AKT SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari* 1.1 (2023): 267-270.

4. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "Forms and Methods of Teaching in Distance Learning." *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157) 1.9 (2023): 267-269.
5. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "SKETCH UP SOFTWARE AND ITS CAPABILITIES." *Gospodarka i Innowacje*. 41 (2023): 400-403.
6. Ergasheva, Hilolaxon. "DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS." *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences* 2.21 (2023): 74-78.
7. Ergasheva, Xilolaxon. "TENGSIZLIK TUSHINCHASINI KIRITISH METODIKASI." *Interpretation and research* 1.1 (2023).
8. Ergasheva, Hilola. "DEVELOPING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE REASONING IN STUDENTS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 3.5 (2021): 22-26.
9. Muydinjonovna, Ergasheva Xilolaxon. "Solving economic issues in MATHCAD." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 5-10.
10. Ergasheva, Khilola Muydinjonovna. "THE WONDERFUL SECRETS OF MATHEMATICS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 2.6 (2020): 10-14.

Fizikadan o‘quv tajribasi va uning ahamiyati

Egamnazarov Asadbek o‘g‘li

QDPI Fizika matematika fakulteti Fizika va astronomiya

o‘qitish metodikasi 4- bosqich talabasi

Annotatsiya

Maqolada, fizika o'qitish tajribasi vanada keng qamrovli va serqirra jihatlarini hisobga olish har bir oliy o‘quv yurti talabalarining shaxsiy tuyyorgarlik darajasi bilan belgilanishi va eng muhimi o‘z muzmuni va vazifasiga ko‘ra akademik litsey va kasb-hunar o'quv muassasalarida fizikadan to‘laqonli dars bera oladigan mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qilishi haqida ma’lumotlar berilgan

Kalit so‘zlar

Fizikadan o‘quv tajribasi, fizik hodisalar, namoyishli tajriba, laboratoriya tajribasi, asboblarni ishlatish, frontal laboratoriya, fizik praktikum.

Fizika va astronomiya tabiatdagi hodisa va voqealarni hamda ularning qonuniyatlarini o‘rgatuvchi fanidir. Inson ham tabiatning bir bo‘lagi qatori, u bilan bevosita bog‘lanishdadir. Tabiatdagi hodisalarning sirini bilish, ularning qonuniyatlarini aniqlash, asosan insonning yashash sharoitini yaxshilash maqsadida olib boriladi. Bunday bo‘lmasa, fizika va astronomiyaning yutuqlaridan foydalanib, tabiatni tubdan o‘zgartirib yuborish mumkin edi. Tabiiy fanlarning ichida fizika va astronomiya alohida o‘rin egallagan uchun, uni barcha tabiiy fanlarning poydevorini tashkil qilindi deb aytiladi. Chunki, fizika barcha tabiiy fanlarning yutuqlariga o‘zining munosib hissasini qo‘shgan va qo‘shib kelmoqda. Bunga misol qilib, fizikaviy kimyo, kimyoviy fizika, biofizika, asrofizika, geofizika va boshqa fanlarni ko‘rsatish mumkin. Ta’lim tizimida «fizika», «astronomiya», «fizika kursi», «umumiy astronomiya kursi» yana «fizikaviy bilim» degan atamalar uchraydi. Uning mazmuni quyidagilarni o‘z ichiga oladi. Fizika insoniyat tarixida ilmiy qatori o‘z o‘rniga ega. Uning yaratuvchilari bo‘lib, tabiatshunos olimlar hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ham bu sohada katta izlanishlar olib borilmoqda. Fizika va astronomiyaning fan sifatida paydo bo‘lishi va rivojlanishiga buyuk mutafakkirlarimiz Roziy, Forobiy, Beroniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, Umar Hayyom va boshqalar o‘z vaqtida munosib hissa qo‘shishgan.

Fizikaviy bilim-tabiatdagi fizik hodisalarni, qonuniyatlarni turmushdagi qo‘llanishlarini insonning ongida aks etishidir. O‘quvchilarning bilimni oshirishga ijobiy ta’sir qiluvchi omillar quyidagilardir:

- o‘quvchilarning intellektual salohiyatining yuqori bo‘lishi, boshqacha aytganda, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi va unga ijodiy yondashishi;
- ✓ o‘qituvchilarning ilmiy salohiyatini va kasbiy mahoratini yetarli darajada ekanligi; - qo‘llanilayotgan o‘quv dasturlari va o‘quv kitoblarining mazmunini didaktik talablarga to‘liq javob berishi;
- ✓ o‘qitish jarayonini axborot-kommunikativ va metodik jihatdan to‘la ta’minlanishi; - o‘qitishga kerak bo‘lgan moddiy-texnik bazaning mavjudligi;

- ✓ o‘qitishni samarali uyushtirishga kerakli sanitar-gigiyenik xavfsizlik, sotsial - psixologik shartlarning mavjudligi, bilim berishni yetarli darajada moliyaviy ta’minlanishi;
- ✓ o‘qituvchilarning moddiy va ma’naviy ehtiyojlarini qanoatlantirilishi;
- ✓ o‘quvchilarning huquqini buzmaslik va majburiyatlarini bajarishga insoniy muomalada bo‘lish;
- ✓ bilim berish jarayonini demokratik prinsipda amalga oshirish va boshqalar.

Fizikadan o‘quv tajribasi-bu fizik hodisalarni darsda maxsus asboblardan yordamida, uni o‘rganish uchun qulay sharoitda ko‘rsatishdir. Shuning uchun ham u bir vaqtning o‘zida bilimlar manbai, o‘qilish metodi va ko‘rgazmalilik turi bo‘lib xizmat qiladi. Maktab fizika tajribasi ikkita asosiy ko‘rinishga bo‘ladi: namoyishli tajriba va laboratoriya tajribasi. Tajribaning bu ikki ko‘rinishi bir-birini to‘ldiradi. Namoyishli tajribani o‘qituvchi bajaradi va bir vaqtning o‘zida butun sinf o‘quvchilari tomonidan kuzatiladi. To‘g‘ri tashkil qilingan o‘quv tajribasi shaxsda qo‘yilgan maqsadlarga intilishdagi sobitlikni, aniq ma’lumotlar olishda puxtalikni, ishdagi aniqlikni, qaralayotgan hodisalarning asosiy sifatlarini va boshqalarni kuzatish hamda ajratib olish malakasini tarbiyalashda amaliy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tajriba va kuzatishlarni tushuntirish o‘quvchilarni tajriba metodining mohiyati, uning fizikadan ilmiy tadqiqotlardagi roli bilan tanishtirish, shuningdek, o‘quvchilarni ba’zi bir ko‘nikmalar bilan qurollantirish uchun katta ahamiyat kasb etadi. Fizik tajriba asosida hodisalarni o‘rganish o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishga, fizik qonunlarni yanada chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. O‘quvchilarning fanni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini orttiradi. Namoyishli tajriba hodisa va qonunlarni o‘rganishda o‘quvchilarning fikrlashiga o‘qituvchi faol rahbarlik qilishi talab qilingan hollarda zarur bo‘ladi. Tajribani namoyish qilish maqsadga yo‘naltirilgan jarayon bo‘lib uning davomida o‘qituvchi o‘quvchilarning his-tuyg‘ularini boshqaradi va ularda ma’lum tasavvur va tushunchalarni shakllantirish.

Namoyishli tajribaning o‘qituvchi nutqi bilan qo‘shilishi fizik tushunchalarni muvaffaqiyatli shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. O‘rta umumta’lim maktab,

akademik lisey va kasb-hunar kollejlari fizika dasturlarida har bir mavzu bo'yicha namoyishli tajribalar ko'rsatilgan. Bu tajribalar laboratoriya ishlari bilan birgalikda fizik ta'limning tajribalar asosi bolib xizmat qiladi.

Namoyishli tajriba o'tkazishda quyidagilarga asoslanish mumkm u yoki bu hodisani kuzatish, ilgari surilgan g'oyani tekshirish, fizik qonunivatlarni aniqlash va ulardan kelib chiqadigan natijalarni tekshirish. Muhim fizik tushunchalarni shakllantiradigan. qonunivat laming, fizik g 'oya va farazlarning mohiyatini ochib beradigan natijalar alohida o'rin egallashi kerak. Masalan, Ersted, Faradey va h.k. larning klassik tajribalari shular jumlasidandir.

Namoyishli tajribada tajriba qurilmalarini tanlash va tajribam o'tkazish bu o'qituvchining ishi, o'quvchilar esa ko'pincha tajriba natijalarini qayd qiluvchi va qavta ishlovchi kuzatuvchilardir. Kuzatish - o'quvchilar faoliyatining faol shaklidir. U vazifaning kuzatish metodikasini aniq tushuntirishni, kuzatish natijalarini u yoki bu nazariya yordamida tushuntiriladigan rasm, jadval, grafik, ta'ril shaklida qayd etishni talab qiladi. o'quvchilar ko'pincha uzoqdan kuzatishlari, o'zlari asboblari bilan ishlamasliklari tajribaning bu turining zaif tomoni hisoblanadi, sluining uchun tajribani qo'yishda o'quvchilar amaliy ko'nikmalarni egallamaydi. Aytish mumkinki, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish ucliim o'quvchilaming mustaqil tajribasiga ajratiladigan vaqt asosiy omil hisoblanadi. O'rta umumta'lim maktab va kasb-hunar kollejlari das turida laboratoriya ishlari soatlari fanga ajratilgan soatning taxmimin 15 foizini tashkil qilsa, akademik liseylar dasturida umumiy soatmny Inxminan 40 foizi laboratoriya ishlariga ajratiladi. Asboblari bilan ishlash, qurilmalarni yig'ish, asbob ko'rsalishlinini ilnyd qilish ko'nikmalarini singdirish usuli bo'lgan frontal laboratoiiya ishlari xizmat qiladi. Laboratoriya ishlarining turlaridan biri bo'lgan frontal laboratoriya ishlarini ikki kishi yoki yakka shaxs bajaradi, Bunda namuna talabalar dars mavzusiga bogliq bo'lgan bir xil tajriba bajaradi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
3. X.H.Tajiboyeva. Sh.P.Usmanova. Fizika va astronomiya o‘qitish nazariyasi va metodikasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2015, 160 bet.
4. M.Djoraycv, B.Sattarova. Fizika va astronomiya o‘qitish nazariyasi va metodikasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2015,352 bet
5. <https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/01/Fizika-va-astronomiya-oqitish-nazariyasi-va-metodikasi.pdf>
6. [https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/05/15/NamDU-ARM-229-Fizika va astronomiya oqitish nazariyasi va metodikasi. .pdf](https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/05/15/NamDU-ARM-229-Fizika_va_astronomiya_oqitish_nazariyasi_va_metodikasi_.pdf)
7. Gafurova, N. I. "SYSTEM OF FORMATION OF LEGAL CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 389-393.

HOZIRGI BOSQICHDA O‘ZBEKISTON SOLIQ TIZIMINING SAMARADORLIGI

Asrakulova Azizaxon Xasanovna

Qo‘qon temir yo‘l texnikumi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Soliq tizimi uzoq vaqt davomida o‘zgarishsiz samarali ishlay olmaydi. Mamlakat iqtisodiyotidagi, davlatning moliyaviy siyosatidagi o‘zgarishlar soliq tizimida ham tegishli o‘zgarishlarni talab qiladi. Soliq tizimining samaradorligi uning mamlakatning iqtisodiy holatiga moslashishi, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishidir.

Kalit so‘zlar: soliq, soliq tizimi, samara, xususiy sektor, soliq to‘lovchilar, soliq stavkasi,

Soliq tizimi iqtisodiy munosabatlarning umumiy tizimining asosiy tarkibiy qismi va iqtisodiy jarayonlarning kuchli regulyatoridir. Soliq tizimining samaradorligi davlat

va soliq to‘lovchilar manfaatlarini hisobga olgan holda uning barcha funktsiyalarini muvozanatli birlashtirish orqali erishiladi.

Soliq tizimining korxonalarning iqtisodiy faoliyatiga, ishlab chiqarishni rivojlantirishga va umuman mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga rag‘batlantiruvchi ta’siri muammosini hal qilish hozirgi vaqtda davlatning ustuvor vazifalaridan biridir.

Tanlangan soliq mexanizmini davlat iqtisodiyotini boshqarishda o‘z oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalar bilan uyg‘unlashtirish orqali samarali soliqqa tortishni ta’minlash mumkin.

Soliq samaradorligi byudjetlarga soliq tushumlarining soliqlarni yig‘ishning umumiy xarajatlari, shu jumladan har bir aniq soliqqa nisbatan nisbati bilan belgilanadi. Soliq samaradorligi quyidagicha:

- davlat uchun - soliq tushumlari hisobiga byudjet daromadlarini oshirish va soliq solinadigan bazani rivojlantirishda;
- xo‘jalik yurituvchi subyektlar uchun - soliq to‘lovlarini minimallashtirish bilan birga mumkin bo‘lgan eng katta daromad (foyda) olishda;
- aholi uchun - belgilangan soliqlarni to‘lashda yashash uchun yetarli daromad olishda, buning natijasida davlat zarur ijtimoiy xizmatlarni taqdim etadi.

Soliq tizimining samaradorligi uni qurish tamoyillari va u bajaradigan funktsiyalarning mamlakat rivojlanishining har bir bosqichida belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarga muvofiqligi asosida belgilanadi. Zamonaviy soliq tizimini qurishning asosiy printsiplari soddaligi va tejamkorligi, barqarorligi, qonunchilikni tartibga solish, soliqlarni hisoblash algoritmining mavjudligi, soliq funktsiyalarining muvozanatli o‘zaro ta’siri, soliq yukining maqbul hajmi, davlat, korxonalar va aholi manfaatlarining uyg‘unligi, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga ko‘maklashishdir.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, soliq tizimlari juda dinamik va uzoq vaqt davomida o‘zgarishsiz samarali ishlay olmaydi. Mamlakat iqtisodiyotidagi, davlatning moliyaviy siyosatidagi o‘zgarishlar soliq tizimida ham tegishli o‘zgarishlarni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, soliq tizimini biron bir yakuniy shaklga keltirish

mumkin emas. Faqatgina uni mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga moslashtirish va kelajakda iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘llarini tanlash mumkin.

Shakllanishining boshidanoq O‘zbekistonning soliq tizimi korxonalar va aholidan jamg‘armalarni olib qo‘yish funksiyasini bajarib, fiskal yo‘nalishga ega edi. Natijada, shakllangan soliq tizimi ilmiy-tadqiqot byudjetidan moliyalashtirish deyarli butunlay to‘xtatilishiga, ishlab chiqarishga investitsiyalarning keskin pasayishiga va to‘lov qobiliyatiga bo‘lgan talabning pasayishiga olib keldi. Bundan tashqari, yuqori soliq yuki korxonalarda soliq to‘lovlari bo‘yicha katta kreditorlik qarzlari paydo bo‘lishining sabablaridan biri bo‘lib, bu ham iqtisodiy o‘sish va ishlab chiqarishni rivojlantirishga to‘sqinlik qildi.

O‘zbekiston soliq tizimi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

1. Soliq solish darajasining xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy imkoniyatlariga muvofiqligi printsiplining yo‘qligi. Bu korxonalarga yuklatilgan soliq yukining yuqori darajasi bilan tasdiqlanadi.

Soliq to‘lovchilarning soliq yukining og‘irligi haqidagi shikoyatlari barcha mamlakatlar uchun umumiy hodisadir. Shunga qaramay, soliq miqdori nisbiy tushunchadir. Kimdir uchun bir xil miqdor ahamiyatsiz bo‘lishi mumkin va kimdir vayron bo‘lishi mumkin. Agar narx soliqlarni o‘z ichiga olgan mahsulotlar sotib olinsa va korxona xodimlarga munosib ish haqi va rivojlanishga sarmoya kiritish uchun mablag‘ qoldirsa - shunga ko‘ra, korxona uchun soliq solish darajasi maqbuldir. Va agar bir vaqtning o‘zida byudjetga to‘langan soliqlar ular hisobidan moliyalashtirilganlarning (davlat xizmatchilari, nafaqaxo‘rlar, nogironlar va boshqalar) etarlicha yuqori turmush darajasini ta’minlasa, unda amaldagi soliq tizimi davlat uchun samarali bo‘ladi. Soliq tizimining kamchiliklari korruptsiya va iqtisodiyotning soyali sektori rivojlanishining sabablaridan biridir.

O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy muammolaridan biri bu xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning soliqlarni to‘liq to‘lashni istamasligi. Korxonalar barcha soliq to‘lovlarini to‘lagandan so‘ng moliyaviy-iqtisodiy faoliyatni davom ettira olmaslik

istiqboliga ega va tadbirkorlar kamroq soliq to‘lash uchun qonunni har tomonlama chetlab o‘tishga harakat qilmoqdalar.

“Pinhona” iqtisodiyoti muammosini soliq stavkalarini pasaytirish, soliq solinadigan bazani o‘zgartirish va soliq yukini qayta taqsimlash orqali hal qilish kerak, bu esa aylanmaning kamida bir qismini “pinhona” dan olib tashlashga imkon beradi. “Pinhona” sohasidagi aylanmani kamaytirish uchun soliq ma’muriyatchiligidan foydalanish, huquqbuzarlarga nisbatan intizomiy choralarni kuchaytirish va soliq nazoratini takomillashtirish kerak.

2. Soliqning aniqligi printsipiga rioya qilmaslik. Har qanday xo‘jalik yurituvchi subyekt qaysi soliqlarni to‘lashni, qancha to‘lashni va qachon to‘lashni bilish huquqiga ega. Amalda, bu xavfsizlik mavjud emas. Soliq tizimining Qonunchilik va me’yoriy-huquqiy bazasi juda murakkab va chalkash. Daromad solig‘i bo‘yicha soliq bazasini aniqlash uchun soliq hisobini joriy etish; QQSni hisoblashda schyot-fakturalarni, sotib olish va sotish kitoblarini kiritish; ust-ning ish haqi miqdoriga, ishchilarning jinsi va yoshiga bog‘liqligi va buxgalter tomonidan amalga oshirilishi kerak bo‘lgan juda murakkab hisob-kitoblar; ishchilarning ish haqi bo‘yicha bir xil shaxsiy ma’lumotlarni O‘zbekistonning soliq organlariga va pensiya jamg‘armasiga taqdim etish zarurati-bu soddalashtirishga qaratilgan yangiliklarning to‘liq ro‘yxati emas, va undiriladigan soliqlarni hisoblashning murakkablashishi uchun.

O‘zbekiston soliq kodeksining moddalari shunchalik chalkashki, ko‘pincha hakamlik sudlari hal qilishi kerak bo‘lgan soliq nizolari mavjud. Bundan tashqari, sudlar soliq nizolarini soliq to‘lovchilar foydasiga hal qilishlari odatiy hol emas, bu hatto soliq organlarining ayrim xodimlari ham soliq to‘lovchilar foydasiga soliq nizolarini hal qilishlari mumkin.-

Shuni ham hisobga olish kerakki, ko‘plab me’yoriy hujjatlar doimiy o‘zgarishlarga uchraydi, bu buxgalteriya hisobi va soliq hisobi sifatiga salbiy ta’sir qiladi. Bu soliq tizimi o‘zgarishsiz qolishi kerak degani emas. Aksincha, uning ishlash samaradorligi shundan iboratki, soliq solish vositalari mamlakatning iqtisodiy holatiga dinamik ravishda moslashadi va ularning iqtisodiy rivojlanishga ta’siri davlat tomonidan

olib borilayotgan soliq siyosatining mazmuniga javob beradi. Soliq tizimini isloh qilishda amalga oshirilgan har qanday o’zgarishlar izchil va aniq yo’naltirilgan bo’lishi kerak.

Soliq tizimining samaradorligi printsiplining yo’qligi. Ushbu tamoyil soliqlarni maksimal darajada yig’ishda soliq ma’muriyati xarajatlarini minimallashtirishdan iborat.

Protseduralarning murakkabligi hayotimizning deyarli barcha jabhalaridagi asosiy muammolardan biridir. Ilovalar bilan moliyaviy hisobot-bu bir necha o’nlab sahifalar matn va hisob-kitoblar. Har bir sotuvning uch marta qayd etilgan sotib olish va sotish kitoblari, buxgalteriya hisobi bilan parallel ravishda yuritilishi kerak bo’lgan soliq hisobi, eksport uchun QQSni qaytarishni ro’yxatdan o’tkazish, xodimlarning yoshini hisobga olgan holda to’rtta ust soliqlaridan iborat hisob - kitoblar, regressiv stavka va ikki byudjet va uchta fondga to’lash-bu buxgalter muammolarining to’liq ro’yxati emas. Yillik buxgalteriya hisobotini tuzish bo’yicha ko’rsatmalar 600 sahifadan iborat. Korxona buxgalteriga tegishli amaliy tavsiyalarni o’z ichiga olgan “Bosh buxgalter tizimi” quyidagilarni o’z ichiga oladi:

- soliqlar va yig’imlar bo’yicha eksklyuziv tavsiyalarning 200 mingdan ortiq sahifasi;
- 30 mingdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar to’liq tahrirda;
- Oyiga ikki marta yangilanishlar bilan SB-disk;
- obunachilar uchun ochiq versiya-har kuni tizimni yangilash.

Ko’pgina mamlakatlarda kichik va o’rta korxonalar o’zlarining buxgalterlariga ega emaslar, lekin buxgalteriya hisobini yuritadigan va soliq idorasiga hisobot beradigan maxsus firmalarga pul to’laydilar.

Va bizda korxonalarga yuk ortib bormoqda. Bu faqat buxgalteriya hisobi va soliqlarni hisoblash bilan bog’liq xarajatlar kichik bo’lib tuyuladi. Ular yirik va ayniqsa yirik korxonalar uchun kichikdir va kichik biznes sub’ektlari uchun bu xarajatlar qo’shimcha xarajatlarning muhim qismini tashkil qiladi.

Soliq organlari xodimlari ham qiyinchiliklarga duch kelishmoqda: soliqlarning byudjetga tushishini ta’minlash va korxonalarga maslahat berish o’rniga, inspektorlar minglab sahifalar hisobotlari va deklaratsiyalarini qayta ishlashga majbur. Magnit ommaviy axborot vositalarida hisobot berish tizimini joriy etish muammoni hal qilmaydi, chunki shakllar bir xil bo’lib qoladi va ularni monitor ekranida o’qish qog’ozga qaraganda qiyinroq va zararli.

Soliq hisobotidagi ma’lumotlar vazifalarni hal qilish uchun zarur va etarli bo’lishi kerak. Hisobot qanchalik sodda va shaffof bo’lsa, soliqlarni to’lash va ularni to’lashning to’g’riligini tekshirish osonroq; shunga ko’ra, soliq to’lashdan bo’yin tovlash qanchalik qiyin bo’lsa va umuman soliq tizimi samaraliroq bo’lsa.

Agar soliq deklaratsiyasida faqat tashkilotning tafsilotlari, shuningdek soliqlarni hisoblash va to’lash uchun zarur bo’lgan ularning nomlari, soliq bazalari, stavkalar va hisoblangan, to’langan va to’lanishi kerak bo’lgan soliqlar ko’rsatilgan bo’lsa, unda deklaratsiya hajmi oddiy formatning bitta sahifasidan oshmaydi. Xuddi shu sahifada soliq inspeksiyasining soliq to’lovchining ma’lumotlari soliq organidagi ma’lumotlarga qanchalik mos kelishi haqidagi ma’lumotlari joylashtirilishi mumkin.

Hozirgi vaqtda Rossiyada soliq siyosati yo’nalishlarini o’zgartirish talab etiladi. Davlat uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishga qaratilgan byudjet va soliq siyosati vositalaridan foydalangan holda iqtisodiyotga aralashuvini kuchaytirishi kerak.

Soliq tizimini tanlashda korxonalarga to’g’ridan-to’g’ri soliq solishni kuchaytirishga e’tibor foyda solig’i stavkalarini oshirishni anglatadi. Natijada, xo’jalik yurituvchi subyekt ixtiyorida qolgan foyda miqdori kamayadi, bu esa tegishli ravishda korxonalarda kapital to’plash va iqtisodiy o’sishni inhiye qilish imkoniyatining yo’qligiga olib keladi.

Bilvosita soliqqa tortishning kuchayishi dastlab byudjetga soliq to’lovlari tushumlarini ko’paytirishga imkon beradi, ammo shu bilan birga, bu muomaladagi korxonaning mablag’larini kamaytiradi, ularning etishmasligi kelajakda korxonalar o’rtasida o’zaro to’lovlarga, byudjetga to’lovlar bo’yicha qarzlarni to’plashga va boshqalarga olib keladi.

Shunday qilib, iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida O‘zbekiston soliq tizimini isloh qilish uchun quyidagi qadamlar taklif etiladi:

1. Yengil sanoat uchun QQS, ust va daromad solig‘i stavkalarini 10-12% gacha kamaytirish; qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, mashinasozlik, agrosanoat majmuasining qayta ishlash tarmoqlari, matbaa sanoati uchun; tayyor metall buyumlar; yog‘ochga ishlov berish korxonalari. Soliq stavkalarining bunday pasayishi, shubhasiz, korxonalar daromadlarining "soya" dan chiqishiga, ishlab chiqarishning o‘sishiga va mahalliy korxonalar mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Stavkalarining sezilarli darajada pasayishiga qaramay, byudjetga haqiqiy soliq tushumlari hatto oshadi.

2. Soliq hisobotlarini soddalashtirish va qisqartirish. Majburiy oraliq hisobotlarni bekor qilish.

3. Soliqlarni hisoblash tartibini soddalashtiring.

4. Biznes va soliq organlari o‘rtasidagi soliq nizolarini ko‘rib chiqish bo‘yicha sud amaliyotini chuqur tahlil qilish va shu asosda O‘zbekistonning soliq va yig‘imlar to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga bahsli masalalarni hal qilish uchun tegishli tuzatishlarni tayyorlash.

O‘zbekiston soliq tizimini yanada isloh qilish soliqqa tortishni korxonalarning iqtisodiy o‘sishi va rivojlanishining samarali mexanizmiga aylantirish, ishlab chiqarishni kengaytirish, investitsiya va innovatsion faoliyatni faollashtirish, aholining hayot sifatini rivojlantirish va yaxshilash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan bog‘liq bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Пасько О.Ф. Налоговое регулирование экономического развития предприятий: Дис. ... канд. экон. наук. М., 2004. 178 с.
2. Абрамов М.Д. Вопросы совершенствования налоговой системы России // Налоговые споры: Теория и практика. 2007. № 9.
3. Машков С.А. Завершается ли реформирование налоговой системы? // Налоговые споры: Теория и практика. 2006. № 9.

**BO’LAJAK O’QITUVCHILARDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH
PEDAGOGIK IMKONIYATLARI VA SHART SHAROITLARINI
TAKOMILLASHTIRISHNI DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi

Qo’qon Pedagogika Instituti tayanch doktoranti,

“Ta’lim menejmenti” kafedrası o’qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola orqali kreativlik tushunchasi va uning ta’lim jarayonida ahamiyati haqida ma’lumotga ega bo’lasiz. Kreativlik so’ziga ilmiy berilgan ta’riflar hamda Bobolarimizning fikrlari ushbu maqolada o’rin olgan.

Kreativlik bu-xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyatidir. Demak bu tushunchani biz bemalol pedagogning individual qobiliyatiga sifatida barcha fanlarni o’rgatishda va turli xildagi ta’lim turlarida foydalana olamiz. Bundan tashqari, berilgan ilmiy ma’lumotlar barcha pedagoglar uchun foydalidir.

Kalit so’zlar: Kreativlik, kreativ qobiliyat, kompetensiya, monologik va yozma nutq, gumanistik pedagogika va texnologiya, psixologiya, pedagogika, Tematik appertseptiv matn» metodi, verballi belgilar sistemasi, semiotic tizm, intellekt, leksik boylik, ijodkorlik

KIRISH: Bugungi kunda asosiy e’tibor o’quvchi yoshlarning ta’lim-tarbiyasiga, ularning mustaqil fikrlaydigan, yuksak tafakkur egasi va ma’naviyatli insonlar bo’lib shakllanishlariga qaratilgandir. Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo’lib, dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonlar bo’lib kamol topishi, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”.

XXI asr axborotlar oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga, shu jumladan ta’lim-tarbiya sohasiga ham ko’plab yangiliklar kirib kelmoqda. Ushbu yangiliklar bilan bir qatorda ularni yorituvchi yangi tushunchalar ham bizning ilmiy tilimizda qo’llanilishi kuzatilmoqda. Jumladan pedagogika, ya’ni ta’lim-tarbiya

sohasida keyingi 20-yil ichida qo‘yidagi tushunchalar keng qo‘llanilmoqda va bizning ilmiy tilimiz iste’molida keng ishlatilmoqda: pedagogik texnologiya, ilg‘or texnologiya, ilg‘or tajribalar, innovatsiya va innovatika, pedagogik neologiya, praktsiologiya, aksiologiya, innovatsiya va innovator, interaktivlik, strategiyalar, gumanistik pedagogika, liberalizatsiya, ta’limda axborot kommunikatsion texnologiyalar, tarbiya jarayonida texnologiyalar,. Biz shular orasida «kreativlik» tushunchasiga alohida to‘xtab o‘tmoqchimiz. Bu tushuncha so‘nggi yillarda ta’lim-tarbiya jarayonlarida ma’lum darajada qo‘llanilmoqda. Lekin bu tushunchaning mazmun va ma’nosini tahlil etishga hamda insonlarda kreativlikning shakllanganlik darajasini aniqlashga doir qator tatqiqotlar olib borilgan.

Atrofga nazar solsangiz inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual olam, internet va shu kabilar.

Bularning barchasi inson tafakkuri mahsulidir. Mana shunday ijodiy tafakkurni

shakllantirish ta’lim - tarbiya jarayonidan boshlanadi. Xo‘sh, o‘quvchini qanday ijodiy fikrlashga o‘rgatish mumkin? O‘quvchilarni erkin fikrlashga o‘rgatish, darslarni yangi texnologiya va metodlar orqali o‘tish o‘quvchida bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish bilan birga ulardagi ijodiylik, yaratuvchanlik qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Kreativlik - shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo‘l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi. Kreativlik tushunchasi (lot., ing. «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma’nosini anglatadi. Haqiqattan esa yangi, original (o‘ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma’naviy bog‘liqliklarni yaratishdir. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o‘ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug‘atlariga asoslanib o‘qituvchining kreativligiga uning fikridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta’rif berish mumkin. Uning zahirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi.

Shuningdek, kreativ fikrlash bir narsaga turli tomondan yondashishni anglatadi. Har qanday inson tug‘ilganda kreativ qobiliyat bilan dunyoga keladi. Uni qaysi yo‘lga yo‘naltirish va rivojlantirish o‘qituvchi zimmasiga yuklatiladi. Demak, maktabda ta’limning barcha turlarida o‘quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratish barkamol avlodni tarbiyalashning tayanch nuqtasi bo‘lib xizmat qiladi. Kreativ tafakkur barcha faoliyat turlariga tegishli. Bundan lingvistik kreativlik ham mavjud bo‘lib, bu tilning turli sath birliklaridan foydangan holda obrazli fikrlash, ma’lum tafakkur mahsuli bo‘lmish tushuncha yarata olish imkoniyatidir. Tilda tushunchani turli shaklda ifodalash imkoniyati mavjud. Bunda o‘quvchi qaysi usulni va qolipni tanlashi, qanday yo‘l bilan ifodalashi, albatta, unda kreativ kompetensiyaga qanchalik egaligiga ko‘ra belgilanadi. Tomas Edison “Kreativlik – g‘ayriixtiyoriy jarayon”, – deydi. Kreativlik shaxs ega bo‘lgan bilimning ko‘pqirrali ekanida emas, balki yangi g‘oyalarga intilish, hayotiy muammolarni yechishda noodatiy yondasha olish, kutilmagan qarorlar chiqara olishda namoyon bo‘ladi. Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o‘zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg‘amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish tashkil etilgan darsning qaysi metod va usullardan foydalanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Bunda esa interfaol usullar yaqindan yordan beradi. Interfaol ta’lim turlaridan biri – kreativ ta’limdir. Kreativ usulda o‘tilgan mavzuni o‘quvchi to‘liq o‘zlashtirishi bilan birga, ijodkorlik qobiliyatini ham rivojlantiradi. Agar o‘quvchida she’r yozishga moyillik bo‘lsa, u ijodiy matnni she’r orqali ham ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ko‘rib turganimizdek, bu kabi metodlar o‘quvchida tezkorlik, shu bilan birga, kreativ kompetensiyani shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Agar bunday usullardan ko‘proq foydalanilsa, har qanday o‘quvchi darsga qiziqadi, shu bilan birga kreativ qobiliyatga ham ega bo‘ladi. Ingliz tilini o‘qitishga kompetensiyaviy yondashuv yoshlarni til haqidagi bilimini oshirish barobarida muammoli vaziyatlarda bu bilimlardan o‘rinli va maqsadli foydalana olish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun o‘qituvchidan o‘z fani yuzasidan chuqur bilimga ega bo‘lish bilan birga, ta’limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ kompetensiya

orqali vujudga keladi. XXI asr axborotlar oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga, shu jumladan ta’lim-tarbiya sohasiga ham ko‘plab yangiliklar kirib kelmoqda. Ushbu yangiliklar bilan bir qatorda ularni yorituvchi yangi tushunchalar ham bizning ilmiy tilimizda qo‘llanilishi kuzatilmoqda. Jumladan pedagogika, ya’ni ta’lim-tarbiya sohasida keyingi 20yil ichida qo‘yidagi tushunchalar keng qo‘llanilmoqda va bizning ilmiy tilimiz iste’molida keng ishlatilmoqda: pedagogik texnologiya, ilg‘or texnologiya, ilg‘or tajribalar, innovatsiya va innovatika, pedagogik neologiya, praksiologiya, aksiologiya, innovatsiya va innovator, interaktivlik, strategiyalar, gumanistik pedagogika, liberalizatsiya, ta’limda axborot kommunikatsion texnologiyalar, tarbiya jarayonida texnologiyalar,. Biz shular orasida «kreativlik» tushunchasiga alohida to‘xtab o‘tmoqchimiz.. Bevosita Kreativlik nima? degan savolga yuzlanamiz.

- Kreativlik – bu madaniyat vositasi asosida shaxs sifatida shakllanish jarayonida namoyon bo‘ladigan shaxsning shaxsiy sifati (fazilati)dir.

- Kreativlik – bu insonning shaxsiy xususiyati bo‘lib, uning o‘z-o‘zini takomillashtirib va rivojlantirib borishi bilan bog‘liq.

- Kreativlik shaxsiy mazmun va unga doir belgilarning ob’ektivligi bilan belgilanadi. Kreativlik tushunchasiga berilgan ta’riflar:

1. Kreativlik – bu insonning butun hayoti davomidagi sifatlari majmuidir.

2. Kreativlik – bu insonning o‘ziga topshirilgan muayyan topshiriq va vazifalarni bajarish usulidir.

3. Kreativlik – bu intellekt (aql) ning mahsulidir.

4. Kreativlik – bu insonga xudo tomonidan berilgan qobiliyat, kashfiyotlardir.

5. Kreativlik – bu ijodiy faoliyatdir. Pedagogika fanida kreativlik masalasiga bevosita murojaat etgan pedagog olim pedagogika fanlari doktori, professor R.A.Mavlonova o‘zining ilmiy ishlarida kreativlik haqida baholi qudrat fikrlar bildirgan. Uning «Boshlang‘ich ta’limda innovatsiya», «Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, integratsiyasi, innovatsiyasi» nomli o‘quv qo‘llanma va darsliklarida kreativlikka alohida to‘xtab o‘tgan. Pedagog o‘qituvchining kreativlik sifatlariga ega

bo‘lishi uning shaxsiy qobiliyatlariga, o‘qituvchi kasbiy faoliyatini sifatli, samarali tashkil etishga yo‘naltiradi. Ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishlari ularda o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy yondashishdan farqli o‘laroq yangi g‘oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o‘ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Odatda pedagog- o‘qituvchilarning kreativlik qobiliyatlariga ega bo‘lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilishi, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va ijodiy xamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi. Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va asta-sekin takollashib, rivojlanib boradi. Xar qanday mutahasisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatlariga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o‘zini-o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘nalishtirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Kreativ insonlar har bir sohada, har bir bajaradigan ishida o‘zgalaridan ajralib turadi. Chunki ular nafaqat o‘z ishlarini katta ishtiyoq va qiziqish bilan, balki hech kimning xayoliga kelmaydigan g‘oyalar orqali amalga oshirishadi. Shunday ekan kreativlik muvaffaqiyatimiz kaliti desak adashmaymiz. Kreativlikni shakllantirishda tasavvur muhim ro‘l o‘ynaydi. Dunyoga mashhur olim Albert Eynshteyn “tasavvur bilimdan muhim”, deganida aynan shuni nazarda tutgan. Ko‘pincha noodatiry fikrlar, yechimlar, kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun avvalo fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berishimiz zarur. G‘ildirakning kashf etilishidan boshlangan yaratuvchanlik namunalari bugun koinotda kezib yuribdi. Inovatsiyalar kundalik turmushimizda qulayliklar yaratdi, og‘irimizni yengil, uzog‘imizni yaqin qiladi. Shu tarzda kreativlik taraqqiyotning ajralmas bo‘lagiga aylangan. Barcha sohada ijodiy fikrlovchi mutahasislarga talab katta. Dunyoga mashhur dasturiy mahsulotlar,

telefonlar ishlab chiqaruvchi kompaniyalar mutahasislardan xar kuni yangidan yangi g’oyalar so’raladi. Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutahasislarga talab oshib borayotgan ekan ta’lim jarayonida o’qituvchi pedagoglarning noodatiy fikrlashini shakllantirish, rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri bo’lib qolmoqda. Xaligacha ta’lim tizimida ko’plab yondashuv va metodlar, ijodiy fikrlash emas, talqin va tahlilga yani berilgan ma’lumotni tushinib to’g’ri yetqizishga va nari borsa bir necha axborotni umumiyashtirib xulosa chiqarib olishga, qo’polroq qilib aytganda “yodla, qaytar” tizimiga o’tib qolgan. Inson o’z miyyasi o’z ishini yengillashtirish, qulaylashtirish uchun shablon va steratiblardan foydalanadi. Stereotiplar shu paytgacha ma’lum bo’lgan umummaqbul fikrlardir. Ular asosida fikrlashga bizga hech qanday yangi g’oya bermaydi. Qoliblarning yuzaga kelishida jamiyatda ustivor bo’lgan ijtimoiy fikr, media mahsulotlaridan taqdim etilayotgan shakl va ko’rinishlar xam yetakchi o’rin tutadi. Inson ommadan ajralib qolmaslik nuqtayi nazaridan hammaning fikriga qo’shiladi. Qolaversa oqim bo’ylab suzish mustaqil fikrlashdan ko’ra osonroq tuyiladi. Stereotiplar orqali fikrlaganda muayyan mavzu bo’yicha, inson ongiga so’rov berilganda odatiy ma’lumot va mulohazalar yuzaga keladi. Kreativ fikrlovchi insonlar oddiy manzalardan o’zgacharoq tasvirlarni xam tasavvur qilib hech kim ilg’amagan jihatlarini payqaydi va yangilik yarata oladi. Eng ajablanarli jihati ta’lim va tarbiya jarayoni xam bolalarni bir xil fikrlashga o’rgatib quyarkan. Mashhur ixtirochi, kashfiyotchilarning aynan maktab jarayonidagi bir xillikka ko’nika olmaganligi, qoliblarga sig’maganligi va qoniqmaganligini ko’rish mumkin. Albert Eynshteynni maktadan xaydalishi yoki Dmitriy Mendeleyevning kimyo fanidan 3 olganliklari bunga misol bo’la oladi. Bugungi kunning o’qituvchisi qanday bo’lishi kerak? O’qituvchi jamiyat ijtimoiy- siyosiy hayotida ro’y berayotgan o’zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohatlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada o’quvchilarni bera olishi lozim. Shu bilan birga bugungi kun o’qituvchisi o’z mutahasisligi bo’yicha chuqur, puxta bilimga ega bo’lishi, o’z ustida tinimsiz ishlashi shart. Ta’lim-tarbiyaviy faoliyatda pedagogik va axborot texnologiyalarining eng samarali shakli-metod va vositalaridan unumli foydalana olish zamonaviy ustozning eng samarali qurolidir. Ijodkorlik (kreativlik) qobiliyatlariga ega

bo‘lish ko‘nikmasi ham asosiy xislatlardan biridir, ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo‘lish har bie ustoz uchun muhimdir. Ya’ni, o‘qituvchi zamonaviy o‘quvchilar nima bilan yashayotganini tushinishi kerak.

XULOSA Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kreativlik xozirgi kunda judayam, ayniqsa O‘zbekistonda tanqis, kam uchraydigan narsalardan biri hisoblanadi. Bunga sabab ko‘pchilik pedagog o‘qituvchilarni o‘z ustida ko‘p ishlamasligida deb aytsak bo‘ladi. Kreativlik uchun qobiliyat tug‘ma bo‘lishi kerakmi degan savol tug‘iladi. Qaysidir ma’noda albatta kerak bo‘ladi. Lekin xammasi mehnatga, o‘z ustida ishlashga borib taqaladi. Kreativ- pedagog har tomonlama rivojlangan, har bir darsini qiziqarli o‘ta oladigan, yangi metodlar va texnikalardan xabardor va barcha o‘quvchilari uchun sevimli bo‘lgan mahoratli ustoz. Uning darslari g‘aroyib g‘oyalarga boy! Shuni unutmaslik kerakki, bugungi jamiyat bir xillikdan zerikdi. Endi faqatgina kerativ o‘ylagan insongina xammadan ajralib tura oladi. Chunki Kreativlik- bu cheklash mumkin bo‘lgan tushuncha emas. Uni rivojlantirish xar birimizning qo‘limizda. Unutmang, Kreativlik – XXI asr talabi! Shaxsning ijodiy motivatsiyani qo‘llaganligi - qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, ijodiy yutuqlar, peshqadamlikka va o‘z kamolotiga intilishdir. Kreativlik bu - xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyatidir. OTM talabalarini bevosita bo‘lajak mutaxassislar sifatida qarashimiz lozimligi, yangi ta’lim paradigmalari asosida ta’lim amaliyotiga keng joriy etilgan diversifikatsiya tamoyillaridan kelib chiqib hamda yuqorida keltirib o‘tilgan mulohazalarni umumlashtirib, biz talabalardagi kreativ potensialni yuzaga chiqarish vazifasini bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash strukturasi muhim komponenti va bu jarayonda bajariladigan eng muhim vazifalardan biridir, degan xulosaga kelimiz. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo‘lsak, talabaning kreativ potensialini yuzaga chiqarish vazifasi ta’limdagi kreativlikning asosiy strukturaviy komponentlarini aniqlashtirish va ularning namoyon bo‘lish sharoitlarini o‘rganish vazifasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. “Maktabgacha pedagogika”. “Tafakkur chashmalari” T.: 2013 .
2. Kayumova N. M. “Maktabgacha pedagogika”. “TDPU” nashriyoti T.: 2013 y.
3. Tilakova, M., & Qoraev, S. (2020). Recommendations for students 'creative ability development. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.
4. Abdujalilova, S. A., & Qorayev, S. B. (2020). The Role Of Pedagogical Technologies In The Formation Of Students' Scientific Outlook. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.
5. Тилакова, М., & Қораев, С. (2020). Ўқувчилар креативлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича тавсиялар. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.
6. Қораев, С. Б. (2016). Фанларни ўқитишда табақалаштирилган таълим технологиясини жорий этиш масалалари. Таълим технологиялари, 2, 45-50
7. Назирова, Феруза Абдуазизовна. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ В РАБОТЕ УЧИТЕЛЯ." Science and innovation 3.Special Issue 18 (2024): 918-923.
8. Назирова, Феруза. "Kasbiy kompetentlik sifatleri." Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире 1.3 (2022): 363-367.
9. Yormatova, Sh, F. Nazirova, and M. Muhammadjonova. "PEDAGOGIK FAOLIYATNI TEXNOLOGIYALASHTIRISH–IJTIMOIY ZARURIYAT SIFATIDA." Scientific progress 1.6 (2021): 1198-1201.

NODAVLAT TA’LIMNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Dehqonov Obidjon Xayitboevich

Biznes va tadbirkorlik Oliy maktabi magistranti

Annotatsiya. Mustaqillik yillarida ta’lim sohasida yoshlarga zamonaviy bilimlarni berish, ularning intellektual salohiyatini oshirish va jahon hamjamiyatida munosib o’rin egallashiga qaratilgan tub o’zgarishlar va islohotlar amalga oshirildi. Ushbu maqolada nodavlat ta’limning shakllanishi va rivojlanishning nazariy asoslari tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: ta’lim, nodavlat ta’lim, ta’lim tizimi, xususiylashtirish, nodavlat ta’lim xizmatlari

Ma’lumki, mamlakatimizda so’nggi yillarda barcha sohalardagi keng ko’lamli islohotlar xalq bilan muloqot prinsipiga uyg’un va hamohanglikda amalga oshirilayapti. Ta’lim tizimidagi strategik o’zgarishlar ham bunga yorqin misol bo’la oladi. Binobarin, nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish, sohaga davlat-xususiylashtirish sherikchilikning samarali mexanizmlarini joriy etish, bu borada ilg’or xorijiy tajribalarni o’rganish bo’yicha qator yangiliklarga qo’l urildi. Bu bejiz emas. Sababi yaqin-yaqingacha ham tadbirkorlarga nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish uchun litsenziya berishning markazlashib ketgani eng dolzarb va o’z yechimini kutayotgan muammolardan biri bo’lib kelayotgan edi. Masalan, uzoq hududlarda yashovchi biror ishbiarmon xususiylashtirish bog’cha yoki maktab ochmoqchi bo’lsa, albatta Toshkentga bir necha bor kelib-ketishiga to’g’ri kelardi. Boz ustiga, litsenziya natijalarini oylab kutardi. Agar litsenziyani qo’lga kirita olmasa, u yog’ini o’zingiz o’ylayvering.

Xullas, sarson-sargardonchilik, asabbuzarliklar xo’p va ko’p edi. Zero, davlatimiz rahbari ham qator chiqishlarida mazkur mazkur masalaga alohida to’xtalib, tanqidiy fikrlar bildirdi hamda tegishli vazirlik va idoralarga aniq topshiriqlar berdi. Bu borada Prezidentimizning 2017 yil 15 sentyabrdagi “Nodavlat ta’lim xizmatlarini ko’rsatish faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori muhim dasturilamalga aylandi. Yurtboshimiz tomonidan belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta’lim

sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan qator ishlar olib borilayapti. Xususan, tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda nodavlat ta’lim xizmatlarni ko’rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibini takomillashtirish yo’lida fuqarolarning talab va istaklarini inobatga olgan holda qaror loyihasi tayyorlandi. Uni ishlab chiqish jarayonida ilg’or xalqaro tajribalar chuqur o’rganildi. Jumladan, Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi delegatsiyasi Koreya Respublikasiga xizmat safari uyushtirdi. Tashrif davomida Janubiy Koreyaning nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish sohasidagi qonun va qonunosti hujjatlari ko’rib chiqildi. Bir qator mutassadi tashkilotlarda uchrashuv va seminarlar tashkil etilib, qaror loyihasi muhokama qilindi, o’rganilgan malakalarning namunali omillari inobatga olindi. Masalan, Janubiy Koreya maktabgacha ta’lim muassasalarida asosiy e’tibor ta’lim-tarbiya jarayoniga qaratiladi. Ya’ni ushbu davrda olingan ta’lim-tarbiya kelajak uchun pishiq-puxta poydevorga aylanadi, bolalarni ta’lim olishga qiziqtirish bog’chadan boshlanishi zarur degan qat’iy prinsipga rioya etiladi.

Pirovardida bugun Koreya Respublikasida yoshlarni bog’chada qamrab olish darajasi 98 foizga yetkazilgan. Bu esa shubhasiz keyingi bosqichdagi ta’lim sifatiga katta ta’sir ko’rsatadi. Mazkur jarayonlardan so’ng Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018 yil 27 martda “Nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibini takomillashtirish to’g’risida” qaror qabul qilindi. Uning hayotga tatbiq etilishi bilan nodavlat ta’lim muassasalarini tashkil qilish jarayoni yanada soddalashtirildi, litsenziya talabgorlarining murojaatlarini qisqa muddatlarda ko’rib chiqish belgilab qo’yildi. Ayni chog’da Davlat xizmatlari markazlari va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali litsenziya talabgorlari hujjatlarini qabul qilishning elektron tizimi yo’lga qo’yildi. Litsenziya talabgorlarining hujjatlari **10 kun** ichida ko’rib chiqiladigan bo’ldi. Vaholonki, **oldin ushbu jarayon 30 kunni tashkil etardi**. O’z navbatida litsenziya olish uchun kerak bo’lgan hujjatlar soni soddalashtirilib, **9 tadan 5 taga** kamaytirildi. Barcha yuridik shaxslar tashkiliy-huquqiy shakllaridan qat’iy nazar nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish sohasidagi faoliyatni olib borish uchun litsenziya olish huquqiga ega ekanligi mustahkamlab qo’yildi.

Maktab va Maktabgacha ta’lim vazirligi hamda O’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi markazlari bilan birgalikda viloyat, tuman (shahar) kesimida malakali mutaxassislardan iborat ekspert guruhlari shakllantirildi. Shular asosida maktabgacha ta’lim muassasalari va ulardagi ta’lim-tarbiya jarayonlariga mutlaqo yangicha tafakkur bilan qaralayapti. Ayniqsa, davlat-xususiy sherikchilik asosida MTM tashkil etish kun tartibidagi muhim masalalardan biriga aylangan. Ayni paytda respublikamizning har bir viloyatida nodavlat maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyat yuritayotgani va ularning umumiy soni 339 tani tashkil etayotgani bunga misol bo’la oladi. O’ylaymizki, bunday dargohlar soni tizimli va nazorat ostida oshib borishi maktabgacha ta’lim tizimi sifatini yangi bosqichlarga olib chiqadi. Shularga mushtarak ravishda umumiy o’rta ta’lim tizimida nodavlat maktablarning o’rni kuchayib borishi tabiiy. Buni AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda nodavlat maktablarda ta’lim sifati juda yuqori darajada ekanligi timsolida ham yaqqol anglash mumkin. Zero, bu umumiy ta’lim tizimi sifatini yuqori darajaga olib chiqishning eng muhim mezonidir. Hozirgi kunda respublikamizda nodavlat maktablar soni 57 tani tashkil etmoqda. Ularning soni yanada ko’payishi shubhasiz. Xo’sh, boshqa muqobillarini aslo kamsitmagan holda bunday ta’lim maskanining afzalliklari nimalarda ko’rinadi? Avvalo, nodavlat maktablarda yaratilgan shart-sharoitlar barcha talablarga javob beradi. Ularda qo’llanilayotgan o’quv reja hamda o’quv dasturlari asosida har bir o’quvchiga alohida-individual yondashiladi. Navqiron avlodga o’z ustida mustaqil ishlashi uchun barcha qulayliklar yaratiladi. Qiziqishlari va ishtiyoqidan kelib chiqib ta’lim beriladi, ikki-uchta xorijiy til o’rgatiladi. O’qishdan tashqari muassasaning o’zida tashkil etilgan turli fan to’garaklari, sport mashg’ulotlari samarali olib boriladi. Bundan ota-ona ham, pedagog ham, bola ham manfaat topadi. Umuman olganda, mamlakatimizda nodavlat ta’lim xizmatlari sohasidagi faoliyat maktabgacha (bog’chalar), umumiy-o’rta (maktab) va kadrlar malakisini oshirish va ularni qayta tayyorlash (o’quv markazlari) ta’lim turlari bo’yicha tez rivojlanib bormoqda va mazkur ta’lim turlari bo’yicha nodavlat ta’lim maskanlari soni ortayapti.

Biroq shu kunga qadar respublikamizda nodavlat o‘rta-maxsus (kollej va litseylar) va oliy (institut va universitetlar) ta’lim muassaslari tashkil etilmagan. Nega? Vaholonki, mamlakatimizning uzluksiz ta’lim tizimini yuqori bosqichlarga olib chiqish, ta’lim tizimidagi sog‘lom raqobat muhitini yaratish, ta’lim sifatini oshirish, ta’lim olish istagida bo‘lgan yoshlarimizga keng imkoniyatlar va shart-sharoitlar yaratish, yangicha va mustaqil fikrlaydigan, raqobatbardosh va kelajakda mamlakatimiz rivojiga o‘z hissasini qo‘shadigan kadrlar tayyorlash uchun nodavlat oliy ta’lim muassasalarini tashkil etish vaqti allaqachon yetib kelgan. Barcha rivojlangan mamlakatlar, jumladan AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Janubiy Koreya, Singapurda nodavlat oliy ta’lim muassasalarining o‘rni beqiyos. Ta’lim tizimiga baho beruvchi, dunyo tan olgan oliy o‘quv muassasalarining jahon reytinglarida ham nodavlat ta’lim muassaslari eng yuqori o‘rinlarni egallab kelmoqda. Yurtimizda esa davlat ta’lim dargohlariga ajratilgan kvotalar ta’lim olmoqchi bo‘lgan yoshlarimizni 9-10 foizinigina qamrab olayotir. Mazkur holat ularni chet el universitetlari, aksariyat hollarda Qirg‘iziston, Tojikiston, Qozog‘istonda tashkil etilgan nodavlat oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olishga majbur qilayapti. Ammo mazkur davlatlarda tashkil etilgan OTMdagi ta’lim sifatiga kafolat berib bo‘lmaydi, albatta. Qolaversa, bu holat respublikamizdan iqtidorli va tashabbuskor yoshlarni chet elga chiqib ketishiga ham sabab bo‘layotir. Modomiki, mamlakatimizda nodavlat oliy ta’lim muassasalarini ochilishi xizmatlar eksportini rivojlantirishga olib keladi.

Diyorimizga kelgan har bir xorijiy talaba kontrakt to‘lovini amalga oshirishdan tashqari u o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun yiliga o‘rtacha 10 million so‘m sarf-xarajat qiladi. Bu ham, o‘z o‘rnida, iqtisodiyotimizni rivojlantirishga o‘zining xissasini qo‘shadi. Nodavlat oliy ta’lim muassasalarining tashkil etilishi respublikamizda yangi ish o‘rinlar yaratilishi, nodavlat va davlat ta’lim sektori o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini paydo bo‘lishi, yoshlarimizni o‘zlari xohlagan yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim olishi, ta’lim va sanoatni chambarchas bog‘lanishi, ta’lim va kadrlar sifatini oshirishi, davlat byudjetiga tushumlarning ko‘payishi, byudjetdan qoplanadigan sarf- xarajatlarning kamayishi kabi ko‘p masalalarga ijobiy yechim bo‘la oladi. Raqobat bor joyda esa o‘lish bo‘ladi, o‘lish

bor joyda sifat bo‘ladi, sifat bor joyda esa natija bo‘ladi. Eng muhimi, milliy qadriyatlar va zamonaviy yutuqlarni o‘zida jamlagan ilm maskanlaridan buyuk ajdodlarga munosib, Vatan ravnaqiga ulkan hissa qo‘sha oladigan avlodlar yetishib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. М. Брэй. Исследование по сравнительному образованию. Подходы и методы. М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2020. С. 158-160.
2. У Дагуан, Хэ Сюэлянь. Негосударственное образование в КНР // Россия — Китай: образовательные реформы на рубеже XX-XXI вв.: сравнительный анализ / отв. ред. Н. Е. Боровская, Чжу Сяомань. М.: Б. и., 2007. С. 327-342.
3. Zhao Xi (China) — 2-year Master's student of the program "Education Management" of the Faculty of Pedagogical Education Lomonosov Moscow State
4. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник. // Гардарика, 1998. 296 с.

DEVIANT XULQ-ATVOR TURLARI VA KO'RINISHLARI

Farangiz Qodirova Boxodirjon qizi

[Qo‘qon Universitet “xorijiy til va adabiyoti” fakulteti 4-bosqich talabasi](#)

Sobirovafarangiz2002@gmail.com 998911484755

Anotatsiya: Mazkur tezisda og‘ir tarbiyali bolalar jamiyatda o‘rnatilgan qoida va me‘yorlarga rioya qilmasligi. Bunday holat ilmda deviatsiya deyiladi (lotin tilida deviation - og‘ishlik). Deviyatsiya – bir tomondan uni o‘rab turgan inson va atrof-muhitga xos bo‘lgan o‘zgaruvchanlik hodisasidir. O‘zgaruvchanlik ijtimoiy muhitda inson xulq-atvori bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar: deviatsiya, xulq-atvor, shaxs, atrof-muhit, og‘ishlik, ijtimoiy muhit.

Insonning ijtimoiylashuvi suniy harakter kasb etib, u shaxs sifatida boshqa insonlar o‘rtasidagina shakllana oladi. Agar u insoniy munosabatlardan holi bo‘lsa, o‘zidagi yovuzlik yoki hayvoniy tabiatidan xalos bo‘la olmaydi. Insondagi bu tabiiy xususiyatni Abu Nasr Farobiy Quyidagicha ifodalaydi: “Har bir inson o‘z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi etuklikka erishmoq uchun ko‘p narsalarga muhtoj bo‘ladi, u bir o‘zi bunday narsalarni qo‘lga kiritmaydi, ularga ega bo‘lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug‘iladi”. Me‘yoriy xulq Bolalarning rivojlanishidagi ehtiyojlari va imkoniyatlari, uning ijtimoiylashuviga to‘la javob beruvchi, unga adekvat monand keluvchi mikrosotsium bilan uning o‘zaro faoliyatidir. Agar bolaning atrofidagi muhit bolalarning u yoki bu xususiyatlari, uning xulq-atvoriga

doimo (yoki deyarli doim) o’z vaqtida va adekvat (monand) bo’lsa, bolalarda xulq-atvor me’yoriy bo’ladi. Bu fikrdan xulqi og’ishganlikning tavsifi ham kelib chiqadi, biroq bolaning mikrosotsium bilan o’zaro faoliyati sifatida uning rivojlanishini buzuvchi va ijtimoiylashuvida va yuzaga keluvchi xulqi, jamiyatda o’rnatilgan axloqiy hamda huquqiy og’ishganlik ijtimoiy dezadaptatsiyaning (bola uchun ijtimoiy muhit sharoitlariga moslashishga to’siqlik qiladigan hodisa ko’rinishlaridan biridir). Bolalik - bolalik dezadaptatsiyada quyidagi patologiyalar o’z tasdig’ini topgan: Maktab yoshidagi bolalar, maktabga bormaydilar, etim-bolalar, ijtimoiy etimlar, giyohvandlik va zaharli (toksinli) vositalarni qabul qiluvchi bolalarlar; jinsiy ahloqsiz bolalarlar, huquqbuzarlik faoliyatlariga berilgan bolalarlar.

Ko’pgina hollarda sotsial sanktsiyalarga muhtoj bo’ladi. Deviant xulq atvor jamiyatda o’rnatilgan axloq me’yorlariga mos kelmaydigan insoniy faoliyat yoki xatti-harakat, ijtimoiy hodisa bo’lib, **yolg’onchilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o’z joniga qasd qilish** va boshqalardir. Deviyatsiyaning shunday ko’rinishlari borki, ular odamlar o’rtasidagi o’zaro munosabatlar normalarining buzilishi bilan bog’liq bo’lib, jamiyatga jiddiy zarar yetkazmaydi. Ular ijtimoiy fikr va o’zaro munosabatlar qatnashchilarining o’zlari tomonidan boshqariladi.

Kishining yoshlik davrida alkogolning toksik ta’siri miya va ichki a’zolarining faoliyati tez buzilishiga olib keladi, insonning me’yordagi jismoniy va ruhiy rivojlanishi buziladi;

Erta boshlangan alkogolga qaramlik halokatli kechishi mumkin va u davolanishga bo’ysunishi qiyin;

Tibbiyotda 30-35 gramm spirtli ichimlik odamning aqliy qobiliyatini bir necha soatdan bir necha kungacha pasaytirishi isbotlangan.

Kashandalik: Chekishning xavfli jihatlaridan biri shundaki, uning zarari tezda bilinmaydi. U organizmni sekin-asta zaharlab, uning qarshilik tizimini obdon ishdan chiqarib boradi.

Alkogolizm (ichkilikbozlik), bayram, tantanali marosimlar, oilaviy tantanalarni o’tkazishda, shuningdek, shaxsiy muammolarni hal etish yo’lida spirtli ichimliklar ichish majburiy bo’lib qolganligi an’anasi insonlar hayotida alkogolni qattiq o’rnashib qolganligiga asos bo’ladi. Tarix guvohlik beradiki, jamiyat alkogolizmga qarshi 2 yo’l bilan kurashgan: 1) spirtli ichimliklarni chegaralash, ularni ishlab chiqarishni va sotishni qisqartirish, narxini oshirish, ta’qiq va chegaralarni buzganligi uchun jazoni kuchaytirish yo’lidir. 2) bu alkogolga ehtiyojni kamaytirishga qaratilgan chora tadbirlarni kuchaytirish, hayotni sotsial va iqtisodiy sharoitlarini yaxshilash,

umumiy madaniy va ma’naviyatni o’sishi, alohida alkogolsiz fe’l-atvor stereotiplarini shakllantirish yo’lidir.

Giyohvandlik (narkomaniya). Shaxsga va jamiyatga bugun buzg’unchi ta’sir krsatuvchi, og’ir sotsial oqibatlariga ko’ra giyohvandlik asosiy o’rin tutadi. Sotsiologik tadqiqotlar ko’rsatishicha, odamlar rohat olish, o’tkir hissiyotlarga kirishish uchun giyohvand moddalarga berilib qoladilar. Giyohvandlar asosan yoshlar ichida ko’p uchraydi. Tadqiqotlar yana shuni ko’rsatadiki, ko’pchilik boshqa odamlar ta’siri ostida, asosan do’stlari, tanishlari orqali giyohvand moddalarga berilib qolmoqdalar. Xavfli tomni shundaki, narkotiklar qabul qilishni

boshlanish etaplarida odam hech qanday yomon ta’sir, og’ir sezmaydi, aksincha giyohvand moddani qabul qilganda kayfiyat ko’tariladi. Jism shunday rohat oladiki, buni ko’pchilik sog’liqqa yaxshi yordam beradi, tinchlantiradi deb o’ylaydi.

Suitsid (o’z-o’zini o’ldirish). Suitsid bu odamning o’zini-o’zi o’ldirishga harakat qilishdir. Ko’p hollarda suitsid chetga og’uvchi fe’l-atvor sifatida echilishi mumkin bo’lmagan muammolardan, umuman hayotdan qutulish usuli bo’lib keladi. Bunday hollar kuzatilib, o’rganilib, shunday xulosaga kelindiki, ular ma’lum darajada jins, yosh ma’lumot, sotsial va oiladagi tutgan o’rniga bog’liq holda kelib chiqadi. Suitsidlar, asosan rivojlangan davlatlarda ko’p uchraydi va bugungi kunda ularni ko’payishi kuzatilmoqda. Erkaklar orasida sodir etilayotgan suitsid hollari ayol orasidagiga qaraganda ko’proq og’ir ahvollarga olib keladi. Öz joniga qasd qilish 20 yoshgacha va 55 yoshdan oshganlar ichida uchraydi. Hozirgi öz-özini öldirish hollari 10-12 yoshli bolalar ichida ham kuchaymoqda.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda Bolani deviant xulq-atvorga berilmasligi uchun, qanday xatti-harakatlar qilish lozimligini, nimalarga e’tibor berishligini bolaga mazkur vakillar jumladan; ota-ona, oila azolari, maktab o’qituvchisi bilishi va o’z qaramog’iga olishi lozim. Xulq buzilishini oldini olish uchun bolani bo’sh vaqtini to’g’ri taqsimlab nazorat qilinishi va badiiy kitoblarga muhabbat uyg’otish va mehnat sevar qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://genderi.org/deviantsalbiy-xulq-atvor-turlari.html?page=3>
2. <https://azkurs.org/mavzu-deviant-xulq-atvor-tushunchasi-deviant-xulq-atvorning-yu.html>
3. <https://akme.uz/akme-consalting/deviant-xulq-atvor-turlari-sabablari-va-belgilari-deviant-xatti-harakatlarning-sabablari-burilish-belgilari/#>

Hozirgi kungacha barkamol avlodni tarbiyalashga pedagogikaning pedagogik-kreativlik

Esonova Malohat Akilovna

Qo`qon davlat pedagogika instituti dotsenti

A'zamova Jumagul Bahramjon qizi

Qoqon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Barkamol avlodni tarbiyalash inson tajribasining oliy ne'mati ekanligi, bu borada maktabgacha pedagogika fanining xizmatlari va mutaxassislarni tayyorlash borasidagi roli va ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so`zlar: *tarbiya, barkamol avlod, maktabgacha pedagogika, komil inson*

Аннотация: *в статье освещается тот факт, что воспитание зрелого поколения является высшим даром человеческого опыта, роль и значение дошкольной педагогики с точки зрения оказания услуг и подготовки специалистов в этом направлении.*

Ключевые слова: *воспитание, идеальное поколение, дошкольная педагогика, совершенный человек.*

Abstract: *the article highlights the fact that the education of the mature generation is the highest gift of human experience, the role and significance of preschool pedagogy from the point of view of providing services and training specialists in this direction.*

Key words: *education, ideal generation, preschool pedagogy, perfect person.*

Ma`rifatparvar Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot: yo najot, yo halokat: yo saodat, yo falokat masalasidir”. Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, hamma davrlarda pedagogik faoliyat ham mavjud bo’lgan. Insonni dunyoga kelishi, faqat tug’ilishidan iborat tabiiy-biologik hodisa emas, balki tug’ilgandan keyin o’z zamonasining taraqqiyoti darajasiga ko’tarilishi, mavjud ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashi, jamiyatda o’z o’rnini belgilab olishi, tarixiy jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishi, ya’ni tarbiya olishi kerak. Bu jarayonda katta avlod o’zining yashash, kurash va mehnat tajribasini, bilim va malakalarini kichik

avlodlarga bera boshlaydi, ya’ni yangi tug’ilgan odam bolasining rivojlanishi, shakllanishi va voyaga etishi jarayoniga rahbarlik qilingan, boshharilgan. Bu tarbiya deb atalmish ijtimoiy hodisa orqali amalga oshirilgan. Jamiyat rivojlangani sari yetuk, barkamol shaxslarni etishtirish ehtiyoji hamortib borgan hamda o’zgarib, yangilanib, jamiyatga xizmat qilgan. Insoniyat jamiyatning turli bosqichlarida ta’lim-tarbiya tashkilotlarini yaratish, yosh avlodlarni o’qitish va tarbiyalash sohasidagi tajribalarni nazariy jihatdan anglash, umumlashtirish va hayotga tadbiq qilish jarayonida pedagogika fani paydo bo’la boshladi.

Zamonaviy maktabgacha pedagogika fani ta’lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta’lim standartlari, ta’lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, umuman uning qonuniyatlari haqida bilim, ma’lumot beradigan fanga aylandi. Inson yaratilishi, paydo bo’lishi zahotiy oq ilm va tarbiyaviy sifatlar uning yashashi, hayot kechirishi uchun eng zaruriy shart va vositalar ekanligini anglab boradi. Chunki tarbiya har bir insonni o’ziga qaratilgandir. Negaki, olamning moddiy-ma’naviy tuzilishi, qurilishi, uning rivoji, insonning moddiy - ma’naviy yashash sharoiti, imkoniyatlari, uning aqliy, axloqiy, jismoniy holati bilan uzviy bog’liq. Shuning uchun tabiatning inson yashashi, mavjudligi, baxtiyorligini ta’minlash imkoniyatlari, uning aqliy-axloqiy, jismoniy rivoji, o’sishiga to’g’ridan-to’g’ri bog’liqdir. Tabiatdagi, jamiyatdagi muammolar insoniyatni ma’naviy-aqliy rivojlanishiga yo’naltirib unga o’zining yangi-yangi xazinalarini ochib beraveradi. Yuqorida sanab o’tilgan ikki sifat komil inson sifatining asosini tashkil etadi. Komil inson sifatlarini tarbiya sohasidagi ilmlarni xulosalab, mujassamlashtirilsa, ular asosan uchta:

1. Ezgu niyat, fikr;
2. Ezgu so’z, xushmuomalalik;
3. Ezgu ish, ezgu faoliyatdan iboratdir.

Mana shu yuqoridagi uch sifat o’qitishning, ta’lim-tarbiyaning bosh maqsadidan iboratdir. Bu bosh maqsad insonlarda, yoshlarda, mutaxassislarda komillik sifatlarini takomillashtirish, yoshlarni zamonaviy, axloqiy-amaliy o’quv, malaka, ko’nikmalar bilan qurollantira borish, mutaxassislarda har bir sohaga mos ilm, bilim, ko’nikmalar

hosil qilishdan iborat bo’lgan maktabgacha pedagogika fanining zamonaviy fan asoslarini kengayganligini ko’rsatadi.

Zamonaviy maktabgacha pedagogika fanining predmeti, o’qitishning ta’lim-tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari, mazmuni, usullari, vositalari bilan bolalarni har tomonlama bilimlar bilan qurollantiragigan mutaxassislarni tayyorlovchi fan bo’lganligi uchun uning metodologik asoslari maqsad va vazifalari dunyoning moddiy-ma’naviy rivojida shaxs kamoloti uyg’unligi qonuniyatlari va davlatning zamonaviy siyosatidan kelib chiqadi. Maktabgacha pedagogika fanlari tizimida tarbiyalanuvchilarning yoshlariga qaratilgan tarmoq pedagogikadir. Bu tarmoq maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olib boriladigan ta’lim-tarbiya jarayonining qonuniyatlarini o’rganadi.

Maktabgacha pedagogika fanini o’qitishning ham o’ziga xos yo’l-usullarining barchasi barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi va bu borada maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi bilan uzviy bog’lanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiya fani bolalardagi psixik rivojlanish qonuniyatlarini, ta’lim-tarbiya ta’sirida bola psixikasining o’zgarish mexanizmini tushuntiradi.

Xulosa o’rnida quyidagilarni aytish joiz, maktabgacha pedagogika fanini o’rganish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishning nazariy asoslarini, maktabgacha pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlarini o’rganib, barkamol shaxslarni tarbiyalash ishida ilmiy va nazariy jihatdan ma’lumotlarni egallab olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Esonova Maloxatxon Akilovna. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2022. O’quv qo’llanma
2. Djuraeva D.R.- Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishning zamonaviy tendentsiyalari. Uslubiy qo’llanma - T.: 2015 15.

6-7 YOSHLI BOLANING TAYANCH KOMPETENSIYALARI.

Maloxat Esonova Akilovna

Qo`qon davlat pedagogika instituti dotsenti

Alijonova Barnoxon Saidali qizi

Qo`qon davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: maqolada O`zbekiston hududida maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlash islohati bo’yicha qabul qilingan Qonun va dasturlarning mazmuni bayon etilgan.

**Kalit so`zlar:** maktabgacha ta’lim, bolalarni o`qitish, boshlang`ich ta’lim, olti-yetti yoshli bolalar, bolalar salomatligi, bepul tayyorlash

Аннотация: в статье описано содержание принятых на территории Узбекистана законов и программ по реформированию школьного образования детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, образование детей, начальное образование, дети шести-семи лет, здоровье детей, бесплатное обучение.

Abstract: the article describes the content of laws and programs adopted in Uzbekistan to reform the school education of preschool children.

Key words: preschool education, children's education, primary education, children six to seven years old, children's health, free education

Maktabgacha ta’lim va tarbiya bolalarni o`qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o`rta ta’limga tayyorlashga qaratilgan ta’lim turidir.

Maktabgacha ta’lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo`lgan bolalarni boshlang`ich ta’limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Bolalarni maktabga bepul tayyorlash bo’yicha 2018-2019 yillarda amalga oshirilgan loyiha asosida 6-7yoshli maktabgacha yoshdagi bolalar uchun 494 ta guruh tashkil etildi. Olingan natijalar negizida 2021-2022 o`quv yilida ushbu dastur bilan 6-7

yoshdagi bolalarni 100% ham rab olish rejalashtirilmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalar salomatligi va ularning rivojlanishidagi o’ziga xoslikni inobatga olgan quydagi turlari bo’yicha tashkil etiladi:

1. Umumiy turdagi maktabgacha ta’lim tashkiloti- rivojlanishida jismoniy yoki ruhuy nuqsonlari b’lmagan bolalarni o’qitish;

2. Ko’p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta’lim tashkiloti- rivijlanishda jismoniy yoki ruhiy nuqsonlari bo’lgan bolalar chun maktabgacha ya’lim va tarbiya berish;

3. Inklyuziiv guruhlariga ega maktabgacha ta’lim tashkiloti-rivijlanishda jismoniy yiki ruhiy nuqsoni bo’lgan bolalarni sog’lom bolalar bilan birgalikda o’qitish;

4. Qo’shma turdagi maktabgacha ta’lim tashkiloti-rivojlanishda jismoniy yoki ruhiy nuqsonlari bo’lgan bolalarning va rivojlanishda nuqsonlari bo’lmagan bolalarning bitta tashkilotda alohida guruhlarda shuningdek inklyuziiv guruhlarda birgalikda o’qishni hamda tarbiyalanishni tashkil etishga qaratilgan.

Nodavlat MTTni yuridik shaxslar, hususiy MTT shakli yoki davlat-hususiy sherikchilik asosidagi MTT shaklida yohud jismoniy shahislar ham yakka tartibdagi tadbirkor sifatida bir vaqtning o’zida 25 nafardan ko’p bo’lmaga bolaga ta’lim berish mumkin bo’lmagan oilaviy nodavlat MTT ko’rinishida tashkil etishlari mumkin.

Maktabgacha ta’lim uchun to’lovlar davlat MTTlariga to’lov qonunchilik belgilaydi, nodavlat MTT larni maktabgacha ta’lim va tarbiyaviy ishlari qiymatini mustaqil ravishda aniqlaydi (qonunchilikda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno). Davlat MTT to’lovini shakllantirishga bir nechta omillar ta’sir ko’rsatadi:

- MTT joylashuvi;
- bollalarning MTT da kum davomida bo’lish vaqti;
- bir MTTga qatnovchi bir oila farzandlari soni.

Xulosa qilib quyidagilarni aytish joiz:

14.“Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi qonun asosida maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti barcha maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun majburiydir.

Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti kamida besh yilda bir marta qayta ko’rib chiqiladi.

15. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat ta’lim dasturini, maktabgacha yoshdagi bolalarga maktabgacha ta’lim va tarbiya berish sohasidagi o’quv-uslubiy qo’llanmalarni, uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqishda, shuningdek maktabgacha ta’lim tashkilotlarini loyihalashtirishda, qurishda, jihozlashda hisobga olinishu shart.
16. Maktabgacha ta’lim muassalarida bollarini maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta’lim tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo’llaniladigan zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta’lim muassalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizimini takomillashtirilmoqda.
17. Mulkchilik shaklidan qat’iy nazar boshlang’ich ta’limga majburiy bir yillik bepul tayyorgarlik ko’rish uchun barcha guruhlarda rivojlanish markazlari, shu jumladan maktabgacha ta’limda kuni boyi bo’lishi uchun tayyorgarlik kuchaytirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. Kayumova N.M. “Maktabgacha pedagogika. TDPU nashriyoti T.: 2013 y

XALQ PEDAGOGIKASI FANINI O‘QITISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA UNING HOZIRGI TA’LIM TIZIMIDA TUTGAN O‘RNI.

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

“Fakultetlararo pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

Rahimberdiyeva Mahfuza Muratovna

Telefon: +998909927672

Husanov Omonjon No‘monjon o‘gli

Abdugafforov Mavlonbek Javlonbek o‘gli

Fizika va astronomiya fakul’teti talabalari

Annotatsiya: Maqola Xalq pedagogikasi fanining yangi ta’lim-tarbiya texnologiyalari va o‘qitish usullarini rivojlantirishda qanday rolga ega bo‘lishini tahlil

qiladi. Maqola, bu sohadagi muhim yangiliklarni o'rganish va ularga muvofiq ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirishda xizmat qilishi maqsadida yozilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, yoshlar, ta'lim - tarbiya, texnologiya, ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy, integratsiya, strategiya

Аннотация: В статье анализируется роль основ народной педагогики в выражении важных принципов образования и в разработке новых образовательных технологий и методов обучения. Статья написана с целью изучить важные нововведения в этой области и послужить развитию системы образования в соответствии с ними.

Ключевые слова: педагогика, молодёж, образование, технологии, экологические, экономические, социальные, интеграция, стратегия.

Abstract: The article analyzes the role of the foundations of folk pedagogy in the expression of important principles in education and in the development of new educational technologies and teaching methods. The article was written in order to study important innovations in this field and to serve in the development of the educational system in accordance with them.

Key words: pedagogy, young, education, technology, ecological, economic, social, integration, strategy

Xalq pedagogikasi muayyan xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan tengdir. Xalq pedagogikasining yana bir belgisi amaliyotga egaligidir. Xalq pedagogikasi yosh avlod ko'z o'ngida urf-odat, an'ana, udum, xulqodoblari tarzida aks etadi. Yosh avlod tarbiyasida xalq pedagogikasining ahamiyati juda katta. Bu pedagogika yosh oilalar va o'quvchilar uchun rus tili, tarix va boshqa fanlarni o'rganish uslubinio'rganishda keng qo'llaniladi. Xalq pedagogikasi yosh oilalarga o'z farzandlariga qanday ta'lim berish va ulardagi ixtiyoriy yutuqlarni rag'batlantirishni o'rgatish va yo'lga qo'yishga yordam beradi.

Yosh avlodni tarbiyalash jarayonining asosiy maqsadi jamiyatga manfaatli kishi sifatida tayyorlash va ularning patentsiyalarini rivojlantirishdir. Ularga milliy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish va ularning shaxsiy rivojlanishini himoya qilish uchun zarur bilmasam tajribalar bilan ta'minlashdir. Yosh avlodni tarbiyalashda ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyatning boshqa a'zolari samarali rol o'ynaydilar. Kelajak yoshlarini yaratishda milliy madaniy va xorijiy ta'limning muhim o'rinlari mavjud bo'lib, har bir o'zbekistonlik yoshlarni xorijiy millatlar va funyo madaniyati bilan tanishish, o'zining milliy ma'naviy qadriyatlari, talablariga javob bera olishlari uchun tayyorlaydi.

O'zbek pedagogigasini rivojlantirishning yagona yo'nalishi o'z-o'zini yaxshilash, didaktika va metodlarni mustahkamlash muhim hisoblanadi.

Yana bir boshqa ma’lumotlarga qaraganda, “Globallashuv davrida yoshlarni ta’lim va tarbiyalash samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o’rni” mavzusining maqsad va vazifalari:

Maqsad:

1. Ta’lim samaradorligini oshirish asosiy maqsad – globallashuv sharoitida xalq pedagogikasini joriy etish orqali yoshlarga ta’lim va tarbiya sifatini oshirish.

Vazifalar:

1. Madaniy merosni asrab-avaylash va yetkazish: Madaniy qadriyatlar, an’ana va bilimlarni asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazishda xalq pedagogikasi asosiy o’rin tutadi. Muammolardan biri bu merosni xavf ostida qolishi yoki yo’qolishi mumkin bo’lgan globallashuv sharoitida saqlab qolish va etkazishdir.

2. Shaxs va o’ziga xoslikni shakllantirish: Xalq pedagogikasi yoshlarning shaxsi va o’ziga xosligini shakllantirishga hissa qo’shadi, ularning ildizlari, qadriyatlari va dunyodagi o’rnini anglashga yordam beradi. Muammo global o’zgarishlar va muammolar oldida bu jarayonni qo’llab-quvvatlashdan iborat.

3. Madaniyatlararo hamkorlikni kuchaytirish: Globallashuv davrida madaniyatlararo hamkorlik va o’zaro tushunishni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Xalq pedagogikasi yoshlarga madaniyat va an’analar xilma-xilligini hurmat qilish va tushunishga yordam berish orqali bunga hissa qo’shishi mumkin.

4. Tanqidiy fikrlash va ijodiy salohiyatni rivojlantirish: Xalq pedagogikasi yoshlarning tanqidiy fikrlash, o’z-o’zini aks ettirish va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga hissa qo’shishi mumkin. Muammo globallashgan sharoitda ushbu ko’nikmalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir.

5. Zamonaviy texnologiya va texnikalar integratsiyasi: Zamonaviy texnologiya va uslublarni xalq pedagogikasiga integratsiyalash, uning zamonaviy ta’lim sharoitida dolzarbligi va samarali bo’lishini ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Xalq pedagogikasi fanining o’rni bu jarayonlarni tahlil qilish, yangi ta’lim texnologiyalari va o’qitish usullarini rivojlantirish, yoshlarni qiziqishlariga muvofiq ta’lim berish, va ta’lim jarayonini mustaqil va samarali qilishga erishishda yuqori natijalarga erishish uchun katta imkoniyatlar yaratishda o’ziga xos ahamiyatga ega. Maqolada, Xalq pedagogikasi fanining bu yondashuvlarga qanday qilib yordam berishi va o’quv jarayonini mustaqil va samarali qilishda qanday muhim rol o’ynashi haqida tahlil qilinadi. Maqola, bu sohadagi muhim yangiliklarni o’rganish va ularga muvofiq ta’lim-tarbiya tizimini rivojlantirishda xizmat qilishi maqsadida yozilgan.

Birinchidan, xalq pedagogikasi har bir xalqning madaniy xususiyatlari va an’analarini hisobga oladi, bu esa o’quvchilarni yaxshiroq tushunishga, ularning ehtiyojlariga javob beradigan ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, u turli madaniyatlar va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan global dunyoda muhim omillar bo‘lgan hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat qadriyatlariga urg‘u beradi.

Bundan tashqari, xalq pedagogikasi jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy-madaniy muhitning tez o‘zgaruvchan sharoitlariga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqillikni rivojlantirishni rag‘batlantiradi.

Shunday qilib, yoshlarning fuqarolik o‘ziga xosligini shakllantirish, madaniyatlararo anglashuvni rivojlantirish va ta’lim samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasi asosiy o‘rin tutadi.

Umuman olganda, xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasida tutgan o‘rni muhimligicha qolmoqda va uni zamonaviy talablarga moslashtirish globallashtirish sharoitida samarali ta’limning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi.

Ushbu mavzuning maqsadi Xalq pedagogikasi fanini o‘qitishning dolzarbligi va uning yosh avlod ta’lim-tarbiyasida tutgan o‘rnini o‘rganishdan iborat. Xalq pedagogikasi – xalq an‘analari va qadriyatlariga asoslangan, yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalashda samarali qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan pedagogik amaliyot va usullar majmuidir.

Ushbu mavzu bo'yicha tadqiqot maqsadlari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Xalq pedagogik usullarini tahlil qilish va ularning zamonaviy ta’limda qo‘llanilishi.
2. Xalq an‘analari va qadriyatlarining yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash jarayoniga ta’sirini o‘rganish.
3. Yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasidan foydalanishga zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqish.

Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan izlanishlar jadal o‘zgarib borayotgan dunyoda pedagogika fani va amaliyotini rivojlantirishga, shuningdek, yoshlarning ta’lim va tarbiya sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarga ta’lim-tarbiya berishda Xalq pedagogikasi fanining o‘rni beqiyos. An'anaviy qadriyatlar va madaniyatga asoslangan Xalq pedagogikasi zamonaviy dunyo qiyinchiliklarini yengishga tayyor yaxlit shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Uning an‘analarga hurmat, jamoa ishtiroki va shaxsiy ta’lim kabi tamoyillari har bir shaxs va madaniyatning o‘ziga xosligi va o‘ziga xosligini saqlab qolgan holda globallashtirishga moslashishga yordam beradi. Shunday qilib, Xalq pedagogikasining ta’lim amaliyotiga integratsiyalashuvi zamonaviy dunyoda yoshlarning yanada samarali va barkamol rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asqar Zununov - Pedagogika nazariyasi 56-58 bet.

2. A.Bekimbetova. Xalq pedagogikasida yoshlarga aqliy tarbiya berish an'analari. Nukus 2018.28-bet.
3. S.Yo'ldosheva. Xalq urf-odatları va an'analari. Toshkent 2013. Ijod duysi nashryoti. 88-bet.
4. M.J.Mutalipova. Xalq pedagogikasi. Toshkent 2015. Fan va texnologiya nashryoti. 78-80-81 betlar.
5. Erkaboyeva N.Sh. “Mustaqillik yillarida O'zbekistonda pedagogic fikrlarning rivojlanishi” Monografiya. Toshkent. “Fan va texnologiyalar” 2006 yil
6. Yuldosheva S. Xalq urf-odatları va an'analari. -T.: Izhod dunyosi. 2003. 88 bet.

**SHOIR ABDURAHMON AKBARNING BOSHLANG'ICH SINFI ONA
TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDA BERILGAN
SHE'RLARI TAHLILI**

Obbosova Mukhtasarkhon Bakirali qizi
Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti 2-kurs magistranti,
mukhtasarkhonobbosova31@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-9947-1909>
+998 91 157 0997

Annotatsiya: Maqolada adabiyotning ajralmas va muhim qismlaridan bo'lgan o'zbek bolalar adabiyotiga ulkan hamda salmoqli hissa qo'shgan adib Abdurahmon Akbar hayoti, ijodi va boshlang'ich sinfi ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida berilgan asarlari tahlili aks etgan. Bolalar adabiyoti fanining maqsad va vazifalari ham atroflicha tushuntirilgan.

Tayanch so'zlar: O'zbek bolalar adabiyoti, bolalar adabiyoti fani, Abdurahmon Akbar, ona tili va o'qish savodxonligi.

Annotation: The article reflects the life and work of the writer Abdurahmon Akbar, who made a great and important contribution to Uzbek children's literature, which is one of the integral and important parts of literature, and the analysis of his works given in elementary school mother tongue and reading literacy textbooks. The aims and objectives of the science of children's literature are also explained in detail.

Key words: Uzbek children's literature, science of children's literature, Abdurahmon Akbar, mother tongue and reading literacy.

Abdurahmon Akbar 1962-yilda Yangiyo'l tumani Niyozbosh qishlog'ida tavallud topgan. U 1987-yilda hozirgi Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining jurnalistika fakultetini bitirgan. A.Akbar “Kichkintoy va paxtaoy”,

“Ehtiyotkor toshbaqa”, “Uyquchining tushlari” kabi o‘ndan ortiq she’riy kitoblar muallifi²⁷.

Abdurahmon Akbar ijodi rang-barang mavzuda, shirali, ta’sirli yozilganligi bilan ajralib turadi. Aksariyat she’rlarining qahramonlari ko‘ngillari osmon kabi musaffo, shaloladek quvnoq, orzulari buloqlar suvidek toza, shamoldek tinim bilmaydigan bolakaylar ekanligining guvohi bo‘lasiz²⁸.

Kichkintoylar dunyoni o‘zgacha idrok qiladilar. Kattalar uchun oddiy tuyulgan narsalar ular ko‘z o‘ngida fojiali ko‘rinishi, kattalar uchun og‘riqli va armonli tuyulgan yechilmas masalalar esa ular nazarida oddiy, yechimini topishi qiyin emas. Masalan, mana bu she’riy parchadagi kabi:

Meni ko‘rsa tog‘amning ko‘zlariga yosh kelar,
Botirim, polvonim deb opichlab yurar uzoq.
Yoshi dadajonimdan ancha kichik bo‘lsa-da,
G‘o‘zasi kabi rangpar, paxtasidek sochi oq.
Ona, tog‘amning nega bitta ham bolasi yo‘q?
Qiliqlari, yuzlari menga rosa o‘xshaydi,
Menga o‘xshab arazchi, menga o‘xshab hazilkash.
Ammo bitta gapiga sira tushunolmayman,
Nimaydi, ha, “Bunchalar, bunchalar qiyin yashash?”²⁹
Ona, tog‘amning nega bitta ham bolasi yo‘q?

Shoirnig “Iltimos” deb atalgan she’rining adabiy qahramoni tog‘asining ushalmagan armoniga mana bu yo‘sinda nuqta qo‘yishga bel bog‘laydi³⁰:

Ertakdagi parilar sarvqomat desalar,
Ulardan go‘zal derdim Lobaroy kennoyimni.

²⁷ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik). – Toshkent: NOSHIR, 2009. – B.152.

²⁸ Berdiyeva M., Bo‘ranova S.// Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda nutq o‘stirish mashg‘ulotlari orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari ///"Science and Education" Scientific Journal April 2021 / Volume 2 Issue 4

²⁹ Yuldasheva D //Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy tasvirlar orqali izchil nutqni rivojlantirish.// ISSN: 2181-3337 Science and innovation international scientific journal.2022 № 1

³⁰ Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-qism: 2-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.– B. 115.

Kasal bo‘lib qolasiz yig‘layversangiz agar,
Desam ham ko‘zin yoshlab solib berdi joyimni,
Ona, tog‘amning nega bitta ham bolasi yo‘q?
Akam, opachalarim xafa bo‘lishsa bo‘lar,
Mening aytganimga ham bir borgina kiringlar,
Ko‘nmasangiz agarda uydan qochib ketaman,
Meni kichik tog‘amga o‘g‘il qilib beringlar.
Ona, tog‘amning axir bitta ham bolasi yo‘q.

Bu Abdurahmon Akbarning armon haqidagi she’ri:

A’lochi qiz edi Nigora,
Darslaridan sira qolmasdi.
Ahvol so‘rab borgan paytimiz –
U o‘rnidan tura olmasdi³¹.

Shoir she’rlarining ikki xususiyati mazkur satrlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Birinchisi: Nigoraning darslardan sira qolmasligi, lekin uning yura olmasligi zahirida ilojisizlik, taqdirning achchiq haqiqati yotadi. Va ikkinchi xususiyat – bolalar she’riyatida ham tabiat tasvirini voqealar rivoji bilan uyg‘unlikda berish³²:

Sog‘aymadi sinfdoshimiz
Oxirgi kun qorayganda qosh.
Derazada bizlar keltirgan
Atirgullar qolgandi so‘lib³³...

Armon va ilojisizlikka she’rning so‘nggi misralari go‘yo so‘nggi nuqtani qo‘ygandek bo‘ladi:

Ko‘zimizni qizartirdi g‘am,
Qalbimizdan armon ketmadi.

³¹ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik): — T.: «NOSHIR», 2009. — B.163-164.

³² Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-qism: 2-sinf uchun darslik. — Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. — B.77.

³³ Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). — Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. — B. 42.

Ko‘taraylik tobutin desak,
Bo‘yimiz yetmadi, yetmadi³⁴...

Bu kabi qarama-qarshiliklar ko‘plab shoirlarning ijodiga xos. Asosiy fikr bu emas. Asosiysi shundaki, Abdurahmon Akbar o‘z ijodiy izlanishlari bilan hozirgi zamon o‘zbek bolalar she’riyatiga lirik kayfiyat va bola kechinmalarini qahramon tilidan berishning o‘ziga xos uslubini olib kirdi³⁵.

Shoir “Qo‘rqqanga qo‘sha ko‘rinar” nomli she’rida bolakaylarni mard, botir va ziyrak bo‘lishga da’vat etadi:

Kech kirib, ko‘kda hali
Oy kezmagan pallada,
Norni kuchuk quvlabdi
Sukut to‘la dalada.
Yetib olsa tishlaydi
Degan xayolga borib,
Chopibdi Nor bechora
Oyog‘in qo‘lga olib.
Ortda qolibdi dala,
Ortda qolibdi ariq.
Toshko‘chaga yetganda
Toyib ketibdi qattiq...
Ko‘zin ochib qarasa,
Yuragi urib duk-duk,
O‘zin Laychasi emish
O‘sha... “quvlagan” kuchuk³⁶.

³⁴ Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti va folklor. Darslik. O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – B. 9.

³⁵ Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B. 39.

³⁶ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik): — Toshkent: NOSHIR, 2009. – B. 216.

Taniqli adabiyotshunos Rahmatulla Barakayev³⁷ning Abdurahmon Akbar ijodiga bergan bahosi ham e’tiborga loyiq. Muallif “Istiqlol davri bolalar adabiyoti: an’ana, vorislik va izlanish” nomli tadqiqotida shoir ijodining quyidagi qirrasiga alohida e’tibor qaratadi: “Abdurahmon Akbarning mumtoz adabiyotimizdagi qofiyali nasr (saj)ni eslatuvchi “Shoir dadam haqida she’riy hikoyalar” turkumini she’riy shaklga sig‘magan fikrlar tizimi deyish to‘g‘riroq bo‘lar edi³⁸.

Abdurahmon bu she’rlari bilan bolalar adabiyotimizga fikrlovchi, o‘ychan bola timsolini olib kirdi. Besh she’riy hikoyadan tarkib topgan turkum shoir dadasining armon-u iztiroblarini, dard-u tashvishlarini eshitib qolib, jajji yuragiga sig‘dira olmay, to‘lqinlanib so‘zlayotgan bolakay tilidan hikoya qilinadi. Jumladan, “Dadamning qalbi” she’riy hikoyasida shunday deyiladi³⁹:

“Armon uyasimish dadamning qalbi,
dadamning qalbida kularmish sevinch.
Dadamning qalbida ummon bor emish.
Bor emish dadamning qalbida ilinj⁴⁰.
Yozgan uch-to‘rt she’ri dadam
qalbining topgan quvonchi-yu ozori emish.
Dadamning yuragi dunyo ko‘rmagan
sonsiz fikrlarning mozori emish...”

Ichki qofiyalanishga uyg‘un bo‘lgan so‘z takrorlari va bolakayning mo‘jaz taxayyul olamiga sig‘magan nogahoniy qiyoslar ushbu turkumga mansub she’riy hikoyalarning shaklan va mazmunan mukammalligini ta’minlaydi⁴¹.

³⁷ O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari. Asos va qo‘shimchalar imlosi. 37-qoida. O‘zbekiston Respublikasi VMning 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qaroriga ILOVA.

³⁸ Mavlonova K. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B. 4.

³⁹ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalar uchun darslik): — Toshkent: NOSHIR, 2009. – B. 78.

⁴⁰ Mavlonova K. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B. 6.

⁴¹ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – B. 311.

A.Akbarning shakliy izlanishlari ham e’tiborga molik. Uning raqamli she’rlari kichik maktab yoshidagi bolalar she’riyatini yangicha shakl va mazmun bilan boyitdi⁴²:

“Aka, qanday yuribsiz,
Soz ketyaptimi xizmat?
Askarlikka ko‘nikib
Ketgandirsiz batamom.
Buvim, qo‘ni-qo‘shnilar
Sizga yo‘llashdi salom.
Quchoq-quchoq chuchmoma
Terib qaytsak adirdan.
Ko‘chamizni nomlashib,
Ketishibdi yangidan.
“Ul. Zarechnaya” emas,
Bilib qo‘ying, aka, siz,
Endi bizning uy-hovli
“1lik” ko‘cha, 18!
“Paxtakor” ham ketma-ket
Quchib turibdi zafar.

Sinchkov bolalarning tiyrak nigohi bahorda tabiatning gul ochib yangilanishi, adirlardan bolalarning zavq-shavq bilan quchoq-quchoq chuchmomalar terib kelishlari bormi, Mustaqillik sharofati bilan ko‘chalarimiz nomlari milliylashgani (“Однозначние” emas – “Birlik”) bormi, “Paxtakor”ning ketma-ket zafar quchayotgani bormi, aslida yosh bola qiyofasiga musavvir shoirning g‘aroyib mo‘yqalami chizayotgan turfa chizgilardir⁴³

Bunday she’riy usul o‘zbek bolalar adabiyoti uchun yangilik. Bu she’rlarning o‘ziga xosligi haqida fikr yuritilganda, dastavval, ijodiy izlanish mahsuli sifatida

⁴² Mavlonova K. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B. 4.

⁴³ Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – B.308.

baholash joiz. Zero, yosh kitobxon she’r o‘qir ekan, hatto uning g‘ayritabiiy shaklidan ham zavq topadi. Harflar raqamlar bilan uyqalashib ketgan bunday she’riy usul yosh kitobxon uchun ham hayratli, ham qiziqarli topilma⁴⁴.

Shoirning ijodini kuzatgan adabiyotshunos Zamira Ibrohimova⁴⁵ Abdurahmon Akbarning hayotiy voqea va xayoliy tasavvurlardan ta’sirchan manzaralar yaratgani haqida, jumladan, shunday yozadi: “Bu manzaralar xuddi aqlli farzand oilaga fayz-baraka, ota-onaga rahmat olib kelganday, ko‘ngillarda mamnuniyat tuyg‘ularini paydo qilib, yosh kitobxonning xayolot olamini boyitadi, kengaytiradi: o‘quvchi chirildoqlarning sokin oqshomni to‘ldirib kuylashlarida osoyishtalik gashtini anglagandek, yog‘gan yomg‘ir tomchilaridagi mo‘jizani tuygandek, asalari, chumolilarning mehnatiga xos go‘zallik, fayzziyatni ko‘rgandek bo‘ladi”⁴⁶.

Yetti qalam, yetti rang,
Yetti ohang – kamalak.
Qayerlarda yuribsan,
Quyosh – sochi jamalak?
Qalamlaring topildi,
Qalamdonni qo‘yatur,
Kel, quyoshjon, tezroq kel.
Rasm chizib ber bizga,
O‘chirg‘iching bo‘lar yel...
Million yilki, ahvol shu,
Yerliklar kutib tolar.
Qalamlar bor paytda
Quyosh “yo‘qolib” qolar.
Bulut – qog‘oz ham tayyor.
San’atingdan bahramand

⁴⁴ <https://ziyouz.uz/hikmatlar/qisqa-hikmatlar>

⁴⁵ Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978. – 407 b.

⁴⁶ Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-qism: 1-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B. 96.

Bo‘laylik bizlar bir bor.

Bolalar olamida mayda va ahamiyatsiz narsalar uchramaydi, ya’ni kattalar mutlaqo nazarga ilmaydigan, e’tibor bermaydigan, ular uchun ahamiyatsiz ko‘ringan narsalar bola nazarida o‘zgacha, ajib bir qiyofada jonlanadi⁴⁷. Masalan, jajji Zeboxon birinchi marta qo‘shaloq giloslarni ko‘rib, ularning o‘rtoq bo‘lib olishganidan (“O‘rtoqlar”) quvonadi. Yoki Sevinchoy issiq choydan ko‘tarilayotgan bug‘ni ko‘rib “choyim uchib ketayapti” deb (“Sevinchoy haqida she’r”) hayratlanadi. Yulduzoy esa o‘ziga yoqqan fasl haqida samimiyat bilan “Yozda yoz fasli, kuzda bo‘lsa kuz” (“Eng to‘g‘ri javob”) deb ko‘nglidagini aytadi⁴⁸.

Darhaqiqat, ularning dunyosida yolg‘on yo‘q. Shoir bolalikning musaffo olami har kuni quvonchlarga, kashfiyotlarga to‘liq ekanligini nozik did bilan kuzatadi va mahorat bilan badiiy qiyofalarda gavdalandiradi: Gilos qoqib bergandim Zeboxonga erinmay.

Oldiga qo‘shalog‘i

Qarang, tushib qolibdi.

Qiqirlar Zebogina

Ularni qo‘ldan qo‘ymay:

–Dada, gilolarimiz

O‘rtoq bo‘lib olibdi!

Shoir ko‘pgina she’rlarida hayotning “anglab bo‘lmas murakkab” tomonlari haqidagi fikrlarni ilgari surishga intiladi. “Yolg‘iz farzand”, “Umid haqida she’r”, “Iltimos”, “Chivin” kabi she’rlarida nafaqat tabiatni, bolalarni ham asrash, qadrlash kerakligi kuyunchaklik bilan uqtiriladi⁴⁹. Bu she’rlarga xos umumiy xususiyat shundaki, ularda kattalar adabiyoti mavzusiga doir insoniy dardlar aks etgan. Shoir yosh kitobxonga ishonadi, uning nimalarnidir tushunmay qolishidan cho‘chimaydi.

So‘zimizni muxtasar qilib aytadigan bo‘lsak, Abdurahmon Akbar qalamiga mansub she’r va tarjimalarda bolalar dunyosiga chuqurroq kirib boriladi, ularda fikr aniq

⁴⁷ Hojiyev A., Ahmedov A. o‘zbek tili leksikologiyasi. – T.: Fan, 1981. – B. 144.

⁴⁸ Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-qism: 1-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B.117.

⁴⁹ Mavlonova K. va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-qism: 2-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – B.57.

va lo‘nda ifodalanadi. Asarlar tilining sodda va ravonligi, tasvir vositalarining puxtaligi, jahon bolalar she’riyatining eng yaxshi an’ana va usullarini, shakllarini o‘zida omuxta qilganligi bilan nafaqat yosh kitobxonlar, shu bilan birga katta yoshdagi adabiyot, she’riyat muxlislari e’tiborini ham torta oladi. Yoshlarning barkamollikda, bugunning va kelajakning egasi ekanini his etib ulg‘ayishlariga ko‘mak beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Botirboyev, F. P., Abdullayeva, O. O., & Shermatova, U. S. (2021). O'ljas Sulaymonov ijodini o'rganishda savol va topshiriqlar ustida ishlash. Academic research in educational sciences, 2(4), 2013-2018. <https://doi.org/10.24411/2181-1385-2021-00834>
2. I.Azimova va boshqalar. Ona tili va o‘qish savodxonligi kitobi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinf uchun darslik.T. 2021 3. K. Muslimova. Anvar Obidjon ijodida an’ana. “Til va adabiyot ta’limi” jurnali. 2007y
3. LA.Karimov. Sog‘lom va barkamo! avlod uchun. Istiqlol va ma’naviyat. - Toshkent: O‘zbekiston 126 –bet.
4. Barakayev R. Jonajonim she’riyat. (80-yillar o‘zbek bolalar she’riyati haqida ba’zi qaydlar). – Toshkent: Cho‘lpon,1997. – B. 86
5. Safarov O. Oliy o‘quv yurtlarida bolalar adabiyotini o‘qitish muammolari. – Toshkent: Til va adabiyot ta’limi, 1999. – B. 18.
6. Anvar Obidjon.O‘g‘irlangan pahlavon: She’rlar, doston va ertaklar. – Toshkent: Cho‘lpon, 2006. – 118 b.
7. Barakayev R. Jonajonim she’riyat. (80-yillar o‘zbek bolalar she’riyati haqida ba’zi qaydlar). – Toshkent: Cho‘lpon,1997. – B. 86.
8. Adashboyev T. Osmondagi darvoza. – Toshkent: Cho‘lpon, 2012. – 156 b.
9. Abdullayeva, O. O. (2021). Ibroyim Yusupov ijodi asosida o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini o‘stirish. Academic research in educational sciences, 2(3), 176-180.
10. Abdullayeva, O. O. Q. (2021).Adabiyot darslarini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish. Студенческий вестник,16(161)
11. Anvar Obidjon. O‘g‘irlangan pahlavon: She’rlar, doston va ertaklar. – Toshkent: Cho‘lpon, 2006. – B. 83.
12. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik). – Toshkent: NOSHIR, 2009. – B.152.
13. Berdiyeva M., Bo‘ranova S.// Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda nutq o‘stirish mashg‘ulotlari orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari //"Science and Education" Scientific Journal April 2021 / Volume 2 Issue 4
14. Yuldasheva D //Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy tasvirlar orqali izchil nutqni rivojlantirish.// ISSN: 2181-3337 Science and innovation international scientific journal.2022 № 1

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Махкамова Дилафруз Алиевна,

преподаватель кафедры «Менеджмент образования»

Кокандского государственного педагогического института

Ташпулатова Гулчирой Рустамовна,

Преподаватель кафедры «Социально-гуманитарный»

Кокандский железнодорожный техникум

Аннотация: В статье рассмотрены особенности применения информационных технологий в процессе профориентации учащихся общеобразовательных школ Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии, образовательная платформа, информационная система управления образованием, профориентация учащихся, профориентационная работа.

В настоящее время одним из приоритетных направлений процесса информатизации современного общества является информатизация образования - процесс обеспечения сферы образования методологией и практикой разработки и оптимального использования новых информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Внедрение информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс формирует жизненные навыки, необходимые учащимся для достижения успеха в XXI веке, а внедрение современных методов и технологий выводит качество образования на новый уровень.

Современные ИКТ открывают доступ, как учителю, так и учащимся, к электронным источникам информации (Интернет, мультимедийные средства, электронные учебники), что даёт возможность творческого роста на основе их

использования в учебном процессе. Использование информационных технологий в образовательных целях предполагают индивидуализацию обучения на основе интерактивности и оптимизации времени обучения.

На сегодняшний день все средние школы, колледжи, лицеи и высшие учебные заведения Республики Узбекистан оснащены современными средствами информационно-коммуникационных технологий, создаются удобные и эффективные электронные учебные ресурсы для преподавания и изучения предметов. Все образовательные учреждения Республики Узбекистан подключены к национальной общественной образовательной информационной сети Ziyonet. Основной целью сети Ziyonet является содействие внедрению в систему образования широкого комплекса информационно-коммуникационных услуг для учащихся и молодежи Республики Узбекистан.

Во всех школах Узбекистана внедрена автоматизированная информационная система «e-Maktab», в которой преподаватели заполняют электронный журнал, вносят оценки и домашние задания, с помощью специальных инструментов налаживают онлайн-общение с родителями, сообщают о важных событиях в школе, достижениях учеников.

Также широкое применение современные информационные технологии получили в процессе организации профориентационной работы с учащимися, которую можно рассматривать как фактор приближения информации о мире профессий. Применение информационных и коммуникационных технологий в профориентационной работе способствует интеграции школьных учебных предметов в актуальное знание, необходимое для эффективной трудовой деятельности.

С развитием цифровизации образования необходимо учитывать и включать в профориентационную работу различные информационно-компьютерные и Интернет-технологии.

К таким технологиям относятся:

• **Электронная почта и системы быстрого обмена сообщениями.** Передаваемая таким способом информация может быть различного вида: текстовая, графическая, звуковая. Плюсом такого вида коммуникации является ещё и то, что она позволяет поддерживать связь и обмениваться файлами в удобное для каждого участника время. В рамках профориентационной работы данную технологию можно использовать для проведения опросов учащихся и родителей, для диагностики и мониторинга процесса профориентации.

• **Мультимедиа-средства.** С помощью данных средств можно предложить ученикам и родителям различные обучающие видеоматериалы по сопровождению профориентации, создав мультимедиа-коллекцию и выложив её на портал образовательного учреждения или на специализированную страничку в социальных сетях, где есть возможность обсуждения предлагаемых материалов в режиме интернет-форума. Так же можно обмениваться полезными ссылками на страницы в сети Интернет с профориентационной целью.

• **Видеосвязь (видеоконференции, вебинары).** Преимущество данной технологии в том, что у неё есть возможность записи с последующим предоставлением доступа для тех, кто не смог присутствовать на виртуальном мероприятии. В рамках профориентационной деятельности данную технологию можно использовать для проведения родительских собраний, встреч с представителями различных профессий, обучающих семинаров, групповых тренингов, классных часов.

• **Web-технологии.** Особенностью данной технологии является возможность организации интерактивного режима взаимодействия. Такие технологии обеспечивают учащихся и их родителей интерактивными обучающими и тестирующими программами. Так же, применяя данные технологии, можно проходить профориентационное тестирование и получать обратную связь учащемуся.

К примеру, тесты на профориентацию онлайн позволяют максимально просто и удобно выбрать профессию или направление дальнейшей учёбы. Не нужно сначала заполнять кучу бланков, а затем долго и нудно анализировать полученные результаты по шкалам, стараясь не запутаться в ворохе бумаг. Просто представьте себе тест на профессию из 178 вопросов и примерное время обработки результатов. Онлайн тест на профориентацию сделает моментально.

Среди ресурсов сети Интернет, направленных на оказание помощи учащимся в определении профессиональных склонностей, исходя из их интересов и способностей, а также выявлении потенциала обучаемости определении пути дальнейшего развития, можно выделить следующие:

- профориентационное тестирование <http://www.proforientator.ru/tests>;
- профориентационные тесты <http://azps.ru/tests/indexpf.html>.

Используя эти ресурсы, учащийся может пройти онлайн профориентационное тестирование, в итоге он получит результат.

Для проведения профессиональных консультаций с учащимися старших классов применимы следующие диагностические компьютерные комплексы:

- «Профориентатор» (<http://teletesting.ru/modules/tests/>) – предназначен для проведения профориентационной работы с учащимися 7-11-х классов с целью определения профессиональной направленности, формирования профильных классов, выбора факультетов высших учебных заведений.

- «ПрофМастер» (<http://teletesting.ru/modules/tests/>) – применяется для проведения профориентационных консультаций учащихся старших классов с целью профессионального самоопределения.

Стоит отметить, современная профориентационная работа не ограничивается стандартным набором диагностических методик и последующими консультациями на основе результатов тестирования. И государство вкладывается в развитие профориентационного направления молодёжи: организуются и проводятся масштабные мероприятия для школьников, создаются Интернет-ресурсы для помощи в ориентации на рынке труда и т. д. Всё это способствует

достижению главной цели учащихся - познакомиться с миром профессий и сделать свой осознанный и правильный выбор дальнейшего профессионального образования. Сформированная цифровая образовательная среда как комплекс образовательных и информационно-коммуникационных ресурсов, обеспеченная системой информационной безопасности и защиты прав всех участников образовательного процесса, станет фактором конкурентоспособности и эффективности национальной системы образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Зокирова Н.К. Актуальные аспекты цифровой трансформации образовательной среды. – Вопросы инновационной экономики. Том 11. № 3. 2021.
2. Иноятлов У.И. Управление качеством образования на уровне профессионального колледжа: Монография. – Ташкент: Молия, 2012.
3. Черникова Т.В. Профориентация старшеклассников: сборник учебно-методических материалов. Волгоград: Учитель, 2005. - 120 с.
4. Чистов В.В. Интерактивная образовательная среда // Научные труды МПГУ. Серия: Психолого-педагогические науки. Сборник статей М.: Прометей МПГУ, 2004.- С. 192-193.
5. www.ZiyoNET.uz - образовательный портал ZiyoNET

Talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishning inson kapitali va inovatsion taraqqiyotga ijobiy ta’siri.

G’afurova Nigora Ilxomovna

QDPI Ta’lim menejmenti kafedrası stajyor o’qituvchisi, tayanch doktorant

Annotatsiya: Maqolada talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishning inson kapitali va inovatsion taraqqiyotga ijobiy ta’siri hamda inson kapitalini tadqiq etishdagi “uchlamchi spiral”- universitet, biznes va davlatning o’zaro ta’sirlashuvi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so’zlar: Inson kapitali, iqtisodiy-huquqiy madaniyat, milliy iqtisodiyot, uchlamchi spiral, iqtisodiy farovonlik, innovasion taraqqiyot modellari.

Bugungi kun ta’lim jarayonini inson kapitali va innovatsion jarayonlarsiz tasavvur qilib bo’lmaydi. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan texnologiyalar rivoji talim muhiti va talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishni taqozo etadi. Shu o’rinda iqtisodiy va huquqiy madaniyatning asosiy ko’rinishlarini eslatib o’tamiz: jamiyatning iqtisodiy sohasini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlarni bilish va ularga rioya qilish (masalan, soliq to’lovchi savdo munosabatlari sub’ektlari va boshqalarning qonunga bo’ysunuvchi xatti-harakatlari,); bozor iqtisodiyoti sub’ektlari o’rtasidagi huquqiy va iqtisodiy munosabatlar sohasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushunish (masalan, mulkiy munosabatlar, korruptsiyaga qarshi xatti-harakatlar va boshqalar); mavjud huquqiy voqelik kontekstida iqtisodiy manfaatlarni qondirishga yordam beradigan qarorlar qabul qilish va hokazo. Taraqqiy etgan mamlakatlarda inson kapitaliga investitsiyalar mikro va makro darajada raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiy o’sishni ta’minlashning muhim omili sifatida ko’riladi. Inson kapitali sifatini yaxshilash, butun hayot faoliyati davomida uzluksiz ta’lim asosida insonlarning kasbiy ko’nikma va tajribalarini takomillashtirib borishga qaratilgan strategiyani izchillik asosida amalga oshirishga qaratilgan faoliyati iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashning muhim sharti bo’lib hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan jarayonlar mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar orasida nisbat o’zgarayotganini yaqqol ko’rsatmoqda. Jahon banki dunyoning “141 ta davlat

misolida global milliy boylik tarkibini tadqiq etish davomida inson kapitalining uning umumiy qiymatidagi ulushi 64 %ni tashkil etishi va so‘nggi 20 yil davomida uning hajmi 55 % ga o‘sgani ma’lum bo‘lgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a’zo bo‘lgan yuqori daromadli mamlakatlarda inson kapitalining milliy boylikdagi ulushi 70 %ni tashkil etgan bo‘lsa, quyi daromadli mamlakatlarda uning hisssasi 41 % ga to‘g‘ri keldi”. Aynan inson kapitalidagi farqlar mamlakat iqtisodiyotining jahon bozoridagi raqobatbardoshligi, aholi turmush farovonligi va umuman, inson taraqqiyotidagi farqlarni belgilab bermoqda. Inson kapitalini takror ishlab chiqarish bosqichlari sifatida tug‘ilish, farzand tarbiyalash, insonning jismoniy va intellektual jihatdan kuch to‘plash davri; kasbiy vakolatlarni shakllantirish va rivojlantirish davri; ijtimoiy, mehnat va ijodiy faoliyatning pasayish davri kabilarni ajratib ko‘rsatishimiz mumkin. An’anaviy omillar (mehnat, yer, kapital, tadbirkorlik qobiliyati) kabi omillar o‘rniga fan va ta’lim, ya’ni umumlashtirib aytilganda millatning intellekti bo‘lgan omillar birinchi o‘ringa chiqmoqda. O‘zbekistonda milliy boylik tarkibida inson kapitali ko‘rsatkichining ulushi 62 % ni tashkil qiligani holda, jahon banki mutaxassislarining fikriga ko‘ra dunyo mamlakatlari bo‘yicha milliy boylik tarkibida jismoniy kapitalning ulushi o‘rtacha 16 % ni, tabiiy kapital - 20 % ni, inson kapitali - 64 % ni tashkil etadi (Germaniya, Yaponiya, Shvetsiya singari taraqqiy etgan mamlakatlarda milliy boylik tarkibida inson kapitali ulushi 80% ga yetadi). Bugungi kunda inson kapitalining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlash borasidagi jarayonlarga ta’sirini o‘rganishga qiziqish kun sayin ortib borayotganligini kuzatishimiz mumkin. Bu borada tadqiqotchilar tomonidan ko‘p sonli ilmiy izlanishlar olib borilgan bo‘lsada, “inson kapitali”kategoriyasini aniqlashtirishda muayyan noaniqliklar saqlanib qolmoqda, shu bilan birga, uning tashkil etuvchilariga hanuz to‘liq oydinlik kiritilmagan, milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga inson kapitalining ta’siri miqdor jihatdan baholanmagan. Yangicha iqtisodiy munosabatlarning tarkibi topishi sharoitida milliy iqtisodiyotda inson kapitalidan foydalanish va uning sifatini ta’minlash uslubiyoti borasida amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining salmog‘i yetarlicha emas. Shu boisdan presidentimiz Shavkat

Mirziyoyev 2024-yilni O‘zbekistonda "Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili" deb e’lon qildi va bu borada avvalo iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirish muhimligini ko‘rsatdi.

Inson kapitali nazariyasiga mustaqil nazariya sifatida XX asrning 50-60 yillarida Chikago maktabi namoyondalari tamonidan asos solingani holda, inson kapitali shakllanishi va rivojlanishining nazariy asoslari Shults (1961), Bekker (1962), Bouen (1977), Blaug (1976), Mincer (1958), Polachek, Mincer (1974) ishlarida shakllantirildi va yanada rivojlantirildi. Bundan tashqari, inson kapitalining iqtisodiy o‘rish sifatiga ta’siri bo‘yicha tadqiqot olib borgan g‘arb iqtisodchi olimlari sirasiga Shumpeter (2007), Keynes (1993), Xarrod (1959), Agiyon (2004), Xansen (1951) va boshqalarni kiritishimiz mumkin. O‘z navbatida mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan ham mazkur muammoning turli jihatlarini tadqiq qilishga alohida ahamiyat qaratib kelinmoqda. Jumladan akademiklar Ubaydullaeva (2017), Abduraxmonov (2017) inson kapitalining turli jihatlarini tadqiq etganlar. So‘nggi yillarda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi xodimi Sh.G.Akramova tomonidan yaxlit bir tizim sifatida talqin qilinuvchi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga inson kapitalining ta’siri masalalari atroflicha o‘rganilgan. Yangicha iqtisodiy munosabatlar sharoitida mamlakatimizda Inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishning zarurati va bu jarayonning iqtisodiy-huquqiy madaniyat rivojiga nechog‘lik bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Mavjud innovatsion taraqqiyot modellarining afzalliklarini taqqoslash va ularni o‘rganish asosida universitet, sanoat va davlatning o‘zaro munosabatlariga asoslanuvchi, “uchlamchi spiral” modeli katta qiziqish uyg‘otadi. Mazkur modelda innovatsion iqtisodiyot asoslarini shakllantirishda universitetlarga katta e’tibor qaratiladi. 1995 yilda Buyuk Britaniyada Nyukastl universiteti professori Genri Itskovits Amsterdam universiteti professori Loyet Leydesdorflar tomonidan “uchlamchi spiral” modeli taklif qilinadi. Innovatsion rivojlanishning boshqa modellaridan farqli o‘laroq,

“uchlamchi spiral” modelida uchta tashkil etuvchi: universitet, biznes va davlatning o‘zaro ta’sirlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

“Inson kapitali”ni ta’riflash borasida yaxlit bir yondashuv mavjud emas. Shaxsning nomoddiy boyligi sifatida inson kapitalini turli yo‘llar bilan ko‘paytirish mumkin: ta’limni davom ettirish, yangi bilimlar yaratish va ixtirolarni patentlash, boshqaruv ko‘nikmalarini takomillashtirish. Bundan xulosa qilish mumkinki, inson kapitali shaxs egalik qiluvchi bilim, ko‘nikma va tajribalarning umumiyligini ifoda etsa, ijtimoiy kapital esa undan insonlarning birgalikdagi faoliyatida foydalanishni aks ettiradi. Inson kapitalini nafaqat muayyan bir shaxs, balki butun bir jamiyatning farovonligi va raqobatbardoshligini oshirish vositasi sifatida baholash lozim.

Inson kapitalini o‘rganish borasidagi birinchi yondashuvga ko‘ra, inson kapitali bilim, ko‘nikma, qobiliyat, salomatlik, motivatsiyalar to‘plami sifatida tavsiflanadi. Ushbu yondashuv doirasida J.S.Uolsh, L.S.Torov kabi tadqiqotchilar inson kapitalining ta’lim, malaka va ish tajribasi kabi tarkibiy qismlarini alohida ajratib ko‘rsatadilar. Birinchi holatda tadqiqotchilar inson kapitalini o‘zida mujassamlashtirgan insonning mavjud qobiliyat va ko‘nikmalaridan individual maqsadlarda foydalanishini ko‘zda tutsalar, boshqa bir tomondan esa, tadqiqotchilar inson kapitalidan jamiyat manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda foydalanishni nazarda tutadilar. Shuni ta’kidlash kerakki, birinchi yondashuv doirasida inson kapitali “tor doirada” - bilim va ko‘nikmalarning jamg‘arilgan zahirasi sifatida tushuntiriladi. Inson kapitalini o‘rganish borasida shakllangan ikkinchi yondashuvga ko‘ra, T. Shults, F. Maxlup, I. Fisher kabi tadqiqotchi olimlar inson kapitalini kelgusida yuqoriroq daromad keltirishga xizmat qiluvchi qobiliyat, bilim va boshqa shaxsiy xususiyatlar zahirasi sifatida talqin qilishni tavsiya qiladilar. Yuqoridagi ikki yondashuvdan farqli o‘laroq, uchinchi yondashuv doirasida inson kapitalining mohiyati to‘liqroq ochib berilgan. Mazkur yondashuvning S.A. Dyatlov, E. D. Tso‘renova, A. N. Dobro‘nin, R. I. Kapelyushnikov kabi namoyondalarining fikricha, inson kapitalidan foydalanish shaxs nuqtai nazaridan baholanganda, u aholi daromadlarining o‘sishiga, tashkilot nuqtai nazaridan baholanganda esa, korxona va tashkilotlarning raqobat ustunliklariga ega bo‘lishlariga,

jamiyat nuqtai nazaridan baholanganda esa, inson kapitali jamiyatda jinoyatchilikning pasayishiga, aholi bandligi va turmush darajasining oshishiga olib keladi.

Inson kapitali insonlar o‘z hayoti davomida jamg‘aradigan bilim, ko‘nikma va salomatlik darajasidan tashkil topadi. Fuqarolarning yuqori ish haqi, mamlakatda aholi jon boshiga to‘g‘ri keluvchi milliy daromad darajasi, jamiyat a‘zolarining ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy faollik darajasi ko‘p jihatdan inson kapitali sifatining yaxshilanishiga bog‘liqdir. Bu esa o‘z navbatida barqaror rivojlanish va kambag‘allikni kamaytirish borasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o‘rnida jamiyat hayotida yuz berayotgan innovatsion o‘zgarishlar sharoitida xususiy inson kapitali muhim o‘rin tutadi. Ushbu jihat xususiy inson kapitalining aholining uzluksiz ta’lim jarayonida ishtirok etishi orqali shakllanishi va ish beruvchining talablariga xodimning mos kelmaslik xavfini kamaytirishi bilan izohlanadi. Ish beruvchi o‘z xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishga mablag‘ sarflashdan manfaatdor bo‘ladi. Shu yo‘sinda inson kapitalining korxonalar raqobatbardoshligiga ta’sirini tadqiq qilgan tadqiqotchilar korxonalar o‘z ishchi va xizmatchilarining kasbiy ko‘nikma va tajribalarini mustahkamlashlariga mablag‘ yo‘naltirish asnosida raqobat kurashida katta ustunlikni qo‘lga kiritishini aniqlashtirdilar. Shu boisdan talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishning inson kapitali va inovatsion taraqqiyotga ijobiy ta’siri juda kata. Oliy Ta’lim jarayonida talabalarining iqtisodiy-huquqiy madaniyatini shakllantirish uning shaxsiy kapitalini rivojlanishiga xissa qo‘shadi va o‘z jamg‘argan bilimlari va kasbiy tayyorgarligi asosida jamiyatda xech kimga qaram bo‘lib qolmasligi hamda kambag‘allikni oldini olishga zamin yaratadi. Bu esa davlatda iqtisodiy va huquqiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son

2. 2024-yil O‘zbekistonda "Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili" deb e’lon qilindi <https://daryo.uz/2023/12/31/2024-yil-ozbekistonda-yoshlar-va-biznesni-qollab-quvvatlash-yili-deb-elon-qilindi>
3. Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich, Kamilova Sanobar Mirdjamalovna. “Inson kapitali va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini tadqiq etishdagi yondashuvlar” Iqtisodiy taraqqiyot va taxlil jurnali. IV son-avgust, 2023 yil
4. Gafurova, N. I. "SYSTEM OF FORMATION OF LEGAL CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 389-393.
5. Gafurova, N.I “TALABALAR MUHITIDA IQTISODIY VA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION KO‘RINISHLARI” International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024

NAVOIY ASARLARIDA SINONIMIYA HODISASI

Iroda Yuldashevna BAKIROVA,

Xalq ta’limi a’lochisi, 2-3- sinf “O‘zbek tili” darsligi muallifi.

Toshkent shahri Mirzo Ulug‘bek tumanining

190-sonli ayrim fanlari chuqur o‘qitiladigan sinflari mavjud

umumiy o‘rta ta’lim maktabining 1-toifali o‘zbek tili o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Alisher Navoiy ijodida yozuv-chizuv ishlari bilan shug‘ullangan shaxslarga nisbatan qo‘llangan leksemalar, *shu leksemalar tashkil qilgan to‘rt xil sinonimik qator hamda asarlardagi sinonimiya hodisasi atroflicha o‘rganilgan. Kotib leksemasining turli variantlari va ushbu leksema asosida yasalgan birliklar, bugungi kundagi ma’nolari haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: kotib, qalamzan, qalamkash, raqamzan, xattot, arab tili, fors tili.

Ma’lumki, sinonimlar tilning lug‘at boyligini ko‘rsatadigan asosiy omil hisoblanadi. Ularning soni, jumladan, sinonimik qatorlar ham, ma’lum davr o‘tishi bilan ba’zi bir so‘zlarning ma’nosi kengayishi yoki torayishi natijasida oshishi yoki kamayib ketishi mumkin.

Albatta, sinonimlarni sinonimik qatorlarga ajratishda so‘zlarning grammatik va leksik ma’nolari muhimdir. Sinonimik qatordagi so‘zlarning grammatik ma’nosi bir xil bo‘ladi va bir so‘z turkumiga kiruvchi til birliklaridan tashkil topadi.[1,94]

Badiiy asar tilining rang-barang, ta’sirchan bo‘lishi uchun qalam ahli sinonimlardan unumli foydalangan. Jumladan, Alisher Navoiy asarlarida ham sinonimlar alohida o‘rin egallaydi. Shoir asarlari tilida qo‘llangan ma’nodosh so‘zlar juda katta sonli sinonimik uyalarni (bizning aniqlashimizcha, mingdan ortiq sinonimik qator va ularda ikkitadan tortib yigirmatagacha komponentlar bor) tashkil etadi.[1,94]

Navoiy nafaqat turkiy til, balki arab, fors tillarini ham mukammal bilgan ijodkordir. Shu bois u o‘z asarlarida arabcha va forsha o‘zlashma so‘zlardan ko‘p foydalangan. Bu esa Navoiy asarlari tilining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada Navoiy asarlarida *yozuv-chizuv ishlari bilan shug‘ullangan shaxslarga* nisbatan qo‘llangan so‘zlarni ko‘rib chiqamiz.

Shoir deyarli barcha asarlarida kotiblar nomini qalamga olib, ular haqida o‘z fikr-mulohazalarni bildirgan va kotibning ishini nihoyatda og‘ir va mas’uliyatli deb baholagan. Kotibning faoliyati nafaqat qo‘lyozma kitoblarni ko‘chirishdan iborat bo‘lgan, balki u hukmdorlarning amr-farmonlarini yozish bilan ham shug‘ullangan.

Alisher Navoiy asarlarida *kotib* so‘zi bilan bir qatorda *xattot*, *xushnavis* so‘zlaridan ham unumli foydalangan. Arabcha *xattot* va forscha *xushnavis* leksemalari *kitob ko‘chirish ishi bilan shug‘ullanuvchi husnixat egasi* ma’nosini bildirib, ular shoir asarlarida aralash ishlatilgan. Navoiy kotiblarni ta’riflashda misra, bayt yoki gaplardagi takrorlardan voz kechib, *kotib* so‘ziga ma’nodosh bo‘lgan sinonimlardan foydalangan.

Quyida to‘rt xil sinonimik qatorni ko‘rib chiqamiz.

Birinchi sinonimik qatorni ***kotib***, ***xattot***, ***xushnavis*** leksemalari tashkil qiladi.

Kotib:

*Raqam chekmakka **kotib** yo ‘nsa xoma,*

Ushul damkim qilur tahrir noma.[3,15]

Kotib so‘zi *dorulqazo*, *maqbul* so‘zlari bilan ham qo‘shilib kelib, *kotibi dorulqazo*, *kotibi maqbul* ko‘rinishidagi forsiy izofada yasalgan birikma shaklida ham uchraydi:

*Avval erur **kotibi dorulqazo**,*

Ish anga noshar’g’a bermoq rizo[4,224]

Muncha sharafkim, anga mavjud erur,

Kotibi maqbul *ila mardud erur.* [4,224]

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki *kotib* so‘zining ma’nosi *xattot* so‘ziga nisbatan ancha keng bo‘lib, ushbu so‘z Navoiy yashagan davrda asosan ikki xil ma’noni anglatgan: *xattot* - *hukmdor saroyida farmonlarni bituvchi mansab egasi*. Shu bois *kotib* so‘zining birinchi ma’no doirasiga ko‘ra *xattot* so‘zi sinonimdir. *Xattot* so‘zida esa faqat bir ma’no, ya’ni *husnixat egasi* degan ma’no mujassamlashgan:

“Boysung‘ur Mirzo – xushtab’ va saxiy va ayyosh va hunarparvar podshoh erdi. Xattot va naqqosh va sozanda va go‘yandadin muncha benazir kishi...”. [6,166]

“Xushnavis hamkim, sahvi ko‘p bo‘lg‘ay – ilgi falaj illatig‘a jo‘b bo‘lg‘ay”. [7,26]

Xushnavis so‘zi *kotib* va *xattot* leksemalari bilan qo‘shilib, *xushnavis kotib*, *xushnavis xattot* ko‘rinishidagi so‘z birikmasini yasaydi. Bunday birikmalarni shoir nihoyatda chiroyli, nafis husnixat egasi bo‘lgan *kotib* yoki *xattotga* nisbatan qo‘llagan: “*Xushnavis kotib so‘zga oroyish berur va so‘zlaguvchiga osoyish yetkarur*”; “*Hofiz Muhammad Sultonshoh xushxon hofizdur va xushnavis xattotdur*”. [7,26]

Ikkinchi sinonimik qator **roqim**, **raqamkash**, **raqamzan**, **raqamkor** so‘zlarini o‘z ichiga oladi. Bu so‘zlarning asosi arabcha *raqam* leksemasi bo‘lib, arab tilida uning ma’nosi *yozmoq*; *raqamlamoqdir*. Forscha *-kash*, *-zan*, *-kor* qo‘shimchalari asosga qo‘shilib, ma’lum bir ish bilan shug‘ullanadigan shaxs otini yasaydi. *-kash* qo‘shimchasi forscha *kashidan* fe’lidan olingan bo‘lib, u *tortmoq* ma’nosini anglatadi. Arabcha *raqamga* forscha *-kash* qo‘shimchasi qo‘shilishi natijasida *raqamkash* so‘zi yasalgan hamda *muallif*, *yozuvchi*, *xat yozuvchi*, *kotib* ma’nosini anglatuvchi yangi leksema hosil qilingan:

Bu noma uchun bo‘lub **raqamkash**,

Safha yuzin ettilar munaqqash.[9,310]

Raqamzan leksemasidagi *-zan* qo‘shimchasi forscha *zadan* – *urmoq*, *taqillatmoq* fe’lidan olingan. Bu leksema arabcha *raqamga* *-zan* qo‘shimchasini qo‘shish yordamida yasalgan bo‘lib, *yozuvchi*, *kotib* degan ma’noni ifodalaydi:

Chiqardi safhavu kilkin qalamzan,

Hamul yer suratin bo‘ldi raqamzan. [10,221]

Raqamkor leksemasi tarkibidagi forscha *-kor* qo‘shimchasi koshtan (*ekmoq*, *sepmoq*) fe’lidan olingan va ushbu qo‘shimcha arabcha *raqamga* qo‘shilib, *yozuvchi* ma’nosini beradigan so‘z hosil bo‘lgan:

Mudavvar mustaqim o‘lsa raqamkor,

Chekib andoqki jadval birla pargor. [10,81]

Roqim leksemasi esa sof arabcha so‘z bo‘lib, *yozuvchi*; *sanovchi* ma’nolarini anglatadi. Navoiy asarlarida ushbu so‘zni *xat yozuvchi*, *kotib*, *muallif* ma’nolarida qo‘llagan:

Roqimki uzotti til sinonin,

Bu nav’ evurur qalam inonin.[12,166]

Uchinchi sinonimik qatordagi soʻzlar **qalamzan**, **qalamkash**, **ahli qalam**// **qalam ahli**dir.

Qalamzan leksemasidagi arabcha *qalam* soʻzi bir necha maʼnolarga ega:

a) *qalam*;

b) *maqola*;

d) *boʻlim*;

e) *chiziq*;

f) *kesmoq*. Bu soʻzga fors-tojikcha *-zan* qoʻshimchasi qoʻshilib, yangi soʻz hosil qilingan. Ushbu arabcha - forscha leksema Navoiy asarlarida *yozuvchi*, *kotib*, *mansabdor* maʼnolarini anglatadi:

Raiyatqa qilsa **qalamzan** sitam,

Qalamzanning ilgini qilsun qalam.[13,107]

Qalamkash soʻzi arabcha *qalamga* forscha *-kash* (*kashidan* – *tortmoq* feʼlidan) qoʻshimchasining qoʻshilishi natijasida yasalgan. Alisher Navoiy asarlarida ushbu leksema *yozuvchi*, *kotib*, maʼnolarida qoʻllangan:

Biri mantiq rusumida raqamkash,

*Biri hayʼat ruqumigʻa **qalamkash**.[14,272]*

Ahli qalam // **qalam ahli** - arabcha leksemalar ishtirokida forsiy izofada yasalgan soʻz birikmasi boʻlib, *xattotlar*, *naqqoshlar* degan maʼnoni bildiradi:

*Dedi shohkim: “Necha **ahli qalam**,*

Hisob aylasun ul adadsiz raqam”.[15,497]

Qalam ahligʻa oning tarhi dastur,

Jahon ahli debon otini Shopur.[16,218]

Yana bir sinonimik qatorni *varaqnava*rd, *varaqnigor* soʻzlari hosil qiladi.

Varaqnavard leksemasi tarkibidagi *varaq* arab tilida *yaproqlar*, *qogʻoz*, *kumush*, *kumush tangalar*; forscha *navard* soʻzi esa *kezu*vchi, *yuru*vchi *sayyor* maʼnolarini anglatadi. Ushbu soʻzning tarjimasi *qogʻozda kezu*vchi (*qogʻozdagi sayyor*)dir. Navoiy

asarlari lug‘atida bu leksemaning *xat bituvchi, kotib; yozuvchi, muallif* ma’nolari mavjud:

So‘z gulshaninig shugufta vardi,

Ilm oyatining varaqnavardi.[17,35]

Varaqnigor varaq so‘ziga forsha -nigor qo‘shimchasi qo‘shilib yasalgan va u *chizmoq, tasvirlamoq, yozmoq, to‘qimoq* ma’nolariga ega: “*Kotib shuaro so‘zining varaqnigoridur va so‘z maxzanining xazonadori*”. [18,26]

Sinonimik qatorni tashkil qiluvchi komponentlar nisbiydir. Chunki ma’lum bir vaqt o‘tishi bilan qatordagi so‘z ijtimoiy-siyosiy yoki boshqa bir ma’lum o‘zgarishlar oqibatida boshqa ma’noda qo‘llanilishi, ma’no anglatish doirasi kengayishi yoki torayishi, umuman, boshqa sinonimik qator komponentiga aylanishi ham mumkin. Masalan, birinchi sinonimik qatordagi **kotib** komponenti Navoiy zamonasida *qo‘lyozmalarni oqqa ko‘chiruvchi, husnixat bilan kitob ko‘chiruvchi shaxs* ma’nosini anglatgan. Bugungi kunda **kotib** leksemasining ma’nolari esa quyidagicha:

- 1) idora va muassasalarda yozuv-chizuv ishlari va yozishmalarni olib boruvchi xodim;
- 2) idora va muassasaning kotibiyatiga rahbarlik qiluvchi xodim;
- 3) majlisda bayonnoma yozib borish uchun prezidiumga saylangan shaxs.[19,34]

Birinchi sinonimik qatorni tashkil qilgan *kotib, xattot, xushnavis* leksemalari orasida kotib so‘zi “Xamsa”da, shuningdek “Mahbub ul-qulub” asarida qo‘llangan. *Xattot, xushnavis* leksemalari esa “Xamsa”da deyarli uchramaydi.

Ikkinchi sinonimik qatordagi **roqim va raqamkash leksemalari** “Xamsa” dostonlarida teng (11 marta) qo‘llangan. **Raqamkor** so‘zi boshqa leksemalarga nisbatan “Xamsa”da eng kam uchraydi.

Uchinchi sinonimik qatorni tashkil etgan **qalamzan, qalamkash, ahli qalam// qalam ahli** so‘zlari ichida **qalamzan** “Xamsa”da eng faol, **ahli qalam** esa **qalam ahli** birikmasiga nisbatan ikki barobar ko‘p ishlatilgan; **qalamkash** leksemasi bilan **qalam ahli** teng qo‘llangan.

Oxirgi sinonimik qatordagi **varaqnavard**, **varaqnigor** soʻzlaridan **varaqnavard** soʻzini “Layli va Majnun”, **varaqnigor** leksemasini esa “Sab’ai sayyor” dostonida uchratish mumkin.

Yuqorida sanab oʻtilgan soʻzlarning barchasini diaxron aspektida – Alisher Navoiy zamonida qoʻllanishini atroflicha oʻrganildi. Keltirilgan soʻzlardan hozirgi kunda *kotib (kotiba)*, *muharrir*, *qalamkash*, *ahli qalam*, *yozgʻuvchi* > *yozuvchi* shaklida ishlatiladi.

Xullas, soʻz mulking sultoni Alisher Navoiy oʻz asarlarida *yozuv-chizuv ishlari bilan shugʻullangan shaxs* otlarini ifodalaydigan, oʻzaro bir-biriga sinonim boʻlgan soʻzlarni qoʻllab, asarlari tilining chiroyli boʻlishiga erishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. B.Bafojev. Navoiy asrlari leksikasi. T.: Fan, 1983.94-b.
2. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik. 8 - jild. Farhod va Shirin. T.: Fan, 1991.15-b.
3. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik. 7 - jild. Hayrat ul-abror. T.: Fan, 1991.224-b.
4. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik.13- jild. Majolis un-nafois. T.: Fan, 1997.166-b.
5. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik.14 - jild. Mahbub ul-qulub. T.: Fan, 1998. 26-b.
6. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik. 9 - jild. Layli va Majnun. T.: Fan, 1992. 310-b.
7. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik. 8 - jild. Farhod va Shirin. T.: Fan, 1991. 221-b.
8. Alisher Navoiy. MAT. 20 jildlik.11 - jild. Saddi Iskandariy. T.:Fan, 1993. 107-b.
9. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Ikki jildlik. 2-jild. M.: Rus tili, 1981.34-b.

Bulajak o’qituvchilarda kreativlikni rivojlantirish va Ta’lim boshqaruvida raxbarning kompetentligi. Kompetentsiya va kompetentlikning farqi.

Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi
Qo’qon Pedagogika Instituti tayanch doktoranti,
“ Ta’lim menejmenti” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya; Ushbu maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng kolamli boshqaruv islohotlarida davlat boshqaruvining turli sohalarida boshqaruv hodimlarini bilim va malakasini rivojlantirish, bu boradagi yondoshuvlarni qayta korib chiqish, ularni tayyorlashning mazmuni va texnologiyalari bilan bogliq muammolar kundan-kunga dolzarblashib bormoqda.

Kalit so’zlar: Kompetensiya, fan *tushunchalari*, kreativlik, texnologiya, kommunikativ, kompetentlik, raxbar, qobiliyat va boshqalar.

Abstract; In this article, the problems related to the development of knowledge and skills of management personnel in various areas of Public Administration in the broad-scale management reforms carried out in our country, the re-examination of approaches in this regard, the content and technologies of their preparation are becoming more relevant day by day.

Key words: Competence, concepts of science, creativity, technology, communicative, competence, leader, ability, etc.

Hozirgi globallashtirish davrida fan-texnika rivojlanishi umumtalim maktablarida olib boriladigan katta islohotlar talim-tarbiyaning mazmunini o’zgartirishni, shuningdek, talim tizimini bugungi zamon talablari asosida boshqarishni talab etmoqda.

Bugungi talim ishtirokchilari bundan 10 yil oldingi talimiy dunyoarashdan, o’zlarining o’quvchilariga, talimga bolgan munosabatlarini yangicha fikrlash va muloqot qilish orqali tashkil etmoqdalar. Demak, bugungi pedagog hodimlarni boshqarishda yangicha uslubga ega bolgan har tomonlama rahbarlik kompetentligini o’zida mujassamlashtirgan shaxs boshqarishini jamiyatning o’zi talab etmoqda.

Rahbar kadrlarni, xususan, rahbarlik ishlariga endigina tayinlanayotgan, binobarin, hali bu sohada zarur tajriba, malakaga ega bolmagan yoshlarni rahbar va rahbarlik bobida ular qanday masalalarga e’tibor qilishi kerak bolgan vazifalari, shu maqsadni amalga oshirish uchun metodik yonalishlar, yosh rahbarlarga tavsiyanomalar ishlab chiqilgan chunki maktab direktorining eski avtoritar usulda maktabni boshqarishi talim-tarbiya ishlari rivojiga salbiy tasir krsatadi.

Bunday yondoshuvlardan biri sifatida dastlab korporativ boshqaruv va personalni boshqarishda o’z aksini topgan kadrlarni tanlash, baholash, o’qitish va rivojlantirishni jamlagan kompetentli yondoshuvdan foydalanish tavsiy etilmoqda.

Jamiyat va davlatga faol ijodiy bilimni, talimni, rivojlanishni davom ettirishga qodir mutaxassislar zarur. Ular marakkab hayotiy va kasbiy muammolarni amaliy hal qilish salohiyatiga ega bolishlari lozim. Bu esa olingan bilimlar, malakalar va mahorat bilan birga, qoshimcha sifatlarga bogliqki, ularni ifodalash uchun “kompetensiya” va “kompitentlik” tushunchalari qollaniladi.

A.Tashanov fikricha, “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari bir-biridan farq qiladi:

Kompetensiya – vakolat; Kompetentlik – qobiliyat.

Izohi sifatida, bazan eshitib qolamiz, bu – mening kompetentligim doirasida (men uni hal qila olaman), ammo bu mening kompetentsiyamda emas (buni hal qilishga menga vakolat berilmagan).

Kompetensiya va kompetentlik tushunchalari deganda asosan zamonaviy fanda xodimlarni boshqarish nazariyasi va amaliyotini tahlil qilishda kompetensiya tushunchasiga muhim ahamiyat berilmoqda.

“Kompetentlik” – tushunchasi dastlab ta’lim sohasiga psixologik, pedagogik izlanishlar natijasida kirib kelgan tushuncha bo’lib, zamonaviy atamasifatida qo’llanilib kelinmoqda. «Competentia» lotincha so’zdan olingan bo’lib, o’zbek tilidagi tarjima qilinganda unung lug’aviy ma’nosi «yaxshi biladigan inson», «tajribaga ega bo’lgan kishi» kabi ma’nolarni bildiradi. Shu sababli kompetentlik ta’lim jarayonida sodir bo’ladigan turli xil vaziyatlar, kutilmagan holatlar rahbarning o’zini qanday tutishi, muloqotga kirishuvchanligi, qo’l ostidagilarni ruhiy holatlarini tushuna olish qobiliyatiga ega bo’lishi, raqobaddosh tomonlar bilan o’zaro munosabatlarda yangi yo’l tutishi, noaniq vazifalarda mavjud muammolar ziddiyatlarga to’la ma’lumotlardan foydalanishda rahbar tomonidan o’zlashtirilgan bilim, ko’nikma va malakalarni aniq maqsadlar asosida qo’llay olish, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kompetensiya – xodimning kompaniyada kutayotgan darajada va belgilangan tarkibda ishlab chiqarish xulqini muntazam ravishda namoyish qilishga tayyorlik qobiliyati. Kompetensiyalar tizimini yaratishda tashkilot xodimlarning faoliyatiga taalluqli muhim mezonlar majmuasini standart talablarga asosan tuzadi. Shuningdek, kompetensiya xodimlarning tashkilotda ham professional, ham ijtimoiy jihatdan tengligi xususida guvohlik beradi. XX asrning 90-yillarida mutaxassislarga malakaviy talablarni quyuvchi “Xalqaro mehnat tashkiloti” malaka oshirish hamda boshqaruv xodimlarni kasbiy qayta tayyorlashda “tayanch kompetensiya”lar degan tushunchani fanga kiritdi.

Shu orinda, rahbar kompetentsiyasi turlari haqida A.Nosirov “Ta’lim menejmenti” jurnalida quyidagicha fikr bildiradi:

- 1. Standart kompitentsiya – ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajara olish qobiliyati.

- 2. Asosiy kompetentsiya – ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni belgilay olish qobiliyati;
- 3. Yetarli kompetentsiya – kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati;
- 4. Kasbiy kompetentsiya – pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarga ega bolish, oz ustida ishlash, oquvchilarda motivatsiyani shakllantirishdan iboratdir”. [5]

Hozirgi globallashuv davrida oldingi bilimlar, malakalar va konikmalarning talim paradigmasida asta-sekin insonning global dunyoga kirishi, unga samarali moslashishi vazifalariga munosib talimning yangi maqsadlari bilan boyib bormoqda. Bunday jarayonda kompetentli yondoshuv bilimlar, malaka va konikmalarni bekor qilmaydi, aksincha, amaliyotdagi bilimlar, malaka va harakatlar ortasidagi munosabatlarning ozaro bir-biriga bogliqligini shart qilgan holda bu paradigmani rivojlantiradi.

Kompetensiya nima?

Kompetensiya (lotincha “*competo*” soʻzidan olingan boʻlib, “erishaman, muvofiqman, mos kelaman” maʼnolarini beradi) — kishi egallagan muayyan bilim, koʻnikma, malakalar majmuasini anglatadi.

Kompetensiya tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qoʻllanila boshlandi.

Kompetensiya – maʼlum bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur boʻlgan mutaxassisning taʼlimiy tayyorgarligiga qoʻyilgan talabdir.

1983 yilda Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan ruscha-oʻzbekcha lugʻatda **“kompetentnost”** – “chuqur bilimga egalik”, “chuqur bilimga asoslanganlik”, “xabardorlik”, “omilkor lik” deb oʻzbek tiliga oʻgirilgan **“Kompetentniy”** – yetarli maʼlumotga ega boʻlgan puxta bilimli, yaxshi biladigan, kompetensiyaga ega boʻlgan, vakolatli, masalani koʻrib chiqishga haqli, maʼnolarida tarjima qilingan. **“Kompetensiya”** – biron-bir kishi xabardor boʻlgan soha yoki masala, huquq yoki ixtiyor kabi tushunchalarda berilgan

Dunyo olimlari tavsiya qilayotgan “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarini biz yuqorida birlashtirish taklifini kiritdik.

Kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv haqidagi ilmiy ishlarni tahlil qilar ekanmiz, bu ikki tushuncha haqida turli-tuman fikrlar aytilayotganligini yaqqol sezamiz.

A.G.Bermusning fikriga koʻra, “Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borligʻini yagona tizimga birlashtiradi”.⁵⁰ “Kompetentlik bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki oʻz bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi

M.A.Choshanov. M.Aronovning fikricha, kompetentlik mutaxassis ning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi.

Noaniq vaziyatlarda faoliyat ko’rsata olish qobiliyati bu kompetentlikdir, deydi O.Ye.Lebedev.

Kompetentlik insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi, deb yozadi I.A.Zimnyaya.⁵¹

A.V.Xutorskiy “kompetnsiya” va “kompetentlik” tushunchalari ni quyidagicha ajratib olish mumkin, deb hisoblaydi. Kompetensiya – insonning shaxsiy sifatleri uzviyligi (bilim, malaka, tajriba, faoliyat usullari) hisoblanib, ma’lum bir doiradagi narsa va jarayonlarga nisbatan shaxsning munosabatida sifatli va samarali faoliyat yurgazishidir. Kompetentlik esa inson tomonidan faoliyat turlariga shaxsiy munosabatini bildiruvchi, talabga javob beradigan kompetensiyalar yig’indisiga ega bo’lishi demakdir.

Yuqoridagilardan ko’rinib turibdiki, kompetensiya masalasi uning jamiyatdagi o’rni masalasidan qator bahslar davom etmoqda. Ta’limtarbiya sohasida asosiy universal kompetensiya unsurlarini anglab olish zamonaviy pedagogikaning eng asosiy muammolaridan biridir. Asosiy kompetensiya masalasida dunyo pedagoglari tajribasini tatbiq qilish yoki an’anaviy o’zbek pedagogikasi me’yorlaridan kelib chiqqan holda kompetensiya mezonlarini belgilashda fikrlar xilma-xil bo’lib, hali yechilmagan masalalar talaygina.

A.Avloniy nomidagi O’qituvchilar malakasini oshirish instituti pedagog olimasi L.T.Xurvalieva: “Kompetensiya – bilim, ko’nikma, malaka, qarashlar, individning qadriyati va shaxsiy sifatleri kvalifikatsiyaning namoyon bo’lishi yoki ta’sir ko’rsatish qobiliyati”, – deb ta’riflaydi.

Shunday ekan har bir raxbar asosan yetuk bir shaxs bo’lishi lozim .

Darhaqiqat, Personalni boshqarish alohida ahamiyat kasb etib, tashkilotda kishilarga ta’sir ko’rsatuvchi uchta asosiy omilga alohida diqqat-e’tiborni qaratish maqsadga muvofiq sanaladi. Bular tashkilotning iyerarxik tuzilmasi, madaniyat, bozor omillaridir. Ushbu ta’sir ko’rsatish omillari juda murakkab tushunchalar bo’lib, amaliyotda kamdan-kam hollarda bir-biridan alohida ravishda qo’llanadi. Ulardan birontasi qanchalik ustuvor bo’lsa, tashkilotdagi iqtisodiy vaziyat qiyofasi ham shunday bo’ladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Tilakova, M., & Qoraev, S. (2020). Recommendations for students 'creative ability development. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.

2. Abdujalilova, S. A., & Qorayev, S. B. (2020). The Role Of Pedagogical Technologies In The Formation Of Students' Scientific Outlook. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.
3. Тилакова, М., & Қораев, С. (2020). Ўқувчилар креативлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича таълим тавсиялари. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.
4. Қораев, С. Б. (2016). Фанларни ўқитишда табақалаштирилган таълим технологиясини жорий этиш масалалари. Таълим технологиялари, 2, 45-50
5. Назирова, Феруза Абдуазизовна. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭМПАТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ

Омонова С.М. – Старший преподаватель. Кокандский педагогический институт

Резюме

Данная статья посвящена теме психологических особенностей развития эмпатических способностей у учащихся. Также в статье рассматриваются понятие эмпатии и ее сущность, динамические особенности формирования эмпатии у детей, психологические методы и упражнения, развивающие эмпатию, методическое обеспечение и теоретические основы диагностики эмпатических способностей у школьников.

Summary

This article is devoted to the topic of psychological characteristics of the development of empathic abilities in students. The article also discusses the concept of empathy and its essence, the dynamic features of the formation of empathy in children, psychological methods and exercises that develop empathy, methodological support and theoretical foundations for diagnosing empathic abilities in schoolchildren.

Проблема эмпатии является одним из дискуссионных вопросов современной психологии, и ее исследование требует анализа конкретных научных подходов. Тем более, что динамика развития эмпатии в онтогенезе считается важнейшим психологическим явлением, представляющим интерес для психологов. Вырастить и воспитать гуманного, гармонично развитого человека, способного чувствовать, сопереживать, понимать – желание и стремление всех педагогов и родителей. Эмпатия рассматривается в контексте социально-нравственного развития как социально значимое качество личности, во взаимосвязи с воспитанием у детей чувства гуманности и коллективизма. 221

Е.Р. Овчаренко определяет эмпатию как эмоциональную реакцию на состояние другого человека, основную форму проявления эмоционального отношения к другим людям, включающую сопереживание и сочувствие [1]. Таким образом, эмпатия может быть определена как постижение эмоционального состояния, проникновение и вчувствование в переживания другого человека. Автор концепции культурно-исторического развития Л. С. Выготский говорил, что эмпатию как системное личностное образование, включающее следующие компоненты[2]:

- Познавательный (стремление субъекта к познанию своих внутренних психических состояний, размышлению о происходящем в собственном сознании);
- Эмоциональный (адекватный положительный эмоциональный тон ощущений действительности);
- Поведенческий (генерирование положительной энергии, стремление к «помогающему» поведению. Выделенные компоненты эмпатии в совокупности с другими социально-типическими и индивидуальными особенностями личности проявляются в деятельности, общении человека, выступают в качестве ориентиров жизнедеятельности личности, тесно связаны с мировоззрением личности, ее убеждениями.

Выделяют такие виды эмпатии, как: сочувствие (переживание субъектом по поводу чувств другого); сопереживание (переживание субъектом тех же чувств, которые испытывает другой, через отождествление с ним). Детей нужно учить жить среди других людей, быть эмоционально отзывчивым, способным к сопереживанию, готовым помочь. Через ощущения своей связи и включенности в окружающий мир, микросоциум ребенок способен приобретать опыт переживания не только другого человека, но и растений, животных. При работе с детьми педагогу следует учитывать их возрастные особенности, а также специфику восприятия конкретным ребенком себя и других людей. Эмпатия развивается с раннего детства, при этом постепенно, по мере развития человека, приобретает новые эмоциональные оттенки. В младенчестве ребенок подражает эмоциям взрослого, тем самым младенец стремится разделить свои переживания со взрослым, принять переживания взрослого.

По словам А.Николю эмоционально откликается на переживания, например, другого ребенка, но при этом отождествляет себя с ним. Только к трем годам появляются признаки выделения себя обособленной самостоятельной единицей, в связи с чем меняется и сущность эмпатических переживаний ребенка. Ребенок в процессе общения начинает эмоционально оценивать себя, других, что стимулирует развитие более сложных форм эмпатии, таких как: сочувствие, сопереживание, содействие[3].

Старший дошкольный возраст является наиболее благоприятным для развития эмпатии, что вызвано преобразованием непосредственного эмоционального реагирования ребенка в форму эмпатийного переживания, обусловленного опытом нравственных ценностей и отношений.

На этапе старшего дошкольного возраста форма протекания эмпатийного реагирования иная по сравнению с предыдущими периодами детства.

И.А.Колосунин считают, что это связано с преобразованием эмоциональной сферы ребенка от непосредственного эмоционального реагирования к опосредованной нравственными критериями и отношениями форме эмпатийного переживания. У детей 5–6 лет формируются усложненные формы эмоционально-смыслового оценивания, осуществляемые как в плане непосредственного восприятия, так и в представлениях и воображении. У детей сопереживание, являясь одним из главных механизмов воспитания чувств, основой нравственного поведения, имеет специфические особенности. Если для детей младшего дошкольного возраста (3–4 года) характерно понимание только простых эмоций – радость, страх, печаль и злость, то для детей старшего дошкольного (5–6 лет) спектр эмоциональных переживаний расширяется – обида, стыд, вина, а к 7 летнему возрасту становится доступным понимание и сложных эмоций – отвращения, презрения, а также удивления[4].

Способность ребенка к сопереживанию, сочувствию, состраданию является предпосылкой формирования у него наиболее сложного человеческого чувства, чувства уважения и любви к другим людям. Для развития эмпатии у детей дошкольного возраста педагогу необходимо знать возможные проявления эмоционального реагирования, эмоциональной экспрессии, владеть словесными обозначениями эмоций. По словам Е.А Царенковой, принципы работы педагога с детьми по развитию у них эмпатии[5]:

- Системность организации психики ребенка;
- Соответствие содержания работы условиям естественного онтогенеза ребенка;
- По этапность педагогической работы;
- Учет динамики и своеобразия проявления эмоций. Основным условием, служащим развитию эмпатии у ребенка, является безоценочное отношение педагога к результатам его деятельности, то есть обращение к ребенку только по имени, отражение чувств в речи, активное слушание.

Фридман Л. М., Кулагина И. Ю. выделяют уровни проявления эмпатии у детей старшего дошкольного возраста. Исследователи считают, что дети могут понимать ситуацию, проявлять адекватные чувства, выражать стремление к

содействию. В процессе развития ребенок научается глубже понимать происходящие события, становится эмоционально отзывчивым.

Более высоким уровнем проявления эмпатии является понимание происходящих событий, но при этом ребенок, общаясь и взаимодействуя, еще не может переживать адекватных чувств[6].

Педагогу необходимо знать и использовать разнообразные средства эмоционально-нравственного развития детей. Художественная литература, совместное чтение детей и взрослых обладают большим педагогическим потенциалом. Так, фольклор, способствует развитию эмоциональной сферы, песни, сказки, стихи являются для ребенка неисчерпаемым источником развития чувств и фантазии. Любое художественное произведение не достаточно просто прочесть с детьми, необходимо вместе с детьми обсудить, порассуждать о том, что они узнали, что на них произвело впечатление. Так как дети дошкольного возраста не владеют навыками анализа художественного произведения, педагогически целесообразно использовать пошаговый алгоритм работы над художественным произведением. Кряжева Н. предлагает после прочтения произведения обязательно беседовать о прочитанном, рассматривать иллюстраций, установить связь между идеями произведения и имеющимся жизненным опытом детей. Основная образовательная программа дошкольной образовательной организации определяет примерное содержание образовательных областей с учетом возрастных и индивидуальных особенностей детей в различных видах деятельности. С детьми дошкольного возраста с целью более глубокого понимания ими эмоционального состояния персонажей произведений эффективно использовать именно такой метод, как игра – игра-беседа, игра драматизация с участием детей и персонажей прочитанного произведения. По нашему мнению, развитию эмпатии способствуют и такие виды активности ребенка, как:

- Восприятие художественной литературы и фольклора;
- Самообслуживание и элементарный бытовой труд (в помещении и на улице);
- Конструирование из разного материала, включая конструкторы, модули, бумагу, природный и иной материал;
- Изобразительная (рисование, лепка, аппликация); музыкальная (восприятие и понимание смысла музыкальных произведений, пение, музыкально-ритмические движения, игры на детских музыкальных инструментах);
- Двигательная (овладение основными движениями) формы активности ребенка. Игра как ведущий вид деятельности дошкольника оказывает

многогранное влияние на психологическое развитие ребенка: игра захватывает детей, помогает пережить чувства, которые испытывают персонажи. В игре ребенок с симпатией, покровительством, нежностью относится к куклам, игрушечным животным, проявляет сочувствие к болеющим игрушкам.

Театрализованная и сюжетно – ролевая игры способствуют развитию психических процессов, таких качеств детской личности, как самостоятельность, инициативность, эмоциональная отзывчивость, воображение. В сюжетно-ролевой игре дети берут на себя роли взрослых, воспроизводя их деятельность и взаимоотношения, дети знакомятся с доступными для них правилами и мотивами поведения, которыми руководствуются взрослые.

В заключение, обучение и занятия, направленные на развитие эмпатии у детей старшего дошкольного возраста, должны быть направлены, прежде всего, на развитие эмпатии путем расширения понимания опыта другого человека, способности к сопереживанию, объема эмоциональных реакций.

Литературы:

1. Овчаренко Е.Р. Педагогические условия развития эмпатии детей 5 - 7 лет // Науч. – метод. журнал Начальная школа плюс: «До и После». - 2003. – №10. – С.11-15.
2. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – СПб., 1997. – 224 с.
3. Николова А. Эмпатия в понимании отечественных и зарубежных психологов // Актуальные проблемы этнической, социальной и дифференциальной психологии. – 2016. – С. 292 - 297.
4. Колосунин И.А. Роль эмпатических способностей в профессиональном становлении личности / И.А. Колосунин, М.Г. Савочкина, О.В. Родин, Н.Г. Токарева // Электронный научно-образовательный вестник Здоровье и образование в XXI веке. – 2017. – Т. 19. – №12. – С. 141–143.
5. Царенкова Е.А. Исследование проблемы эмпатии // Категория «социального» в современной педагогике и психологии материалы. – Ульяновск, 2015. – С. 307–312.
6. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. – М., 1999. – 153.

Zamonaviy psixologiyada shaxs empativligini o‘rganishning nazariy - metodologik asoslari

- S.M. Omonova – Qo‘qon davlat pedagogika instituti “Amaliy psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi.
O.Jabborova– Qo‘qon davlat pedagogika instituti “Amaliy psixologiya” yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya Ushbu maqola zamonaviy psixologiyada empatik munosabatlarni o'rganish bo'yicha ilmiy qarashlar mavzusiga bag'ishlangan. Bundan tashqari maqolada empatiya tushunchasi va uning ilmiy asoslanishi, empatik munosabatlar shakllanishining psixologik mohiyati, empatik munosabatlarni tadqiq etishning xorijiy tajribasi, empatiyani o'rganishning ilmiy yo'nalishlari, insonda empatik tuyg'ularni rivojlantirishning psixosotsial jihatlarini to'liq tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: empatiya, empatik munosabatlar, hissiy holat, empatik muloqot, idrok, shaxsiyat, empatik reaksiyalar, boshqalarga empatik munosabat.

Bugungi kunda, empativ bo'lish, boshqalarga empatiya bildirish, ularga beg'araz yordam berish, o'z kishilarning hayotiy vaziyatlariga befarq bo'lmaslik kabi sifatlar, zamonaviy psixologiya fanining eng qiziqarli masalalaridan biri bo'lib, uning psixologik mazmun-mohiyati va shakllanish jarayoni, o'ziga xos nazariy yondoshuvlar tahlilini amalga oshirishni taqozo etadi. Empativlik fenomeni hodisa sifatida o'rganish, uning tarkibiy qismlarini ajratish, empatiya rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash o'ta ahamiyatli ishlar turkumidan biri sanaladi. Empatiyani o'rganish tarixi, 19-asrning oxiri 20-asrning boshlariga borib taqaladi. Xorij tadqiqotchisi E.Titchener birinchi marta psixologiyaga “empatiya” atamasini olib kirgan olim sanaladi. Psixologik lug'atga yozilishicha esa, empatiya - bu – hissiy holatni tushunish, his-tuyg'ularga kirib borish, boshqalarning tuyg'ularini tez fahmlay olish tajribasidir. Biroq, mazkur ta'rif psixologik hodisa sifatida empatiyaning murakkabligi va ko'p qirraliligi haqida, to'liq tasavvur bermaydi. “Empatiya” fenomeniga oid ko'plab yondoshuvlarning mazmunidan shu narsa aniq bo'ladiki, empatiya bu metopsixologik kategoriya, ya'ni uni tushuntiruvchi nazariyalar xilma-xilligi bilan alohida ajralib turadi. K.Rojersning ta'kidicha, empatiya bu – idrok etilayotgan shaxsning kechinmalarini, ichki dunyosini modellashtirishga qaratilgan psixik jarayondir[1,66]. Tadqiqotchi T.Barret-Lennard empativ jarayoniga xos bo'lgan uchta bosqichni ajratib o'tadi[2,33]:

1. Tinglovchining idrokini empativ tushunish bosqichi, bunda sub'ekt boshqa shaxsning fikr va his-tuyg'ulari haqida to'g'ri xulosa chiqaradi;

2. Empativ muloqot bosqichi, bunda sub'ekt boshqa birovning kechinmalariga nisbatan o'z mulohazalarini bildiradi;

3. Empativ muloqot bosqichi, bu bosqichda empatik tushunish sinovdan o'tkaziladi va tomonlar o'rtasida o'zaro tushunish dialogi rivojlanadi. T.D.Karyagina o'z tadqiqotida, empatik jarayonning ikki bosqichini aniqladi[3,182]:

1. Empativ ob'ektining turli xil ochiq o'zgaruvchilarni idrok etishi, o'z tajribalarining sifati, belgisi va mazmuni haqida ma'lumot olish;

2. Ichki rejada empatiya ob'ektining ochiq va yashirin faoliyati modelini qurish va uni o'z qadriyatlari va ehtiyojlari bilan bog'lash; Ikkinchidan, empatiya stimulga

javoban ruhiy empatik reaksiya sifatida qabul qilinadi. I.M.Yusupovga ko‘ra, ikkita katta guruhni tashkil etuvchi, empativ reaksiyalarning turlari mavjud[4,57]:

1. Guruh xatti-harakatlariga javoban empatik reaksiyalar;
2. Muayyan shaxsga qaratilgan empatik reaksiyalar.

Boshqa bir tadqiqotchilar R.Diamond, S.Markus, D.Mayers, S.A.Kozlova, I.P.Petrovskiy hamda L.V. Strelkova izlanishlarida esa, empatiya murakkab, affektiv kognitiv-xulq-atvorli xarakterga ega bo‘lgan shaxsning qobiliyati yoki xususiyati sifatida ta’riflanadi. Ya’ni bunda empatiya – boshqalarning tajribalariga bilvosita hissiy munosabatda bo‘lish qobiliyatida namoyon bo‘ladi shu bilan birga, empatiya sub’ektining ichki holatini, fikrlarini va his-tuyg‘ularini aks ettiradi.

Yuqoridagi tadqiqotchilardan farqli o‘laroq, T. Lipis, A. Vallon, T.P. Gavrilovalarning qarashlarida esa, empatiya – bu boshqalarning hissiy tajribasini yetkazadigan signallarga javob berish qobiliyatidir[5,116]. O‘z navbatida, psixologlar Yu.B. Gippenreyter, I.M. Yusupov, K.Rodgerslar empatiyani boshqalarga altruistik xatti-harakatlarda yordam berish, hissa qo‘shish qobiliyati sifatida ta’riflaydilar. Empatiya keng ma’noda, shaxsning ijtimoiy-psixologik qobiliyatlarining to‘plami sanalib, u orqali boshqalarning hissiy holatini tan olish, o‘zini boshqalarning fikrlari, his-tuyg‘ulari va harakatlariga aqliy ravishda o‘tkazish qobiliyati, o‘zaro ta’sir eta olish qobiliyati, boshqalarning muammolariga sherik bo‘la olish tajribasi kabilar baholanadi. Ushbu yondoshuvga ko‘ra, empatiya murakkab, ko‘p bosqichli hodisa bo‘lib, uning tuzilishi insonning hissiy, kognitiv va xulq-atvor sohasi imkoniyatlari bilan belgilanadi.

Bizningcha, empativlik tabiatini yoritishda, quyidagi komponentlar mazmunini ko‘rib chiqish zarur:

– Emotsional komponent – boshqalarning hissiy holatini tan olish va tushunish qobiliyati. Mazkur tarkibiy qism passiv hamdardlik bo‘lib, u sherikning hissiy holatida bo‘lish shakli sifatida tavsiflanadi;

– Kognitiv komponent – o‘zini boshqa odamlarning fikrlari, his-tuyg‘ulari va harakatlariga aqliy ravishda o‘tkazish qobiliyati. Bu boshqalarning ichki dunyosini idrok etish va tushunish shuningdek, haqiqiy hamdardlikning namoyon bo‘lishidir.

– Xulq-atvor komponent – boshqa shaxslarning dardlarini yengillashtiradigan o‘zaro ta’sir usullarini qo‘llash qobiliyati. Ya’ni sheriklarga yordam berish, kechayotgan xulq-atvorni yengillashtirish va boshqalarga dalda bo‘lish bilan xarakterlanadi. Demak, tasnif etilgan komponentlar empatik qobiliyatlar namoyon bo‘lishini ko‘rsatuvchi mezonlar sanalib, ularni tahlil etish “empatiya” fenomenini aniq ta’rif etishning asosiy shartlaridan biri sanaladi.

Ye.I. Rogov esa, empativlik shakllarini farqlash uchun, turli mezonlar mavjudligi haqida so‘z bildirib, empativlik shakllanishining quyidagi jihatlari ajratib o‘tadi[6,78]:

- Empatiyaning genezisi (ushbu mezon asosida global, egotsentrik va ijtimoiy empatiya ajratiladi);
- Empatiya tendensiyasi (shaxsiy va situatsion empatiya);
- Empatiyaning rivojlanish darajasi (elementar refleks va empatiyaning shaxsiy shakllari).

Empatiya shakllarini aniqlashning bunday mezoni, shaxsning umumiy yo‘nalishi va uning qadriyat yo‘nalishlari, shuningdek, empatik tajribalar yo‘nalishi bilan uzviy bog‘liqdir. Zamonaviy psixologiyada empatiya o‘ziga ham, boshqa odamlarga ham yo‘naltirilishi mumkinligi haqida so‘z boradi. Empatiyaning o‘z-o‘zidan boshqariladigan shakli bu – tashvish yoki qayg‘u deb ataladi. Bu sherikning idrok etilgan holati, sub’ektni stressga olib keladigan va o‘zining shaxslararo ehtiyojlarini buzadigan vaziyatda yuzaga keladi.

Empatiyaning yana bir shakli rahm-shafqat, hamdardlik yoki empatik tashvish deb ataladi. Simpatiya insonning o‘z farovonligidan qat’iy-nazar, boshqa birovning muammolariga nisbatan munosabatini aks ettiradi. Bu sherikning his qilingan holati, uning foydasiga axloqiy motivlarni faollashtiradigan va unga yordam berish zarurligini keltirib chiqaradigan vaziyatda paydo bo‘ladi. Ta’kid joizki, empatiya turi, namoyon bo‘lish shakli shaxs dunyoqarashining qadriyat yo‘nalishlari, munosabatlar tizimi va xususiyatlari bilan ham belgilanadi. Shu bois, empatiyani rivojlantirishga oid ilmiy yondashuvlar, uning ontogenezda rivojlanish xususiyatlarini farqlash imkonini beradi. Empatiya - bu boshqalar bilan birgalikda nimanidir boshdan kechirish, birovning tajribasini baham ko‘rishda ifodalangan holatdir. A.K.Boxartning so‘zlariga ko‘ra, rivojlangan munosabat qobiliyati – bu holatning butun spektrini qamrab oladi: birinchidan, bu rahm-shafqat va hamdardlik bo‘lsa, ikkinchidan bu quvonch, boshqalarning quvonchiga sherik bo‘lishdir[7,52-67].

Hayotning birinchi yillaridan boshlab bola empatiyani taqlid qilish mexanizmi orqali o‘rganadi. Taqlid kattalarning xatti-harakati va his-tuyg‘ularini nusxalash orqali amalga oshiriladi. Masalan, chaqaloq o‘ziga yoqadigan kattalarga o‘yinchoq yoki konfetni baham ko‘rish ehtimoli ko‘proq. Harakatlarni, harakatlarni, mimikalarni, pantomimalarni takrorlash fiziologik mexanizmlar asosida, his-tuyg‘ularga taqlid qilish esa, psixologik mexanizmlar asosida amalga oshiriladi.

A.V. Petrovskiy izlanishlaridan shu narsa ma’lum bo‘ladiki, bolalar dastlab quvonch va g‘azab hissiyotlarini osonroq, qayg‘u va qayg‘uni esa qiyinroq tushunadilar. Kattaroq yoshda hissiy ko‘rinishlarning repertuari boyib boradi va bola ularni tobora nozik tarzda farqlaydi. Bolalarning his-tuyg‘ularini tan olish qobiliyati tufayli, boshqa birovning holatiga affektiv jalb qilish amalga oshiriladi. U taqlid orqali davom etishi mumkin, buning natijasida bir bolaning hissiy holati, boshqa bolalarga ham bevosita uzatiladi[8,96]. Shu bois ham, erta bolalik davrida bola asosan, kattalarning his-

tuyg‘ularining ob’ekti bo‘lgan bo‘lsa, maktabgacha yoshdagi bola boshqa odamlarga hamdard bo‘lib, hissiy munosabatlarning sub’ektiga aylanadi. Agar maktabgacha yoshdagi bolalar, harakatlarni atrofidagi odamlar uchun, bevosita ahamiyati nuqtai nazaridan baholasalar, unda keyinchalik kattalar uni umumlashtiradilar. Tengdoshlar bilan empatiya asosan, bolaning ahvoli va pozitsiyasiga bog‘liq. Kuchli shaxsiy raqobat sharoitida hissiyotlar maktabgacha yoshdagi bolani bosib oladi va tengdoshlariga qaratilgan salbiy iboralar soni keskin ortadi. Bola tengdoshiga qarshi hech qanday dalil keltirmaydi, lekin afsuski, nutqida unga nisbatan munosabatini bildiradi, shu orqali do‘stiga hamdardligi keskin kamayadi. Tengdoshlar faoliyatini passiv kuzatish maktabgacha yoshdagi bolada ikki tomonlama tajribaga olib keladi. Agar u o‘z qobiliyatiga ishonchi komil bo‘lsa, u hamdardlikni boshdan kechiradi.

Bizningcha, empativ shaxs quyidagi xususiyatlari bilan boshqalardan ajralib turadi: – Munosabatlarda ochiqlik qobiliyati;

- Boshqalarga ijobiy qarash;
- O‘zaro ta’sir vaziyatlarda tezkor mo‘ljal olish;
- O‘zaro ta’sirlashuvda demokratik va altruistik strategiyalarning ustunligi; –

Boshqa odamning og‘zaki bo‘lmagan xatti-harakatlariga sezgirlik;

- Ijtimoiy his-tuyg‘ularga va axloqiy tuyg‘ularga sezgirlik;
- Jamiyat tomonidan tasdiqlangan xulq-atvor normalariga sezgirlik.
- O‘zaro munosabatlarda hissiy barqarorlik;
- Boshqalarning kamchiliklariga bag‘rikenglik;

– Doimiy hamdardlik kayfiyati. Demak, mazkur qobiliyatlar shaxsda empatik qobiliyatlar shakllanganligini belgilovchi sifatlar sanalib, uni shakllantirish ishlari, erta bolalik yoshidan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Umuman olganda, empatiya ijtimoiylashuv jarayonining bir bosqichi bo‘lib, uni ilk davrlardan boshlab o‘zlashtirish, nafaqat o‘zi uchun balki, boshqalar uchun ham yashash kerakligini tushunish jarayoni hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Роджерс К. Эмпатия // Психология мотивации и эмоций; под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман. - М.: ЧеРо, 2002. - С. 428-430.
2. Barrett-Lennard G. T. The relationship inventory: A complete resource and guide. - John Wiley & Sons, 2015., - 186 p.
3. Карягина Т. Д., Иванова А. В. Эмпатия как способность: структура и развитие в ходе обучения психологическому консультированию //Консультативная психология и психотерапия. - 2013. - №.
1. 4.- С.182. 4. Юсупов, И. М. Психология эмпатии: дис. ... докт. психол. наук /И. М. Юсупов. - СПб., 1997. - 252 с.

4. Липпс Т. Пути психологии / Т. Липпс // Фундаментальная психология у истоков неклассической парадигмы / сост., предисл. и заключ. ст. И. В. Журавлева. - М.: КомКнига, 2007. - С.116.
5. Е. И. Рогов. Настольная книга практического психолога. М.: Владос, 1996. – С.78.
6. Бохарт А.К. Эмпатия в клиент-ориентированной психотерапии: сопоставление с психоанализом и Я-психологией/ А.К. Бохарт // ж. Иностранная психология. 1993. - № 1. - С. 57-62.
7. Петровский, В.А. Личност в психологии: Парадигмы суб’ективности / В.А. Петровский. Ростов-на-Дону: Изд-во Феникс, 1996. – 512 с.

Vaqtni boshqarish texnologiyalari o’quv jarayonida talabalarning o’zini o’zi tashkil etishiga ko’maklashuvchi pedagogik texnologiyalar sifatida

M.S.Otajonova QDPI doktaranti,

Ta’lim menejmenti kafedrası o’qituvchisi

***Annotatsiya.** Maqolada muvaffaqiyat va samarali mehnatning asosi- ish yuklamasining to’g’ri taqsimlanishiga bog’liqligi, insonning ish qobiliyati va bioritmlari, vaqtni boshqarishda sutkalik ritmlarning ish yuklamasi taqsimotiga ta’siri, samarali dam olishni tashkil etish qoidalari, muammolarni hal qilish uchun o’z-o’zini sozlash usullari va uslublari, o’z-o’zini motivatsiyalash kata mehnat talab qiladigan samarali yechimi sifatidagi qarashlar, ijodiy dangasalik, natijalarga erishish uchun vaqtni boshqarish texnologiyalardan samarali foydalanish ochib berilgan.*

***Kalit so’zlar.** Ish yuklamasi, muvaffaqiyat, samara, ish qobiliyati, bioritmlar, samarali dam olish qoidalari, o’z-o’zini sozlash usullari, o’z-o’zini motivatsiyalash*

***Аннотация.** В статье основой успеха и эффективной работы является зависимость от правильного распределения рабочей нагрузки, трудоспособности и биоритмов человека, влияние суточных ритмов в тайм-менеджменте на распределение рабочей нагрузки, правила организации эффективного отдыха, собственного пути решения проблем - способы и методы саморегулирования, раскрыты взгляды на самомотивацию как эффективное решение большой тяжелой работы, творческой лени, эффективное использование технологий тайм-менеджмента для достижения результата.*

Ключевые слова. Рабочая нагрузка, успешность, работоспособность, работоспособность, биоритмы, правила эффективного отдыха, методы саморегуляции, самомотивация

Abstract. In the article, the basis of success and effective work is the dependence on the correct distribution of the workload, human work ability and biorhythms, the influence of daily rhythms in time management on the distribution of workload, rules for organizing effective rest, one's own way to solve problems - methods and methods of self-adjustment, views of self-motivation as an effective solution to a lot of hard work, creative laziness, effective use of time management technologies to achieve results are revealed.

Key words. Work load, success, efficiency, work ability, biorhythms, effective rest rules, self-adjustment methods, self-motivation

Jamiyatda hozirgi kunda sodir bo'layotgan noaniq o'zgaruvchan sharoitlar inson hayotining barcha sohalarida beqarorlik mavjudligidan dalolat beradi. Zamonaviy dunyoga xos bo'lgan dinamizm, beqarorlik va noaniqlik sharoitida ta'lim strategiyasi tashqi manipulyatsiyaga chidamli, me'yoriy faoliyatdan tashqariga chiqishga va innovatsion jarayonlarni amalga oshirishga qodir shaxsni tayyorlashga qaratilgan. Shuningdek, yosh mutaxassis axborotning uzluksiz oqimi va texnologiyaning doimiy o'zgarib turishi sharoitida boshqa mutaxassislikka o'zini qayta tayyorlash va malakasini oshirish imkoniyatiga ega. Ushbu talablarni amalga oshirish asosida shaxsning sub'ektiv rivojlanishini belgilaydigan o'zini o'zi tashkil etish va mustaqillik kabi shaxsiy fazilatlarini turadi.

Milliy ta'lim bugungi kunda keskin o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Va o'z-o'zini tashkil qilish, vaqtni boshqarish, o'z vazifalarini intizomli bajarish qobiliyati talabalar uchun juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ish shakllari va usullari o'zgarmoqda, o'z-o'zini tashkil etish ham hodisa sifatida o'zgarib bormoqda. O'z-o'zini tashkil etish ta'lim faoliyati tarkibida muhim o'rin tutadi va o'zini o'zi boshqarish tizimining asosiy bo'g'inlaridan biri hisoblanadi.

Hayotiy amaliyotda ko'p odamlarda ma'lum darajada ijtimoiy jihatdan belgilanadigan o'z-o'zini tashkil qilish kabi sifat mavjud bo'lmaydi. Ushbu shaxsiy sifat mustaqillik va o'z-o'zini tashkil qilish asosida tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini nazorat qilish, mas'uliyat va ijodkorlikda namoyon bo'ladigan ijtimoiy vaziyatga mos keladigan faoliyatni amalga oshirishga imkon beradi. Pedagogikaning ushbu muammosiga qiziqish jamiyatning faol, tadqiqot tipidagi shaxsga bo'lgan o'zgaruvchan ehtiyojlari bilan belgilanadi.

O'z-o'zini tashkil etish va mustaqillik - shaxsning irodasi, tafakkuri va faoliyatining o'zaro ta'siri natijasida uning tizimli sifati bo'lib, u shaxsning o'zini o'zi anglashi va dunyoqarashining o'sishiga asoslanadi, uning aql-zakovati va intellekti darajasida namoyon bo'ladi. A.G. asarlarida ta'kidlanganidek, qiymat yo'nalishlari. Asmolov va L.S. Vygotskiy. Shaxsning o'zini o'zi tashkil etishi va mustaqilligini shakllantirish hamda rivojlantirish - bu o'z tabiiy, ijtimoiy va psixologik chegaralaridan tashqariga chiqish uchun hayotiy harakatdir.

Talabaning o'zini o'zi tashkil etishi uning shaxsiy o'sishini oshirish uchun pedagogik salohiyatni amalga oshirish orqali ta'minlanadi. Talabalar shaxsini o'z-o'zini tashkil etish - bu uning pedagogik ta'minotini tavsiflovchi zarur ob'ektiv shartlarning ma'lum bir holati bilan qo'llab-quvvatlanadigan dinamik jarayondir. Pedagogika nazariyasi qadim zamonlardan beri talabaning mustaqil rivojlanishini qo'llab-quvvatlash zarurligiga e'tiborni qaratib kelganiga qaramay, an'anaviy ta'lim uni avvaldan tayyor bo'lgan qobiqdan chiqarmaslikka, mavjud bosilgan yo'ldan olib borishga intilgan. Natijada, M.K. Mamardashvili ta'kidlaganidek, yildan-yilga iroda va mustaqil harakatlar va o'z-o'zini tashkil qilish qobiliyatini tarbiyalash yo'q qilindi, bu hayotda harakat qilish qobiliyatining pasayishiga olib keldi.

Talaba jarayonni boshqara olishi, ish joyini tashkil qilishi, o'z kuchini ob'ektiv baholay olishi kerak.

O'z-o'zini tashkil etish to'g'ridan-to'g'ri o'quv natijalariga, olingan ma'lumotlarning sifatiga va kelajakda mutaxassisning mehnat bozorida qanchalik talabga ega bo'lishiga bog'liq. Ya'ni, o'z-o'zini tashkil qilish ba'zi masalalarda zarur bo'lib, sifatli ta'lim uchun,

shuningdek, zamonaviy sharoitda mutlaqo to'g'ri bo'lgan o'z-o'zini tarbiyalash uchun juda muhimdir.

Misol uchun, malakali, mas'uliyatli mutaxassislar o'zlarining rivojlanish vektorini mustaqil ravishda aniqlay olishlari kerak.

Bunga ko'p yutuqlar bog'liq, masalan, mehnat samarasi, g'alaba va ko'zga ko'ringan natijalar o'zini o'zi tashkil etish bilan bog'liq bo'ladi.

Tan olish kerakki, iroda kuchi o'z-o'zini tashkil qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Iroda kuchi bilan qilingan harakatlarsiz, o'zini majburlash qobiliyatisiz, o'z-o'zini tashkil etish o'zidan –o'zi paydo bo'lib qolmaydi. Iroda kuchi hammaga ham xos bo'lmagan sifat bo'lib, uni rivojlantirish kerak, ba'zan esa bunga erishish uchun aql bovar qilmaydigan kuch talab etilishi mumkin.

Shuningdek, o'zini tashkil qilish qobiliyati quyidagilar bilan bog'liq:

- motivlar;
- tarbiya;
- intellekt darajasi;
- tabiiy sifatlar va moyilliklar.

O'z-o'zini tashkil etish tashqi darajada quyidagi jihatlar va harakatlar orqali namoyon bo'ladi:

- rejalashtirish hisobiga;
- tez, kechiktirmasdan qaror qabul qilish qobiliyati hisobiga;
- bir shaxsning harakatlariga boshqa odamlarning faoliyati bog'liqligini tushunish hisobiga;
- oldindan hisobga olingan risklar hisobiga;
- va nihoyat, mustaqil bo'la olish, nostandart tarzda fikrlay olish va muammolarni individual hal qilish qobiliyatlari hisobiga.

Ammo hozirgi kun talabalariga o'z-o'zini tashkil etishida bir qator to'siqlar va qarshiliklar xalaqit beradi. Misol uchun, zamonaviy talabalar:

- vaqtni boshqarish tushunchasi bilan yaxshi tanish emas;
- o'z resurslarini xolis va ishonchli baholashni bilmaydilar;

- noto'g'ri ovqatlanib, o'z sog'lig'iga ziyon etkazadilar;
- doimiy uyqusizlik va ortiqcha aqliy zo'riqishlar bilan duch kelishadi;
- etarlicha motivatsiya ega emas.

Umuman olganda, o'z-o'zini tashkil qilish nima, uning nozik jihatlari va xarakterli xususiyatlari nimada ekanligi haqida yagona kelishuv mavjud emas. Hozirda, ushbu masalada, umumiy jihatlar mavjud, ammo adabiyotlarda turli xil fikrlar ko'p uchraydi va juda ko'p ta'riflar ham bor.

O'z-o'zini tashkil qilish uchun muayyan sohada doimiy takomillashish juda muhimdir. Ko'nikma, iste'dod va qobiliyatlarni maqsadli rivojlantirish bilan shaxsiy o'sish mumkin, ularsiz buni imkoni yo'q.

Demak, o'z-o'zini tashkil qilish doimiy o'z ustida olib boriladigan ongli, mazmunli ishdir. Bunda, bilimlarni o'rganish va o'zlashtirishni o'z ichiga olgan faoliyat bo'lgan intellektual mehnatda, murakkab fanlarni tushunish, o'quv dasturlarini o'zlashtirishda o'z o'zini tashkil etish zarur hisoblanadi.

Bundan tashqari, o'z-o'zini tashkil qilish uchun qo'yidagi jihatlar ham muhimdir:

- ishga ijodiy yondashish qobiliyati;
- ish joyini to'g'ri tashkil etish;
- o'zini xolisona baholay olish;
- faoliyat uslubini tanlash.

Bunda, ayniqsa, ijodiy yondashuv muhim bo'lib, ijodkorlik va nostandart fikrlash qobiliyati insonga o'zini imkon qadar tez va samarali tashkil etishga yordam beradi, bu sharoitda esa o'quv jarayoni yanada qiziqarli bo'ladi.

Natijada, o'z-o'zini tashkil etish quyidagilarga yordam beradi:

- shaxsiy o'sish;
- o'z-o'ziga bahoni ortishi;
- yaxshi o'zlashtirish natijalari;
- boshqalarning roziligi;

- tadqiqot faoliyati, ilmiy ishlar va boshqalarda yuqori natijalar⁵².

Umuman olganda, talabaning o'z-o'zini o'qitish qobiliyati juda muhimdir. Ma'lumotlarni bir qismini har doim ham mustaqil o'zlashtirish mumkin. O'z-o'zini tashkil qilishning to'g'ri darajasi mavjud bo'lganda, o'z-o'zini o'qitish haqiqatga aylanadi. Vaqtni to'g'ri boshqarish orqali va tarqoq bo'lmasdan bitta vazifaga e'tibor qaratish qobiliyati bilan bir necha barobar ko'proq ma'lumotlarni o'rganish mumkindir.

URF-ODAT VA AN'ANALARNING BUGUNGI JAMIYATDAGI AHAMIYATI.

Farangiz Qodirova Baxodirjon qizi

Qo'qon Universitet “xorijiy til va adabiyoti” fakulteti 4-bosqich talabasi

Sobirovafarangiz2002@gmail.com

+998911484755

Anotatsiya: Mazkur tezisda turli avlod vakillari nuqtayi nazaridan qaralgan, urf-odatlar o'ta yashovchanligi, katta-yu kichik ularning rioyasida bo'lishini ko'rishimiz mumkin. Biroq, tanganing ikkinchi tomonini olib qaralganda, yoshlar urf-odatlarga amal qilishda hamisha izchil emas, amal qilganda ham, yangiliklar qo'shishni yoqtiradi.

Kalit so'zlar: Urf-odatlar, an'analar, udum, din, xalqlar, mehr-oqibatlilik, manaviy qadriyatlar, qadriyatlar.

Turfa hodisalar, xatti-harakatlar tarixda qayta-qayta takrorlanganidan odamlar ruhiyatiga turg'un shaklda singib ketadi. Xalq xotirasi ana shu yo'l bilan hosil qilingan bilim-tajribaga shu qadar boyki, zarur hollarda u har qanday muammoni yashirin mo'jizakor kuchga tayanib yecha oladi.

Biz “urf-odat”, “udum” va “an'ana” deb ataydigan bu ko'nikmalar jamiyat hayotida katta o'rin tutadi. Ularning kuchi, avvalo, shundaki, odamlarning, kim bo'lishidan qat'iy nazar, mutanosib holatlarda o'ylab o'tirmay bir xil harakat qilishiga

⁵² Семенов И. Н. Роль рефлексии в самоорганизации и развитии сознания личности в профессиональном образовании. Мир психологии. — 2011. № 2. С. 131–143.

sharoit yaratadi. Kezi kelganda, shunga majburlaydi. Aytaylik, mahalla ahli – katta mansabdor, mulkdor yoki oddiy ishchi-hunarmand bo‘ladimi – har bir kishi azador xonadonga kirib, duoyi fотиha qiladi. Shu tariqa jamiyat a’zolari bir-biridan tanish holatda tanish xatti-harakatni kutadi. Basharti, odam ko‘pchilikka odat bo‘lib qolgan harakatdan boshqasini qilar ekan, qarshilik, norozilikka uchraydi.

Norozilik ushbu shaxsning birgina harakatini inkor qilishdan boshlanib, uning o‘zini alohida guruhdan, hatto butun jamiyatdan siqib chiqarishgacha yetib borishi mumkin.

Jamiyatda urf-odatlarning ijtimoiy xulqni mo‘tadillashtiruvchilik, ya’ni regulyatorlik rolini inkor qilolmaymiz. Lekin tanganing ikkit omoni bo‘lgani singari, ularning ta’siri kuchli bo‘lgan jamiyatda shaxs erkinligi muayyan darajada cheklanishi ham bor gap. Odam ba’zan o‘zi xohlamagan, ko‘ngil amriga zid xatti-harakatni xo‘jako‘rsinga bo‘lsa-da amalga oshiradi. Deylik, ikki mahalladosh garchi bir-birini unchalik yoqtirmasa ham, salom-alikni kanda qilmay, jamoat ko‘zicha o‘zaro yaxshi munosabatda bo‘lib yurganday ko‘rinadi.

Xalq turmushidagi kundalik tadbirlar ko‘pchilikning tajribasi ila takomillashib, pirovardida izchil amaliyot sifatida sekin-asta odamlar talab-ehtiyojini qondira oladigan me’yorga – urf-odat o‘laroq tan olingan qonunga aylanadi. Ular takomillashuv jarayonida xalqning ma’naviy-ma’rifiy dunyoqarashi, axloq me’yorlariga, hatto mintaqaviy, tabiiy yashash sharoiti kabi unsurlarga tayanadi. Masalan, Markaziy Osiyo mamlakatlarida mehmon avval bir piyola choy bilan siylanib, keyin osh-ovqat qilinadi. Bu udum (mehmondorchilikni choydan boshlash, uni uch marotaba qaytarib, birinchi piyolasini mezbonning o‘zi olishi, mehmonga choyning paydar-pay uzatilishi) kabilar, ehtimol, mintaqadagi issiq iqlim sharoitidan kelib chiqqandir...

Urf-odatlar jamiyatda barqarorlik talab-ehtiyoji bilan paydo bo‘lib, uni o‘z vaqtida qondiradi. Lekin tarixiy vazifasini o‘tab bo‘lgach, shaxsning yangi ijtimoiy voqelikka muvofiq harakat qilishiga yo‘l bermay qolishi ham mumkin. Bu esa jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy-madaniy rivojiga to‘siq bo‘ladi.

Ustiga-ustak, urf-odatlar jamiyat hayotiga shu qadar payvandlanib ketganki, ular o‘z o‘rnini yangisiga osonlikcha bo‘shatib bermaydi. Odamlar manfaatiga to‘la xizmat qiladigan yangiliklarni joriy etish mushkulgina emas, hatto ba’zan imkonsiz bo‘lib qoladi. Yaqindagina ko‘rdik: to‘ylarni davlat hokimiyati, parlamentar alashuvi bilan ham ixchamlashtirib bo‘lmadi. Demak, yangi udumlar ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan puxta asoslangan bo‘lishiga qaramay, baribir, qabul qilinmasligi ham mumkin ekan.

Aslida, asrlar davomida bo‘lsa-da, amalda qo‘llanib kelayotgan urf-odat, udum va an‘analarning yangilanishiga tabiiy jarayon sifatida qaralmog‘i lozim. To‘g‘ri, urf-odat xalqning ma’naviy boyligi bo‘lib, ular uzoq yillar, ba’zan asrlar mobaynida shakllanib, amal qilib keladi. Ularda xalq donoligi mujassamlashadi. Ahamiyatli tomoni shundaki, jamiyatdagi ilg‘or o‘zgarishlar xalqning o‘sha urf-odat, udum va an‘analarni mohirona takomillashtirishi asosida ro‘y beradi. Lekin takomillashtirish va yangi sharoitga moslashtirish izchil kechadigan tabiiy jarayon bo‘lganidan, uni inqilobiy tarzda dabdurustdan yangilik kiritish bilan aralashtirmaslik kerak. Masalan, o‘tgan asrning 70-yillarida urfga kirgan “komsomol” to‘ylarini olaylik. Ular bizga yashirin siyosiy-mafkuraviy talablar bilan yo‘q joydan tiqishtirildi. O‘sha to‘ylarni bugungi kunda tasavvur qilib bo‘lmaydi. Chunki ulardagi ko‘p unsurlar elimizning uzoq asrlik udumlariga – sharqona ruhiyatiga yot edi. “Komsomol” to‘ylari – ildizi chuqur ma’naviy qadriyatlarni takomillashtirish emas, osmondan tushgan qo‘ziqoringa o‘xshagan ildizsiz yangilik edi.

Urf-odatlar jamiyat a‘zolarining ijtimoiy xulqini boshqarishga xoslangan bo‘lib, ilmiy adabiyotlarda “an‘anaviy” va “zamonaviy” tasnifga ajratiladi. Mazkur atamalar ilgari, asosan, ijtimoiy-tarixiy va etnografiyaga taalluqli fanlarda ishlatilgan, keyingi vaqtlarda esa ijtimoiy psixologiyada ham keng qo‘llanmoqda.

An‘anaviy urf-odatlarning amal qilishi, umuman, mavjudligi zamonaviylarining paydo bo‘lishini, aksincha, ikkinchisi birinchisining borligi, zamonaga moslashishini inkor etmaydi. Ular, istisno holatlarni hisobga olmaganda, bir-biriga uncha keskin qarshilik ko‘rsatmaydi. Bu ikkisi hamma zamonlarda ham bo‘lgan, o‘zaro ijobiy ta’sir ko‘rsatib, zamonaga moslashishda bir-biriga yordam bergan.

Xalqning zardushtiylik tarixidan qolgan olovga sig‘inish alomatlari, chunonchi, kelinni olovdan uch marotaba aylantirish, marhumlar uchun qirq kungacha chiroq yoqib qo‘yish shahar sharoitida olov yoqishning qiyinligi, asosan, islomning joriylashuvi bilan bog‘liq holda o‘z-o‘zidan yo‘qolib ketgan. Ammo bu udumlarni chekka qishloqlarda hali-hamon ko‘rish mumkin.

Urf-odat asrlar davomida izchil tarzda umumjamiyat tomonidan, umummanfaattan kelib chiqib o‘rnatilgan, uni o‘zgartirishga faqat umumning o‘zigina mutasaddi va haqli hisoblanadi. Birgina yoki bir necha shaxs xohish-istagi bu xil o‘zgartirishga asos bo‘lolmaydi. Jamiyatdagi urf-odatlarning ruhiy ta’sir mexanizmi shu darajada mustahkamki, ong-tafakkur kabi nomoddiy borliq juda kam holatlardagina ushbu me’yor chegarasidan tashqariga chiqishi mumkin. Urf-odat ta’sirida shaxs o‘zini doimo jamiyat nazari hamda himoyasida his etadi.

Sotsiologik so‘rovnomalar mavzu yuzasidan:

1. Navruz bayramida turli tuman milliy pishiriqlar va shirinliklar shu jumladan sumalak, kuk somsalar, chalpaklar pishirib tarqatilishi. Qolaversa, diniy bayramlarimizga ham uz ta'sirini ko'rsatganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan: Diniy bayramimiz bo'lgan "Xayit" bayramining arafa kunida osh pishirib quni-qo'shnilarga tarqatilishi turli shirinliklar bilan.

2. To'ydagi ortiqcha sarf-xarajatlar sabab bo'ladigan marosimlar. Jumladan: kuyov chiqdi (asosan Qo'qon shahrida); surpa ochar, qovurdoq tayyorlab kelish asosan tug'ruq xonadan chiqishda va ba'zi marosimlarda; chaqirindi va ho kazolar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.namangan.uz/uz/2016-05-01-11-01-19/urf-odat-va-an-analar>
2. <https://fayllar.org/3-mavzu-milliy-urf-odat-qadriyat-va-ananalar--tarbiya-asosi-re.html>
3. <https://www.namangan.uz/uz/2016-05-01-11-01-19/urf-odat-va-an-analar>
4. <https://gov.uz/pages/traditions/>

AMALIY SAN’AT TURI HISOBLANGAN NAQQOSHLIK SAN’ATI TUSHUNCHASINING TARIXI, MAZMUN-MOHIIYATI VA AHAMIYATI

Qoʻqon DPI oʻqituvchisi: Sattorova Sarvinozxon Ortiqboy qizi

Tel: +99890 566 91 11 sarvinozxonsattorova23@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oʻzbek tasviriy sanʼatining 1980-yillar birinchi yarmidan 1990-yillargacha boʻlgan davrda rassomlar katta avlodining isteʼdodli namoyandalari hamda naqqoshlik sanʼati tarixi haqida keng maʼlumotlar berilgan.

Tayanch soʻzlar: shoʻrolar davri, mustaqillik davri, naqqoshlik, ganch oʻymakorligi, bezak naqsh.

ИСТОРИЯ, СОДЕРЖАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ ЖИВОПИСЬ КАК ВИД ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА

Преподаватель Кокандского ДПИ: Сатторова Сарвинозхан доч Ортикбой

Телефон: +99890 566 91 11 sarvinozxonsattorova23@gmail.com

Абстрактный В данной статье представлены обширные сведения о талантливых представителях старшего поколения узбекского изобразительного искусства первой половины 1980-х – 1990-х годов, а также история искусства живописи.

Ключевые слова: период Советов, период независимости, роспись, резьба по ганчу, орнамент.

HISTORY, CONTENT AND SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT OF PAINTING ART AS A TYPE OF APPLIED ART

Teacher of Kokand DPI: Sattorova Sarvinozkhan girl of Ortikboy

Phone: +99890 566 91 11 sarvinozxonsattorova23@gmail.com

Abstract This article presents extensive information about talented representatives of the older generation of Uzbek fine art of the first half of the 1980s - 1990s, as well as the history of the art of painting.

Key words: Soviet period, period of independence, painting, ganch carving, ornament.

O`zbekiston tasviriy san`atining sho`rolar davridagi rivojlanish tarixi endilikda tarixiy haqiqatga hurmat bilan yondashuv asosida xar taraflama haqqoniy ochib berishi kerak. 1980-yillar birinchi yarmida jamiyat ijtimoiy hayotida sodir bo`lgan keskin burilishlar rassomlar ijodida ham o`z tasrini o`tkazdi. Bu paytga kelib ular ozlari hohlagan yo`nalishda asarlar yaratib erkin ijod boshlashgan. Chunki tasviriy san`atning dastgohli rangtasvirida voqealik muayyan fazoviy kenglikda gavdalanitiriladi. Unda ochiq oydin ko`rinmaydigan, hamma ham e`tibor qilavermaydigan jihatlariga turli ramz va belgilar orqali ishora qilinadi, buning uchun rassomdan juda katta mahorat talab qiladi.

1986-87 yillarda V.Oxunov O`zbekistonda ilk bor instalyasion kompozitsiyalarini yarata boshladi. O`shanda musavvirning bu dadil intilishlari hammaga ham birdek tushunarli bo`lmagan edi. Hozir rassomlarning noan`anaviy holatlar ko`proq qiziqtiradi. Shu boisdan E.Ishoqov kamalakning “rangin iplar”i o`rniga zanjir tortadi yoki metalni qaqyta ishlab, teshib sirtiga qadimiy tamg`alarni tushirib, yana boshqatdan qo`yadi. Bu- postmodernizm san`atiga xos xususiyadir. Ayni yo`nalishdagi asarlar jaxon tasviriy san`atida juda ko`p. Masalan, rassom Krikas plastmassani kuydirib, yo odam, yoki ingichka sim yo chuchmoma yasaydi va shu asosda g`aroyib manzara yaratishga erishadi. Uning bu xildagi asarlari ham postmodernizm san`atiga xos. Bu rassomlar tomoshabinlarnin o`yga toldirishga, fikirlashga o`rgatadi. Masalan B.Oxunovning oddiy narvonlardan iborat installyasiya asari kishiga birdan ta`sir ko`rsatib, unda turli ta`surotlar uyg`otsdi. Zamonaviy san`at mumtoz san`atdan shu kabi jihatlar bilan ham ajralib turadi. Postmodernizm san`ati kishilar tasavvurini kengaytiradi.

Tasviriy san`at va postmodernizm bir-birini to`ldirib. boyitib turadigan san`at turlari hisoblanadi. Dekorativ san`atning asosiy vazifasi fikrlar xilma- xilligini qaror toptirishdan iborat. V. Oxunovning “Yonayotgan uy”, “Eski tegirmon” asarlari 1980-yillar O`zbekiston tasviriy san`atiga yangicha ruh bag`ishlagan asarlar sirasiga kiradi. Tasviriy san`atda bunday yo`nalish “Fojeaviy romantizm” deb yuritiladi. Inson obrazi O`zbekiston rangtasvirida bunday tarzida tasvirlanmagan. Tasviriy san`atning ushbu

yo`nalishdagi asarlarida inson obrazi an`anaviy asarlardagi kabi traktorchi, paxtakor, quruvchi qiyofasida emas, balki o`z elkasida butun dunyo tashvishini ko`tarib turgan mavxum qahramon sifatida tasvirlanadi. Bu tasvir uslubini modern she`riyat uslubiga qiyoslash mumkin. Rassom inson obrazining bu holatini aks ettirish uchun o`ziga hos badiiy “til”da gapiradi. U uchib ketayotgan odam qiyofasini uylardan o`sib chiqib, ulg`ayib borayotganday ko`rsatadi. Uy kichik, odam esa unga nisbatan katta. Bu aynan tarixga hos ifoda. Voqealikni noan`anaviy tarzida aks ettiris, jismlarni havoda uchib yurgan, muallaq holda mavxum tasvirlash o`zbek tasviriy san`atida ilk bor shu davrda namoyon bo`lgan. V.Oxunov rangtasvir asarlarining umumiy kompozitsiyasi o`ziga xos usluda yaratilgan.

O`zbek tasviriy san`atining 1980-yillar ikkinchi yarmiga xos harakterli jihatlaridan yana biri bu tasviriy san`atda 1920-yillarda kechgan jo`shqin izlanishlar, ifoda vositalarini yangicha uslubda qo`llashga intilishining namoyon bo`lganidir. Rassomlar bu davrda o`z asarlarida 1920-yillarda yaratilgan asrlarga hos ifoda vositalaridan ijodiy foydalanishgan. Chunki 80-yillarda ijodkorlar o`z ijodiy imkoniyatlarini bemalol, erkin namoyon etish uchun zarur shart-sharoitga erishdilar.

Rassomlar bu davrda kundalik hayotda sodir bo`layotgan voqea-hodisalarni qanday his qilishgan bo`lsa, shundayligicha ifoda etishga harakat qilganlar. Bu xususiyatni o`sha davrninig rassomlari V. Oxunov, S. Alibekov, M. Taxtaev, A. Turdiev, N. Shin kabi rassomlarning ijodida kuzatishimiz mumkin.

Ommaviy madaniyatning tasviriy san`atdagi ko`rinishi pop-art (Ommaviy san`at) tarzida namoyon bo`ldi, u ko`pchilik tomashabinlarga tushunarli bo`lmagan abstraktsionizm o`rniga egalladi. Bu sohada ishlangan asarlar 1980- yillarda O`zbekistonda tasviriy san`atda avangardning postmodernizm, heppining, installiyatsiya kabi turli ko`rinishlari (pop-art, op-art va h.k) yuzaga keldi.

Rassomlar dastgohli rangtasvirda ham badiiy stuk asarlar yaratish yo`lida izlanishlar olib borishdi. Modern o`zbek tasviriy san`atiga rassomlar uchun ijodiy o`ziga hoslikni hamoyon etish imkonini beruvchi uslub sifatida kirib keldi. Ko`pgina rassomlar tomonidan ishlangan asarlari tijorat uchun chizilganligi bois ularni sotish maqsadida

qator koʻrgazmalar uyushtirildi. Anʼanaviy akademik- realistik uslubda ijod qiluvchi kekxa rassolar ham moddiy manfaatni koʻzlab, sotishga moʻljallab, keng omma didiga mos asarlar yaratishdi.

Natijada, musavvirlar tomonidan ishlangan asarlar moddiy manfaat uchun ishlanganligi sababli rassomlar uyushmasi tizimiga putur yetadi. Turli guruhlar yuzaga kelib, rassom va sanʼatshunoslar uning tarkibiga kira boshladilar. Bunday vaziyat rassomlar uyushmasining tarqab ketishiga olib kelishi mumkin edi. Paydo boʻlgan guruhlarda ijodkorlar soni turlicha boʻlib, ayrimlari yirik boʻlsa, baʼzilari hatto, ikki kishidan iborat boʻlgan. Tasviriy sanʼatda ana shunday murakkab vaziyat yuzaga kelgan bir paytda turli galereyalar, sanʼat asarlari tijorati bilan shugʻullanuvchi firmalar ham paydo boʻla boshlagan. Ular asosan shaxsiy munosabatlar, ijodiy yangilik asosida tashkil topgan edi. Postavangard oʻsha davr uchun oraliq uslub hisoblanib, soʻng avangard oqimi yuzaga keldi.

1990-yillargacha boʻlgan davrda rassomlar katta avlodining isteʼdodli namoyandalari Oʻzbekiston tasviriy sanʼatida milliy mavzularning zamonaviy talqinini rivoji uchun zamin yaratishdi. Turli rassomlik maktablarida tahsil olgan, har hil oqimlar, yoʻnalishlarga mansub bu iqtidorli rassomlar ijodiga dunyo tasviriy sanʼatidagi kechayotgan jarayonlarni oʻrganishga intilish samarali taʼsir koʻrsatadi. Bu esa respublikadagi badiiy muhitni yanada jonlantirdi.

Oʻtgan 70 yillik tarixiy davrda oʻzbek tasviriy sanʼatida zamonaviy uslublar hamda yangi ijodiy yoʻnalishlar paydo boʻldi. Bu sohada ijod qilgan koʻplab rassomlar , oʻz asarlari bilan Oʻzbekiston saʼatida yangi ijodiy yondashuvlar yuzaga kelishiga asos soldi. Evropa va SHarqiy tasviriy sanʼatga xos anʼanalar sanʼatning bu yoʻnalishida bir-biri bilan oʻzaro uygʻunlashib rivojlandi. Ham mahobatli sanʼat turi, ham dastgohli rangtasvir yonma- yon shakllandi . Masalan, CHingiz Ahmaroning Navoiy teatri foesiga, Baxodir Jalolovning Qoqon drama teatri devoriga ishlangan asarlarida mahobatli va dastgohli rangtasvirga xos xususiyatlar oʻzaro uygʻunlashgan. F. Zayniddinov, SH. Maxkamov, V. Oxunov Oʻzbekistonda dastgohli rangtasvirning

rivojlanishiga munosib hissa qoʻshishdi. Ularning asarlari oʻzida milliy ruhni mujassamlashtirishi bilan diqqatni jalb etadi.

Oʻzbekiston tasviriy sanʼatida ishlangan asarlar oʻzining tarixiy taraqqiyotida murakkab yoʻlni bosib oʻtdi. Turkistonda kechgan joʻshqin siyosiy oʻzgarishlar jarayonida yuzaga keldi va yangi badiiy ijod shakli sifatida rivoj topdi. XX asrda A.Volkov, A. Tatevosyan, Usta Moʻmin, P. Benkov, M. Kurzin, Z. Kobalevskaya, N. Kashina kabi buyuk rassomlarimiz Oʻzbekiston tasviriy sanʼatida milliy mazularda dastlabki asarlarni yaratgan. Mamlakatdagi ijtimoiy- siyosiy oʻzgarish tasviriy sanʼat shakllanishi va rivojiga oʻz tasirini oʻtkazmasligi, mumkin emas edi. Oktabr toʻntarlishidan keyingi dastlabki oʻn yillikda bu jarayonga Gʻarbiy Evropa sanʼatidan “oziqlangan” rus badiiy madaniyati samarali tasir koʻrsatdi. SHunday boʻlsada, dastgohli rangtasvirda ijod qilgan milliy rassomlar asarlari milliy ruh, milliy kolorit, milliy oʻzligni anglash hissiga yoʻgrilgani aniq seziladi. Oʻ. Tansiqboev, B. Hamdamiy, L. Abdullaevning 1930-yillardagi asarlari shundan dalolat beradi.

1960-yillarda Oʻzbekiston tasviriy sanʼatda milliy mazularda ijod qilgan rassomlarning navbatdagi avlodi (R. CHoriev, B. Jalolov, J. Umarbekov) paydo boʻldi. Oʻzbekiston tasviriy sanʼati rivojida buyuk rassom R.Chorievning oʻrni katta. Uning “Amirlikning smirilishi ” asari muhim bosqich hisoblanadi. Unda rassom puxta kompozitsion echim asosida qalamchizgi tasvirlarda yuksak sanʼatkorlik mahoratini namoyon qila olgan. J.Umarbekov 1960-80-yillarda Alisher Navoiy, Kamoliddin Bexzod va Sulton Husayn Bayqaro obrazlarini, keyinchalik “reproduksionizm” ning ayrim tasvirlari koʻringan “Men insonman” mahobatli kompozitsiyasini va “Oqil inson” asarlarini yaratadi. Ularda Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Leonardo da Vinchi, eynshteyn kabi SHarq va Gʻarb ilm-fani, madaniyatining mashhur namoyandalari obrazini gavdalantirgan.

1970-yillarda B.Jalolov, J.Umarbekov jahon tasviriy sanʼati va madaniyatida erishilgan yutuqlar, mavjud uslubiy yoʻnalishlari ijodiy oʻzlashtirib, voqealikni oʻz tasavvuri asosida ifodalashga intilgan. A.Mirzaev, S.Abdullaev, SH.Abdurashidov ham shu davrda oʻzbek rangtasvir sanʼatiga oʻziga xos uslubiy

yoʻnalishlar, yangicha mavzular olib kiradilar. M.Taxtaev, Y.Tursunnazarov, T.Pirmatov oʻz ijodlarida oʻlkamizga xos milliy koloritni, xalqning milliy ruhini ifodalovchi manzaralarni turlicha uslublarda ask ettiradilar. Ushbu rassomlar syurrealist, avangard rassomlar uslubini ijodiy talqin etgan holda davr muommolarini ask ettiruvchi, fojisiy va kinoyaviy yoʻnalishdagi asarlar yaratishgan. Ularning asarlarida insonning turli holat va kechinmalari gavdalandirilib, hayoliy tasavvur bilan yonma-yon qoʻyiladi va ularga nisbatan munosabat uygʻotishga harakat qilinadi.

1980-yillarda tasviriy sanʼatning janrlarida hayotni metaforik obrazlar orqali yangicha shakl va mazmunda gavdalandirgan asarlar yaratilgan. Oʻzbekiston tasviriy sanʼatida ham V.Oxunov, S.Alibekov va birinchi oʻzbek syurrealisti M.Taxtaev huddi shunday asarlar yaratib, ijod qilgan rassom hisoblanadi. Bu rassomlarning har biri oʻziga hos tasviriy ifoda uslublari orqali dastgohli rangtasvirning yangicha ifoda imkoniyatlarini namoyish etishib, asarlarida Oʻzbekiston tabiati, uning kishilari hayotining tasirchan manzaralarini gavdalandirishadi. Ularning yangicha uslubdagi ushbu asarlari tomoshabinlar eʼtiborini tortadi.

V.Oxunov asarlarida Fargʻona vodiysining oʻziga xos tabiati, kishilarning hayot tarzi neofuturistik usluba turli ramz –shiorlar asosida yorqin badiiylik aks ettirilgan. SHu boisdan ular tomoshabinlarda yangicha his tuygʻular uygʻotadi. V.Oxunov Gʻarbiy Evropa mamlakatlariga borganida u erdagi installyatsiyalarga qiziq qoladi va Oʻzbekistonda birinchilardan boʻlib, u sanʼatning ushbu yangi yoʻnalishida asarlar yaratadi. K.Malevich oʻzining mashhur “Qora kvadrat” asarida mumtoz rangtasvir prinsiplarini qatʼiyan inkor etgan boʻlsada, lekin u ushbu asarida ham dastgohli kartina “qolip” I (yani ramka ichida, moyboʻyoq bilan xolstda) va tasviriy sanʼatning ifoda vositalaridan foydalanilgan. Hozirgi rassomlarimiz tomonidan yaratilayotgan asarlarda milliyligimiz yaqqol koʻrinib turadi.

Shubhasis, XX asr Oʻzbek tasviriy sanʼati uning anʼanaviy amaliy bezatuvchilik sanʼati bilan uygʻun holda rivojlandi. Xalq ustalari asrlar davomida asrab-avaylanib kelingan milliy sanʼatimizga qaytadan hayot baxsh etishib, uni yangidan-yangi jilolar bilan rivojlantirdilar.

XX asrning boshlarida diplomat amaldor A. Polovsev Toshkentda yashardi. U sharq madaniyatiga juda qiziqar edi. Shuning uchun u o‘ziga yevropacha uy qurdirdi. Bino baland aydon, mehmonxona, yotoqxona va boshqa xonalardan iborat edi. A. Polovsev o‘zbek xalqi san’atini yaxshi biladigan etnograf M. S. Andreyevni bezak ishlariga boshliq qilib tayinlaydi. U o‘zbek xalqi san’ati namunalarini yig‘ib, ularni o‘rganishga hayotini baxshida etgan ajoyib etnograf olim edi. Bu binoni bezashga Toshkentdan tashqari Qo‘qon, Buxoro, Farg‘ona va boshqa shaharlardan ganch o‘ymakorlar, yog‘och o‘ymakorlari va naqqoshlar taklif qilindi.

Shular jumlasidan Usta Shirin Murodov, Usta Arslochqul Nazarov, Usta Usmon Ikromov, Toshpo‘lat Arslonqulov va boshqa ganch o‘ymakorlar ham bor edi. M. S. Andreyev ganchkorlik ishlarini ustalariga taqsimlab berdi, chunonchi Toshkent ustalariga ayvon, mehmonxonaning sharqiy va shimoliy devorlari, tokcha, g‘arbiy va janubiy devorlarni bezatish Buxoro ustalariga topshirildi. 1902— 1903 yillarda yevropacha qurilgan uy uzbek millim bezagida pardoz qilindi. Binoning ayvon, katta zali va yotoqxonasi juda jimjimador qilib bezatilgan. Ayniqsa, Toshkent ganchkorlarining ishlari o‘ziga xos xarakterda bo‘lib, o‘yma naqsh kompozitsiyasida katta shoh- barg va to‘pbarglar yirik jimjimador qilib bezatilgan. Bu yerda pardozning hamma turlari qo‘llanilgan. Devorlarga o‘yilgan ganch o‘ymakor namoyonlar vertikal hamda gorizontall joylashtirilgan, atrofi geometrik, mayda ensiz zanjira, islami hoshiya naqshlar bilan bezatilgan. Namoyonlar xuddi yuqoriga qarab o‘sayotgan tabiat o‘simliklarini eslatadi. Pardoz turlari xonaga tushayotgan yorug‘lik hisobiga juda o‘rinli tanlangan. Derazadan tushgan yorug‘lik o‘ymani yanada badiiylashtirgan. Namoyonga nazar tashlab turgan kishi xox, uzoqdan, xoh yaqindan qaramasin, u o‘ziga xos jozibaga ega ekanligini ko‘radi. Albatta, ustalar bularni avvaldan hisobga olganlar. Namoyonlar xuddi go‘zal tabiat manzarasining nafis tasvirini eslatadi. O‘yma ganch zaminlari ajoyib ranglarda berilgan. Bu bino XX asrning boshlaridagi eng ko‘zga ko‘ringan arxitektura yodgorligi bo‘lib qoldi. 1913—1914 yillarda Buxoroda amir Ahadxon tomonidan Sitorai Moxi-Xosa qurildi. U ganch o‘ymakorligi bilan bezatildi. Ayniqsa oq uy mehmonxona bezaklari o‘sha davrdagi ganch o‘ymakorligining ajoyib namunasi desa

bo’ladi.

Bunda oyna zaminida ganch o’ymakorligi bajarilgan. U o’zining nozikligi, jimjimador qilib bezatilishi bilan ajralib turadi. Mazkur saroyning bezak ishlarini Usta Shirin bajargan. U o’sha davrda eng ko’zga ko’ringan ganchkor ustalardan edi.

O’zbekistonda osori otiqalarni saqlash muassasalari Samkomstaris , Turkkomstaris, Sredaz- komstaris, Uzkomstaris yodgorliklarni hisobga olish, o’rganish ta’mirlash bo’yicha katta ishlarni boshlab yubordi. Toshkentda 1947 yilda g’alabaga bag’ishlab me’mor A. Muxamedshin boshchiligida Kurant binosi qurildi. Bu qurilishni bezashda Usta Shirin Murodov qatnashdi. U naqsh kompozitsiyalarini yuqori badiiylik bilan o’yib bajardi.

Ganch o’ymakorlik ishlari butun bino arxitekturasiga juda moye tanlangan. Kurant binosining sharafta, ustunlari, panjaralari o’yma ganch bilan bezaldi. Sharafaning «Muqarnas» va «Iroqi» turlari bajarildi. teatrta mutaffakkirning nomi berildi. Teatr binosini zamonaviy estetik talablarga asoslanib uzbek milliy an’analarini saqlagan holda xalq hunarmand-ustalari bunyod etdilar. Teatrning bezak ishlariga barcha shaharlardan ustalar, naqqoshlar, rassomlar, ganchkorlar, toshtaroshlar va boshqalar kelishdi.

Qadimda odamlar yashayotgan maskanlariga, devor-u toshlarga ov jarayonlari, jang-u jadallar, bazmlar, tantanali marosimlarni aks ettirganlar. Jumladan, Afrosiyob, Varahshi, Bolaliktepa va boshqa obidalar qoldiqlari shundan dalolat beradi. Keyinchalik, ayrim sabablarga ko’ra tirik mavjudotni aks ettirish taqiqlab qo’yilgan. Shuning uchun tasviriy san’at o’rnini o’simliksimon, geometrik naqshli bezaklar egalladi.

Rang-barang, o’simliksimon, geometrik naqshlar, ularning o’zaro joylashishida chuqur mazmun singdirilgan. Tasvirlangan naqshlarda ramziylik ustuvordir. Otabobolamiz qadimiy obidalarni nafis naqshlar bilan bezar ekanlar, zavq olish bilan bir qatorda ular orqali o’z orzu-umidlarini, muhabbatlarini, tilaklarini kuylaganlar.

Qadimdan xalq amaliy san’ati maktablari mavjud bo’lgan bo’lsa, tasviriy san’atni ham o’qitila boshlagan.

O`zbekistonda tasviriyy san`atni o`qitish asosan XX asrdan boshlangan.

Bular haqida A.Navoiyning o`ziga ustoz deb bilgan Sodiqbek Afshor Miniatyurachi rassom bo`lgan xolda, u o`zining “Qonun as suvar”, Qozi Ahmadning “Hattot va Musavvirlar haqida” yozgan risolalarida XVI-XVII asr O`rta Osiyo rassomchiligi san`ati haqida ma`lumotlar berishi bilan birga, rassomchilikni o`rgatish borasida ham o`z qarashlarini bayon etadi.⁵³

O`rta asrlarda K.Behzod atoqli rassom Mirak Naqqosh maktabida o`qigani, Mirak Naqqosh esa Shohrux Mirzo zamonida yashagan ustoz mavlono Valiullo maktabida tehsil ko`rgan degan tahminlar ham bor. Lekin Mirak Naqqoshning ustози Movorounnahrlik iste`dodli ustoz naqqosh Jahongir bo`lgan deyiladi.⁵⁴

Bulardan shu narsa ma`lum bo`lai-ki, O`rta Osiyo va Xuroson Tasviriyy san`ati maktablarini shakllantirishda va rivojlantirishda O`zbekistonning rassomchilik maktablarini o`rni juda katta.

Bezak naqsh nafis san`ati amaliy san`atining bir turidir. San`atningning bu turi kishilarning kundalik hayotida ishlatiladigan buyumlarni yaratilishi bilan uzviy bog`liq. Sobiq SSR davri amaliy san`ati amaliy san`ati ulkan ijtimoiy ahamiyatga ega. U xalqda estetik did tarbiyalshga, go`zallikni, badiiylikni tushinishga xizmat qiladi.

O`rta Osiyoda naqqoshlik san`ati qadimdan dunyoga mashhur. O`tmishdan otabobolarimiz qurgan muhtasham binolar hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo`qotmagan. Yuksak did bilan ishlangan naqshlar bizni hayratga solib kelmoqda.

Milliy naqshlarimiz g`oyatda mazmunga ega.

1990 – yillar rangtasvir san`ati o`tish davriga mos bo`lgan turli-tuman uslublar ko`lamining kengligi bilan farqlanadi. Bu ko`lamda akademak realizm, dekoratizm va milliy – romantizm (ko`p hollarda miniatyura talqini ohanglarida) qiyofasiz rangtasvir, instalyasiya echimi tarzidagi avangardizm yonma – yon mavjuddir.

⁵³ Манба П.Зоҳидов. Меъмор санъати. Т. 1978 й.(32-бет) олинди.

⁵⁴ О.Усманов. Камолиддин Бехзод ва унинг наққошлик мактаби. Т. 1977 й. (35-бет).

Bu ko’p jihatdan ijodiy dunyoqarashning kengayishi va teranlashuvi, mualliflarning belgilangan qoliqlar chegarasidan chiqishga intilishi bilan izohlanadi.

O’zbekiston davlati – beqiyos badiiy meros vorisidir. Ayniqsa, o’zbek xalqining betakror iste’dodi, ya’ni tasviriy san’atda badiiy jarayon bir muncha shiddatli va serharakat kechdi. 1990- yillarda bo’lib o’tgan ko’p sonli ko’rgazmalar shuni tasdiqlaydiki, mazkur davr rangtasviri uslub va kompozitsion echimning turli-tumanligi bilan alohida ajralib turadi. Bu esa tasviriy san’at ustalariga ijodiy erkinlik, shuningdek badiiy tasvirni akslantirishda shakl va vositalarni mustaqil tanlash imkonini yaratuvchi yangi davrga ko’p jihatdan bog’liqdir. Oxirgi o’n yillar davomida xorijda va respublikada o’tkazilayotgan ko’p sonli guruhiiy va shaxsiy ko’rgazmalarning katta qismi an’anaviy tarzda dastgohli rangtasvir asarlaridan tashkil etildi. Mustaqillik yillarida o’z navbatida ustivor, ya’ni rassomlar ijodining hisoboti tarzida uyushtirilgan ko’rgazmalar muhim o’rin egalladi. Mamalakatimiz mustaqillik kuniga bag’ishlangan doimiy o’tkazilib kelinayotgan ko’rgazma bu borada eng etakchi bo’lib kelmoqda. Bu ko’rgazmada respublika miqyosida tasviriy va amaliy san’atning barcha turlarida yo’zaga kelgan etuk va namunali asarlar namoyish etilib, uning asosiy qismini esa rantasvir asarlari tashkil etdi.

Naqqoshlik – o’zbek xalq amaliy bezak san’atining eng jozibali va nafis to’rlaridan biridir! Binobarin xalq amaliy san’atining barcha turlarini naqsh elementlarisiz tasavvur etish qiyin. Naqsh – gul, bezak degan ma’noni anglatib, amaliy san’at asarlariga chiroy bag’ishlaydi. Bunday bezak elementlari esa, tabiatda uchrovchi o’simlik dunyosi, xayvonlar tasviri va koinot jismlarining eng sodda ko’rinishlari orqali aks ettiriladi.

Naqqoshlik, naqshkorlik — amaliy san’atning qadimgi sohasi; naqsh yaratish kasbi. Naqqosh usta qog’ozga yoki matoga naqsh mujassamotini yoki naqsh taqsimini chizib oladi (ayniqsa, girih va islimiy kabi murakkab naqshlarda), axta, andoza tayyorlaydi. Amaliy san’at ustalari 2 xil usulda bezak yaratadilar: naqqoshlar tayyorlagan axta, andoza yordamida hamda naqsh (gul) to’g’ridan-to’g’ri bezash jarayoni-daustalar tasavvurining mahsuli sifatida yaratiladi. **Naqqoshlik**da naqsh,

bezakni malakali naqqosh ustalar chizib beradilar, bunday naqshlarni me’morlik, gilamchilik, kashtado‘zlik, kandakorlik va boshqa dagi naqsh mujassamotlarida birday uchratish mumkin. Naqsh yaratish ustadan did, mahoratdan tashqari qunt, uzoq mashq-malaka talab qiladi. Naqqoshlar o‘tmishda xalq ustalarining eng bilim-don, iste’dodli qismini tashkil etgan, ular ustodlarda ta’lim olgan, turli fanlar (adabiyot, musiqa, tarix, kimyo, matematika)ni yaxshi bilgan.

O‘rta Osiyo hududidagi me’moriy yod-gorliklar, arxeologik qazilmalar naqqoshlikning bu yerda qadimdan rivojlanganligini ko‘rsatadi. Amaliy bezak san’ati turlari (kulollik, miskarlik, zargarlik, gilamchilik, kashtado‘zlik, kandakorlik va boshqalar) hamda me’morlikning taraqqiyoti naqqoshlikning ham rivojini taqozo etdi. Qo‘yqirilganqal’a, Tuproqqal’a, Ko‘hna Urganch, qad. Ter-miz, Ayritom, Bolaliktepa, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan turli xil uslubdagi naqsh namunalarining jozibadorligi ajdodlarning yuksak madaniyatidan darak beradi. Naqqoshlik, ayniqsa, o‘rta asrlarda (9—12, 14—15, 18—19-asrlar)da keng tarqaldi. Kito-bat san’atida qo‘lyozmalarni mo‘‘jaz asarlar bilan bezashda naqqoshlik, musavvirlik asosiy o‘rin tutadi; me’morlikda na-qshlarni qo‘llash, ayniqsa, taraqqiy etib, o‘z qonunqoidalari hamda uslublari, o‘ziga xos ranglar uyg‘unligiga va mustaqil mujassamotlariga ega bo‘lgan.

O‘zbekistonning turli viloyatlaridagi me’moriy yodgorliklar, idish, buyum, mehnat qurollaridagi naqshlarda umumiylik ko‘zga tashlansada, Buxoro, Xiva, Farg‘ona, Toshkent va boshqa joylarda shu yerlarning o‘ziga xos naqsh uslublari vujudga kelgan. Naqqoshlik avloddan-avlodga o‘tgan, shogirdlar ustozlaridan o‘rgangan naqsh namunalarini iste’dodlari darajasida boyitib borganlar, naqqoshlikni rivojlantirganlar. O‘zbekiston hududi (turli mintaqalari)da o‘ziga xos bo‘lgan naqqoshlik maktablari shakllangan. Shunga ko‘ra, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Farg‘ona vodiysi, Toshkent naqqoshliklari ayrim o‘ziga xos xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. 20-asr o‘rtalaridan naqqoshlik bezak mujassamotlariga tasvirlar (me’moriy obi-dalar, kishilar portretlari va boshqalar) ham kiritila boshlandi. Jumladan, kandakori

buyumlar bezagida me’moriy obi-dalar, chinni buyumlar bezagida esa atoqli kishilarning portretlari va boshqa o‘z ifodasini topdi.

20-asr 90-yillaridan naqqoshlik ustalari ijodiy markaz va uyushmalarga birlashgan holda ijod qilmoqda. "Us to" "Musavvir", "Hunarmand" ustalari ijodi diqqatga sazovor. naqqoshlik keng taraqqiy etgan bo‘lib, ustalar yangi qurilayotgan inshootlarda hamda madaniy yodgorliklarning ta’mirida faol ishtirok etmoqda. Bevosita ularning ishtirokida "Oqsaroy" qarorgohi, Oliy Majlis binosi, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, "Turkiston" konsert zali, O‘zbekiston konservatoriyasi binolari bezalgan. Us t a naqqoshlardan M. To‘rayev, A. Ilhomov, S Mahmudov, Q. Shoislomov, H. Nuraliyev, S. Shukurov va boshqa naqqoshlik rivojiga katta hissa qo‘shdilar. Naqqoshlik buyumlari bilan ustalar xorij ko‘rgazmalarida qam faol qatnashadi.

Malakali naqqosh ustalar qadimdan usta-shogird usulida tayyorlangan. Hozirgi kunda ham shu usulda naqqosh ustalar tayyorlash saqlangan, shuningdek, maxsus bilim yurtlari, kollejlarda, ba-diiy markazlarda N. bo‘yicha ham muta-xassislar tayyorlanadi.

Bizgacha yetib kelgan, xalqlarimizning axalq amaliy bezak san`at turlari ichida naqqoshlik alohida o`ringa ega. Avvalo naqsh nima va u qayerlarda, nimalarda uchrashi haqida ta`rifini bilishimingiz kerak. Naqshlar asosan biron bir buyumni bezatishda ishlatiladi.

Naqqoshlik san’ati qadim qadimdan mashxur va insonning moddiy muxitini go’zallashtirishga, estetik boyitishga xizmat qilib kelgan. Xalq ustalari tomonidan jilolangan me’moriy obidalar, turar joy va ro’zg’or buyumlari go’zallikni idrok etishimiz, ma’naviyatimiz va o’zligimizni chuqurroq anglashimiz borasida bebahodir.

Bu go`zal naqshlar ajoyib naqqoshlar tomonidan yaratilgan bo`lib, asrlar davomida bunyod topdi, rivojlandi, me`morchilik hamda tasviriy san`at rivoji bilan bog`langan holda takomillashib bordi.

Farzandlariga yoshlik chog’laridan hunar o’rgatib kelgan xalqimiz o’zining an’analaridan, urf-odatlaridan, turli ma’naviy meroslaridan unumli foydalanib keladi.

O`zbekiston hududidagi arxeologik qazilmalardan Xorazm, So`x, Baqtrya va boshqa viloyatlarda naqsh san`atining rivojlanganligi ma`lum. Olimlarimiz Surxondaryo viloyatidagi fayoztepa, Dalvarzintepa budda ibodatxonalari qazilmalaridan topilgan rasm, naqsh qoldiqlari orqali isbotlab berdilar.

Bugungi kunimizda ham xalqimizning an`analarini, usta va shogird asosida yoshlarimizga hunar o`rgatishga katta e`tibor berilmoqda.

Ayniqsa oliy ta`lim muassasalarini, turli san`at akademik litsey va kasb-xunar kollejlarda yoshlarning kasb-hunar faoliyati bilan shug`ullanishlari uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirish, ularni mutaxassisliklar yo`nalishlari bo`yicha nazariy va amaliy bilimlarni berish uchun samarali mehnat qilinmoqda. Shuningdek, buyuk ma`naviyatimizni tiklash va uni yanada yuksaltirish yo`lida ta`lim-tarbiya tizimini yuksaltirish muxim ahamiyatga egadir.

Naqqoshlik san`ati ham hunar, ham san`atdir. Bu va bu kabi san`at turlarini egallash yoshlarning badiiy madaniyatini, tafakkurini, dunyoqarashi va estetik didini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Naqqoshlik san`ati asrlar davomida ajdodlarimiz tomonidan ko`z qorachig`iday asrab-avaylab kelindi va kelinmoqda. Hozirgi yosh avlod uni qabul qilib olarkan, o`z oldida turgan mas`uliyatni bir daqiqa ham unutmasligi lozim.

“Xalq badiiy xunarmandchiligi va amaliy san`atining yanada rivojlantirishni davlat yo`li bilan qo`llab-quvvatlash chora tadbirlari to`g`risida”gi Prezidentining Farmoni bir necha muxim, dolzarb masalalarni o`z ichiga olishi bilan birgalikda -ta`lim – tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talabi darajasiga ko`tarish, milliy kadrlar tayyorlashning yangi tizimini parpo qilish, kelajak uchun barkamol avlodni tarbiyalashdan iborat.

Bugungi kunimizda amaliy san`at ustalarining yangi avlodlarini tarbiyalash, ularning barkamollikka erishishlari yo`lida barcha sharoitlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khaydarovich, A. A. (2020). Colors in Descriptive Art. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(12), 20-22.
2. Sattorova, S. O. (2021). PATTERN SUNG ON THE CARPET. *Экономика и социум*, (5-1 (84)), 445-448.
3. Sarvinozkhan, S. (2022). HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF APPLIED ART. *Open Access Repository*, 9(11), 84-87.
4. Sarvinozkhan, S. (2022). TYPES AND DEVELOPMENT OF APPLIED ARTS IN UZBEKISTAN. *Open Access Repository*, 8(11), 108-111.
5. Sattorova, S., Ergashev, M., & Abdullayev, A. (2022). “SHARQ GAVHARI-QOQON SHAHRI!”(1-QISM). *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 185-187.
6. Sattorova, S., & Nabieva, S. (2020). The role of fine art in technology science. *Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19)*, 1(02), 167-171.
7. Mamadjanovich, B. B. IT is Necessary to Feed the World with Beauty!. *International Journal on Integrated Education*, 3(8), 215-217.
8. Ortiqboy, S. S., & Makhsudali, J. (2022). A Desire Sung in a Pattern. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 3(5), 6-9.
9. Abdurahimovich, M. A., & Qizi, S. S. O. (2020). Master Student Etiquette. *www.conferencepublication.com*, 22.
10. S.Bulatov «O`zbek Xalq amaliy bezak san`ati» Toshkent-2004y.
11. X. Rafiqova “Ferganski rospis”Toshkent-2006.y.
12. O`zbekiston san`ati. Sharq nashriyoti. Toshkent – 2001-yil.
13. O`zbekiston san`ati. Toshkent-2001

PEDAGOGIK FANLARNI O`QITISHDA PEDAGOGIK VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ergasheva Xiloloxon Muydinjonovna, QDPI o`qituvchi

Annotatsiya: Ta’limni axborotlashtirish ta’lim-tarbiyaning pedagogik-psixologik maqsadlarini amalga oshirishga yo’naltirilgan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni, ta’lim sohasida ularni yaratish amaliyoti va metodologiyasi bilan ta’minlashni nazarda tutadi.

Kalit so‘zi: ta’lim, axborot, tarbiya, pedagogika, psixologiya.

Abstract: Informatization of education implies the use of modern information technologies aimed at the implementation of pedagogical and psychological goals of education, providing them with the practice and methodology of their creation in the field of education.

Key words: education, information, training, pedagogy, psychology.

Ta’limni axborotlashtirish ta’lim-tarbiyaning pedagogik-psixologik maqsadlarini amalga oshirishga yo’naltirilgan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni, ta’lim sohasida ularni yaratish amaliyoti va metodologiyasi bilan ta’minlashni nazarda tutadi.

Bu jarayon, birinchidan, ilmiy-pedagogik ma’lumotlar bazasidan foydalanish asosida ta’lim tizimini boshqarish mexanizmini takomillashtirishni, ikkinchidan, zamonaviy axborot jamiyatida, shaxsni rivojlantirish maqsadlarida ta’lim-tarbiyaning tashkiliy shakllari, metodlari, mazmunini tanlash va metodologiyasini takomillashtirishni, uchinchidan, o’quvchini intellektual salohiyatini rivojlantirishga, unda mustaqil bilim olish malakasini shakllantirishga yo’naltirilgan o’qitishning metodik tizimini yaratishni va nihoyat to’rtinchidan, o’quvchilar bilimini nazorat qilish va baholashning diagnostik metodlarini, xususan kompyuter testlarini yaratishni va ulardan foydalanishni maqsad qiladi.

Ta’limni axborotlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish jarayoni o’qitishdagi tashkiliy shakllar va metodlarning o’zgarishigagina emas, balki undagi yangi metodlarning shakllanishiga ham olib keladi.

Fanlar sohasining axborotlashuvi, o’quv faoliyatining takomillashuvi, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida bilish jarayonining integrasiyalashuviga, fanlar sohasining kengayishiga, chuqurlashuviga va ularning integrasiyasiga sabab bo’ladi. Bu esa, o’z navbatida, o’quv materiallari mazmunini tanlash mezonlariga o’zgartirishlar kiritishni taqozo qiladi.

Shunday qilib, ta’limni axborotlashtirish jarayonining rivojlanishi, o’quv materiallarining mazmuni va hajmini o’zgarishiga, o’quv predmetlari (kurslari) dasturlarini qayta ishlab chiqishga, alohida mavzular yoki predmetlarning integrallashuviga sababchi bo’ladi. Bu esa, o’quv fanlarining mazmuni va strukturasini o’zgarishiga, binobarin, ta’limning mazmuni va strukturasini o’zgarishiga olib keladi.

Bu jarayonga parallel ravishda, o’quvchilar bilim saviyasi muammosiga, kompyuter texnologiyalari asosidagi innovasion yondashuvni joriy etish lozim bo’ladi.

Ta’lim mazmuni va tarkibi, nazorat va o’qitishning tashkiliy shakllari, metodlari haqidagi tasavvurlarning o’zgarishi o’qitish jarayonida xususiy metodikani ham takomillashtirishni taqozo etadi.

Ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini imkoniyatlaridan foydalanish va shu tufayli o’quv faoliyatining kengayishi, o’qitish vositalari va darsliklarga bo’lgan didaktik talablarning sifatiiy o’zgarishlariga olib keladi.

Yuqorida ta’kidlangan holatlar ta’lim-tarbiya nazariyasi tarkibiy qismlarining o’zgarishiga, ya’ni pedagogika fani paradigmasining o’zgarishiga olib keladi.

Dunyoda masofaviy o’qitishning, ochiq ta’lim tizimining muhim bo’g’ini sifatida keng qo’llanilishi, shuningdek, ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalari va INTERNETdan foydalanish uning sifatini yuqori ko’tarish omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot va kommunikasiya texnologiyalari, oliy pedagogik ta’lim tizimida turli fanlarni, jumladan fizikani o’qitishda keng joriy etilmoqda.

O’quv jarayonida yangi axborot texnologiyalarni qo’llash, pedagogik metodlarning samaradorligini oshirishga, pedagoglarning mehnat faoliyatini o’zgarishiga, ularning ish uslublarini takomillashishiga, pedagogik tizimlarning

strukturaviy o’zgarishiga olib keladi. Bu esa pedagogik jarayonlarni boshqarishni tashkil etish va boshqarishda o’ziga xos vazifalarni qo’yadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish:

- o’qituvchilar o’rtasida mehnat taqsimotini;
- masofaviy o’quv kurslari va elektron adabiyotlarning yaratuvchisi bo’lgan jamoaga pedagoglar, kompyuter dasturchilari va mutaxassislarining birlashuvini;
- pedagogik jarayonning tashkil qilinishini takomillashtirish va o’qituvchi faoliyati samaradorligining monitoringini olib borishni taqozo etadi.

Yangi texnologiyalar asosidagi pedagogik faoliyat:

- ta’limdagi texnologik asoslarning tez rivojlanishi bilan bog’liq bo’lgan yangi kurslarni yaratishdek murakkab jarayonlarning engillashuvini;
- o’quv kurslarini yaratishda maxsus malakalarning shakllanishini;
- masofaviy kurslarning ochiqligi tufayli ularning sifatiga bo’lgan talablarning va o’quv materiallari sifatini nazorat qilishga oid ehtiyojlarning qondirilishini;
- o’quv jarayonida o’quvchi faoliyatining ustivor mavqe tutishini, o’quv jarayoni salmog’ining o’qituvchidan o’quvchiga ko’chishini;
- yangi kommunikasion texnologiyalardan foydalanish asosida, o’qituvchining har bir o’quvchi bilan teskari aloqasini vujudga kelishini ta’minlaydi.

Bugungi kunda pedagogik ta’lim samaradorligini oshirish bilan bevosita aloqador bo’lgan bir qator hozirgacha echimini topmagan muammolar mavjud. Bu muammolar ta’lim sohasini axborotlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog kadrlar tayyorlash, pedagoglarning zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalardan foydalanish malakasining etarli emasligi bilan bog’liq bo’lmoqda.

Bu muammolarning muhim qirralaridan biri sifatida pedagoglarning o’zlaridagi ta’limni axborotlashtirishga bo’lgan munosabatlarini ko’rsatish mumkin. Shu narsani ta’kidlash joizki, axborotlashtirish sharoitida pedagogning roli yanada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.
2. Muydinjonovna, Ergasheva Xiloloxon. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Proceedings of International Educators Conference* . Vol. 2.No. 11. 2023.
3. Muydinjonovna, Xiloloxon Ergasheva. "BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING AKT SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari* 1.1 (2023): 267-270.
4. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "Forms and Methods of Teaching in Distance Learning." *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157) 1.9 (2023): 267-269.
5. Muydinjonovna, Ergasheva Hilolakhon. "SKETCH UP SOFTWARE AND ITS CAPABILITIES." *Gospodarka i Innowacje*. 41 (2023): 400-403.
6. Ergasheva, Hilolaxon. "DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS." *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences* 2.21 (2023): 74-78.
7. Ergasheva, Xilolaxon. "TENGSIZLIK TUSHINCHASINI KIRITISH METODIKASI." *Interpretation and research* 1.1 (2023).
8. Ergasheva, Hilola. "DEVELOPING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE REASONING IN STUDENTS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 3.5 (2021): 22-26.
9. Muydinjonovna, Ergasheva Xiloloxon. "Solving economic issues in MATHCAD." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 5-10.
10. Ergasheva, Khilola Muydinjonovna. "THE WONDERFUL SECRETS OF MATHEMATICS." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 2.6 (2020): 10-14.

MUSIQA SAN’ATINING YOSHLAR ONGINI IDROK ETISH XUSUSIYATI

Umarqulova Xurshidaxon Alisher qizi

Uchko‘prik tumani 20-Bolalar musiqa va san’at maktabi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya Maqolada, musiqa san’ati yoshlarni ongli idrok etish ko‘nikmasini orttirishi bilan birga bugungi kun zamonaviy yoshlarining ma‘nan yetuk va har jihatdan kreativ rivojlanishlarida katta ahamiyat kasb etishi haqidagi ma‘lumotlar berilgan. Shuningdek, bugungi kun zamonaviy, yangilikka intiluvchan yoshlarni milliy qadriyatlarimiz, san’atimizga hurmat ruhida tarbiyalash bugungi kun yoshlarining ongli dunyoqarashini, ijodkorligini shakllantirishdagi muhim jihat ekanligi nazariy va ilmiy izohlashga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar Musiqa san’ati, yoshlar, musiqa madaniyati, ongni idrok etish, shaxs, inson taraqqiyoti, ahloqiy tarbiya, kreativlik, fe‘l atvor, nafosat hissi, san’at sirlari, go‘zallik, qadriyatlar, Abu Nasir Farobiy, Jaloliddin Davoniy, sinfdan tashqari musiqa tarbiyasi

Bugungi kun zamonaviy yoshlarini har tomonlama yetuk, raqobatbardosh va ijodkor etib tarbiyalashda musiqa san’atining o‘rni beqiyosdir. Musiqa san’ati ayniqsa yoshlarimiz ongini idrok etish hususiyati va ko‘nikmasini rivojlantiruvchi kuch hamdir. Chunki musiqa yoshlarni go‘zallikka intilish ruhida tarbiyalashda, ularga milliy qadriyatlarimizni singdirishda eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ayni paytda inson hulqiga hamda fe‘l atvoriga ta’sir ko‘rsatadi.

Musiqa madaniy hayotimizdagi keng o‘rin tutgan inson shaxsiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san’at turidir. Musiqa tarbiyasi esa, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biridir. U atrofdagi go‘zal narsalarni kreativ idrok etishga va qadrlashga o‘rgatadi. O‘quvchilarga nafosatli tarbiya berishda umumta’lim maktablaridagi musiqa madaniyati darslarining ahamiyati kattadir. O‘quvchilar nafosat hissini, san’at sirlarini tushunish va qadrlashni, san’atdan bahramand bo‘lishni avvalo maktabda o‘rganadilar. Shu boisdan O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni qabul qilindi.

Nafosat didini shakllantirish uchun esa, musiqa madaniyati darslarini bilan bir qatorda sinfdan tashqari musiqa tarbiyasi doirasidagi tashkil etiladigan ishlarning ahamiyati kata. Sinfdan tashqari tashkil etiladigan musiqa tarbiyasining ommaviy va to‘garak shakllarida bolalar yalpi tarzda jalb etiladi. Zamonaviy musiqa tarbiyasi sozanda yoki xonandani emas, eng avvalo insonni tarbiyalaydi. O‘sib kelayotgan yosh avlodni musiqa go‘zallik olamiga olib kiradi. Musiqa inson hayotiga kuchli ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi va ahloqiy tarbiyaning va nafosat tarbiyasining muhim

vositasidir. Musiqa yoshlarda fikr va xissiyotlarni o‘stirishi bilan birga ularning ma’naviy-mafkuraviy qiyofasini shakllantirishga ham yordam beradi. Ularning yot mafkuralarga berilishlaridan saqlaydi. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, g o‘zallikni his eta oladigan bo‘lishi kerak.

Jaloliddin Davoniy, “Odam shaxs bo‘lishi uchun, u ruhiy tomondan rivojlanishi, o‘zini bir butun inson deb his qilmog‘i kerak” – degan edi. Shaxsni rivojlanirish uchun avvalo uning xulqiga ta’sir etuvchi omillarni, uning tabiatini, qiziqishini o‘rganish lozim. Buning uchun shaxsni turli munosabatlar doirasiga qo‘yib kuzatish kerak. Anashundagina uning ijtimoiy xulqi, ma’naviy doirasi, insoniy fazilatlarini ro‘yobga chiqadi. “Har bir inson – degan edi Abu Nasir Farobiy, o‘z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va yuksak yetuklikka erishish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug‘iladi, shu sababli u ko‘p narsalarfa o‘zaro yordamlashuvi orqali erishadi”. Bolani shaxs sifatida rivojlantirishda nasl atrofidagi muhit, tarbiyasi rol o‘ynaydi. O‘qituvchi bu omillarni kuzatib, o‘rganib chiqib o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyati, musiqaga, go‘zallikka, mehnatga munosabatlariga qarab, musiqiy bilim, ko‘nikma va malakalarini singdirib borishi lozim. Inson musiqadan umrbod zavq va madad oladi. Shu bois o‘quvchilarda musiqa madaniyatini tarbiyalash, yuksak did bilan ruhlantirish, ma’naviy dunyoqarashini shakllantirib boorish o‘qituvchi zimmasidadir. Musiqa inson ruhiyatiga emotsional ta’sir ko‘rsatish bilan birga musiqiy tovush yordamida vujudga keladigan musiqiy ohanglar bilan ta’sir etadi. Bolalarni quvontiradi, o‘ynatadi, yaxshilikka, go‘zallikka yetaklaydi va nafosat olamiga olib keladi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, musiqa san’ati yoshlarni ongli idrok etish ko‘nikmasini orttirishi bilan birga bugungi kun zamonaviy yoshlarining ma’nan yetuk va har jihatdan kreativ rivojlanishlarida katta ahamiyat kasb etishi, bugungi kun zamonaviy, yangilikka intiluvchan yoshlarni milliy qadriyatlarimiz, san’atimizga hurmat ruhida tarbiyalash bugungi kun yoshlarining ongli dunyoqarashini, ijodkorligini shakllantirishdagi muhim jihat ekanligiga e’tiborni qaratish lozimdir. Inson yashar ekan har doim san’atga oshno bo‘lib qolaveradi. Chunki san’at nafaqat shaxs kamolotida balki ijodiy yondoshuvi va psixologiyasiga ta’sir etadi. Zero san’atni sevgan o‘quvchining aqliy rivojlanishidagi kreativlik tengdoshlari orasida uni alohida aqliy yetuklik jihatini ko‘rsatib turadi. Shu sababdan umumta’lim maktablarida musiqa ta’limini o‘qitishni yangi pedagogik texnologiyalar va musiqa anjomlari yordamida amaliy yo‘lga qo‘yish dolzarbdir.

Adabiyotlar

6. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
8. Kozimjonova Mohigul. Maqola “Sinf va maktabdan tashqari musiqa tarbiyasi tizimi”.

9. O.Y.Irnazarov. Termiz davlat pedagogika institute. Maqola. “Inson taraqqiyotida musiqa san’atining ahamiyati”.
10. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Forobiy>
11. <https://fayllar.org/qurbonova-gulhayo-musiqa-tarixi-fanidan-tayyorlangan-v2.html>
12. Gafurova, N. I. "SYSTEM OF FORMATION OF LEGAL CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 389-393.

ЁШЛАРНИНГ ХУНАРМАНДЧИЛИККА РАВБАТИНИ УЙВОТИШ МАСАЛАЛАРИ

Қўқон ДПИ ўқитувчиси

Абдуллаев Алимардон

Аннотация: Ушбу мақола бугунги кунда мамлакатимизда сўнгги йилларда анъаналарни ривожлантириш, халқ усталарининг меҳнатини муносиб рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Айтайлик, кулол 5-6 йил кулолчилик мактабида таълим олади. Устозларидан буюмларга игна билан безаш услубини ўзлаштиради ҳам бир куни ўзининг услубига асос солади. Тегирмон навбати билан дегандай у ҳам ўзига ўхшаган шогирдларни етиштиради. Мана шу тамойил “Уста-шогирд” анъанаси дейилади.

Калит сўзлар: Кулолчилик, Сопол буюмлар, мовий ва зумрад ранг, Декоратив хунарманд.

Азаладан хунармандлик миллий қадриятларимизнинг ажралмас қисми бўлиб келган.

Кулолчилик ўзбек халқининг миллий хунармандчилик касбларидан бири бўлиб, бу касбнинг тарихи бир неча асрларга бориб тақалади. Кулолчилик касби мустақилигимиз шарофати билан яна қайта туғилиб ривожланиб бормоқда. Ушбу касбнинг тарихий манбаларини тиклаш, уни ривожлантириш бизнинг асосий вазифамиздан биридир. Кулолчилик – қора лойдан мўъжизакор гўзаллик яратган шарқнинг энг қадимий

ҳамда навқирон санъатидир. Бу қора лой саховат, ҳалоллик, эзгулик тимсолидир.⁵⁵

Тупроқ инсонларнинг барча эҳтиёжини ўз зиммасига олган фаровонлик, тўқинлик, ризқ-рўз, гўзалликнинг энг олий кўриниши манбаидир. Кулолчилик билан дунёдаги барча халқлар шуғулланади. Ўзбек кулолчилиги узоқ тарихга, ажойиб анъаналар, шакл, мазмун, ижодий жараён ва ўзига хос услубга эга. Сопол буюмлар содда бўлсада унинг кўриниши, қисмларнинг аниқлиги, мутаносиблиги, сақланиши, нақшларнинг бадий жойланиши, шакл ва мазмуннинг бирлиги, уйғунлиги ўзбек кулоллари жаҳонга танитиб келмоқда.

Кулолчилик ҳунари лойдан пиёла, коса, товоқ, кўза, лаган, хурмача, тоғора, хум, тандир, буюм, ўйинчоқлар, қурилиш материаллари ва бошқалар тайёрлайдиган соҳа бўлиб, узоқ тарихга эга. Махсус тупрокни ўта қиздирганда тошсимон бўлиб пишишини ундан ҳар-хил идишларни тайёрлашни одамлар жуда қадимдан неолит даврининг бошларидаёқ билганлар. Улар аввал лойдан идиш товоқлар ясаб гулханда пишириб, қиздирганлар. Тупроқ дунёнинг ҳамма ерларида бўлганлигидан кенг тарқалган бўлиб, дастлаб бу ҳунар билан аёллар шуғулланганлар. Кулолчилик чархи мелоддан олдинги уч минг йилликнинг бошларида ихтиро қилингандан кейин кулолчилик билан эркаклар шуғуллана бошлаганлар. Кейинчалик лойдан ясалган идиш товоқларни махсус ўчоқ ҳамда хумдонларда пиширганлар. Неолит даврида идишларнинг таги учли қилиб тайёрланиб ерга санчиб қўйилган. Энеолит даврида эса шарқ мамлакатларида ҳамда қадимги Грецияда нафис кулолчилик идишлари ривожланаган ва меъморчиликда сополдан фойдалана бошлаган. Буни қарангки, аксарият кулоллар аждодлардан мерос қолган усулларда, асосан турли табиий бўёқлар ва ишқорлар ёрдамида буюмларни безатишади. Уста кулол эса ўз буюмларига игна билан миниатюра тасвирларини чизади, майда ва майин нақшлар туширади.

⁵⁵ С.Булатов Ўзбек халқ амалий санъат беағи. Тошкент 1991 М.Рахимов. Художественная керамика Ўзбекистана. Изд. Академия наук Ўзбекистана 1961.

Дарҳақиқат, уста кулол ясаган санъат асарини, сополни оддий инсон қўлга олиб оддий буюмдек қарайди, лекин тупроқдан ясалган бу буюмлар инсоният тарихининг энг қадимий ашёлари саналади. Ҳозирга келиб Риштон кулолчилик мактаби кўп тармоқли бўлиб кетди. Кўп кулолларнинг йўналиши анъанавий бўлиб, ҳозирда кўплаб шогирдлар билан ишлаб, янгича услубларни кашф қилаётганлар ҳам бор.

Замонавий ёшларнинг фойда соҳасидаги иқтисодий хулқ-атворининг ўзига хос хусусиятларининг таърифи кўриб чиқилади. Ёшлар ижтимоий-иқтисодий муҳитга осон мослашади. Ҳозирги ёшларнинг иқтисодий хулқ-атвори иқтисодий хулқ-атвори белгилловчи иқтисодий уфқлар, кадриятлар, меъёрлар, қоидалар, кўникма ва малакалар билан белгиланади. Иқтисодий маданият хулқ-атвор стереотиплари ва иқтисодий билимлар, кадриятлар, эҳтиёжлар, иқтисодиёт эҳтиёжларидан келиб чиқадиган ва унга ижобий ва салбий таъсир кўрсатадиган афзалликлардан иборат. Иқтисодий фикрлашнинг мақсадга мувофиқлиги, ўзгарувчанлиги ва ижодкорлиги, фойда даражасига таъсир қилувчи иқтисодий хатти-ҳаракатларнинг эркинлиги ва профессионаллиги иқтисодий онгнинг бойлиги ва фаоллигига боғлиқ. Ҳар бир инсон ўзи учун қарор қилади пулга бўлган муносабат билан белгиланадиган иқтисодий хатти-ҳаракатларнинг қайси тури унга нисбатан қўлланилиши мумкин. Ҳар бир инсон энг катта даромадга, энг катта фойда олишга интилади.

Кулол буюмларни Риштон соз тупроғидан ясайди. Жараён мураккаб қўл меҳнاتини талаб қилади. Унда майсаларни ёндириб, ундан олинган табиий бўёқлардан фойдаланилади. Ҳозирда хориждан кукун (порошок) ҳолида олиб келинадиган сунъий бўёқлар кўпайган. Кулолларнинг айтишича, сунъий бўёқлар тайёрлашда табиий маҳсулотлар ҳам ишлатилади.

Риштон кулолчилик буюмлари асосан мовий ва зумрад рангда бўлган. Бу рангдаги ишқорлар мисларни куйдириш эвазига олинган. Ҳозирга келиб хорижий мамлакатлардан 7-8 хил ранглар кириб келди, уларга гулбўта (кўмирнинг чақиндиси) қўшилади.

Риштонлик Тоҳиржон Ҳайдаров 2017 йилда Республикадаги хусусий кулолчилик музейини ташкил этган. Унда шогирдлари билан кулолчилик буюмларини ясашади. Музей ичида кутубхона ҳам жойлашган, у ерда 2000 дан ортиқ китоблар сақланади. Бу уй музейига Россия, Малайзия, Япония, Жанубий Корея, Марказий Осиё, Америка, Европа мамлакатларидан сайёҳлар ташриф буюрган. Тоҳиржон Ҳайдаров уй музейида табиий атмосферани яратишга ҳаракат қилган. Бу ерда энг ноёб экспонатлардан бири ташқари тарафдаги Қўқон аравалари саналади, уларни ёнида қадимий келилар турибди. Уста 12 та шажарани 24 йил ичида сопол буюмларга туширган. Унда Темурийлар, Бобурийлар, Хоразмшоҳлар, Қўқон, Бухоро, Хива хонлиги шажаралари ўрин олган. Улар орасида энг каттаси Қуръони Каримдаги пайғамбарлар шажарасини туширган ва бу халқаро даражада катта қизиқиш уйғотган. Тоҳиржон Ҳайдаров сопол буюмларга ижодкорларнинг ибратли ҳикматларини ёзади. Бу жараён хатто йиллаб вақтни олади. Биргина Бобур акси туширилган лаганни яратишга 9 ой вақт сарфлаган экан.

Бу ерда буюмлар ҳар куни ясалади, бироқ оддий буюм ясашда ҳам янгилик яратиш учун йиллар керак бўлади. Масалан Бобур аксини тушириб лаган ясаётганида унинг даврига хос нақшлар, ранглар палитраси, либослар бичими, инсон руҳиятини берувчи тарихий ракурсларни ўрганган экан. Кулол ўзи ясаётган ҳар бир буюмга меҳр ва жило берса, ундан санъат асари яралади. Маълумот учун, ҳозирда уста Тоҳиржон Ҳайдаровнинг фаолияти ҳақида таниқли кинорежиссёр Иброҳим Расулов бошчилигида “Кулолнинг армони” номли бадиий фильм ишлаш учун тайёргарликлар кетмоқда.

Жумладан, қадимдан миллий қадрият сифатида ривожланиб келаётган кулолчилик анъаналарини асраб-авайлаш, халқаро миқёсдаги нуфузини ошириш, кенг тарғиб этиш, халқ усталарининг меҳнатини муносиб рағбатлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратилмоқда. Риштон кулоллари томонидан тайёрланган маҳсулотлар ўзининг дизайни, табиий ранги ва қалампир нусхали нақшларга бойлиги билан ажралиб туради. Археологлар томонидан олиб

борилган қазилмалар, Катта Фарғона канали қурилиши пайтида Риштон шаҳри ва Зоҳидон қишлоғи ҳудудларидан топилган сопол буюмлар ва уй-рўзғор ашёлари, шунингдек, турли манбаларда келтирилган маълумотларга кўра, Риштон эрамиздан аввалги асрларда ҳам маданият ўчоқларидан бири бўлган. Сўнгги йилларда Риштон кулолчилик мактаби янада ривожланиди, унинг вакиллари яратган маҳсулотлар барчани ҳайратга солиб келаётир.

Ўрта Осиёда кулолчилик XII-XIII асрларда ривожланган. 19 асрда Самарқанд, Шахрисабз, Тошкент, Ёздувон, Панжикент, Риштонда кулолчилик марказлари пайдо бўлди. Улар сопол идишларини сирлаб безатишнинг ўзига хос услубларини вуҷудга келтирдилар.⁵⁶

Риштонда эса қадимий ҳунарга ўзига хос услуб ва жозиба беришда уста кулол Тоҳиржон Ҳайдаров яратган кулолчилик мактаби алоҳида ўрин эгаллайди. Сопол буюмларга ноанъанавий йўл, яъни игна ва бигиз каби буюмлар билан нақш солиш санъати кўпчилиكنинг эътиборини тортмоқда. Чунки бу усулда ишланган сопол буюмлар ўзига хос кўриниши, жилоси ва табиийлиги билан ажралиб туради. Фарғонада кулол Тоҳиржон Ҳайдаровни танимаган, билмаган одам кам топилади. Риштонга бориб, машҳур кулол устанинг уйи қаерда деб сўрасангиз, бас, «Ўзимизнинг «Уста бобо»ни айтаяпсизми? Шундоққина Жалойир қишлоғидаги музей-устахонамизга борасиз. Ҳозир у жойга хорижликлар ҳам тез-тез келадиган бўлган», дея фахр билан йўл кўрсатади. Риштонликлар фахрланганича бор, зилол сувлари кўнгилга ором берадиган ариқ бўйидаги анвойи атиргулу садарайхонлар билан ўралган ҳовлига яқинлашсангиз худди эртакларда тасвирланган гўзал масканга тушиб қолгандек бўласиз. «Музей-устахона» деб ёзилган нақшинкор эшикдан кириб борилганида тарихимиздан сўзлагувчи ажойиб экспонатларга — Қўқон арава ҳамда буғдой янчадиган келига кўзингиз тушди. Бу Қўқон арава, реставрация қилинмаган, 250 йил аввал ясалган. Бу экспонат усталарнинг 4-авлод вакилларида сақланиб қолган. Музейга

⁵⁶ Мактабдан ташқари таълимга қўйилган Давлат талаблари. “Таълим тараққиёти” 3-сон. 2011

кираверишда гуваладан курилган сомонсувоқли кўҳна уй ҳам сақланган. Устанинг айтишича, бундай уйлардаги ҳарорат жазирама иссиқда ҳам мўътадил ҳолатда бўлар экан.

Бугун ҳукуматимизнинг ҳунармандларга қаратаётган эътибори туфайли ҳунармандлар солиқлардан озод бўлиб, ўз маҳсулотларини чет элларда ҳам сотиш имкониятига эга бўлди.

Риштоннинг тупроғи кулолчиликка мос. Кулоллар одамларнинг томорқасидан кетмонда кавлаб олинган оддий қизил тупроқни сотиб олиб, майда чиқиндилардан тозалаб, кулолчилик маҳсулотлари яратишади. Ясалган буюмларга нина билан ишлов берилади. Кўпроқ лаган ва кўзаларга машҳур инсонлар сурати, ҳикматли сўзлар ёки ғазал, шеърлардан намуналарни игна билан чизиб, кейин уларни оловда пиширгандан сўнг ранг беришади. Бу усул жуда узоқ меҳнат талаб қилади. Масалан, битта лаганга қалам билан сурат чизишга бир-икки кун вақт етса, бу усулда энг камида ҳафта-ўн кун вақт кетар экан. Бу санъат асарлари, аввало, сифатли яратилади, узоқ муддат яхши сақланади ва шу сабаб уларга талаб юқори. Шу ўринда яна бир ҳайратланарлиси шундаки, фақат Риштон тупроғидан ясалган сопол идишларгина чертганингизда ўзгача жаранглайди.

«Сеҳрли тупроқ»дан яралган гўзал ва бетакрор санъат намуналарини ёшлараг ошно қилиш лозим. Бу каби ижод намуналарини кўрган ёшларнинг тарихимизга, аجدодларимиздан қолган моддий ва маънавий меросга қизиқиши ошиши, табиий. Инсон китоб ўқиганида кўп нарса эсида қолмаслиги мумкин, лекин бежиримгина лаган ва кўзадаги суратлар ёдингиздан мустаҳкам ўрин олиши аниқ.

Масалан, Тоҳиржон Ҳайдаров Уста-шогирд мактабини 2018 йилнинг сентябрь ойида ташкил қилди. Дастлаб, ён атрофдаги қишлоқлардан уюшмаган ёшлардан 20 нафарини мактабга жалб этган. Ойлик тўловни тўлашга имкони бўлмаган ёшларни ўзини тиклаб олгунича бепул ўқитган. Устанинг етти нафар шогирди 2021 йил олий таълим муассасасига ўқишга кирган. Уларнинг 3 нафари грант асосида таҳсил олмоқда. Бугунги кунда Тоҳиржон Ҳайдаровнинг 100 дан

ортиқ шогирди бор. Беш нафар фарзанди ҳам эл-юрт ҳавас қилгудек инсонлар бўлиб вояга етган.

Устахонадаги энг қизғин жараён кулол дастгоҳи ёнида кечади. Мазкур маҳорат сабоқларида Америка, Англия, Германия, Япония, Малайзия, Индонезия каби кўплаб мамлакатлардан келган сайёҳлар, шунингдек, ўзимизнинг санъат ихлосмандлари ва ёшлар катта қизиқиш билан иштирок этган. Бугун «Маҳорат сабоқлари»ни яқинда Президентимиз қарорига кўра, «Мард ўғлон» давлат мукофоти билан тақдирланган Темурбек Ҳайдаров олиб бормоқда. У айти пайтда Фарғона давлат университетининг санъатшунослик факультети 2-босқич талабаси. У ўтган йилнинг июнь ойида университет талабалари ўртасида ўтказилган Республика фан олимпиадасида «Амалий санъат ашёларида ишлаш» йўналиши бўйича совриндор бўлган. Қолаверса, Испанияда «Декоратив ҳунарманд» йўналиши бўйича танловда 2-ўринни қўлга киритган. Ўтган йили Италияда ўтказилган халқаро танловда «Бадий кулолчилик» номинацияси бўйича 1-даражали диплом билан тақдирланган. Италия, Испанияда ҳам ижодига қизиқадиган мухлислар орттирди. Ҳозирда кўпроқ Туркия давлати билан ҳамкорлик қилмоқда.

Бу ердаги кулолларнинг асосий мақсади Риштоннинг бетакрор тупроғидан ясалган кулолчилик маҳсулотларини бутун дунёга таратиш, устозларидан ўрганганларини шогирдларига ҳам ўргатишдир.

Ўзбекистон кулолчилик санъатининг энг бой меросини сақлаб қолган маскан ҳисобланади, чунки замонавий анъанавий ва ноанъанавий кулолчилик санъати (XIX асрда тарихан шаклланган) вакилларида маҳаллий маданиятнинг тарихий қатламларига қизиқишлари кузатилмоқда. Ўзбекистонда қадимдан ҳар воҳанинг ҳунармандчилик марказлари вужудга келиб шаклланган. Ишлаб чиқариш услуби бўйича кулолчилик иккита асосий турларга бўлинган – сирланган ва сирланмаган. Сирланмаган кулолчилик қадим тарихга эга. VIII аср охири – IX аср бошида Мовароуннаҳр шаҳарларида сирланган кулоллик кенг тарқалган. IX-

XVIII asrlarda ushbu uslub badiiy kamollikka va yuqori texnologik sifatga ega бўлди.

XX asrdan hozirgi Ўзбекистон hududlarida asosiy maktablar va markazlar tashkil topdi: a) Samarqand-Buxoro maktabi, Toshkent, Samarqand, Urgut, Buxoro, Gijduvon, Shahrisabz, Kitob, Kattakўrgon, Denov markazlari bilan; b) Farqona maktabi Rishon va Gurumsaroy markazlari bilan; v) Xorazm maktabi Xonqa, Modir qishloqi, Kattaqoq, Chimbay markazlari bilan. Har bir markaz ўziga xos mahalliy xususiyatlarini saqlagan. Ularda hozirgi vaqtda soqol idiqlarining yassi (kosalar, laganlar), baland, ya'ni yuqoriga qarab yūnaltilgan (kўzalar, xumlar) turarlari va uy-rўzqor buymlar ishlab chikarilmoqda.

Farqona va Xorazm kuqolchiligiqa anʼanaviy moviy rangdagi ishqorli sir tayyorlash yūlga kўyilgan, ammo ular ўziga xos bezak-naqlarlari va buymlarining xilma-xilligi bilan ajralib turadi (namoyndalari M.Turoqov (Gurumsaroy), I.Komilov (Rishon), R.Matqonov (Xorazm) va b.

Buxoro-Samarqand soqol buymlari jarangdor naqis bўlib chiqishida kўrgoshinli sir va sarqish-yashil, jigarrang bўeqqlar muqim ўrin egaqlaydi (namoyndalari Aliqer va Abdullo Narzuqlayevlar (Gijduvon), Namoz va Nўymon Obloqulovlar (Urgut), X.Xaqberdiyev (Samarqand).

Qashqadarye (Kasbi) kuqolchiligiqa hozirgi kunda faqat sirlanmagan buymlar ishlab chikarilmoqda. Badiiy kuqolchilik sanʼati har tomonlama kўllab-quvvatlanmoqda va tarqib etilmoqda, uning yanaqa rivoj olishi uchun kuqay sharoitlar yaratilmoqda.

Albatta yurtimizdagi har bir uyda soqol buymlar bўlmoqi kerak. Agar Marqilon atlas va adraslari, Kўqon egaqch yūmaqorligi va naqkoqlik maktablari bilan dong taratgan bўlsa, Rishon azaldan kuqolchilik sanʼati bilan dunega taniqlan. Bu erda tayyorlanqan soqol idiqlar ўziga xos dizayni, ekologik tozaligi bilan ajralib turadi. Shu bois, Rishon kuqolchilik mahsulotlari tashqi bozorqa haridorqir.

Риштонда эса Халқаро кулолчилик маркази барпо этилди. Хонадонларнинг ҳар бирида 6 ўринли меҳмонхона ҳам мавжуд. Чет эллик сайёҳлар бу ерда яшаб, кулолларнинг иши билан танишиши мумкин. Президентимиз жорий йил Фарғонага сафари давомида кулоллар билан суҳбатда шундай таъкидлаган эди: **«Бу идишларда меҳнат, юрак билан бирга тарих ҳам бор. Ҳамма йўналишларда миллий анъаналаримизни тикляймиз. Сопол буюмлар ҳам миллий қадриятимиз. Уларни янада оммалаштириб, ҳар бир хонадонга киритиш керак. Уларни чет элликлар жуда қадрлайди. Чунки чиройли, сифатли, экологик тоза. Юртимиздаги ҳар бир уйда мана шундай идишлар бўлса, ҳам миллий ифтихор, ҳам маънавият бўлади».**⁵⁷

Тоҳиржон Ҳайдаров давлатимиз раҳбарининг ушбу сўзлари ҳар бир кулол қалбига ўзгача шижоат ва завқ бағишлаганини, шунингдек, кулолларга айланма маблағ ва имтиёзлар бериш, бошқа ҳудудларда дўконлар очишига кўмаклашиш, мамлакатимизнинг хориждаги элчихоналарида кўргазма-савдо расталари ташкил этиш бўйича берган кўрсатмалари ҳунармандларга катта имкониятлар эшиги очилишига туртки бўлганини айтди.⁵⁸

Бу ерга ташриф буюрган америкалик сайёҳ Грен Девир миллий ҳунармандчилик маҳсулотларига жуда қизиқар экан. У, айниқса, Риштон сопол буюмларининг шайдоси. Музейнинг «Эсдаликлар» китобига шундай сўзларни ёзиб қолдирган: «Устахона супасида ўтириб бир суҳбатлашсангиз борми... Аввал меҳмон келиши билан уни сўрига таклиф қилишади. Сўнгра дуо ўқилиб, бир пиёла чой берилади. Дастурхондаги неъматларнинг қайси бирини айтай... кишмиш узум, зарғалдоқ шафтоли, тилларанг қантақлар... тилими тилни ёрувчи қовунлару карсиллама тарвузлар... Бу тупроқнинг меваларидаги таъм бошқа ҳеч қаерда йўқ. Қўй ёғи, қўй гўштига ош тайёрлашгунича Тоҳир уста бир

⁵⁷ Бу идишларда меҳнат билан, юрак билан бирга тарих ҳам бор — Президент Риштондаги кулолчилик марказини кўздан кечирди// “Халқ сўзи газетаси”, 2021 йил июнь сони.

⁵⁸ Мухтасархон Тожимаматова Маънавиятни улуғлаган уста кулол ибрати// “Янги Ўзбекистон” газетаси, 2021 йил 7 июнь сони.

гапни айтиб қолди. Унинг таъкидлашича, биз у билан ака-ука эканмиз. Чунки барчамиз мана шу биз босиб турган тупроқдан яралганмиз ва яна ерга қайтамиз. Мен бундай ҳикматни илгари ҳеч қаерда эшитмаганман. Фарғонага 15 кунга келган эдик, лекин жуда узоқ қолиб кетдик. Негаки, фарғоналиклар жуда истараси иссиқ одамлар экан...».

Беихтиёр Грен Девир сўzlари харорати бизнингда қалбимизга кўчди. Уста кулол билан хайрлашар эканмиз, бутун умрини, қалб туғёнларини азиз юртдошларига мана шу меҳнаткаш ва қадок қўллари, қайноқ қалби билан тутаетган Ҳазрати инсонга узоқ умр, мустаҳкам соғлиқ тиладик.

Ёшларни бу музейга олиб келиш керак деб ўйлаймиз. Улар ҳам музейнинг «Эсдаликлар дафтари»га дил сўzlарини ёзишсин. Миллий қадриятларимизни, ҳунармандчилик сир-асрорларини авайлаб, ёш авлодга ўргатиб келаетган усталар фидойилигидан рағбат олишсин.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. С.Булатов Ўзбек халқ амалий санъат беаги. Тошкент 1991 М.Рахимов. Художественная керамика Узбекистана. Изд. Академия наук Узбекистана 1961.
2. Мактабдан ташқари таълимга қўйилган Давлат талаблари. “Таълим тараққиёти” 3-сон. 2011
3. Бу идишларда меҳнат билан, юрак билан бирга тарих ҳам бор — Президент Риштондаги кулолчилик марказини кўздан кечирди// “Халқ сўзи газетаси”, 2021 йил июнь сони.
4. Мухтасархон Тожимаматова Маънавиятни улуғлаган уста кулол ибрати// “Янги Ўзбекситон” газетаси, 2021 йил 7 июнь сони.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

**Жакупова Галина Спатаевна, старший преподаватель кафедры
педагогике Ошского Государственного Университета. Киргизия**

Аннотация В статье показаны роль и место современной информационной среды в обучении и воспитании студентов ВУЗа, подчеркнуто, что воспитание нацелено на формирование человека как личности, его отношения к миру, обществу, людям. Поэтому важно правильное использование электронно-образовательных ресурсов в процессе воспитания.

Ключевые слова: Воспитание, информационные и инновационные технологии, педагоги – профессионалы, электронно-образовательные ресурсы, интернет, средства воспитания.

THE USE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY

**Zhakupova Galina Spartakovna, senior lecturer of the Department of
Pedagogy of Osh State University. Kyrgyzstan**

Annotation The article shows the role and place of the modern information environment in the education and upbringing of university students, emphasizes that education is aimed at the formation of a person as a person, his attitude to the world, society, and people. Therefore, it is important to use electronic educational resources correctly in the process of education.

Keywords: Education, information and innovative technologies, professional teachers, electronic educational resources, Internet, means of education.

На современном образовательном этапе в Республике в связи с изменившимися условиями жизни современного человека, внедрением во все сферы деятельности человека новых информационных и инновационных технологий, общество предъявляет много требований к модели выпускника.

Одно из требований современного общества это развитие коммуникативных способностей выпускников вузов, их умения владения академическим письмом,

умением создавать электронные ресурсы, работа на онлайн платформах, разработка контентов сайтов и образовательных программ. Особенно актуальным данный вопрос встал с появлением карантинных ситуаций в связи с распространением Covid -19, когда образование перешло на дистанционное онлайн-обучение. Таким образом, сегодня помимо формирования профессиональных компетенций, знаний, умений и навыков по специальности мы должны готовить педагогов, подготовленных к работе с применением ИКТ.

Для достижения наилучших результатов наши выпускники должны отвечать требованиям общества, наряду с глубокими психолого-педагогическими знаниями, определяемых возрастающим уровнем информатизации, воспитанности и развития выпускников, в частности:

- в настоящее время обществу нужны педагоги - профессионалы, способные самостоятельно, рационально решать поставленные проблемы;
- выпускник должен в обилии информации уметь выделить нужную ему, применить ее в изменившейся ситуации;
- выпускники педагогического института должны уметь адаптироваться для жизни в обществе, любой социальной среде.

Отсюда меняются задачи как филологического образования, так и воспитания в том числе.⁵⁹

Воспитание – в отличие от обучения, где центром внимания является становление познавательных процессов человека, его способностей, приобретение им знаний, умений и навыков, нацелено на формирование человека как личности, его отношения к миру, обществу, людям. Воспитание – это не отдельный процесс, а сторона на учения, имеющая много общего и отличного от него.⁶⁰

⁵⁹ <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>

⁶⁰ <https://natalibrilenova.ru/problema-sootnosheniya-vospitaniya-obucheniya-i-razvitiya>

Главная задача воспитания в педагогическом вузе – формирование и развитие будущих педагогов как личности, обладающей необходимыми качествами для жизни в обществе. Цели воспитания меняются с изменением системы общественного устройства и социальных отношений, изменяются вместе с этим и методы, технологии воспитания. Всякий раз они задаются в виде требований, которые предъявляют к личности человека новые тенденции развития общества. В более или менее стабильные периоды общественного развития и цели воспитания становятся устойчивыми. Во время значительных социально-экономических преобразований они становятся неопределенными.

Средства воспитания студентов в вузе различны, и одними из наиболее эффективных на современном этапе образования являются информационные технологии, или компьютерные технологии. Важность электронно-образовательных ресурсов, размещающихся сегодня на образовательных порталах сети интернет нельзя недооценивать. Актуальность данных ресурсов в дополнении имеющейся электронной литературы в библиотеках и возможность быстрого поиска и доступа к нужному материалу.⁶¹

Компьютерное воспитание и обучение включают несколько понятий:

- управление деятельностью студентов с помощью компьютера;
- применение интернета, как огромного дополнительного информационного ресурса для обучения и воспитания;
- воспитание коммуникативных навыков студентов;
- поддержания интереса при обучении и воспитании, как средство для самообразования.

Интернет при этом можно использовать и как средство общения, и как средство обучения, и как средство развлечения, и как средство воспитания, и как

⁶¹ <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>

средство получения информации.⁶² Применение информационных технологий на занятиях предполагает следующие важные аспекты:

- интенсивное использование компьютеров как инструмента повседневной учебной работы студентов и педагогов;
- изменение источников к содержанию обучения;
- разработку методов самостоятельной поисковой и исследовательской работы студентов в ходе выполнения учебных телекоммуникационных проектов
- обучения студентов методам коллективного решения проблем;
- подготовку преподавателей к работе с новым содержанием, новыми методами и организационными формами обучения и воспитания.

Интернет предоставляет преподавателю вуза многочисленные возможности для получения информации в различных областях, и быть в курсе современной жизни, быть «намного впереди» своих студентов.

Во время информационных часов по воспитанию и часах духовности необходимо применять такие методы работы в интернете, как изучающие программы, ознакомительные программы, просмотрные программы, поисковые программы. Важным и обязательным мы считаем изучение такой истории государства, истории края, материала как, биография великих людей Киргизии, Конституция Республики Киргизия, документы, выступления вождей, речи, визиты правительства, книги, новости, материалы СМИ и многое другое можно получать на официальных сайтах <https://www.gov.kg/ru>, <https://edu.gov.kg>, Так, можно организовать презентации и онлайн-конференции со сверстниками других вузов на внеурочных факультативных занятиях, математических кружках. Это могут быть как обучение терминам на иностранных языках, так и познавательные

⁶² Устатджалилова Х. А. Применение компьютерных средств обучения на уроках геометрии с целью развития геометрических умений и навыков учащихся //Вестник КРАУНЦ. Физико-математические науки. – 2013. – Т. 7. – №. 2. – С. 74-77.

онлайн игры, тесты и анкеты, художественная литература в электронных изданиях, популярная и классическая музыка.

Таким образом, компьютерная коммуникация позволяет получить доступ к практически неограниченным массивам информации, хранящихся в централизованных банках данных, являясь мощным инструментом в руках преподавателя, как в воспитательном, так и образовательном процессе в вузе.

Это дает возможность опираться на весь запас знаний, доступных жителю «информационного общества», при организации воспитательных мероприятий.

Литература

1. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - Кн. 1: Общие основы психологии. — 688 с

2. Лошкарева Н.А. Рекомендации о развитии общих умений и навыков школьников. – Киев., 1984. – с.17.

3. Устатджалилова Х. А. Применение компьютерных средств обучения на уроках геометрии с целью развития геометрических умений и навыков учащихся //Вестник КРАУНЦ. Физико-математические науки.–2013.–Т.7.– №. 2. – С. 74-77.

4. Устатджалилова Х. А., Зокирова М. С. Совершенствование современного непрерывного образования в Республике Узбекистан //Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества. – 2018. – С. 42-46.

5. Устатджалилова Х. А., Махмудова О., Султанов Д. Особенности профессионально-педагогической подготовки выпускников-будущих учителей математики //Молодой ученый. – 2016. – №. 3-1. – С. 18-19.

6. <https://infourok.ru/proekt-pedagogicheskogo-eksperimenta-po-teme-sovremennie-obrazovatelnie-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazika-i-literaturi>

7. <http://education.kudits.ru/homeandschool> . Дистанционный курс.

8. <https://natalibrilenova.ru/problema-sootnosheniya-vospitaniya-obucheniya-i-razvitiya>

PEDAGOGIK JAMOANI MAQSADLI BOSHQARISHNING NAZARIYA VA AMALIYOTDAGI HOLATI

Kurbanov Muzaffar Ummatovich

Qo‘qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. 19-asr oxiri-20-asr boshlarida sanoat ommaviy ishlab chiqarish davriga kirdi va korxonalarni boshqarish vazifalari keskin murakkablashdi. Menejmentning eski usullari esa tobora samarasizligi sezila boshlandi. Boshqaruvning yangi shakllari va usullariga ob’yektiv ehtiyojni anglash menejmentning paydo bo‘lishiga olib keldi. Menejment boshidanoq bitta asosiy savolga javob berishga intildi. “Boshqaruvni qanday samarali tashkil qilish kerak?”. Uning butun evolyusiyasi bu savolga javoblar taklif qilinganligi bilan bog‘liq edi. Ular amaliy sinovlardan o‘tkazildi, tanqid qilindi, to‘ldirildi yoki rad etildi va tubdan boshqa asoslar zahirida yangi yechimlar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: pedagogik jamoa, menejment, maqsad, rivojlanish, jamoa imkoniyatlari, pedagog.

Ta’limni boshqarish nazariyasi ta’lim sohasidagi boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan nisbatan yangi ilmiy fandır. Uning rivojlanishining boshlang‘ich nuqtasi Chikago universiteti professori F.Bobbittning 1913 yilda nashr etilgan “Shahar maktablari tizimlarida qo‘llaniladigan ba’zi umumiy boshqaruv tamoyillari” asarida o‘z aksini topadi. “Moddiy ishlab chiqarish dunyosida “ilmiy menejment” imkoniyatlari haqida juda ko‘p munozaralar olib borilayotgan bir paytda, ularni ta’limni boshqarish va nazorat qilish muammolariga qo‘llash imkoniyatini aniqlash uchun menejmentning ushbu yanada samarali shakli bo‘lgan tamoyillarini o‘rganish maqsadga muvofiqdir” deb ta’kidlaydi. U pedagogik jamoaning samarali boshqarish faoliyati haqida “Boshqaruv, rahbarlik va nazorat jamoaviy mehnatning funksiyalaridir.

Bugungi kunda Yangi O‘zbekistonning iqtisodiy-ijtimoiy sohalarida ro‘y berayotgan tizimli o‘zgarishlar turli tashkilotlarida bo‘lgani kabi ta’lim muassasalarida ham mehnat madaniyatini shakllantirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda, ijtimoiy-madaniy makondagi o‘zgarishlarni isloh qilish uchun mehnat munosabatlari o‘zlashtirilmoqda va shu bilan jamoaning tashkilot sifatida g‘oyasi shakllanmoqda.

Yuqori mehnat unumdorligiga erishish yo‘llari harakatlarni boshqarish, loyihalarni boshqarish uslubi sifatida ko‘rib chiqila boshlandi. Biroq, I.Yu.Milkovski tadqiqotlarida “Yevropa mamlakatlarida “kollektiv” tushunchasi unchalik mashhur emas va salbiy semantik ma’noga ega, chunki u stereotiplarga to‘la, yevropaliklarga asosan faqat kollektivizm va kommunistik tizim qoldiqlarini eslatadi. Yevropada “kollektiv” tushunchasi o‘rniga “komanda”, “boshqaruv guruhi”, “ishchilar alyansi” tushunchalar qo‘llaniladi” deb keltiriladi.

Biroq, odatda “kollektiv” va “komanda” tushunchalari ajralib turadi. O‘zbek tilida “jamoat” uzoq muddatli tashkilot bo‘lib, rahbar tomonidan amalga oshiriladigan aniq tartibga solingan boshqaruv vakolatlariga ega, “komanda” esa faqat ma’lum bir loyihani amalga oshirish uchun yig‘iladi va uning barcha ishtirokchilari teng vakolatlariga ega. So‘nggi yillarda xorijiy va mahalliy kompaniyalarning o‘zaro ta’siri bir vaqtning o‘zida mahalliy leksikonga “tashkilot personal” tushunchasining kirib kelishiga olib keldi, bu orqali muassasa, korxona yoki ushbu tarkibning porofessional yoki boshqa xususiyatlarga ega guruhlar bo‘lgan xodimlarni tushunish odatiy holdir.

Uzoq vaqt davomida mamlakatimizda ta’limni boshqarish nazariyasi “maktabshunoslik doirasida eng yaxshi maktab rahbarlarining tajribasini umumlashtirish va shu asosda maktab ishlarini tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar tayyorlash bilan cheklangan” doirasida rivojlandi. Pedagogik jamoa maxsus mehnat jamoasi sifatidagi g‘oyalar XX asrning 20-30-yillaridayoq pedagogikada shakllangan bo‘lib, pedagogik diagnostika usullaridan foydalangan holda pedagogik jamoaning mehnat samaradorligi muammolarini o‘rganish asosan pedologiya fani doirasida amalga oshirildi. Ularning rivojlanishida o‘sha davrning taniqli pedagoglar S.T.Shatskiy, V.N.Soroka-Rosinskiy, A.S.Makarenko, P.P.Blonskiy, K.N.Kuznesov, P.A.Rudik,

A.G.Kalashnikov va boshqalarning hissalarini katta. Ushbu tadqiqotchi-pedagoglar o‘z asarlarida yosh avlodning ta’lim-tarbiyasi muammolarini hal etishda pedagoglar jamoasining yetakchi rolini alohida ta’kidlaganlar. A.S.Makarenkoga fikriga ko‘ra, o‘quvchilarga ta’sir qiluvchi asosiy omil bu yaxshi pedagogik jamoa edi.

1930-40-yillar oxirida G‘arb davlatlarida boshqaruv sohasidagi g‘oyalar ta’sirida jamoaviy ta’limning ustuvorligi yanada kuchaytirildi, pedagogik jamoaning kasbiy rivojlanishini ta’minlaydigan asosiy tamoyil - har bir a’zoning va butun jamoaning faoliyatini to‘liq nazorat qilish kabi avtoritar pedagogikaning rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratildi. Boshqa har qanday nazariya singari, jamoa nazariyasi, birinchi navbatda, qat’iy belgilangan va o‘zaro bog‘liq qoidalar to‘plami bilan tavsiflanadi.

A.S.Makarenko nuqtai nazariga ko‘ra jamoa “yagona maqsad, yagona harakat bilan birlashgan, uyushgan, boshqaruv organlari, intizom va mas’uliyat bilan jihozlangan erkin ishchilar guruhidir, jamoa sog‘lom kishilik jamiyatida mustaqil organizmdir”. Shuningdek A.S.Makarenkoning shaxs va jamoa muammosini hal qilishdagi asosiy yo‘nalish sifatida “shaxsga nisbatan jamoa butun jamoaning suverenitetini, shaxsning ixtiyoriy ravishda jamoada bo‘lish huquqini ta’minlaydi, jamoaning suverenitetidan kelib chiqqan holda shaxsdan unda bo‘lganida, so‘zsiz itoat qilishni talab qiladi”. A.S.Makarenkoga maktab jamoasi muammosini o‘rganar ekan, u o‘ziga xos pedagogik jamoa modelini ishlab chiqadi hamda jamoa faoliyatini tashkil etishning asosiy tamoyillarini asoslab beradi. Bu tamoyillar orasida umumiy jamoaviy maqsadlarning mavjudligi, rivojlanishga bo‘lgan doimiy harakatlanish, boshqa jamoalar, mamlakat hayoti bilan qiziqish, jamoaning o‘quvchilar hayotining barcha asosiy jabhalariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi, o‘quvchilarning birdamligi va uyushqoqligi, boshqaruv va o‘zini o‘zi boshqarish kiradi. Jamoaning rivojlanishi va mustahkamlanishi ko‘p jihatdan uning faoliyati mazmuni va dinamikasiga bog‘liq. A.S.Makarenko ***jamoa rivojlanish qonunini*** shakllantirdi, uning mohiyati shundaki, jamoa doimo oldinga siljishi, yangi va yangi yutuqlarga erishishi va o‘z a’zolarining rivojlanishi va shaxsiy shakllanishiga tobora kuchli ta’sir ko‘rsatishi kerak.

1950-60-yillarda V.A.Suxomlinskiy, E.G.Kostyashkin, K.F.Karmanov kabi maktab rahbarlarining yorqin tajribasida kollektiv pedagogika g‘oyalari yanada rivojlandi. Iste’dodli maktab rahbarlari oldingi pedagoglarning qarashlarini rivojlantirib, o‘ziga xos jamoa modellarini yaratdilar, har bir pedagogning o‘ziga xosligi ta’kidlagan holda uning har bir a’zosi bilan insonparvarlik tamoyili asosida ishlashni tashkil etdilar.

1970-80-yillarda pedagogik jamoa faoliyati va rivojlanishi bilan bog‘liq muammolarni o‘rganishga umumiy qiziqish kuchaydi. Bu o‘sha davrda yoppasiga umumiy o‘rta ta’limga o‘tish tufayli umumta’lim maktablari soni keskin oshdi. Miqdoriy ko‘rsatkichlarning keskin oshishi bilan ta’lim sifati yomonlashdi. Pedagogik adabiyotlarda bitiruvchilarni tayyorlash, o‘qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash sifati masalalari ko‘tarildi. 80-yillarning boshlarida maktabni isloh qilish masalasi dolzarb masalalardan biriga aylandi.

80-yillarning boshlari, sobiq ittifoq mamlakatlarida boshlangan qayta qurish munosabati bilan, maktabni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish tendensiya kuzatildi, bu albatta qiyinchiliklarsiz amalga oshmadi, avvalgi, avtoritar uslubni yo‘qotish boshlandi va maktablar demokratik institutlarga aylanishiga e’tibor qaratildi.

Jamoa tarkibida muallif ikkita tuzilmani ajratadi: tashkiliy va ijtimoiy-psixologik tuzilma. Tashkiliy tuzilma “o‘qituvchilar va maktab rahbarlari tomonidan o‘z xizmat vazifalarini bajarish jarayonida yuzaga keladigan mehnatdagi o‘zaro ta’siridan iborat. Vertikal qismdagi bu o‘zaro ta’sirlar asosan boshqaruv xarakteriga ega, gorizontall sohada esa – ko‘proq professional-pedagogik va kamroq darajada boshqaruv bilan bog‘liq bo‘ladi”.

Bizningcha, amaliy sharoitda ikkita bir xil pedagogik jamoa bo‘lishi mumkin emas. Jamoa doimiy rivojlanuvchi tizimdir. To‘g‘ri va maqsadli boshqaruv orqali jamoaning rivojlanishi va shakllanishi sodir bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Bobbitt, J.F., 1913. The supervision of city schools: The twelfth yearbook of the national society for the study of education. Bloomington, IL: Public School Pub.

2. Milkovskaya I.Yu., Kiseleva N.A. O pedagogicheskom kollektive. Voljskiy institut ekonomiki, pedagogiki i prava. Tekst nauchnoy raboty. 2019. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-pedagogicheskom-kollektive>
3. Borovkov S.Ye. Razvitiye otechestvennykh vzglyadov na problemy vnutrshkolnogo upravleniya v XIX–XX vv. // Mir nauki. 2016. T. 4. №5. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/36PDMN516.pdf> (data obrashcheniya: 27.05.2018).
4. Makarenko A.S. Syel vospitaniya. Organizatsionnoye stroeniye kollektiva. Perspektiva //Ped. soch.: V 8 t. - M.: Pedagogika, 1984. - T. 5, S. 232-233.
5. Shakurov, R. X. Sosialno-psixologicheskiye osnovy upravleniya. Rukovoditel i pedagogicheskiy kollektiv / R. X. Shakurov. - M.: Prosveshcheniye, 1990. -100 s.

МЕТОДЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Махкамова Дилафруз,

Преподаватель кафедры «Менеджмент образования»

Кокандского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье рассматривается уровень подготовки учащихся к выбору профессии, интерактивные методы, используемые в профориентационной работе, механизмы использования этих методов, процесс профессионального становления, значение профессиональной социализации в профориентации учащихся.

Ключевые слова: профессия, профориентация, профессиональная социализация, учащийся, школа, профессиональное становление, метод, профессиональное мастерство.

Цель профориентационной работы – подготовить подрастающее молодое поколение к осознанному выбору будущей профессии. А для выбора профессии

учащийся должен иметь возможность оценивать собственные возможности, владеть информацией о профессиях, которые его интересуют.

К начальному и в то же время чрезвычайно важному этапу процесса профессионального становления относится период выбора будущей профессии, то есть принятие конкретного профессионального решения. Готовить и воспитывать учащихся к выбору профессии необходимо посредством педагогических и психологических знаний, умений и квалификации. В этом процессе от человека требуются профессиональные знания. Для этого уместно предоставить пособия и раздаточные материалы для ознакомления с профессиями. Только тогда мы сможем осознанно направить учащихся к выбору профессии, предотвращая различные трудности и конфликты.

Известно, что любовь и вера в труд и профессию формируются по всем учебным предметам. Именно поэтому необходимо уделять особое внимание занятиям по технологическому образованию. Большое педагогическое значение имеет совмещение деятельности преподавателя предмета технологии с деятельностью учителей других учебных предметов и классного руководителя, связанной с социализацией учащихся путем ориентации их на профессию.

Преподавателю технологии необходимо дать учащимся представление об основах стратегии выбора профессии, различных факторах, которые нужно учитывать при выборе профессии, познакомить с требованиями, предъявляемыми к различным профессиям (профессионально важные качества), дать общую информацию о высших учебных заведениях, рынке труда и сформировать устойчивый интерес учащихся к определенным профессиям с учетом их личностных качеств, информировать студентов о негативных последствиях неправильного выбора профессии. Также необходимо дать понять учащимся, что выбор профессии только тогда будет правильным, когда он осознан, самостоятелен, когда ему предшествует длительная работа по самопознанию и изучению мира профессий. Очень важно, чтобы учащийся сам выяснил

необходимую информацию о путях приобретения профессии, её режиме, условиях труда и оплаты и т.д.

В целом вся профориентационная работа должна строиться таким образом, чтобы из диагностической она превратилась в развивающую, формирующую, диагностико-коррекционную для того, чтобы активизировать учащегося, сформировать у него стремление к самостоятельному выбору профессии с учётом полученных знаний о себе, своих способностях и перспективах их развития. Рассмотрим методы мотивирующие учащихся на профориентацию.

I. Метод «Мои мечты»

Мотивация является важной движущей силой, позволяющей человеку выполнять свою деятельность позитивно и удовлетворительно. Важно определить, какие профессии мотивируют учащихся, ориентируя их на карьеру. В этом случае источником мотивации учащегося к данной профессии является развитие его интересов и способностей.

Тип обучения: работа в малых группах, индивидуальная работа.

Цель: найти новые источники мотивации учащихся к выбору профессии.

Описание метода: Преподаватель предлагает учащимся представить и записать опыт осуществления деятельности, связанной с 2 или 3 профессиями, которыми они хотели бы заниматься. Например, «я как сотрудник ГИБДД слежу за автомобилями». Студенты смогут бесконечно фантазировать и даже записывать «утопические» идеи. При этом изначально игнорируются определенные ситуации и возможности, связанные с профессиональной деятельностью. Затем, разбиваясь на группы по два человека, студенты по очереди берут интервью друг у друга.

Содержание вопросов на собеседовании рекомендуется следующее:

1. Чего вы ожидаете от этого опыта работы?
2. Чему, по вашему мнению, можно научиться из этого опыта?
3. Проводили ли вы раньше эксперимент, подобный этому?
4. Что является наиболее важным аспектом этого эксперимента?

5. Как бы вы классифицировали желаемый профессиональный опыт? (профессия или хобби (интерес); материальное и идеальное; социальное и изолированное, причудливое или традиционное; реалистичное или нереальное и т. д.)

6. Какие могут возникнуть трудности?

7. Какие возможности профессионального развития предоставляет этот опыт?

8. Когда думаешь о реализации этого профессионального опыта, какие идеи формируются?

9. Какие способности или интересы вы считаете подходящими для данной профессиональной деятельности?

10. Как вы думаете, что вам нужно сделать, чтобы получить эту профессию? И другие вопросы.

После завершения собеседования студенты сравнивают общие черты и различия между желаемыми карьерами. Каждый учащийся формирует краткое резюме. В этом резюме выражено, какие нормы и характеристики, связанные с профессией, были изучены.

Необходимые материалы: бумага, ручка.

Дидактическое указание: этот метод рекомендуется использовать, когда учащиеся в классе уверены друг в друге. Не рекомендуется использовать этот метод, если учащиеся класса знакомы друг с другом непродолжительное время. Также результаты некоторых групп можно обсудить в классе и представить результаты.

Целевая группа: учащиеся 10-11 классов общеобразовательных школ.

Продолжительность: 3 часа.

II. Метод «Умный, но неудачный»

Согласно теории атрибутов Вейнера, успех и неудача зависят от факторов, связанных с внешней средой или внутренними личностными факторами человека,

а также от принципиально изменяющихся (стабильных и нестабильных) факторов. Благодаря упомянутым двум факторам создается приведенная выше схема с 4 полями. Приписывание успеха своим способностям приводит к повышению самооценки, а приписывание неудачи своим способностям приводит к снижению самооценки. Если человек винит в неудачах внешние причины, он упускает возможности самореализации. Если он обнаружит, что это связано с внутренними причинами, то в следующий раз он добьется успеха, если проанализирует свои ошибки и примет меры по их устранению.

Тип обучения: индивидуальная работа, работа в команде.

Цель: Обучение преследует две цели:

- 1) размышление и анализ негативного опыта;
- 2) превращение негативного опыта в положительные результаты обучения для подготовки к будущему.

Описание метода: преподаватель предлагает учащимся написать на листе бумаги неудачи, связанные с профессией. Учащиеся записывают причины сложившейся ситуации. В этом случае человек и ситуация должны быть показаны отдельно. В этом случае помогут следующие вопросы:

1. Что бы я изменил, а что нет?
2. Почему я виноват в неудаче, а почему нет?

После этого преподаватель представляет модель Вайнерта. Учащиеся смогут размышлять и анализировать причины, по которым они написали о неудаче, объяснить причины неудачи согласно приведенной таблице, прогнозировать свои действия и поведение.

Необходимые материалы: бумага, ручка.

Дидактические рекомендации: задача метода - определить причины неуспеха профессиональной деятельности и обеспечить систематичность знаний студентов о ней. В ходе этого учащиеся узнают о факторах, которые можно и нельзя изменить. Неудачу нельзя отрицать, напротив, ее можно рассматривать как потенциал позитивного развития.

Целевая группа: ученики 11 классов.

Продолжительность: 2 часа

III. Метод «Женская профессия – мужская профессия».

Учащиеся общеобразовательных школ имеют четкие представления о том, какую профессию выбрать, а какую не стоит выбирать. Иногда сложившиеся в обществе «неписанные правила» требуют от юношей и девушек выбирать профессию исходя из пола, а не способностей. Можно будет понаблюдать, как учащиеся студенты принимают эти «неписанные правила». 63.

Тип обучения: работа в малых группах, работа в команде.

Цель: расширить профессиональный спектр студентов; осознание профессиональных привилегий и возможностей; повышение осведомленности о гендерном разделении труда, его причинах и последствиях

Описание метода:

Учащиеся формируют список «женских и мужских профессий». В «Мужских профессиях» записывают варианты и возможности, которыми могут заниматься женщины в этих профессиях. Таким же образом напротив «женских профессий» записывают варианты и возможности, которыми могут заниматься мужчины. После этого учащиеся обсуждают результаты. Они выделяют положительные и отрицательные стороны разделения на «мужские и женские профессии». Цель метода – побудить людей понять, что данная неформальная классификация профессий является продуктом общественного сознания, сформировавшегося в обществе, и что официального запрета на занятие профессиями при наличии способностей и интереса не существует.

После формирования обоих списков в небольших группах анализируют возможность участия мужчин в списке женских профессий. Аналогичным образом анализируются и мужские профессии. Работая в команде,

⁶³А. К. Работа девушек в сетевой системе « Интеграция обездоленных людей на рынке труда » в Трирском регионе: Методы профориентации в работе девушек, Трир . 1999г. – С. 34 – 35.

представляются результаты работы небольшой группы и проводится командное обсуждение.

В процессе могут быть обсуждены следующие вопросы:

1. Все ли профессии перечислены? Для проверки рекомендуется ознакомиться со списком, приведенным в «Национальном классификаторе направлений подготовки, профессий и специальностей среднего специального профессионального образования» (<http://www.kasbtanla.uz/klasifikator/index>).

2. Почему некоторые профессии доступны только женщинам?

3. Чем отличаются женские и мужские профессии?

4. Известны ли вам случаи, когда женщины выполняли мужскую работу?

Какие преимущества и недостатки?

5. Что вы думаете об этой группе профессий?

Необходимые материалы: бумага, ручка.

Дидактические рекомендации: метод показывает, что у женщин и девушек формируются представления и решения о профессии раньше, чем у мужчин. Из-за недостатка информации или недостаточной пропаганды тех или иных профессий в обществе иногда не остается иного выхода, как выбрать «женскую профессию», не соответствующую способностям и интересам и принятую обществом. Интерес девушек к «мужской профессии» следует поддерживать, объясняя конкретные требования, положительные и отрицательные стороны профессии.

Целевая группа: учащиеся 10 классов.

Продолжительность: 1 час 30 минут.

Таким образом, методологическая интегративность имеет решающее значение в формировании представлений и представлений студентов о профессии.

Рекомендации

1. Гозиев Э., Мамедов К. Касб психологияси. – Т.: УзМУ, 2003. – 14. 6 (156) .

2. Юсупова Ф.И. Педагогико-психологические аспекты реализации индивидуального обучения студентов. Журнал «Народное образование». 2005. № 5. - стр. 90-93 .
3. Махмудова Д. Обеспечение связности и преемственности между элементами педагогической деятельности, связанными с ориентацией студентов на профессию. Журнал народного образования. 2022. Номер 3 . - 57 страниц.
4. Махмудова Д. Обеспечение связности и преемственности между элементами педагогической деятельности, связанными с профориентацией студентов. Журнал народного образования. Номер 3 . - 58 с.
5. Пеллетье Д. , Бюжо К., Нуазо Ж. Модель профессионального обучения ADVP (Активация развития профессионального и кадрового потенциала). Париж, 2003 год. – С. 12-19.
6. Вейнер Б. Мотивационная психология. Вайнхайм: Бельц. 1994. – С. 71-79 .
7. Крелхаус Л. Развитие через формирование Itinéraires на основе популярных концепций; (2004): Кто я – кем я хочу быть? Рабочая тетрадь для самоанализа, Франкфурт-на-Майне, 2014. -П. 162.
8. Захер К. «Карьера, достойная жизни» – практическое руководство по работе с досрочно бросающими школу, Берлин, Ваксманн, 2015. – П. 26.
9. Рабенштейн Р., Райхель Р., Танхоффер М. Набор методов, 4th Reflect, 11-е изд., Мюнстер, 4. 2014 . – П. 14.

Bolalik fenomeni. Bolalik chegaralari. Prenatal rivojlanish.

Qo‘qon davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

IRMATOVA MA’MURA DJURAEVNA

Annotasiya: maqolada go‘daklik davri bolalik fenomeni. Bolalik chegaralari. Prenatal rivojlanish..Tug‘ilishning psixologik jihatlari. Tug‘ilishga nisbatan tanqidiy qarash. xomilaning paydo bulishidan dunyoga kelgungacha bo‘lgan davr. Dunyoga kelganining birinchi kunlarida bolada-ovqatlanish, ximoyalanish va orientirovka reflekslari kabi shartsiz reflekslar sistemasi mavjud bo‘lishi korsatib otilgan.

Kalit sozlar: Fenomen , his - tuyg‘u , mohiyati , intellectual , mushohada , predmet , prenatal davr , terminal davr , rivojlanib borish.

Fenomen ([yun.](#): φαίνόμενον, [φαίω](#) *phainō* — „ko‘rsataman“) deb har qanday kuzatiladigan hodisaga aytiladi. Kundalik hayotda esa bu atama kamdan-kam kuzatiladigan [g‘ayrioddiy](#) hodisani anglatadi. Atamani zamonaviy [falsafaga Immanuel Kant](#) kiritgan.

Fenomen (yun. phainomenon — sodir bo‘luvchi) — 1) g‘ayrioddiy, kamdankam bo‘ladigan hodisa, fakt; 2) histuyg‘u tajribasi bilan payqaladigan hodisani anglatuvchi falsafiy tushuncha (bu ma’noda o‘z mohiyati jihatdan intellektual mushohada predmeta sifatida namoyon bo‘luvchi noumenning qaramaqarshisi). "F." atamasini Aristotel "ko‘rinuvchi", "tuyuluvchi" ma’nosida ishlatgan. Leybnits esa bu so‘zni tajribadan ma’lum bo‘lgan dalillarga nisbatan qo‘llagan. I. Kant F. tushunchasi yordamida mohiyatni hodisadan keskin ajratishga uringan va hodisani bilish mumkin, mohiyatni esa bilish mumkin emas deb hisoblagan (yana qarang [Mohiyat va hodisa](#)) Prenatal davr – bu xomilaning paydo bulishidan dunyoga kelgungacha bo‘lgan davr. Prenatal davr:. Terminal davr (1-13 xaftagacha; 2-13 dan 25 xaftagacha; uchinchi 26 xaftadan 38 xaftagacha).

Embrional bosqich – xomilaning 2 oyligigacha

Fetal bosqich – 3 oylikdan 9 oylikgacha (tugilguncha embrional davrda 6 hafta davomida xomilada qul, oyoq, barmoqlar, yuz, yurak, miya, o’pka va boshqa xayotiy muxim organlar yuzaga keladi. Embrional davr oxiriga kelib, embrion insoniy qiyofaga ega bo’ladi. 1 oylik xomilada ko’zlar mavjud bo’lib, u boshning yon qismlarida joylashgan. Yuz tuzilishi 2 oygacha bo’lgan davrda kun sayin o’zgaradi. Ichki organlar – o’pka, ovqat xazm qilish, chiqarish sistemalari shakllanadi, lekin xali faoliyat kursatmaydi. Fetal davrda organizmning ko’pchilik organ va sistemalari faoliyat kursata boshlaydi. Homila qimirlay boshlaydi, boshini ugiradi. Qovog’i qattiq yumilganiga qaramay, nigox tashlashga harakat qiladi, lablarini shivirlatadi. Og’zini ochadi, ozgina suyuqlik muxitida nafas olish mashqlarini bajaradi, surish xarakatlarini amalga oshiradi, xattoki katta barmog’ini surishi ham mumkin. 3- oyligida ko’z qorachig’i paydo bo’ladi, milkarida tishlar shakllanadi, qo’l va oyoq barmoqlarida tirnoq o’sa boshlaydi. Qalqonsimon, oshqozon osti bezlari, buyrak rivojlanadi, jigar ishlay boshlaydi. 12 – xaftaligida qovurga, umurtqa qattiqlashadi. Tana uzunligi 7,5 sm, ogirligi 14 g ni tashkil etadi. 4-oyligida tana uzunligi ortadi va natijada bosh oldingi oylarga nisbatan noproportional katta ko’rinmay qoladi. Yuzida lablari ko’rina boshlaydi. Yurak muskul kuchi ortib, yurak qisqarish chastotasi minutiga 120-160 urishga to’g’ri keladi

- oyligida xomilada (xvatatel’niy) ushlash refleksi yuzaga keladi, xolat xajmi va kuchi orta Bola qimirlaganda onasi uning tirsagi, tizzasi, boshini seza oladi.
- oyligida xomila uzunligi 30 sm, ogirligi 0,7 kg ga teng bo’ladi. Ko’z to’liq shakllanadi, qovoqlari ochilishi mumkin. Suyak sistemasi jadal rivojlanadi, sochlari o’sishda davom etadi. Bu davrda eng e’tiborli voqea miya o’sishidir. Bosh miya 6 marta kattalashadi, faoliyat ko’rsata boshlaydi. Miya o’sishi nafas olishi, uyqu va tetiklik jarayonlarining o’zaro mutanosib boshqarish imkonini beradi
- oyligida xomila ogirligi 1,5 kg ga teng bo’ladi, nerv sistemasining stimullashishi natijasida nafas olish, yutish funksiyalari boshqariladi. Vestibulyar apparat ishlay boshlaydi

- oyligida xomila og’irligiga xaftasiga 200 g dan qo’shib boradi, uning organizmi tashqi olam bilan uchrashuvga tayyorlana boshlaydi. Teri ostida yog katlam xosil bo’lib, u temperatura o’zgarishidan asraydi (dunyoga kelgan vaqtida). [8 oylik tug’ilgan bolalarda nafas olish bilan bog’liq bo’lgan qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun klinikada maxsus “Inkubatorlar” da boqiladi]. 8,5 oyligida ko’zini ochadi, qo’llarini ko’ra oladi
- oyga o’tganda xomilada uyqu va bedorlikning sutkalik sikli o’rnatiladi va eshitishning rivojlanishi tugaydi. Usishda davom etadi, boshi bilan pastga qarab ugiriladi. Xomiladan ximoya qatlami tushib, nozik soch qatlamlari surilib ketadi. Ona organizmidan xomilani turli kasalliklardan ximoya qiluvchi antitela o’tadi. Ogirlikning ortish temperaturasi pasayadi.

1953 yilda Virdjiniya Apgar standart baholash shkalasini ishlab chiqqach, vrachlar yangi tug’ilgan chaqaloq salomatligining xolatini tez va ob’ektiv baholash imkoniga ega bo’ldilar. Baholash tugilgandan 1 minut o’tgach o’tkaziladi va 5 minutdan so’ng takrorlanadi. Bola dunyoga kelishi davriga kelib, uning nerv sistemasi asosan tarkib topadi va tashqi dunyo bilan aktiv ravishda aloqalar o’rnatishga tayyor bo’ladi. Nerv sistemasining keyinchalik rivojlanib borishi miya og’irligining ortishida ifodalanadi. Miya og’irligi va tana og’irligi go’daklik davrida jadal rivojlanadi. Miya ogirligi 360-400 g dan 850-900 g gacha, tanasining ogirligi 2,5-3 kg dan 8,5-9 kg gacha, buy uzunligi 48-50 sm dan 70-75 sm gacha oshadi. Teri, ta’m bilish, xid sezish analizatorlari yaxshirok ishlaydi.

Dunyoga kelganining birinchi kunlarida bolada-ovqatlanish, ximoyalanish va orientirovka reflekslari kabi shartsiz reflekslar sistemasi mavjud bo’ladi. Biroq bu reflekslar bolaning atrof-muxit bilan aktiv o’zaro aloqasi uchun yetarli emas. Kattalarning yordamisiz bola o’z extiyojlaridan birontasini ham qondira olmaydi. Boshqa kishilar bilan bevosita kontaktda bo’lish bola ontogenezing asosi xisoblandi. Bu jarayonda esa bolada dastlabki shartli reflekslar hosil bo’la boshlaydi. (1- bo’lib bolada ovqatlanishdagi xolatga nisbatan shartli refleks tarkib topadi).

Kurish va eshitish analizatorlarining aktiv ishlashi bola psixik rivojlanishining muxim momenti hisoblanadi. Uning asosida esa “Bu nima?” orientirovka refleksining rivojlanishi ruy beradi. O’tkazilgan tadqiqotlarning kursatishicha, bu davrda bolaning emosiyalari kdchkdrishda ifodalanadi, kizarish, turli xarakatlar bilan birga kechadi. 2 oyligida bola kishining yuziga nigoxini tuplaydi, kullari, oyokdarini kimirlatadi, (nutqiy) tovush reaksiyalari paydo bo’ladi. Bu reaksiya esa **jonlanish kompleksi** deb yuritiladi. 3 oylik bo’lganida bola uzi uchun yaqin kishilarni ajrata boshlaydi, 6 oyligida ularni begonalardan farklay oladi.

Foydalangan adabiyotlar

- Vohidov M., Maktabgacha tarbiya psixologiyasi, T., 1970;
- Davletshin M., Krbiliyat va uning diagnostikasi, T., 1979;
- G‘oziyev E., Psixologiya fani XXI ayerda, T., 2002;
- G‘oziyev E., Psixologiya, T., 2003;
- Qodirov B., Layoqat psixologiyasi, T., 1989;
- Shoumarov G‘., Oila psixologiyasi, T., 2000;
- Karimova V., Ijtimoiy psixologiya, T., 1994.
- Ergash G‘oziyev.

СОЛНЕЧНАЯ ЭНЕРГИЯ.

Кучкаров Мавзуржон Хурсанбоевич

Старший преподаватель (PhD) кафедры физики и астрономии.

Бозоров Носижон Содикович

Доцент кафедры физики и астрономии.

Устаджалилов Х.А. Заместитель директора

по воспитательной работе, учитель физики

средней школы №41 города Коканда

Аннотация Солнечная энергия использует солнечный свет и тепло для производства возобновляемой или «зеленой» энергии. Наиболее распространенной формой солнечной энергии являются солнечные панели или фотоэлектрические элементы. На фотоэлектрических электростанциях они расположены почти вплотную, чтобы улавливать солнечный свет на больших полях. Вы также иногда увидите их на крышах домов и других зданий. Ячейки созданы из полупроводниковых материалов. Когда солнечные лучи попадают на клетки, они высвобождают электроны из их атомов. Это позволяет электронам проходить через ячейку и генерировать электричество.

Ключевые слова: Солнечная энергия, фотоэлектрические элементы, солнечные тепловые, аккумулятор.

Solar energy.

Kuchkarov Mavzurjon Khursanboevich

Senior Lecturer (PhD) at the Department of Physics and Astronomy.

Bozorov Nosirjon Sodikovich

Associate Professor of the Department of Physics and Astronomy.

Abstract Solar energy uses sunlight and heat to produce renewable or "green" energy. The most common form of solar energy is solar panels or photovoltaic cells. In

photovoltaic power plants, they are positioned close together to capture sunlight over large fields. You will also sometimes see them on the roofs of houses and other buildings. The cells are made from semiconductor materials. When the sun's rays hit cells, they release electrons from their atoms. This allows electrons to pass through the cell and generate electricity.

Key words: solar energy, photoelectric elements, solar heat, battery.

Энергосбережение, Солнечная энергия

В гораздо большем масштабе солнечные коллекторы могут производить электроэнергию для тысяч людей одновременно. Солнечно-тепловые электростанции используют различные методы для производства электроэнергии с использованием солнца. Энергия Солнца используется для кипячения воды, которая, в свою очередь, приводит в действие паровую турбину, вырабатывающую энергию аналогично угольной или атомной электростанции.

Солнечная энергия: плюсы и минусы

Солнечная энергия имеет плюсы и минусы. Важно найти энергию, которая подойдет именно вам, и определение того, впишется ли солнечная энергия в ваш повседневный образ жизни, является приоритетом. Вот некоторые факторы, которые следует учитывать при принятии решения о том, какой вариант энергии подойдет именно вам.

Преимущества энергии		солнечной		Недостатки солнечной энергии	
Снижает электроэнергию	ваши	счета	за	Дорогие инвестиции	первоначальные
Экологически чистый				Ночью это не работает	
Приближает нас к независимости				Ограниченное хранение энергии	
Устойчивый				Пространственные ограничения	
Низкие расходы				Разве это не 100% отсутствие загрязнений?	
Преимущества электросети				Зависит от местоположения	

Преимущества

Преимущества энергоснабжения вашего дома солнечной энергией многочисленны, но мы сузили список до самых важных. Вот некоторые преимущества перевода вашего дома или бизнеса на солнечную энергию.[1]

Снижает ваш счет за электроэнергию

Сокращение ежемесячных счетов за электроэнергию является приоритетом в большинстве домов, а производство собственной энергии с помощью энергии солнца — это простой способ сократить счета за электроэнергию.

Солнечная энергия не только экономит деньги, но и помогает вам зарабатывать больше. Некоторые системы солнечной энергии являются кандидатами на льготы, скидки и федеральные налоговые льготы на уровне штата. Чтобы соответствовать требованиям, система должна быть сертифицирована Корпорацией Solar Rating and Certification Corporation (SRCC) или аналогичной службой, одобренной правительством вашего штата.[2] Поскольку вы выбираете более безопасный и экологичный вариант электроэнергии, правительство вознаградит вас. Благодаря снижению налогов вы сможете сэкономить на установке.

Экологически чистый

Солнечная энергия имеет гораздо меньше выбросов углекислого газа, чем стандартные формы незеленой энергии, которые в значительной степени зависят от ископаемого топлива. Выбросы парниковых газов незначительны, поскольку солнечная энергия не использует сжигание топлива. Каждый киловатт-час (кВтч) солнечной энергии существенно снижает выбросы парниковых газов, таких как CO₂, и других опасных загрязнителей, таких как оксиды серы, оксиды азота и твердые частицы .[3] Чем больше людей выберут возобновляемую энергию, тем чище будет наш воздух.

Подводит нас к энергетической независимости

Ограниченные ресурсы, такие как ископаемое топливо, однажды исчерпаются и не смогут быть заменены, но солнце будет светить еще 5

миллиардов лет или около того. Сохранение независимости позволит нашим возобновляемым ресурсам расти по мере дальнейшего развития технологий и поиска новых способов внедрения возобновляемых источников энергии в повседневную жизнь.

Устойчивый

Солнечная энергия может быть стабильным ресурсом в течение миллиардов лет. Это самый богатый энергетический ресурс на Земле: на Землю постоянно попадает 173 000 тераватт солнечной энергии. Это более чем в 10 000 раз превышает общее потребление энергии в мире.[4]

Низкие расходы

На большинство систем солнечной энергии предоставляется очень расширенная гарантия — иногда до 25 лет. Техническое обслуживание обычно требует только ежегодной очистки, а солнечные фотоэлектрические и солнечные тепловые части необходимо заменять примерно каждые 10 лет. В нем нет движущихся частей, поэтому меньше того, что может сломаться или пойти не так. Поскольку солнечные энергетические системы просты в обслуживании, вам не придется тратить слишком много времени на ремонт. Это также делает системы солнечной энергии привлекательным выбором для людей, которые не могут ремонтировать или обслуживать бытовую технику.

Преимущества электросети

Поскольку солнечная энергия создает меньшую нагрузку на электросеть, некоторые штаты США предлагают политику чистого учета. Политика чистых измерений позволяет тем, кто производит солнечную энергию, продавать излишки электроэнергии коммунальным предприятиям по розничным ценам и получать кредит на свои счета за коммунальные услуги. Этот кредит компенсирует потребление электроэнергии клиентом в другое время дня или года, что уменьшает количество электроэнергии, которую вам необходимо получить (и оплатить) от коммунального предприятия. (4)

Недостатки

Хотя существует множество причин перейти на экологически чистые возобновляемые источники энергии, солнечная энергия подходит не всем.

Существенные первоначальные инвестиции

Первоначальная установка солнечной энергетической системы может оказаться довольно дорогостоящей. Каждая компания предлагает разные варианты цен. Стоимость может варьироваться в зависимости от вашего местоположения, количества необходимых солнечных панелей, требований к установке и оплаты труда. Для некоторых домохозяйств это может быть затруднительно, и получение кредита или накопление задолженности по кредитной карте может быть единственным вариантом покупки.

Не работает ночью

Солнечная энергия зависит от коммунальных сетей для выработки электроэнергии в ночное время, когда солнце не светит. Некоторые системы солнечных батарей имеют дополнительную резервную батарею, но не все доступны с этой опцией. Поэтому, когда солнце не светит, вам придется полагаться на энергосистему, как и всем остальным.

Хранилище энергии

Если вы не используете солнечную энергию немедленно, ее придется хранить на батареях, что может быть дорогостоящим и занимать много места. Эти аккумуляторы заряжаются в течение дня, чтобы у вас была энергия для использования ночью.

Пространственные ограничения

Чем больше электроэнергии вам нужно, тем больше солнечных панелей вам понадобится, что приведет к увеличению пространства, которое вам придется использовать. Не на всех крышах достаточно места для установки того количества солнечных панелей, которое хотят или требуют клиенты. Солнечные панели также можно хранить во дворе, но для этого требуется доступ к большому количеству солнечного света, поэтому двора с деревьями будет недостаточно.

Местоположение имеет значение

Хотя солнце является обильным источником энергии, его интенсивность и доступность могут различаться по всему миру. В зависимости от того, где вы живете, погодные условия могут быть более дождливыми и облачными, чем в других местах. В некоторых частях мира, например на Аляске, зимой солнце не будет появляться в течение нескольких дней, что может стать проблемой для тех, кто полагается на источники солнечной энергии.

Солнечные затмения также могут оказывать влияние на генераторы солнечной энергии. Во время затмения тем, у кого есть солнечные системы, придется получать энергию из других источников электроэнергии, чтобы восполнить уменьшение солнечной энергии .[6]

Если вы живете в районе с низким солнечным светом, планирование – это все. Имейте достаточную резервную батарею, чтобы пережить темные времена.

Подходит ли вам солнечная энергия?

Поскольку потребители энергии обращаются к более возобновляемым и экологически чистым вариантам энергии, важно различать их плюсы и минусы. Прежде чем переходить на новый, более экологичный источник энергии, постарайтесь установить бюджет, который будет доступен вам и вашей семье. Затем подсчитайте, во что обойдется вам вариант использования солнечной энергии в долгосрочной перспективе и сколько он сэкономит с течением времени. Составьте список плюсов и минусов, персонализированный специально для вас и вашей семьи, чтобы вы могли лучше понять, какие варианты для вас более выгодны по сравнению с другими.

Ресурсы:

1. What Is Solar Energy?
<https://justenergy.com/blog/what-is-solar-energy/>
2. Energy Star, Федеральные налоговые льготы: системы солнечной энергии, получено с:
https://www.energystar.gov/about/federal_tax_credits/solar_energy_systems
3. Energy.gov, Преимущества солнечной энергии в жилых домах, получено по адресу: <https://www.energy.gov/energysaver/benefits-residential-solar-electricity> .

4. Национальное управление океанических и атмосферных исследований, Энергия на сфере, получено из:
5. Национальная конференция законодательного собрания штата, 20 ноября 2017 г., Политика штата в области сетевых измерений, получено с сайта: <http://www.ncsl.org/research/energy/net-metering-policy-overview-and-state-legislative-updates.aspx>
6. Управление энергетической информации США, 28 декабря 2017 г., Солнечное затмение 21 августа повлияет на фотоэлектрические генераторы по всей стране, получено с: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=34312>
7. В.Э.Степанов. Возобновляемые источники энергии на сельскохозяйственных предприятиях М. ВО-Агропромиздат, 1988. 122 с.
8. Теплотехника. - под ред. А.П.Басканова. М., «Энергоиздат», 1982 с. 130-137.
9. Ю.Н.Якубов. «Аккумуляция энергии солнечного излучения». Т., «Фан», 1981 100 с.

TALABALARNING UMUMIY MADANIY VA KASBIY

TAYYORGARLIGIDA JISMONIY MADANIYATNING AHAMIYATI

Tojiyeva Yoqutxon Baxromjon qizi

Farg’ona viloyati, Buvayda tumani

1-umumiy ta’lim maktabi o’qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada shaxsning jismoniy madaniyatini shakllantirish, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish usullaridan mustaqil, uslubiy jihatdan to'g'ri foydalanish vositalarini o'zlashtirish, to'liq jismoniy tayyorgarlikni ta'minlash uchun tegishli jismoniy tayyorgarlik darajasiga erishishga tayyorlikni shakllantirish masalalari atroflicha tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *jismoniy madaniyat, sport, jismoniy faoliyat, jismoniy mashqlar, jismoniy tarbiya, kasbiy-amaliy jismoniy tarbiya.*

Jismoniy madaniyat umuminsoniy madaniyatning uzviy qismi, uning alohida mustaqil sohasidir. Shu bilan birga, bu inson faoliyatining o'ziga xos jarayoni va natijasi, shaxsni jismoniy takomillashtirish vositasi va usulidir [1]. Jismoniy madaniyat shaxsning mayl shaklida orttirilgan hayotiy jihatlariga ta'sir qiladi, ular genetik darajada

meros bo'lib, tarbiya, faoliyat, atrof-muhit va jamiyat ta'sirida barcha hayotiy faoliyat jarayonida shakllanadi. Jismoniy madaniyat ijtimoiy faol foydali faoliyat orqali muloqot, o'yin, o'yin-kulgi va individual o'zini namoyon qilishning muayyan shakllarida ijtimoiy (ommaviy) ehtiyojlarni qondiradi.

Jismoniy madaniyat o'z mohiyatiga ko'ra salomatlik, jismoniy va aqliy faoliyatni optimallashtirishdan tashqari, zarur ko'nikmalar va harakat qobiliyatlarini, jismoniy fazilatlarni rivojlantirishga imkon beradigan turli xil jismoniy mashqlar shaklida ratsional harakatga ega.

Jismoniy madaniyat moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmui bilan ifodalanadi. Birinchisiga sport inshootlari, inventar, maxsus jihozlar, sport anjomlari va tibbiy yordam kiradi. Ikkinchisiga quyidagilar kiradi: ma'lumotlar, san'at asarlari, turli sport turlari, o'yinlar, jismoniy mashqlar to'plami, jismoniy tarbiya va sport faoliyati jarayonida inson xatti-harakatlarini tartibga soluvchi axloqiy me'yorlar va boshqalar. Rivojlangan shakllarda jismoniy madaniyat estetik qadriyatlarni (jismoniy ta'lim paradlari, jismoniy tarbiya tadbirlari, sport namoyishlari) hosil qiladi.

Jismoniy madaniyat jamiyat madaniyatining bir qismi bo'lganligi sababli, u, birinchi navbatda, umumiy madaniy ijtimoiy vazifalarni bajaradi. Bularga tarbiyaviy, kognitiv, qadriyatga yo'naltirilgan, kommunikativ, iqtisodiy va boshqalar kiradi. Ularning umumiy xususiyatlaridan kelib chiqib, ularni quyidagi guruhlariga birlashtirish mumkin:

1. Yoshi, jinsi, sog'lig'i holati, jismoniy rivojlanish darajasidan qat'i nazar, barcha odamlarning tanasining umumiy rivojlanishi va mustahkamlanishi (jismoniy sifat va qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish, harakat qobiliyatlarini yaxshilash, sog'lig'ini yaxshilash, involyutsiya jarayonlarini kamaytirish; va boshqalar.);

2. Odamlarni mehnatga, vatan himoyasiga jismoniy tayyorlash (jismoniy madaniyatning safarbarlik funktsiyasi, kasbiy-amaliy jismoniy tarbiya);

3. Odamlarning faol dam olishga, bo'sh vaqtga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, bo'sh vaqtdan oqilona foydalanish (yomon odatlardan chalg'itish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish);

4. Shaxsning irodaviy jismoniy qobiliyatlari va harakat imkoniyatlarini optimal darajadan maksimal darajagacha rivojlantirish;

5. Jismoniy tarbiyaning iqtisodiy ahamiyati ishchilar orasida kasallik va jarohatlanish darajasining pasayishi, ularning mehnat unumdorligining oshishi va uzoq umr ko'rishi, shu jumladan mehnat muddati bilan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining natijasi jismoniy tayyorgarlik va vosita mahoratining mukammallik darajasi, hayotiylikning yuqori darajasi, sport yutuqlari, axloqiy, estetik, intellektual rivojlanish va ijtimoiy faollikdir.

Jismoniy madaniyat o'quv predmeti sifatida murakkab tuzilishga ega bo'lib, u o'quvchilar tanasining fiziologik tizimlariga ta'sir qilishni, jismoniy va axloqiy-irodaviy fazilatlarni yaxshilashni, psixologik barqarorlikni, o'quvchilarning neyro-emotsional va aqliy sohalariga ta'sir qilishni o'z ichiga oladi. Bu kelajakdagi mutaxassislariga bilim berish va ularda ishlab chiqarish faoliyati sharoitida jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy ahamiyatini chuqur tushunishni shakllantirishga qaratilgan o'qituvchilarning mas'uliyatli nazorati va rahbarligi ostida talabalarga rejali, tizimli ta'sir qilish va ular asosida shaxsning jismoniy madaniyatini shakllantirish jarayonidir [2].

Jismoniy tarbiya oliy o'quv yurtida o'quv fani sifatida mazmuni, mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha umumta'lim maktabidagi jismoniy tarbiya darslaridan keskin farq qiladi. Jismoniy madaniyat - bu shaxsning ijtimoiy va madaniy mavjudligining asosi, uning umumiy va kasbiy madaniyatining tubdan o'zgarishi. Ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning yaxlit natijasi sifatida u insonning sog'lig'i, jismoniy imkoniyatlari, turmush tarzi va kasbiy faoliyatiga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi va bilimlar, e'tiqodlar, qadriyat yo'nalishlari birligida va ularni amaliy amalga oshirishda namoyon bo'ladi.

Jismoniy madaniyat bo'yicha o'quv jarayonining kasbiy yo'nalishi bog'lovchi, muvofiqlashtiruvchi va faollashtiruvchi rol o'ynagan dasturning barcha bo'limlariga kiritilgan.

Kasbiy amaliy jismoniy madaniyat tufayli ma'lum bir kasbni muvaffaqiyatli egallash va ishni samarali bajarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Talabalar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish zarurati yoshlarning ehtiyojlari va shaxsiy huquqlari, ularning rivojlanishining yosh va individual xususiyatlari, doimiy o'zgarib turadigan turmush sharoitlari, shuningdek, jamiyatning "ijtimoiy tartibi" bilan belgilanadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashdan iborat.

Bu tartib bo'lajak mutaxassislar umumiy va kasbiy madaniyatga, jismoniy va ruhiy salomatlikka, yuksak samaradorlikka, jamiyatning madaniy salohiyatini o'zlashtirish va boyitish qobiliyatiga ega bo'lishlarini nazarda tutadi. Kasbiy qo'llaniladigan jismoniy madaniyat vositalarining mazmuni va tarkibi, ulardan foydalanish tartibi mehnat jarayonining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Demak, jismoniy madaniyatni natijalari jamiyat va shaxs uchun foydali bo'lgan inson madaniy faoliyatining alohida turi sifatida ko'rib chiqish kerak. Ijtimoiy hayotda, ta'lim, tarbiya tizimida, mehnatni tashkil etishda, kundalik turmushda, sog'lom dam olishda, jismoniy madaniyat o'zining ta'lim, tarbiya, sog'lomlashtirish, iqtisodiy va umumiy madaniy ahamiyatini namoyon qiladi, bunday ijtimoiy harakatning paydo bo'lishiga, jismoniy madaniyat harakati, ya'ni, jismoniy madaniyat qadriyatlaridan foydalanish, tarqatish va oshirish bo'yicha odamlarning birgalikdagi faoliyatiga yordam beradi.

Jismoniy ta'lim-tarbiya. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab ta'lim va tarbiya tizimiga kiritilgan u odamlarning jismoniy tayyorgarligining asosini - hayotiy harakat qobiliyatlari va qobiliyatlari fondini egallashni, ularning jismoniy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishni tavsiflaydi. Uning muhim elementlari harakatlardir:

- gimnastika mashqlari tizimi va ularni bajarish qoidalari, ular yordamida harakatlarni differensial boshqarish va ularni turli kombinatsiyalarda muvofiqlashtirish qobiliyati shakllanadi;

- ochiq maydonda harakatlanishda (yurish, yugurish, suzish, konkida uchish, chang'ida uchish va boshqalarning asosiy usullari), to'siqlarni engib o'tishda, uloqtirish, og'irlikni ko'tarish va ko'tarishda kuchlardan oqilona foydalanish mashqlari tizimi;

- to'p "maktab"i (voleybol, basketbol, futbol, tennis va boshqalar).

Jismoniy rivojlanish - bu biologik shakllanish jarayoni, inson hayoti davomida tananing tabiiy morfologik va funktsional xususiyatlarining o'zgarishi (uzunligi, tana vazni, ko'krak qafasi aylanasi, o'pkaning hayotiy sig'imi va boshqalar).

Jismoniy rivojlanish muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lib, inson salomatligi bilan chambarchas bog'liq. Salomatlik nafaqat yoshlarning har tomonlama barkamol rivojlanishini, balki hayotdagi umumiy farovonlikni tashkil etuvchi kasbni egallash muvaffaqiyatini belgilovchi yetakchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Shaxsiy jismoniy rivojlanishni o'rganishda tashqi tekshirish usullari va morfologik va funktsional ko'rsatkichlardagi o'zgarishlar qo'llaniladi 3].

Jismoniy rivojlanishni boshqarish mumkin. Jismoniy mashqlar, turli sport turlari, muvozanatli ovqatlanish, mehnat va dam olish jadvali yordamida jismoniy rivojlanishning yuqoridagi ko'rsatkichlarini kerakli yo'nalishda o'zgartirish mumkin. Jismoniy rivojlanishni boshqarishning asosi jismoniy mashqlarning biologik qonuni va tananing shakllari va funktsiyalarining birligi qonunidir. Shu bilan birga, jismoniy rivojlanish genetika (irsiyat) qonunlari bilan ham belgilanadi, bu esa insonning jismoniy rivojlanishiga yordam beradigan yoki aksincha, to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida hisobga olinishi kerak. Jismoniy rivojlanish jarayoni ham yosh gradatsiyasi qonuniga bo'ysunadi. Shuning uchun bu jarayonga aralashish mumkin, faqat turli xil yosh davrlarida tananing xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda nazorat qilish uchun: shakllanish va o'sish, shakllar va funktsiyalarning eng yuqori rivojlanishi, qarish. Bundan tashqari, jismoniy rivojlanish organizm va atrof-muhitning birligi qonuni bilan bog'liq bo'lib, insonning yashash sharoitlariga, jumladan, iqlim va geografik muhitga ham bog'liq. Shuning uchun jismoniy tarbiya vositalari va usullarini tanlashda ushbu qonuniyatlarning ta'sirini hisobga olish kerak.

Jismoniy tayyorgarlik - bu insonning kasbiy yoki sport faoliyatini o'zlashtirishi yoki bajarishi uchun zarur bo'lgan harakat harakatlarini bajarishda erishilgan jismoniy tayyorgarlik natijasidir.

Asosiy jismoniy fazilatlarning diversifikatsiyalangan rivojlanish darajasini aniqlash: chidamlilik, moslashuvchanlik, tezlik, muayyan testlar va nazorat mashqlari

va boshqalar qo'llaniladi. Bu bo'lishi mumkin: qisqa va uzoq masofalarga yugurish, barda tortish mashqlari, tik turgan holda qo'llarni egish va kengaytirish, tik sakrash va boshqalar. Sinovlar natijalariga ko'ra sportning istalgan turi bilan shug'ullanadigan yoki umumiy jismoniy tayyorgarlik guruhlarida va mustaqil ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchilarning jismoniy tayyorgarligi darajasi va sport shakli baholanadi 3].

Jismoniy tarbiyaning quyidagi *vositalaridan foydalaniladi*: jismoniy mashqlar, tabiatning tabiiy kuchlari (quyosh, havo va suv, ularning qattiqlashuv ta'siri), gigienik omillar (shaxsiy gigiena - kun tartibi, uyqu gigienasi, ovqatlanish, mehnat, tana gigienasi, sport kiyimlari, poyabzallar, jismoniy mashqlar joylari va boshqalar), ularning kompleks ta'siri eng katta sog'lomlashtirish va rivojlanish ta'sirini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Физическая культура студента [Текст]: учебник для студ. вузов / М. Я. Виленский [и др.]; ред. В. И. Ильинич. - М.: Гардарики, 2003. - 447 с.
2. Проходовская, Р.Ф. Эффективность влияния двигательной активности на состояние здоровья студентов [Текст] / Р.Ф. Проходовская, И.И. Плотникова // Материалы междунар. науч.-практ. конф., посвященной 50-летию каф. физ.воспитания и спорта ВлГУ (13 – 14 декабря 2014., Суздаль). – Владимир: ВлГУ, 2014. – С.223-226.
3. Гришина, Ю.И. Общая физическая подготовка. Знать и уметь [Текст]: учебное пособие / Ю.И. Гришина. – Изд. 3-е. – Ростов н\Д: Феникс, 2012. - 249 с.: ил.

4-Sho`ba Bozor munosabatlari sharoitida umumiy ta’lim menejmentida innovatsion ta’lim va raqamli texnologiyalar qo‘llanilishining zamonaviy tendensiyalari va xorijiy tajribalar.

**TA'LIM RAXBARLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH**

Radjabova Gavxar Umarovna

Ta’lim menejmenti kafedrası dotsenti

Qo’qon davlat pedagogika instituti

r.gavxar69@gmail.com +998902925459

<https://orcid.org/0000-0002-4412-5708>

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada xodimlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning bugungi kundagi imkoniyatlari keltirilgan. Maqolada xodimlarning kasbiy kompetentligini oshirish usullari hamda xodimlarning asosiy bajaradigan vazifalari tahlili keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida xodimlarning bilim, ko’nikma va malakalarini oshirish usullari tahlil qilingan.

KALIT SO`ZLAR: Xodim, axborot, kompetentlik, texnologiya, korxona, tizim, boshqaruv, malaka, omil, raqamli, kommunikatsiya, boshqaruv, faoliyat

ANNOTATION. This article discusses the opportunities of using digital technologies in improving employees' professional competence. It highlights methods for enhancing employees' professional competence and analyzes the main tasks performed by employees. The article also analyzes methods for enhancing employees' knowledge, skills, and abilities using digital technologies.

KEYWORDS: Employee, information, competence, technology, company, system, management, skill, experience, digital, communication, activity.

Maktabda ta’lim-tarbiya jarayonini namunali tashkil etish zamonaviy tamoyillarga asoslangan boshqarishning yangi yondoshuvlari va usullarini qo’llash zarur. Zamonaviy

talablarga javob beruvchi sifatli ta’lim xizmatlarini ta’minlash jarayonida barcha hodimlarning faol ishtirok etishi talab qilinadi. Jamoa azolari tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarda ta’lim xizmatlarini faollashtirishning barcha jihatlari namoyon bo’lib borishi lozim. Shu ma’noda boshqaruvda asosiy kompetensiyani tushunish, uni qo’llash usullari, shakllari, vositalaridan maktab direktori to’liq habardor bo’lishi juda muhim.

Hozirgi globallashtirish davrida fan-texnika rivojlanishi umumta’lim maktablarida olib boriladigan katta islohotlar ta’lim-tarbiyaning mazmunini o’zgartirishni, shuningdek, ta’lim tizimini bugungi zamon talablari asosida boshqarishni talab etmoqda.

Bugungi ta’lim ishtirokchilari bundan 10 yil oldingi ta’limiy dunyoarashdan, o’zlarining o’quvchilariga, ta’limga bo’lgan munosabatlarini yangicha fikrlash va muloqot qilish orqali tashkil etmoqdalar. Demak, bugungi pedagog hodimlarni boshqarishda yangicha uslubga ega bo’lgan har tomonlama rahbarlik kompetentligini o’zida mujassamlashtirgan shaxs boshqarishini jamiyatning o’zi talab etmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko’lamli boshqaruv islohotlarida davlat boshqaruvining turli sohalarida boshqaruv hodimlarini bilim va malakasini rivojlantirish, bu boradagi yondoshuvlarni qayta ko’rib chiqish, ularni tayorlashning mazmuni va texnologiyalari bilan bog’liq muammolar kundan-kunga dolzarblashib bormoqda. Bunday yondoshuvlardan biri sifatida dastlab korporativ boshqaruv va personalni boshqarishda o’z aksini topgan kadrlarni tanlash, baholash, o’qitish va rivojlantirishni jamlagan kompetentli yondoshuvdan foydalanish tavsiy etilmoqda.

Boshqaruvdagi mutaxassislarining aksariyati lavozim bo’yicha o’sishda kasbiy samaradorlikka erishish malakasini oshirishga tayanadi. Bunda muayyan tashkilotning rahbari kadrlarning salohiyatini aniq baholay olishi, qobiliyatini yo’naltirish va qo’shimcha bilim va malaka oshirishni tashkil qilishi ushbu tashkilot hodimlarining lavozim bo’yicha o’sishiga zamin yaratadi.

Ayniqsa, tashkilot amaliy tajribalardan kelib chiqqan holda hodimlarning malakasini oshirish, oliy ta’lim muassasalarida o’qitilmaydigan boshqaruv mahorati sirlarini o’rgatib borishi muhim hisoblanadi

Kompetentlik eng yaxshi rahbar bo`lishning, jamoa bilan va hamjihatlikda, boshqalar bilan hamkorlikda ishlashning muhim shartidir. Har qanday ishda ham jamoaviy yoki hamkorlikda faoliyat olib borish, uning samaradorligini ta`minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Shuning uchun ham Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev maktab ta`limini rivojlantirish masalalari yuzasidan o`tkazgan videoselektor murojaatnomasida: “Mamlakatimizda ilmfanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma`naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash bizning eng oliy maqsadimiz. Ta`lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo`q. Har bir rahbar o`z ish uslubini o`zgartirsa, maktabda, qishloqda, mahallada o`zgarish bo`lsa, davlat ham rivojlanadi”, -deb ta`kidlaganlar

Jamiyat va davlatga faol ijodiy bilimni, ta`limni, rivojlanishni davom ettirishga qodir mutaxassislar zarur. Ular marakkab hayotiy va kasbiy muammolarni amaliy hal qilish salohiyatiga ega bo`lishlari lozim. Bu esa olingan bilimlar, malakalar va mahorat bilan birga, qo`shimcha sifatlarga bog`liqlik, ularni ifodalash uchun “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari qo`llaniladi.

Hozirgi globallashtirish davrida oldingi bilimlar, malakalar va ko`nikmalarning ta`lim paradigmasida asta-sekin insonning global dunyoga kirishi, unga samarali moslashishi vazifalariga munosib ta`limning yangi maqsadlari bilan boyib bormoqda. Bunday jarayonda kompetentli yondoshuv bilimlar, malaka va ko`nikmalarni bekor qilmaydi, aksincha, amaliyotdagi bilimlar, malaka va harakatlar o`rtasidagi munosabatlarning o`zaro bir-biriga bog`liqligini shart qilgan holda bu paradigmani rivojlantiradi.

Buyuk Britaniya umumta`lim maktablarida va umuman barcha boshqaruvlarda bir shior bor: bilimlar, malaka va ko`nikmalarsiz kompetentlik mavjud emas. Haqiqiy o`z kompetentligiga ega boshqaruvchi biror ishni rejalashtirayotganda barcha hodimiga hodim emas, shaxs sifatida qarab teng ishtirokchilar sifatida ishtirok etishini xohlashadi, birgalikda muayyan muammoni hal qilishadi.

Ingliz maktablarida rahbar va hodim yo`q, ular bir-birlariga faqat kamkasb sifatida munosabatda bo`lishadi. Chunki ular o`zaro hurmatdan zavqlanishni hoqlashadi. Bu maktablarda rahbar yoki unga qaram hodim emas, “yaxshi” yoki “yomon” odam bor.

Ingliz umumta`lim makhtalarida hodimlaridan talab qilinadigan yagona hislat: o`ziga bo`lgan ishonchdir. Insonni o`ziga bo`lgan ishonchi yuqori bo`lsa, barcha muvafaqqiyatlar eshigi ochiladi deb hisoblashadi.

Qolaversa, Buyuk Britaniya umumta`lim maktablarida hodimlarning samarali usullari, ko`nikmalari, o`z vazifalarini samarali bajarish yo`llarini almashinish va shu orqali malaka va ko`nikma hosil qilish uchun har kuni hodimlar o`rtasida ma`lum miqdorda mashg`ulotlar (bir kunlik konferensiyalar, yakka faoliyatlar, qisqa kurslar, mavzu mutaxassisleri tomonidan rasmiy uchrashuvlar, jamoaviy faoliyatlar) o`tkaziladi. Bu bilan hodimni o`z iqtidorini namoyon etishga imkon beriladi. Bu mashg`ulotlarda ta`limni samarali va qiziqarli tashkil etish ko`nikmalari o`rganiladi, o`qituvchining mahorati namoyish etiladi.

Rossiya Federatsiyasida boshqaruv kompetentligi haqida o`zgacharoq qarash mavjud: Ularda rahbar va ijrochi qatiiy belgilangan vazifani bajaradi. Boshqaruvchining vazifasi ish kunini, o`zaro uchrashuvlarni oldindan rejalashtirish, muammolar haqida o`ylash va bu bog`liq qarorlar qabul qilishdan iborat. Boshqaruvchi bir vaqtning o`zida ko`pgina muammolarni hal qila oladigan qobiliyat va ko`nikma egasi hisoblanib, shu bilan birga u ko`pgina insonlar bilan muloqot qiladi. U tashkiliy ishlarni javobgarligini ijrochidan talab qiladi. Haqiqiy kompetentiga ega boshqaruvchi har qanday vaziyatda “Ha” deb javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Radjabova, Gavxar Umarovna. "OLIY TA'LIM MUASSASALARINING TA'LIM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH BOSHQARUVINI TAKOMILLASHTIRISH." *Oriental Art and Culture* 4.3 (2023): 725-731.

2. Umarovna, Radjabova Gavxar. "ESSENCE AND FEATURES OF THE MARKET FOR EDUCATIONAL SERVICES." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 408-413.
3. Umarovna, Radjabova Gavxar. "HOZIRGI ZAMON IQTISODIY TARAQQIYOTIDA TASHKILOTNING INNOVATSIYON FAOLIYATINING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 7 (2021): 185-189.
4. Umarovna, Rajabova Gavkhar. "IMPROVING THE PERFORMANCE MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN." *Open Access Repository* 8.11 (2022): 81-86.
5. Ustadjalilova, X. A., & Ostonov, S. M. (2021). IMPROVING THE MECHANISMS OF CURRICULUM DEVELOPMENT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (5-10), 10-14.
6. Ustadjalilova, K. (2022). IMPROVING THE MECHANISMS OF THE SYSTEM OF ADVANCED TRAINING OF UNIVERSITY TEACHERS USING ALTERNATIVE METHODS. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(8).
7. Ustadjalilova, X. (2023). PEDAGOGIK TADQIQOTLAR METODLARI VA STATISTIK GIPOTEZALARNING NAZARIY JIHATLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 21-21.
8. Qizi, Saidova Xilolaxon Rashidjon. "Vaziyatli yondoshuv va uning boshqaruv nazariyasi rivojlanishidagi ahamiyati." *Oriental Art and Culture* 7 (2021): 254-259.
9. Saidova, Hilolaxon Rashidjon Qizi. "Quality of school education and factors of its modernization." *Current Research Journal of Pedagogics* 2.06 (2021): 43-50.
16. Xusnida, Madaminova. "SPECIFIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS." *Open Access Repository* 9.12 (2023): 176-181.
10. Rashidovna, Madaminova Khusnida. "DEVELOPMENT OF INDEPENDENT THINKING SKILLS OF CHILDREN IN A PRESCHOOL

EDUCATIONAL ORGANIZATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 44-47.

11. Rahmonova, Manzura. "Inson Kapitali Indeksi Tushunchasi Va O'zbekistonda Uni Holati Tahlili." *Interpretation and researches* 1.1 (2023).

12. Rahmonova, Manzura. "Inson Kapitali Indeksi Tushunchasi Va O'zbekistonda Uni Holati Tahlili." *Interpretation and researches* 1.1 (2023).

13. Нурматова, Мафтуна. "Оила иқтисоди ва уни юритишга оид компетенциялар." *Общество и инновации* 2.11/S (2021): 323-329.

14. Nurmatova, M. (2021). Family economy: Sources of income and types of costs. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 11(11), 69-73.

15. Sultonmurodovna, Otajonova Maftuna. "SETTING GOALS IN A TIME MANAGEMENT SYSTEM." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 111-115.

16. Otajonova, M. "CONCEPT OF TIME. CHRONOMETRY AS A PERSONAL SYSTEM OF TIME CALCULATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 78-84

TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY STANDARTLARNI JORIY QILISHNING MOHIYATI VA ZARURLIGI

MIRZALIYEV SHEROZ RASULJONOVICH

Biznes va tadbirkorlik Oliy maktabi magistranti

Annotatsiya. Oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatiga bo'lgan e'tibor bugungi kunda **asosiy** maqsad bo'lib turibdi. Buning natijasida oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan yoshlarimizning bilim va tafakkurlarini oshirish, ma'nau yetuk inson qilib tarbiyalash, tez o'zgaruvchan bo'lgan mehnat bozorida raqobatbardosh, sifatli va malakali kadrlar tayyorlash oliy o'quv yurtlarini sifatli ta'limga qaratilgan chora-tadbirlarini

takomillashtirish va ularni Xalqaro ta’lim standartlari asosida o‘qitishlari zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bunda rivojlangan davlatlar oliy o‘quv yurtlarining tajribalari asqotadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, mehnat bozori, oliy ta’lim, xalqaro ta’lim standartlari, ta’limni boshqarish, ta’lim loyihalari

Davlatimiz Mustaqillikka erishgan kundan boshlab ta’lim tizimimizni rivojlantirish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirilib kelmoqda. Bugungi kunga kelib mamlakatimiz ta’lim tizimida maqsadli va tizimli islohotlarni amalga oshirmoqda. Hukumatimiz tomonidan ishlab chiqarilayotgan, ta’lim tizimiga oid normativ-xuquqiy xujjatlarda ta’lim-tarbiya sohasini yangi bosqichga ko‘tarishga qaratilgan vazifalar belgilab qo‘yilgan.

Yangi O‘zbekistonni barpo etishdek yuksak maqsad uchun kurashilayotgan hozirgi jarayonda maqtoov aytishdan ko‘ra, kamchiliklarni tanqid qilish, ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar aytish ming barobar muhim va foydalidir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi mamlakatimiz ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, kadrlar tayyorlash tizimini mehnat bozori talabiga mos yuqori malakali mutaxassis sifatida yetishtirish hamda yuksak bilimli yangi avlodni voyaga yetkazish mexanizmlarini yaratish maqsadida beqiyos ishlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizning so‘ngi yillardagi ta’lim soxasidagi islohotlarida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, umumta’lim maktablari faoliyatini tubdan yangilash, oliy ta’lim tizimini xalqaro ta’lim standartlariga moslashtirish, xalqaro reytinglarga kiritish, o‘quv yurtlariga qabul qilish jarayonlarida shaffof va adolatli tizimni yaratish, mamlakatimizda nufuzli xorijiy OTMlarining filiallarini ochish kabi ishlar olib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va boshqa qonunchilik hujjatlari, shuningdek YuNESKO (UNESCO) tomonidan joriy qilingan

“Ta’limning xalqaro standart klassifikatsiyasi” (TXSK 2011) va “TXSK: Ta’lim va kasbiy tayorlash sohalari”ga (TXSK-S 2013) muvofiq ishlab chiqilgan.

Bu ishlab chiqilgan davlat ta’lim standartlari bugungi kun talabi hamdir. Shu kungacha bo’lgan davrda ta’lim tizimimizdagi ta’lim standartlari zamon talabiga javob bermay, sohada mavjud kamchilik va muammolarni keltirib chiqardi. Buning asnosida Oliy ta’lim muassasalarida talabalarni bilimiari va malakalari mehnat bozor talablariga mos mutaxassis qilib yetishtirib chiqarish mushkul ish bo’lib qoldi. Dunyoning rivojlangan davlatlari qatori O’zbekistonda ham yigirma yildan ortiq vaqt mobaynida, to o’tgan asrning oxirlarigacha Xalqaro ta’lim klassifikatsiyasi standartidan (1976 y.) foydalanib kelindi. Biroq, dunyo ta’lim tizimiga kirililgan keyingi yangiliklar natijasida ushbu asosiy konseptual hujjat ikki marta yangilandi (XTKS-199etti va XTKS-2011).¹⁰

Lekin bu yangilangan standartlar, ta’lim tizimini isloh qilish uchun 1997 yilda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida”gi va “Ta’lim to’grisida”qonunlarni qabul qilishda, 1999-2001 yillarda “Davlat ta’lim standartlari”ni ishlab chiqish jarayonida e’tiborga olinmadi. Natijada mamlakatimiz ta’lim tizimi xalqaro ta’lim standartlaridan ancha ortda qoldi.

Ta’lim sohasiga oid standartlarni tayyorlash va amaliyotga tadbiq qilish bilan bog’liq masalalariga jiddiy e’tibor bermaganligimiz sababli o’tgan davrda ta’limga oid qabul qilingan qonunlar va davlat ta’lim standartlaridan aniq natijalarga erishishda qiyinchiliklar paydo bo’ldi. Shu sababli, mamlakatimizda davlat ta’lim standartlari 2015-2017 yillarda yana o’zgartirishga to’g’ri keldi. Ammo bu o’zgartirishlar ham ko’plab rivojlangan davlatlar foydalanayotgan o’n bir yilda ishlab chiqilgan yangi xalqaro standardarga to’g’ri kelmaydi. Bu ishlab chiqilgan standartlar ta’lim sitati, ketma-ketligi, davomiyligi va uzhiksizligiga jiddiy ta’sir ko’rsatdi

Bu ishlab chiqilgan standartlar ta’lim tizimimizning xalqaro ta’lim standaitiga moslashmagani, integratsiyalashmagani sababli yana ko’plab muammo va kamchiliklar yuzaga keldi.

Avvalambor, XTKS (2011) uchta klassifikatsiyaga ega bolib ular ta’lim daraja va dasturlari klassifikatsiyasi (TDDK), ta’lim malakalari klassifikatsiyasi (TMK), ta’lim sohasi va mutaxassisliklar klassifikatsiyasi (TSMKV) deb nomlanadi. Mana shu uchta, klassifikatsiya, rivojlangan mamlakatlarda tan olingan va yuqori samara berib kelayotgan, xalqaro ta’lim standartining assosi sifatida ishlab kelmoqda.

Bizning ta’lim tizimimiz shu kunga qadar ta’lim daraja va dasturlari klassifikatsiyasi (TDDK) ishlab chiqilmagan edi. XTKSda bizning ta’lim farqli bo’lib, ta’lim tizimini maktabgacha ta’limdan doktoronturagacha bo’lgan 8 darajaga ajratiladi. Ta’lim tizimini darajalarga ajratilishi natijada ta’lim sifatini yaxshilanadi. Chunki har qanday ta’lim darajasining dasturlarida aniq talablar, maqsadlar, uning davomiyligi, kutiladigan natijalar va har bir bosqichni bitirganda qanday bilimga ega bo’lishning standart darajasi belgilanadi.

XTKS (20 o’n bir) asosan har bir ta’lim darajasi uchun ta’lim dasturlari va ularga mos ravishda malaka talablari ishlab chiqilishi ta’lim sifatining oshishiga sabab bo’ladi. Ta’lim tizimini darajalarga ajratish uning uzluksizligi va ketma-ketligini ta’minlaydi. Bu tushuncha va tamoyillar xalqaro ta’lim klassifikatsiyasining asosiy vazifalaridan biri bo’lib, bizda, ana shu darajalarga ajratilgan klassifikatsiya yo’qligi uchun bizning ta’lim sifatimizning pasayishiga olib keldi.

Tizimda mavjud bo’lgan ta’lim tizimini rivojlanishiga to’siq bo’lib turgan muammolardan yana biri, davlat ta’lim standartlarining YuNESKO tomonidan qabul qilingan Xalqaro ta’lim standartlari klassifikatsiyasiga (XTKS) mos kelmasligi. Xalqaro standartda ta’lim sohasining barcha bosqichlariga oid me’yorlar aslida qanday bo’lishi, qanday tarzda bo’lsa, yuqori natijalarga erishish mumkinligi aniq va ravshan belgilab berilgan. Lekin bizning ta’lim tizimimizda shu kungacha bu me’yorlar ko’zda tutilmagan edi.

Rivojlangan davlatlar tajribasidan shuni ko’rish mumkinki, milliy ta’lim standartlarimiz, o’z ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlariga ega bo’lgan alohida olingan ayrim davlatlar tajribasiga emas, balki Xalqaro ta’lim klassifikatsiyasi standartiga (XTKS) asoslangan bo’lishi maqsadga muvofiqdir. Shu

tartibda ish ko‘rilsagina xalqaro standartlari talablariga javob bera oladigan yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashimiz mumkin bo‘ladi.

Yana bir sabab, bu - mamlakatimizda rivojlangan davlatlar standartiga moslashgan ta’lim malakalari klassifikatsiyasi to‘laqonli emas va eski ma’lumotlarga asoslangan bo‘lib, undan bugungi kunda foydalanish aniq natijalar bermaydi. Oliy ta’lim bitiruvchilariga beriladigan diplomlarda kasbiy faoliyat bilan shug‘ullanish huquqini beradigan, xalqaro talablarga muvofiq tegishli malaka, ta’lim darajalari, kasbi, ixtisosligi va boshqalar ko‘rsatilmayapti, Natijada diplomlarimiz rivojlangan davlatlar tomonidan tan olinmay kelinmoqda.

Yurtimiz ta’lim tizimiga ta’lim malakalari **klassifikatsiyasini** joriy etish va undan foydalanish, yangi ta’lim standartlarini ishlab chiqish hamda oliy ta’lim muassasalarining ta’lim va kasbga oid dasturlarini tuzishda muhim ahamiyatga ega. Ta’lim malakalari klassifikatsiyasining yana bir ahamiyatli tomoni, ta’lim tizimi bilan mehnat bozorini o‘zaro bog‘lovchi muhim vosita hisoblanadi. Kadrlarni sinovdan o‘tkazishda attestatsiya va sertifikatliyadan o‘tkazuvchi idoralar ham shu asosda ish ko‘rishadi.

Davlatimizdagi 1997 yilda qabul qilingan ta’lim klassifikatoridan foydalanib, 300 dan ortiq bakalavr va 600 dan ortiq magistr tayyorlanadi. Bunday kam profilli mutaxassislarni tayyorlash shiddat bilan o‘zgaruvchan mehnat bozori talablariga javob bera olmaydi, bu iqtisodiy jihatdan davlat uchun foydali bo‘lmaydi. Oliy o‘quv yurtini bitirgan kadrlar o‘z yo‘nalishlari va mutaxassisliklari bo‘yicha ish topishi qiyin bo‘lmoqda, chunki mehnat bozorida keng profilli mutaxassislarga bo‘lgan talab doimo yuqori.

Rivojlangan davlatlarning amaliyotida 2013 yilda ishlab chiqilgan ta’lim sohasi va mutaxassisliklar klassifikatsiyasining yangi xalqaro standard ishlatilmoqda va 80 ga yaqin ixtisoslashgan sohada keng profilli mutaxassis kadrlar tayyorlash imkoni mavjud. Shu munosabat bilan yangi xalqaro standart asosida unga moslashgan o‘zimizning ta’lim sohamiz va mutaxassisliklar klassifikatsiyasi joriy

etilishi, hozir tayyorlanayotgan 900 dan ortiq tor ixtisosliklardan qaysi biri bugungi kunda zarurligini aniqlab, zamon talabiga moslarini qoldirish maqsadga muvofiqdir.

Bugun oliy ta’lim tizimining jaxonda keng tajribadan o’tgan xalqaro ta’lim standartlariga to’la mos kelmasligi va integratsiyaning yo’qligi, tayyorlanayotgan mutaxassis **kadrlar** sifatiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Ta’lim tizimimizdagi qo’llanib kelingan davlat ta’lim standartida ta’limning murakkabligi, kredit diapazoni va turli ixtisoslikdagi mutaxassislarni tayyorlashning *xususiyatlari e’tiborga olinmay, ikki bosqichli oliy ta’lim tizimi* (bakalavr va magistratura) kiritilgan xolos. lekin xalqaro ta’lim standartlarida ikki bosqichli oliy ta’limdan tashqari magistr darajasida mutaxassis tayyorlovchi bir bosqichli oliy ta’lim tizimi ham mavjud. Bizda bu jarayon inobatga olinmagan.

Ta’lim tizimining o’rta bo’g’ini hisoblangan maktab ta’limdagi ayrim muammolarni bartaraf etilmaganligi va xalqaro standartlarga moslashtirilmaganligi bevosita oliy ta’lim tizimiga ham ta’sir qilmoqda. Bugungi kunda o’nbir yillik umumiy o’rta ta’lim maktablaridagi ikki bosqichli ta’limda (*bir-to’rtinchi, besh-o’n birchi sinflar*) har bir bosqichga yarasha zamon talablariga mos me’yorlar ishlab chiqilmagan. Boshqacha aytganda, har bir o’quv bosqichiga alohida ta’lim dasturlari va aniq malakaviy talablar xalqaro standart darajasida ko’rib chiqilmagan. *Shunga qarab, har bir bosqichda o’quv jarayoni, mazmuni, o’qitiladigan fanlar soni, maqsadi, vazifalari qaysi bosqichda va qaysi sinfda qanday bilim berish kerakligini aniqlash* imkoni mavjud. Ammo bu usulda o’qitish bugungi o’n bir yillik ta’limda *nazarda tutilmagan*.

Rivojlangan davlatlar tajribasiga ko’ra, o’n -o’n birchi sinftarda o’tiladigan hamma fanlar bo’yicha tayanch va ixtboslashtirilgan ikki turdagi standartlashgan dasturlar yaratish bugungi kun talabidir. Sababi, bu maktablarda iqtisoslashgan sinflar ochilishi va tashkil qilishda muhim masaladir xalqaro standartlarga ko’ra o’quvchilarni birinchi sinfga qabul qilishda asosiy talab ularning yoshi birdan bir talabdir, xalqaro ta’lim standartiga ko’ra, bolalarni besh-yetti yoshdan maktabga qabul qilish uchun bolalarning jismoniy va aqliy jihatdan rivojlanganini e’tiborga olinadi.

Ular besh yoshga to‘lgan va yetti yoshdan oshmagan bo‘lishsalar bo‘ldi. Bizda bu jarayonga o‘zgacharoq tarzda *yondoshiladi*, ta’lim to‘g‘risidagi yangi qonunimizda bolalar faqatgina yetti yoshga *to‘ladigan yilda* qabul qilinadi. Ushbu xalqaro amaliyot joriy etilishi bolalarning ta’lim darggohida ertaroq qabul qilinishi va bilimlarini o‘zlashtirishiga zamin yaratadi. Bolalarni besh-yetti yoshdan maktabga qabul qilish masalasida jiddiy baxslar paydo bo‘lishi tabiiy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. М. Брэй. Исследование по сравнительному образованию. Подходы и методы. М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2020. С. 158-160.
2. Азамат Шамсиев, Самарқанд давлат медитцина иниституту профессори. Манба: “Ўзбекистон овози”
3. Калянов А. В, Клименко Е. А. Применение компетентностного подхода в практике высшего профессионального образования менеджера. Формирование региональной культурной политики в контексте модернизации образования // Материалы международной научно-практической конференции. Орел, 2014.
4. Ефремова Н. Ф. Подходы к оцениванию компетенций в высшем образовании: Учеб. пособие. М., 2010. С. 67-71.
5. Батрова О. Ф. Национальная рамка квалификаций Российской Федерации: Рекомендации. М., 2008.
6. Колесов В. Дело не в «Болонье» // Новые известия. 2003. 24 дек.

TA’LIM MUASSASASIDA MARKETINGNI BOSHQARISH TIZIMINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Ne’matov Ismoiljon Baxrom o‘g‘li
Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Maktab menejmenti ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Kurbanov Muzaffar Ummatovich
Qo‘qon davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida marketingni boshqarish tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalarini tahlil qilindi. Marketing harakatlarini optimallashtirish uchun raqamli texnologiyalar, ma’lumotlarni tahlil qilish va aloqalarni personallashtirishga alohida e’tibor beriladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta’lim kontekstida marketingni boshqarish tizimlarini muvaffaqiyatli moslashtirish va takomillashtirish uchun zarur bo‘lgan asosiy jihatlarni ta’kidlash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim muassasasi, ta’lim marketingi, maktab, universitet, ta’lim xizmatlari bozori.

Ta’lim muassasasi faoliyatida marketingdan deyarli foydalanish uchun yaxshi ishlab chiqilgan asosiy tushunchalarga asoslanish kerak. Shu sababli, O‘zbekistonda ham, umuman dunyoda ham ushbu sohada allaqachon paydo bo‘lgan oliy ta’lim marketingining asosiy tushunchalarini va yaqin kelajakda marketingning ushbu yo‘nalishini rivojlantirish istiqbollari qisqacha tavsiflash qiziq ko‘rinadi. Ta’lim muassasasi marketingini boshqarish tizimi uchta quyi tizim to‘plami sifatida taqdim etilishi mumkin:

- ta’lim xizmatlari bozorini tahlil qilish;
- ta’lim muassasasining marketing rejasini ishlab chiqish;
- ta’lim muassasasining marketing rejasini amalga oshirish.

O‘tgan asrning so‘nggi o‘n yilligidagi oliy ta’lim marketingidagi asosiy yutuqlarga universitet mahsulotini, uning iste’molchilarini, xaridorlarini va maqsadli auditoriyalarini aniqlash, shuningdek marketing faoliyatiga strategik yondashuv zarurligini anglash va uni tashkil etish kiradi.

Taniqli “ta’lim xizmatlari” tushunchasi universitet tomonidan uning ta’lim dasturlari doirasida taqdim etiladigan mahsulotlar va xizmatlarning butun majmuasini o‘z ichiga oladi. Ta’lim dasturi iste’molchining ta’lim darajasi va/yoki kasbiy tayyorgarligini o‘zgartirishga qaratilgan va ta’lim tashkilotining tegishli resurslari bilan ta’minlangan ta’lim xizmatlari majmuini taqdim etadi. Universitetning asosiy mahsulotining ushbu ta’rifi universitetlarning barcha dasturlarini taklif etilayotgan ta’lim darajasi, o‘qitish yo‘nalishi (bakalavriat/magistratura), o‘qitish shakli (kunduzgi, sirtqi, sirtqi, masofaviy), ishlatilgan o‘qitish usullari bo‘yicha, shuningdek qo‘shimcha tarkibiy qismlarning mavjudligi bo‘yicha tasniflashga imkon beradi. Maqsadlarga erishish uchun faqat resurs universiteti etarli emas. Ta’lim dasturi-bu universitet bozorga kiradigan mahsulot. Universitet o‘z ta’lim dasturlarini to‘g‘ridan - to‘g‘ri iste’molchilarga-talabalar va tinglovchilarga, shuningdek bilvosita o‘z bitiruvchilari, mehnat bozori va davlat idoralari orqali taklif etadi.

Shunday qilib, universitetning ta’lim xizmatlari iste’molchilariga, bir tomondan, talabalar/tinglovchilar, boshqa tomondan, kompaniyalar va tashkilotlar kiradi. Universitet ularning ehtiyojlarini qondirishga intiladi. Universitet ularning ehtiyojlarini qondirishga intiladi. Ta’lim dasturlarining yana bir muhim buyurtmachisi (xaridor va iste’molchi) bu ko‘pincha davlat tomonidan taqdim etiladigan jamiyat bo‘lib, u nafaqat kerakli malakaga ega bo‘lgan kasbiy ishchi kuchini tayyorlashga, balki shaxsning intellektual, madaniy va axloqiy rivojlanishga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan o‘z talablari va standartlarini belgilaydi. Byudjet talabalari deb ataladigan ta’lim uchun ma’lum byudjet mablag‘larini ajratish. Ta’lim dasturlarini sotib oluvchilar universitetni tanlash to‘g‘risida qaror qabul qilishda ishtirok etadigan va farzandlarining o‘qishi uchun pul to‘laydigan ota-onalar bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, universitetning maqsadli auditoriyalari abituriyentlar va o‘rta maktablar, o‘qituvchilar va yetkazib beruvchilar (noshirlar, o‘quv mebellari, ish yuritish materiallari va boshqalar) va nihoyat ommaviy axborot vositalari. Ushbu maqsadli auditoriyalarning barchasi universitetning ta’lim dasturlari bo‘yicha o‘z ehtiyojlari va umidlariga ega.

Shunday qilib, “ta’lim xizmatlari bozorini tahlil qilish” quyi tizimining asosiy maqsadi XXI asrda faol bo’lgan ta’lim muassasasi uchun ochilgan yangi bozor istiqbollariidan foydalanish imkoniyatidir. mamlakatning bosh universitetlari foydalanishni boshladilar va ularning yordami bilan universitetlar o’zlarining strategik rivojlanishi va, ehtimol, bozor talablariga muvofiq o’z faoliyatini qayta qurish uchun yangi yo’nalishlarni qidirmoqdalar. Bu maqomni saqlab qolish va ularning jozibadorligi imidjini yaratishga yordam beradi.

Oliy ta’lim marketingining murakkabligi - bu ba’zan qarama-qarshi bo’lgan maqsadli auditoriyalarning ehtiyojlari va umidlarini bir vaqtning o’zida hisobga olish zarurati. Universitetning marketing faoliyati strategiyasi, har qanday marketing strategiyasi singari, universitetning kuchli va zaif tomonlarini, bozorning imkoniyatlari va tahdidlarini, raqobatchilarni, ularning o’ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishni va bunday tahlil asosida o’zlarining raqobatdosh ustunliklarini shakllantirishni o’z ichiga oladi. Ta’lim xizmatlarini marketing strategiyasi universitetning maqsad va vazifalarining aniq ta’riflarini, uning iste’molchilari va maqsadli auditoriyalarining tavsifini, shuningdek, u bozorga kiradigan universitet ta’lim dasturlarining protseduralari, raqobatdosh ustunliklarini o’z ichiga olishi kerak.

Ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirishda ta’lim muassasalarining marketing strategiyasini quyidagi shaklda amalga oshirish mumkin.

1. Auditoriya va dalillarni, maqsadga muvofiqlikni, reklama vositalarini tanlash orqali reklamalarni faollashtirish va optimallashtirish.

2. Ta’lim xizmatlari bozorining yangi segmentlarini toping, kam tanish segmentlarning ehtiyojlarini qondirishga alohida e’tibor bering, xizmat taklifiga talabni bashorat qiling.

3. Quyidagi fikrlarga alohida e’tibor qaratgan vositachilarni jalb qilish: ular bizning intellektual salohiyatimizni qanchalik samarali namoyish eta oladilar, ular bizning manfaatlarimizga putur yetkazadimi yoki yo’qmi, biz ularni qanchalik qiziqтира olamiz.

4. Masofaviy o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish kabi yangi samarali ta’lim shakllari va usullarini ishlab chiqish orqali ta’lim xizmatlarini iste’molchiga yaqinlashtiring.

5. “Maktab - OTM – malaka oshirish” aloqa bo‘yicha o‘zaro hamkorlikni tashkil etish (o‘quvchilar uchun kurslar, olimpiadalar, professor-o‘qituvchilar tarkibidan o‘quv qo‘llanmalari, seminarlar, laboratoriyalar, universitetlar devorlaridagi ko‘rgazma zallariga ekskursiyalar va boshqalar).

6. O‘zaro manfaatli shartlarda ish beruvchilar bilan shartnomalar tuzish (talabalar amaliyotining asoslari, keyinchalik ish bilan ta’minlash).

7. Savdo mahsulotlarini ilgari surish va universitetning ta’lim faoliyati xizmatlarini sotish bo‘yicha universitetlarga ishlash uchun mutaxassis-amaliyotchilarni jalb qilish.

8. Davlat diplomini berish va talabalarga imtiyozlar berish huquqi (kunduzgi o‘qiyotgan talabalarga armiyadan kechiktirish; ishlab chiqarishda pullik ishlab chiqarish amaliyoti; pullik ta’til).

9. Ta’lim xizmatlarining foydaliligi, murakkabligini oshirish (bitta ta’lim muassasasida 3-5 ta xizmat).

Oliy ta’lim marketingining ushbu qoidalari allaqachon yetarlicha ishlab chiqilgan va universitetning kundalik faoliyatiga joriy etishga tayyor. Universitetning o‘quv dasturlarida o‘qitish va tadqiqot tarkibiy qismlari qanday taqqoslanadi, ularning nisbati ta’lim dasturlari sifati va universitet imidjiga qanday ta’sir qiladi? Nimaga ustunlik berish kerak? Universitet kuchli tadqiqot komponentisiz muvaffaqiyatli ishlay oladimi? Xalqaro ta’lim dasturlarining madaniyatlararo va transmilliy tarkibiy qismlarini qanday boshqarish kerak? Ushbu dasturlarning o‘ziga xos xususiyatlari nimada, ular O‘zbekiston universitetlariga kerakmi?

Universitet marketing faoliyatida biznes tashkilotlari tajribasidan qanday foydalanish mumkin? Ta’lim dasturlarini marketing tajribasidan biznesda qanday foydalanish mumkin? Akademik mahsulotlar va xizmatlardan tashqari, mehmondo‘stlik, turizm, ko‘ngil ochish kabi boshqa turdagi xizmatlarning tarkibiy

qismiga ega bo‘lgan keng qamrovli ta’lim xizmatlarining tuzilishini qanday aniqlash mumkin? Agar ushbu komponentlar to‘qnashsa nima qilish kerak?

Ushbu ro‘yxat davom ettirilishi mumkin, sanab o‘tilgan muammolarning har biri tadqiqotchini qiziqtiradi. Xalqaro ta’lim xizmatlari bozorida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar shuni ko‘rsatadiki, xalqarolashtirish oliy ta’limning ajralmas elementiga aylanmoqda. Iqtisodiy integratsiya ta’lim faoliyati natijalarini ma’lum darajada standartlashtirishni talab qiladi. Bir mamlakatning universitetlarida talabalar tomonidan olingan bilimlar boshqa mamlakatlarda ham o‘qishni davom ettirish, ham kasbiy faoliyat uchun qo‘llanilishi kerak. Shuningdek, universitetda o‘qish davrida talabalar o‘rtasida xalqaro almashinuvni amalga oshirish va uni sertifikatlar, sertifikatlar va diplomlar berish, ikkita universitetda bitiruv malakaviy ishlarini yozish mumkin bo‘lgan amaliyot sifatida hisoblash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. M. U. Kurbanov. (2023). Analysis of the functions of the pedagogical team. *Conferencea*, 14–18.
2. <https://conferencea.org/index.php/conferences/article/view/2945>
3. Sharifjon PULATOV, Muzaffar KURBANOV, Ohista TUYCHIYEVA. (2023). Schools Established Under The Institution Of Higher Education - As A New Stage In The Development Of Education. *Onomazein*, (62 (2023): December), 2450–2454. Retrieved from <http://www.onomazein.com/index.php/onom/article/view/489>
4. Kurbanov M. U. Improving School Management By Effectively Managing The Pedagogical Community //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2023. – T. 18. – p. 190-194.
5. M.U Kurbanov. Management Of The Pedagogical Team In General Secondary Schools- As A Socio-Pedagogical Condition. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 2023

TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY DETERMINANTLARNI RAQAMLASHTIRISH BILAN BOG'LIQLIK JIHATLARI

O'ktamov Muhammadodil Yo'ldoshali o'gli

Axmadjonov Islombek Murodillo o'g'li

Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi

QDPI, Maktab menejmenti yo'nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Bugungi kunda iqtisodiyotning yetakchi sektori xizmat ko'rsatish sohasi bo'lib, xususan ta'lim xizmatlarini ko'rsatish va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati boradi, ta'lim marketinggida raqamlashtirishning muhim o'rni borasida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamlashtirish, ta'lim xizmatlari, inson kapitali, ijtimoiy infratuzilma, ta'lim marketinggi.*

Аннотация: *Сегодня ведущим сектором экономики является сфера услуг, в частности, предоставление образовательных услуг и их социально-экономическое значение, речь идет о важной роли цифровизации в образовательном маркетинге.*

Ключевые слова: *цифровизация, образовательные услуги, человеческий капитал, социальная инфраструктура, образовательный маркетинг..*

Abstract: *Today, the leading sector of the economy is the service sector, in particular, the provision of educational services and their socio-economic importance, we are talking about the important role of digitalization in educational marketing.*

Keywords: *digitalization, educational services, human capital, social infrastructure, educational marketing.*

Bugungi kunda iqtisodiyotning yetakchi sektori xizmat ko'rsatish sohasi hisoblanadi. Kunimizda iqtisodiy o'sish faoliyatning miqdoriy ko'rsatkichlarining o'zgarishi bilan bog'liq emas, balki aholining hayot sifati ko'rsatkichlari bilan o'lchanib kelinadi. Iqtisodiy rivojlanishning ushbu ijtimoiy yo'naltirilgan tushunchasi butun dunyo bo'ylab noishlab chiqarish sohalarining o'sib borayotgan rolida aks etadi.

Ta'lim muassasalari bozorida taklif ta'lim muassasalari faoliyati bilan, talab esa ko'plab sub'ektlar bilan bog'liq hisoblanadi. Bu birinchi navbatda, ichki siyosat orqali ushbu xizmatlarga ijtimoiy buyurtmasini tartibga soluvchi davlatdir. Talab, shuningdek, ta'lim tizimini kadrlar resurslarini rivojlantirish bilan bog'laydigan aniq ish beruvchi korxonalar bilan bog'liq bo'ladi. Ammo ta'lim xizmatlarining asosiy mijozlari individual iste'molchilar sanaladi.

Ta'limning rivojlanishi ham ushbu sub'ektlarning hayotiy faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga mos bo'lib kelmoqda. Ijtimoiy bozor iqtisodiyoti o'zining ustuvor yo'nalishlariga ega ijtimoiy himoya, iqtisodiy samaradorlikka nisbatan muhimroq omil sifatida ijtimoiy adolat qaraladi.[2] Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish samaradorligi to'g'risida asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar: yalpi milliy (ichki) mahsulot, milliy daromad, tovar aylanmasi, aholining pul daromadlari va xarajatlari, fuqarolarga ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar hajmi, asosiy vositalar va ishlab chiqarish quvvatlarini kiritish, shuningdek asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar (pul massasi, inflyatsiya, byudjet taqchilligi yoki profitsiti, tashqi va ichki savdo aylanmasi). Ijtimoiy davlatning ijobiy iqtisodiy tendentsiyalari fuqarolarning hayot sifatiga ta'sir qilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu inson salohiyatining yaxshilanishiga va iqtisodiy rivojlanishning yangi sur'atlariga olib keladi.

Mamlakatning ijtimoiy siyosati uning inson kapitalini rivojlantirish uchun tashkiliy, iqtisodiy, huquqiy chora-tadbirlar majmuini nazarda tutadi. U mehnat resurslari, fan va ta'lim salohiyati, ijtimoiy infratuzilma va madaniy an'analarni o'z ichiga oladi. "Inson kapitali" tushunchasining noaniqligi davlatning iqtisodiy rivojlanishiga asos bo'lgan ko'plab ijtimoiy jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro uyg'unligidan kelib chiqadi. Mamlakatning intellektual va madaniy boyligi uning uchun tabiiy resurslar boyligidan kam emas. Ta'lim davlat rivojlanishining muhim omilidir. Yaqin kelajakda mamlakatimiz ichki siyosatining ustuvor yo'nalishi ijtimoiy muammolarni, shu jumladan ta'lim muammolarini hal qilishdir. Hukumatimizning “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi da bu borada ko'plab ustuvor maqsadlar belgilab qo'yilgan.[1]

Kafolatlangan minimal ijtimoiy huquqlar mamlakatimizda deyarli hamma narsani qamrab oladi. Quyidagi ijtimoiy standartlar farqlanadi:[5]

- ijtimoiy sohaning moddiy bazasini rivojlantirish standartlari;
- aholining moddiy boyliklar va pullik xizmatlarni iste'mol qilish standartlari;
- ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy xizmat ko'rsatish standartlari;
- tashkilot va mehnat sharoitlari normalari;
- iste'mol byudjeti standartlari va boshqalar.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda[1]. Shu jumladan ta’lim sohasida, ta’lim xizmatlarini ko‘rsatishda ham muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-5030957>

“RAQAMLI O‘ZBEKISTON — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida

2. Захарова, И.В. Потребительский рынок образовательных услуг Ульяновской области // Управление маркетингом в современной России. Материалы Научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава 29.01-3.02.2007 г. Вып. 1. – Ульяновск, 2007. – 79 с. – Стр. 7-14.

3. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебное пособие / Под ред. Н.А.Нагапетянца. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 272 с.

4.Котлер, Ф., Ли, Н. Маркетинг для государственных и общественных организаций / Ф.Котлер, Н.Ли. – СПб: Питер, 2008. – 384 с.

5. Маркетинг образовательных услуг / И. В. Захарова. – Ульяновск:

TADBIRKORLIK O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING INNOVATSION RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA

Tashpulatova Gulchiroy Rustamovna

Qo‘qon temir yo‘l texnikumi

Annotatsiya. Maqolada innovatsiya nafaqat tadbirkorlik faoliyatining belgilovchi belgisi, balki mahsulot ishlab chiqarish va sotishning yangi usullari boshlangan va amalga oshirilayotgan iqtisodiy dinamikaning asosiy omili ekanligi aniqlandi. Innovatsion biznesni rivojlantirishning eng muhim vazifasi innovatsion tsikl va texnologik infratuzilmaning barcha bosqichlarida, shu jumladan texnik-innovatsion zonalar, texnoparklar, innovatsion-texnologik markazlar, biznes-inkubatorlar, injiniring markazlari, texnologiyalarni uzatish markazlari va boshqalarda biznes-loyihalarni moliyalashtirishning uzluksizligini ta’minlaydigan moliya institutlarini yanada rivojlantirish ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, innovatsiya, iqtisodiyotning innovatsion o‘zgarishi, rivojlanish omillari, tranzaktsion xarajatlar, davlat, kichik biznes.

O‘zbekistonning rivojlanish istiqbollari xo‘jalik yurituvchi subyektlarning innovatsion faolligini oshirishga qaratilgan innovatsion iqtisodiy tizimni shakllantirish bilan bog‘liq. Ularning sonining o‘sishi O‘zbekiston korxonalarini texnologik modernizatsiya qilishni, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini va oxir-oqibat aholining farovonligi va hayot sifatining o‘sishini ta’minlash uchun zarurdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida innovatsiyalarning asosiy qismi tadbirkorlik tuzilmalari tomonidan ishlab chiqarish va tijorat muammolarini hal qilish vositasi sifatida amalga oshiriladi. Yangi texnologiyalarni, iste’mol xususiyatlari yaxshilangan mahsulotlarning yangi turlarini izlash va joriy etish, iqtisodiy rivojlanishning nostandart muammolarini shakllantirish va hal qilish innovatsiya, ijodkorlik, innovatsiya va tavakkalchilikka tayyorlik kabi tadbirkorlik funktsiyalarini amalga oshirish orqali ta’minlanadi. Innovatsiyalarning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, uni amalga oshirish, amalga oshirish

va undan foydalanish ham tadbirkorlik faoliyatining obyekti hisoblanadi. Innovatsiyalar iqtisodiy rivojlanish uchun asos bo‘lib xizmat qilganda iqtisodiyot innovatsion bo‘ladi: tadbirkorlarning iqtisodiy qiziqishi innovatsiyalarni ilgari surishdan iborat bo‘lib, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishlarini belgilaydi. Shu sababli, Rossiya iqtisodiyotini innovatsion o‘zgartirish muammosini hal qilish davlat va xususiy mulkchilik asosida innovatsion ishlab chiqarishni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan ishlab chiqarish omili sifatida tadbirkorlikdan foydalanish bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu yondashuv, shuningdek, tegishli O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy muhitini hisobga olgan holda, davlatning iqtisodiyotdagi yetakchi rolini hisobga olgan holda, unga muvofiq tadbirkorlik nafaqat xususiy tashabbus, balki davlat iqtisodiy siyosatining tarkibiy qismi bo‘lib, O‘zbekiston iqtisodiyotidagi tadbirkorlik faoliyatining xususiyatlarini o‘rganishni belgilaydi.

O‘zbekistonning iqtisodiy tizimida davlat nafaqat turli shakllardagi iqtisodiy jarayonlarning ishtirokchisi, balki innovatsion rivojlanish momentumidir. Davlatning iqtisodiyotdagi yetakchi roli tadbirkorlik tuzilmalari tomonidan amalga oshirilayotgan innovatsiyalar jarayonida davlat tomonidan tartibga solishni birlashtirishning o‘ziga xos shakllari va usullarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Umuman olganda, innovatsiya (innovatsiya) deganda "tadbirkorlik" toifasining talqiniga mos keladigan mahsulot yoki jarayonning yangi iste’mol xarakteristikasi shaklida mujassamlangan ijodiy ishning yakuniy natijasi tushuniladi [3]. Ushbu toifa, birinchidan, investitsiya qilingan mablag‘lar va qilingan sa’y-harakatlardan maksimal darajada foydalanish, ikkinchidan, innovatsiyalarni tijorat asosida boshlash va amalga oshirishdan iborat bo‘lgan ishlab chiqarish va tijorat faoliyatining yangiligi bilan tavsiflanadi.

Tadbirkorlik faoliyati innovatsion jarayonning asosi bo‘lib xizmat qiladi, shu bilan birga innovatsiya nafaqat tadbirkorlik faoliyatining belgilovchi belgisi, balki iqtisodiy dinamikaning asosiy omili bo‘lib, u orqali mahsulot ishlab chiqarish va sotishning yangi usullari boshlanadi va amalga oshiriladi. Tovar bozorining to‘yinganligi tadbirkorlardan ishlab chiqarish, taqsimlash, almashtirish va iste’mol

qilish mexanizmlaridagi dvigatellar sifatida ko‘proq moslashuvchanlik, faollik, harakatchanlik, tashabbuskorlikni talab qiladi va tadbirkor innovatsiyasining innovatsiya kabi yakuniy natijasining ahamiyatini oshiradi - mahsulot ishlab chiqarish va sotish sohasidagi o‘zgarishlar va ushbu o‘zgarishlardan iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy yoki boshqa turdagi ta’sir.

O‘zbekiston iqtisodiyotida davlat iqtisodiy rivojlanish muammolarini "ma'muriy resurslardan foydalanish" deb nomlangan barcha usullar bilan hal qilishda faol ishtirok etadi, shuning uchun O‘zbekiston iqtisodiyotini innovatsion o‘zgartirishning asosiy printsiplari ikkita printsiplarni birlashtirish bo‘lishi kerak: xususiy tadbirkorlik tashabbusi rivojlanishning eng samarali vositasi va davlat tomonidan tartibga solish jamoat manfaatlariga rioya qilish vositasi sifatida [6].

Shuni ham ta’kidlash kerakki, "tadbirkorlik" va "innovatsiya" toifalari xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyatining o‘ziga xos turining ikki tomonining dialektik birligini anglatadi. Tadbirkorlik-bu ijodkorlik va tavakkalchilik bilan ajralib turadigan iqtisodiy xatti-harakatlarning bir turi. Innovatsiya-bu mahsulot ishlab chiqarish va sotish usullarini takomillashtirish, uning iste’mol xususiyatlarini yaxshilash va innovatsiyalardan iqtisodiy samara olishdan iborat bo‘lgan ushbu turdagi xatti-harakatlarning amaliy timsolidir. Binobarin, tadbirkorlik faoliyati innovatsion jarayonning asosi, innovatsiyalarni ishlab chiqaradigan iqtisodiy faoliyat turi sifatida ishlaydi.

Bozor iqtisodiyotidagi innovatsiyalarning asosiy qismi ishlab chiqarish va tijorat muammolarini hal qilish vositasi sifatida tadbirkorlik tuzilmalari tomonidan amalga oshiriladi. Innovatsiyaning hayot aylanishi g‘oyaning paydo bo‘lishidan uni tijorat asosida amalga oshirishgacha bo‘lgan bosqichlarni o‘z ichiga oladi, ya’ni innovatsiyalarni ishlab chiqarish, sotish va ulardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Innovatsiyalardan foydalanish bosqichi innovatsiyalarning navbatdagi bosqichini boshlash uchun turtki beradi. Innovatsion faoliyatning ob’ekti g‘oyaning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, uni amalga oshirish, amalga oshirish va undan foydalanishdir [2]. Iqtisodiy rivojlanishning asosi innovatsiyalar bo‘lganida mamlakat iqtisodiyoti

innovatsion bo‘ladi: bu holda tadbirkorlarning iqtisodiy qiziqishi innovatsiyalarni rivojlantirishdan iborat bo‘lib, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishlarini belgilaydi.

Tadbirkorlik faoliyati uchun qulay institutsional muhitni tashkil etuvchi asosiy omillar:

- tadbirkorning iqtisodiy faoliyat shartlari va natijalariga egalik qilishi, ya’ni. faoliyatning iqtisodiy mustaqilligi, uni o‘z tashabbusiga muvofiq olib borish;
- institutsional sharoitlar: ishlab chiqarishning innovatsion xususiyatini ta’minlaydigan Qonunchilik va axloqiy va axloqiy me’yorlar.

Tadbirkorlik faoliyati nafaqat moddiy, balki ma’naviy hayotning hodisasidir, uning institutlari tadbirkorlikning tashqi muhitini shakllantirib, tadbirkorlik xulq-atvorining stereotipini shakllantiradi [3]. Bozor iqtisodiyotining o‘z kontseptsiyasini ishlab chiqishda iqtisodiy faoliyatning milliy axloqiy asoslarini saqlab qolish, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish uchun milliy psixologiyadan foydalanish iqtisodiy muvaffaqiyatga erishishni ta’minlaydi.

Innovatsiyalar, birinchi navbatda, ishlab chiqarish texnologiyalarini anglatadi, ijtimoiy innovatsiyalar esa inson kapitali va millatning tadbirkorlik salohiyatini amalga oshirishni ta’minlaydigan muhim ahamiyatga ega. Bu texnik yangiliklardan ijtimoiy yangiliklarga e’tiborni o‘zgartirishni talab qiladi: yangi uylar, yo‘llar qurish, kommunal xizmat ko‘rsatish tizimini modernizatsiya qilish, ya’ni kichik biznes haqiqatan ham ishlashi mumkin bo‘lgan sohalarga. Bu, o‘z navbatida, masalan, energiya tejashni, kapitalning dastlabki to‘planishini ta’minlaydi va texnologik innovatsiyalarni amalga oshirishga imkon beradi.

So‘nggi qonun hujjatlarida davlat korporatsiyalarining innovatsion faoliyatiga e’tibor qaratilganligi aniqlandi, garchi bu barcha mamlakatlarda kichik va o‘rta biznes bo‘lib, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda katta moslashuvchanlik va samaradorlikni namoyish etdi. Davlat ma’muriy resursga, qonun chiqaruvchi kuchga ega va xususiy biznes amaliy mexanizmlarni, amalga oshirish vositalarini taklif qilishi mumkin.

O‘zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlikning mohiyati va rolini tahlil qilish tadbirkorlik faoliyatining eng keng tarqalgan tashkiliy-huquqiy shakllarini aniqlashga, ularni taqqoslashga va tadbirkorlik faoliyati ko‘lamini real baholash uchun ularni bozor iqtisodiyoti mamlakatlari bilan birlashtirib, biznesni tashkil etish shakllari mezonlarini qayta ko‘rib chiqish zarurligini aniqlashga imkon berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Асаул А. Н. Национальная стратегия инновационного развития // Экономическое возрождение России. 2010. № 1 (23).
2. Корчагин А. Д., Смирнов Ю. Г. Значение и роль малого бизнеса в инновационном процессе // Инновации. 2008. № 5.
3. Лоскутова М. В. К вопросу о цикличности инновационного развития экономики // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. Тамбов, 2009. Вып. 8(76).
4. Поляков С. Г. Проблемы государственного регулирования инновационной деятельности в научно-технической сфере // Инновации. 2009. № 7.

IQTISODIY TA’LIMDA LOYIHA TA’LIM TEXNOLOGIYASINING QO‘LLANISH IMKONIYATLARI

Nurmatova Maftuna Ilxamovna

Qo‘qon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

E-mail: maftunanurmatova2020@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-6905-5461>

Annotasiya. Pedagogik ta’lim jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanish samaradorlikni oshirish uchun xizmat qiladi. Maqolada iqtisodiy fanlarni o‘qitishda loyiha ta’limini qo‘llash imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy ta’lim, loyiha usuli, muammoli vaziyat.

Loyiha ta’lim texnologiyasi muammoli, izlanish, kommunikativ, tadqiqot, aks ettirish va taqdimot usullari kabi turli xil usullar majmuasini o‘z ichiga oladi. Loyiha

usuli bugungi kunda intellektual faoliyatning eng keng tarqalgan turi bo'lib, u turli sohalarda qo'llaniladi.

Lotin tilidan tarjima qilinganda "loyiha" so'zi "oldinga tashlangan" degan ma'noni anglatadi. Loyiha texnologiyasi nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, loyiha asosida o'qitish nafaqat tayyorgarlik jarayonini, balki talaba faoliyatining yakuniy natijasini ham baholashga imkon beradi. Loyihalash texnologiyalarining quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatamiz:

1. Dolzarb ahamiyatga ega muammoning mavjudligi - axborot, tadqiqot, amaliy (chunki aynan muammo harakatga turtki yoki rag'batni belgilaydi);
2. Loyiyaning o'ziga xos xususiyati nafaqat ma'lumotni izlash, balki ijodkorlik (ya'ni, ijodiy va tadqiqot faoliyati)ning namoyon bo'lishida;
3. Talaba uchun loyiha aniq amaliy maqsadga ega bo'lishi kerak, u tanlangan muammoni hal qilishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy fanlarni o'qitishda muammoli yondashuvning o'рни katta. Ushbu texnologiyadan foydalanish tufayli talabalar muammoni yaxshi shakllantiradilar, farazlarni ilgari suradilar va aksariyat talabalar uchun natijalarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qiyinchilik tug'dirmaydi. Umuman olganda, muammoli ta'limning asosiy toifalari "muammoli vaziyat", "ta'lim muammosi", "muammoli vazifa", iqtisodiy fanlarga kognitiv qiziqishni oshirishni kuzatiladi. talabalar o'rtasida iqtisodiy fanlar, ularning o'z-o'zini tarbiyalash va ijodkorlikka intilishlarini rivojlantirishga intilishlari [2, b.245].

Muammoli ta'lim mazmuni shundan iboratki, o'qituvchi tizimli ravishda muammoli vaziyatlar yaratib, talabalarning ta'lim muammolarini hal qilish faoliyatini tashkil etib, ularning mustaqil izlanish faoliyati hamda ilmiy xulosalarni o'zlashtirishning optimal uyg'unligini ta'minlaydi.

Muammoli ta'limning mohiyati ta'lim jarayonlari sub'ektlarining rolini tubdan o'zgartirishdir: bu sharoitda o'qituvchining asosiy vazifasi ta'lim muammoli vaziyatlarni yaratish, o'quvchilarning vazifasi esa o'quv ma'lumotlarini mustaqil ravishda izlashdan

iborat bo'lishi kerak. muammoni muvaffaqiyatli hal qilish uchun etishmayapti. Iqtisodiy fanlarni o'qitishda o'quv muammolarining quyidagi

O'quv va kognitiv muammolarning tasnifi va ularni hal qilish usullari.

<i>Muammolar turi</i>	<i>Muammolarni hal qilish usullari</i>
Iqtisodiyot nazariyasi, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyotning asosiy vazifalarida mavjud muammolar.	Iqtisodiyotning asosiy masalalarini yechish algoritmini ishlab chiqish (yechishning me'yoriy usuli).
Nostandart sharoitlar va holatlarni o'z ichiga olgan muammolar.	Normativlardan farq qiladigan vaziyatlarda orttirilgan tajribadan foydalanish.
Murakkab majmuaviy iqtisodiy muammolar	Muammoni yechish usullarining kombinatsiyasi.
Ilmiy tadqiqot faoliyati bilan bog'liq muammolar	Iqtisodiyot nazariyasining fundamental umumlashtirishlari, tamoyillari, qonuniyatlarini jalb qilish (yangi bilimlarni ishlab chiqarish).

Loyihaga asoslangan o'qitish usulidan foydalanish amaliyoti har xil turdagi loyihalarning samaradorligini ko'rsatdi. Ularni quyidagi mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin:

1. Ishtirokchilar soni bo'yicha:

- Individual
- Kichik guruh
- Guruh

2. Muddati bo'yicha:

- Qisqa muddatga
- O'rta muddatli
- Uzoq muddat

3. Ishtirokchilar bo'yicha:

- Talabalar guruhi ishtirokchilari orasida
- Universitet talabalari orasida
- Universitetlararo

4. Faoliyat sohasi bo'yicha:

- Tadqiqot
- Amaliy
- Axborotli
- Ijodiy

Talabalarning loyiha ustidagi ishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1-bosqich. Tayyorgarlik - loyihaga kirish.

2-bosqich. Qidiruv va bajarish bosqichi yoki faoliyatni tashkil etish.

3-bosqich. Faoliyatning asosiy umumlashtiruvchi bosqichi yoki amalga oshirilishi.

4-bosqich. Faoliyatning yakuniy bosqichi.

5-bosqich. Loyihaning taqdimoti.

6-bosqich. Natijalarni sarhisob qilish yoki loyihani baholash.

Natijalarni umumlashtirish va loyihani baholashda quyidagi mezonlarni hisobga olish zarur:

- a) tanlangan mavzuning dolzarbligi yoki ko'rib chiqilayotgan muammoning ahamiyati;
- b) mavzuning to'liqligi;
- c) mazmunning loyiha rejasiga muvofiqligi;
- d) nazariy materialni bilishi;
- e) mavzu bo'yicha materiallarni bilish;
- f) loyihaning rasmiylashtirilishi;
- g) himoyada nutq so'zlash;
- h) loyihadagi eng qiziqarli omillarni aniqlash va taqdim etish qobiliyati;
- i) savollarga javob berish qobiliyati;
- j) o'z nuqtai nazarini himoya qilish qobiliyati.

Xulosa qilib aytganda, loyihaga yo‘naltirilgan ta’lim o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirishga, ijodiy fikrlash va o‘z fikrini ifodalash, himoya qilish, asoslash, tadqiqotchilik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Титова Н.Г., Смирнова Т.В. Практикум по курсу «Микроэкономика» и методические рекомендации для организации самостоятельной работы студентов. Н.Новгород, ННГУ им. Н.И.Лобачевского, 2012. -43 с.
2. Проблемная ситуация как основной элемент технологии проблемного обучения // [https://buklib.net/books/36980/#:~:text=Проблемная_ситуация_в_педагогике_\(в_учащимися_знаний_и_способов_умственной.](https://buklib.net/books/36980/#:~:text=Проблемная_ситуация_в_педагогике_(в_учащимися_знаний_и_способов_умственной.)

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1-SHO‘BA. Ta’lim va boshqarish: Zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.

1.	ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦИФРОВОЙ КАФЕДРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ВУЗА..... Устаджалилова Хурида Алиевна	5
2.	TA’LIM -TARBIYA JARAYONIDA BOSHQARUV USLUBINI SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI..... Kazimov Jamshid Shamshidinovich	8
3.	MUAMMOLI TA’LIM MASHG’ULOTLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH..... Yuldashev Shuxrat	12
4.	TA’LIMNI BOSHQARISHNI O’QITISHDA METODIKANING AHAMIYATI.... Abdukarimova Ziyoda	17
5.	BUXGALTERIYA HISOBINING PAYDO BO’LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI..... Abdullayeva Nazira Platona	22
6.	Oliy ta’limda boshqaruv jarayonini zamonaviy axborot texnologiyalarining o’rni... Marahimov Abdulla	28
7.	MASOFAVIY TA’LIMDA WEB TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH... Turdaliyev Sodiqjon Mo’minjonovich	32
8.	MATEMATIKA O’QITISHDA FUNKSIYA XOSSALARIDAN FOYDALANISH..... Axmedova Gavhar Ahadovna, Maxmudova Ozoda	35
9.	TA’LIMDA TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING, ZAMONAVIY TA’LIMNI BOSHQARISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI..... Xidirov Ikromjon Meliboyevich	38
10.	ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTERFAOL METODLAR INTEGRATSIYASINING GEOGRAFIYA O’QITISHDAGI AHAMIYATI.....Madraximov Shuxratjon Shukurovich,Madraximova Maxfuza Axmedovna, Xamdanova Nozimaxon Rasuljon qizi	41
11.	AYOLLARNI TA’LIM BOSHQARUVIGA JALB QILISH... Istamova Nargiza Rustamovna, Nuriddinova Ravzaxon Yorqinjon qizi	47
12.	Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativlikni rivojlatirish va Ta’lim boshqaruvida raxbarning kompetentligi. Kompetentsiya va kompetentlikning farqi.....Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi	52
13.	RAQAMLI TALIMNING O'QITUVCHILAR VA TALABALAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLARGA KO'RSATILGAN TASIRI..... Istamova Nargiza Rustamovna, Nuriddinova Ravzaxon Yorqinjon qizi	58
14.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘QUV JARAYONIDAGI IMKONIYATLARI... Turdaliyev Sodiqjon Muminjonovich	61

15.	TA'LIM SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH... Maxmudaliyeva Manzuraxon Rahmon qizi	69
16.	QO'QON NAQQOSHLIK MAKTABI AN'ANALARINI O'QITISHDA TA'LIMNING ZAMONAVIY TALIM TEXNOLOGIYAVIY YO'LLARI.. Sattorova Sarvinozxon Ortiqboy qizi	73
17.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA'LIM OLUVCHILARNING IJODIY FAOLIYATI IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH... Yuldashev Abdurauf Ro'zmatjonovich	80
18.	SANOATNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI ISTIQBOLLARI...ABDUPATTOYEV SANJARBEK MIRSODIQ O'G'LI, AKRAMOV MIRZAQOSIM BAHTIYORJON O'G'LI, KURBANOV MUZAFFAR UMMATOVICH	86
19.	MATEMATIKA O'QITISHDA TENGLAMALARNI YECHISHNING BA'ZI SUN'IY USULLARI...Sh.Sh.Madraximov, M.A.Ummatova, G.A.Axmedova	92
20.	TA'LIM MUASSASASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH.... Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi	95
21.	МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ Мадаминова Хуснида Рашидовна преподаватель кафедры Менеджмент образования Исроилова Шахзода Шавкатжон кизи	99
22.	Ta'lim sifat samaradorligini oshirishda xalqaro tajribalardan foydalanish... Ergashev Nozim Nabiyevich	104
23.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish tushunchasi va usullari... Mirzayeva Yoqutxon Ja'farxon Qizi	108
2-SHO'BA O'ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT DAVRIDA TA'LIM BOSHQARUVI SOHASINING RIVOJLANTIRISH HOLATI		
24.	O'zbekistonda personalni boshqarishning xorijiy tajribalardan foydalanish imkoniyatlari...X.Ustadjalilova, Mamayusupova Dildora	112
25.	ZAMONAVIY TA'LIMNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA TAMOIYILLARI... Radjabova Gavxar Umarovna	118
26.	PEDAGOGIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI NAZORAT BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH... Saidova Xilolaxon Rashidjon qizi	123
27.	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIMNI O'QUV JARAYONIDA QO'LLASH.... Tashpulatova Gulchirой Рустамовна	128
28.	XOTIN-QIZLAR TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING TAMOIYILLARI VA ISTIQBOLLARI...Qosimov Abdulaziz Obidjon o'g'li Kurbanov Muzaffar Ummatovich	131

29.	TA'LIM MUASSASASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH... Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi	136
30.	Zamonaviy menejerning kasbiy madaniyati tushunchasining falsafiy mohiyati va shakllanish tarixi....Ahmadjonov Mirsaid Olimovich, Ibragimova Feruzaxon Zafarjon qizi	139
31.	SANOATNI RAQAMLASHTIRISH: SOHA HOLATI, MUAMMO VA ISTIQBOLLARI...Otamirzayev Ahmadjon Olimjon o'g'li, Mamadaliyev Bahtiyor A'zimjon o'g'li, Kurbanov Muzaffar Ummatovich	146
32.	BUYUK SIYMOLARNING IQTISODIY QARASHLARI...Maloxat Akilovna Esonova, Abduqodirova Marjona Botirjon qizi	150
33.	Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or pedagogika va axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish...Maloxat Esonova Akilovna, Shomurotova Zilolaxon Yulchiyevna	153
34.	TA'LIM MARKETINGGIDA ISTE'MOLCHI SO'ROVLARINI O'RGANISH VA SHAKLLANTIRISH... Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi	156
35.	TA'LIM MUASSASASINING RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASHDA TA'LIM XIZMATLARINING QIYMATI VA NARXI... Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi	160
36.	The concept of art therapy and it's types... Dilnavoz Sobirova	164
37.	ТИПЫ СЕМЕЙ И ИХ СОВРЕМЕННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ... Абидова Ф., Адылбек К.А., Мойдинбекова А	168
38.	Роль эмпирического исследования детей с ограниченными возможностями здоровья в современном обществе... Байиш кызы Назира, Балтабаева Аваскан	173
39.	РОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ....Мадаминова Хуснида Рашидовна Жакупова Галина Спатаевна	180
40.	PROFESSIONAL ACTIVITIES OF A MATHEMATICS TEACHER... A.A.Ergashev	185
3- SHO'BA PEDAGOGIKA FANLARINI TADQIQ ETISHNING ISTIQBOLLARI: QARASHLAR VA NAZARIYALAR		
41.	PEDAGOGIK JAMOANI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH DARAJASI... Kurbanov Muzaffar Ummatovich	191
42.	ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA INTEGRATSIYALASH... Raxmonova Manzura Shokirovna	195
43.	Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning shart-sharoitlari va imkoniyatlari.....Siddiqov Baxtiyor Saidqulovich, Xonbabayev Shoxruxbek Dilshodjon o'g'li	198

44.	Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga tayyorlashning metodik mazmuni....Xonbabayev Shoxruxbek Dilshodjon o‘g‘li	202
45.	Ilk xristianlik ta’limotida, xususan, Origen qarashlarida ruhning ko‘chishi (reinkarnatsiya) masalasining talqini... A.Alijonov	205
46.	Pedagogning o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari... Abdumalikova Nilufar Zakirovna	210
47.	Abu Nasr Forobiyning ta’limiy-axloqiy qarashlari... Ergasheva Xiloloxon Muydinjonovna	213
48.	Fizikadan o‘quv tajribasi va uning ahamiyati... Egamnazarov Asadbek o‘g‘li	216
49.	HOZIRGI BOSQICHDA O‘ZBEKISTON SOLIQ TIZIMINING SAMARADORLIGI... Asrakulova Azizaxon Xasanovna	220
50.	BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK IMKONIYATLARI VA SHART SHAROITLARINI TAKOMILLASHTIRISHNI DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA....Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi	227
51.	NODAVLAT TA’LIMNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHNING NAZARIY ASOSLARI... Dehqonov Obidjon Xayitboevich	235
52.	DEVIANT XULQ-ATVOR TURLARI VA KO‘RINISHLARI... Farangiz Qodirova Boxodirjon qizi	239
53.	Hozirgi kungacha barkamol avlodni tarbiyalashga pedagogikaning pedagogik-kreativlik.....Esonova Malohat Akilovna, A'zamova Jumagul Bahramjon qizi	242
54.	6-7 YOSHLI BOLANING TAYANCH KOMPETENSIYALARI...Maloxat Esonova Akilovna, Alijonova Barnoxon Saidali qizi	245
55.	Xalq pedagogikasi fanini o‘qitishning samaradorligini oshirish va uning hozirgi ta’lim tizimida tutgan o‘rni... Rahimberdiyeva Mahfuza Muratovna Husanov Omonjon No‘monjon o‘gli, Abdugafforov Mavlonbek Javlonbek o‘gli	247
56.	SHOIR ABDURAHMON AKBARNING BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDA BERILGAN SHE‘RLARI TAHLILI..... Obbosova Mukhtasarkhon Bakirali qizi	251
57.	ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФИОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛМахкамова Дилафруз Алиевна Ташпулатова Гулчирой Рустамовна	260
58.	Talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishning inson kapitali va inovatsion taraqqiyotga ijobiy ta’siri... G‘afurova Nigora Ilxomovna	265

59.	NAVOIY ASARLARIDA SINONIMIYA HODISASI... Iroda Yuldashevna BAKIROVA	271
60.	Bulajak o’qituvchilarda kreativlikni rivojlantirish va Ta’lim boshqaruvida raxbarning kompatentligi. Kompetentsiya va kompetentlikning farqi... Nazirova Feruzaxon Abduaziz qizi	277
61.	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭМПАТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ... Омонова С.М	281
62.	Zamonaviy psixologiyada shaxs empativligini o’rganishning nazariy - metodologik asoslari.....S.M.Omonova, O.Jabborova	285
63.	Vaqtini boshqarish texnologiyalari o’quv jarayonida talabalarning o'zini o'zi tashkil etishiga ko’maklashuvchi pedagogik texnologiyalar sifatida... M.S.Otajonova	290
64.	URF-ODAT VA AN’ANALARNING BUGUNGI JAMIYATDAGI AHAMIYATI..... Farangiz Qodirova Baxodirjon qizi	295
65.	AMALIY SAN’AT TURI HISOBLANGAN NAQQOSHLIK SAN’ATI TUSHUNCHASINING TARIXI, MAZMUN-MOHİYATI VA AHAMIYATI.... Sattorova Sarvinozxon Ortiqboy qizi	299
66.	PEDAGOGIK FANLARNI O’QITISHDA PEDAGOGIK VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH... Ergasheva Xiloloxon Muydinjonovna	313
67.	MUSIQA SAN’ATINING YOSHLAR ONGINI IDROK ETISH XUSUSIYATI.... Umarqulova Xurshidaxon Alisher qizi	317
68.	ЁШЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА РАҒБАТИНИ УЙЎОТИШ МАСАЛАЛАРИ... Абдуллаев Алимардон	319
69.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА.... Жакупова Галина Спатаевна	329
70.	PEDAGOGIK JAMOANI MAQSADLI BOSHQARISHNING NAZARIYA VA AMALIYOTDAGI HOLATI.... Kurbanov Muzaffar Ummatovich	334
71.	МЕТОДЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ.... Махкамова Дилафруз	338
72.	Bolalik fenomeni. Bolalik chegaralari. Prenatal rivojlanish... IRMATOVA MA’MURA DJURAEVNA	346
73.	СОЛНЕЧНАЯ ЭНЕРГИЯ....Кучкаров Мавзуржон Хурсанбоевич Бозоров Носижон Содикович, Устаджалилов Х.А	350
74.	TALABALARNING UMUMIY MADANIY VA KASBIY TAYYORGARLIGIDA JISMONIY MADANIYATNING AHAMIYATI.... Tojiyeva Yoqutxon Baxromjon qizi	356

4-Sho`ba Bozor munosabatlari sharoitida umumiy ta’lim menejmentida innovatsion ta’lim va raqamli texnologiyalar qo‘llanilishining zamonaviy tendensiyalari va xorijiy tajribalar

75.	TA'LIM RAXBARLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.... Radjabova Gavxar Umarovna	362
76.	TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY STANDARTLARNI JORIY QILISHNING MOHIYATI VA ZARURLIGI.... MIRZALIYEV SHEROZ RASULJONOVICH	367
77.	TA'LIM MUASSASASIDA MARKETINGNI BOSHQARISH TIZIMINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....Ne'matov Ismoiljon Baxrom o'g'li Kurbanov Muzaffar Ummatovich	374
78.	TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY DETERMINANTLARNI RAQAMLASHTIRISH BILAN BOG'LIQLIK JIHATLARI.... O'ktamov Muhammadodil Yo'ldoshali o'gli, Axmadjonov Islombek Murodillo o'g'li, Saxobiddinova Nilufarxon Kamoliddin qizi	379
79.	TADBIRKORLIK O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINING INNOVATSION RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA.... Tashpulatova Gulchiroy Rustamovna	382
80.	IQTISODIY TA'LIMDA LOYIHA TA'LIM TEXNOLOGIYASINING QO'LLANISH IMKONIYATLARI.....Nurmatova Maftuna Ilxamovna	386

Eslatma! “Zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi to‘plamiga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Mas’ul muharrirlar

N.M.Bababeva

M.Kurbonov

**“Zamonaviy ta’limni boshqarishda raqamli texnologiyalardan
foydalanish istiqbollari” 2024-yil. 398 bet. © Mualliflar jamoasi.**

© Qo‘qon